

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE
PHILOLOGICA 2/2018

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE

PHILOLOGICA 2/2018

Minulost, přítomnost a budoucnost
české translatologie

Editoři

JANA KRÁLOVÁ a KATEŘINA STŘEDOVÁ

UNIVERZITA KARLOVA
NAKLADATELSTVÍ KAROLINUM
2018

Editoři: prof. PhDr. Jana Králová, CSc.
Mgr. Kateřina Středová

Tento svazek vznikl za podpory projektu Univerzity Karlovy Progres Q 10,
Jazyk v proměnách času, místa, kultury.

<http://www.karolinum.cz/journals/philologica>

© Univerzita Karlova, 2018
ISSN 0567-8269 (Print)
ISSN 2464-6830 (Online)

OBSAH

Editorská poznámka	7
--------------------------	---

Úvod

Jiří Levý ve vzpomínkách současníků	11
Jiří Pechar: Ve stopách Jiřího Levého	13

Studie a články

Tomáš Svoboda: Hermeneutické čtení děl Jiřího Levého	21
Martin Djovčoš a Igor Tyšš: Levý a sociológia prekladu? Inšpirácie a paralely – náčrt problematiky	43
David Mraček: Jiří Levý a didaktika prekladu	59
Bohuslav Mánek: Jiří Levý a česká anglistika a amerikanistika	73
Stanislav Rubáš: Levého máchovské studie a nový anglický preklad „Máje“	81
Lukáš Klimeš: Básník a prekladateľ Jiří Kovtun	91
Jitka Zehnalová: Převod stylu v literárním prekladu: využití paralelních korpusů a dalších elektronických nástrojů	101
Adéla Špínová: Hypotéza <i>unique items</i> v prekladu z angličtiny	115
Jana Pešková: K prekladu českých významů povahy slovesného děje do španělštiny: aplikace myšlenek Jiřího Levého	131
Petra Mračková Vavroušová: Soudobá recepce díla Jiřího Levého ve Španělsku a Iberoamerice	143
Jana Králová: K redefinici vybraných pojmů ve španělské translatoologii optikou prací Jiřího Levého	155

Varia

Vanda Obdržálková: K narozeninám docentky Zuzany Jettmarové	165
Levý za oceánem. Recenze monotematického čísla časopisu <i>Mutatis Mutandis</i> 2016, 9 (2) “ <i>The Art of translation</i> ”: Jiří Levý (1926–1967) y la otra historia de la Traductología	169
Behr, Martina and Sabine Seubert (eds.) (2017) <i>Education is a Whole-Person Process</i> . <i>Von ganzheitlicher Lehre, Dolmetscherforschung und anderen Dingen</i> . Reihe: Transkulturalität – Translation – Transfer. Berlin: Frank & Timme.	173
Svoboda, Tomáš and Łucja Biel and Krzysztof Łoboda (eds.) (2017) <i>Quality Aspects in Institutional Translation</i> . Berlin: Language Science Press	176
Zpráva z konference <i>Intersemiotic Translation, Adaptation, Transposition</i> : <i>Saying almost the same thing?</i>	178
Kurz „Metody translatoologického výzkumu“ – zpráva <i>Research Methods in Translation and Interpreting Studies (I): Foundations and Data Analysis</i> Ženevská univerzita, Fakulta prekladu a tlumočení	181

Příloha

Zuzana Jettmarová: Bibliografie Jiřího Levého	185
---	-----

Věnováno Jiřímu Joskovi (1950–2018)

EDITORSKÁ POZNÁMKA

Cílem předkládané publikace je připomenout významná výročí spjatá se zakladatelskou osobností české translologie, Jiřím Levým (1926–1967): nedožitě devadesátiny, padesáté výročí úmrtí a v neposlední řadě rovněž šedesát let od vydání jeho knihy *České theorie překlada* (1957), kterou lze považovat nejen za stěžejní dílo dějin myšlení o překlada, ale také za první antologii teoretických úvah na toto téma v mezinárodním měřítku.

Uvedenému zaměření odpovídá i struktura tohoto čísla řady *Translatologica Pragensia* zprostředkovávající centrální téma očima několika generací badatelů: první oddíl je věnován vzpomínkám současníků Jiřího Levého, hlavní část obsahuje studie a články řady autorů několika generací a na ni navazující studie a zprávy.

Do úvodu je vedle vzpomínek na osobnost Jiřího Levého zařazen článek *Ve stopách Jiřího Levého*, ve kterém představuje dílo této osobnosti jeho vrstevník Jiří Pechar.

Studie a články obsahují práce, které nahlízejí dílo Jiřího Levého v soudobých badatelských kontextech, a to jak v rovině obecné (Tomáš Svoboda: *Hermeneutické čtení Jiřího Levého*), tak z hlediska jeho přínosu pro zkoumání překlada v širokých souvislostech s dalšími disciplínami (Martin Djovčoš – Igor Tyšš: *Levý a sociológia prekladu? Inšpirácie a paralely*; David Mraček: *Jiří Levý a didaktika prekladu*). Dalšími aspekty díla J. Levého, významnými pro bádání v souvisejících oborech, se zabývá příspěvek Bohuslava Mánka *Levý a česká anglistika a amerikanistika*, za významný přínos pro rozvíjení Levého koncepce zastarávání překlada lze, vedle zvolené tematiky, považovat text Stanislava Rubáše *Levého máchovské studie a nový anglický preklad „Máje“*. Levého pojetí osobnosti překladatele se odráží v práci zástupce nejmladší generace translologů, Lukáše Klimeše, *Básník a prekladatel Jiří Kovtun*. Levého zájmem o využití kybernetiky při analýze překlada i jeho pojetím překlada jako zřetězení řady rozhodnutí jsou inspirovány studie vycházející z korpusových analýz: Jitka Zehnalová: *Převod stylu v literárním prekladu: využití paralelních korpusů a dalších elektronických zdrojů*; Adéla Špínová: *Hypotéza „unique intems“ a preklady z angličtiny*; a dílčím způsobem i Jana Pešková: *K prekladu českých významů povahy slovesného děje: aplikace myšlenek Jiřího Levého*. Na oživení zájmu o donedávna opomíjené teoretické koncepce překlada pak navazuje práce Petry Mračkové Vavroušové *Soudobá recepcie Jiřího Levého ve Španělsku a Iberoamerice*, na stejnou filologickou oblast

je zaměřen příspěvek Jany Králové *K redefinici vybraných pojmů ve španělské translatologii optikou prací Jiřího Levého*.¹

Na hlavní téma tohoto čísla navazují i první dva příspěvky z posledního oddílu: článek Vandy Obdržálkové *K narozením docentky Zuzany Jettmarové* vzdává hold jedné z nejvýraznějších osobností současné české translatologie a významné znalkyni a propagátorce díla J. Levého, recenze Michala Brabce *Levý za oceánem* předkládá odborné veřejnosti v češtině zevrubnou analýzu monotematického čísla latinskoamerického translatologického časopisu *Mutatis Mutandis* (2016, 9, 2). U ostatních textů tohoto oddílu lze konstatovat spíše ideovou souvislost s dílem Jiřího Levého, a to zejména v oblasti péče o kvalitu překladu a pozornost věnovanou výchově nových překladatelů, v našem případě i tlumočnicků. Jde o recenze knihy Behr, Martina & Seubert, Sabine (eds.) *Education is a Whole-Person Process. Von ganzheitlicher Lehre, Dolmetscherforschung und anderen Dingen* (autorka A. Mandysová) a práce autorů Tomáš Svoboda, Łucja Biel, Krzysztof Łoboda (eds.) *Quality Aspects in Institutional Translation* recenzované Terezou Markovou. Marie Příbylová připravila zprávu o kurzu *Metody translatologického výzkumu*, pořádaném Ženevskou univerzitou, a Matouš Hájek zprávu o konferenci *Intersemiotic Translation, Adaptation, Transposition: Saying almost the same thing?*.

Přílohu čísla tvoří dosud nejúplnější bibliografie prací Jiřího Levého včetně ohlasů, kterou zpracovala Zuzana Jettmarová.

¹ Všechny texty zařazené do Úvodu a oddílu Studie a články prošly standardním anonymním recenzním řízením.

ÚVOD

JIŘÍ LEVÝ VE VZPOMÍNKÁCH SOUČASNÍKŮ

[...] úsměv mého staršího přítele, úsměv, který vycházel vstříc druhému člověku a s kouzlem samozřejmosti přes hranice národních a názorových rozdílů navazoval kontakt, ten úsměv, tak mocný ve své bezbrannosti, neboť se mimoděk odvolával na závazné spolupracovníctví, spjaté se samou podstatou úsilí v oblasti slova – jeho, Jiřího Levého, a jen jeho úsměv je právě tak nenahraditelný, jako je těžko změřitelná (bylo by proti jeho duchu napsat – nezměřitelná) zásoba informace nebo variety, určení, rozlišení a vztahů, kterou v nedlouhé době vědecké činnosti vytvořil ve svém vědomí.

– **Miroslav Červenka** (1967) *Česká literatura* 15 (2):159.

Tuhle jsem si vzpomněl na poslední setkání s Jiřím Levým: několik dnů před Vánoci 1966, na nějaké překladatelské (?) schůzi. Vždycky odevšad odcházel dřív, před koncem, aby stihl letadlo nebo vlak do Brna. Už byl na odchodu, stál v hale Klubu..., spolu jsme prohodili jen pár slov. Říkal jsem mu něco, co říkám pořád, že jsem ze všeho umořenéj, že je to všechno stejně marnost v té kleci cenzury, v tom obskurním lese blbů... Vzpomínám si na ten jeho obligátní „zlatý“ úsměv, když mi na to řekl: „Já vím, já vím, ale stejně si myslím, že i v tom je potřeba pořád se pokoušet...“

– **Jan Zábrana** (2001) *Celý život*, Praha: Torst, 273–274.

Levý spojoval ve své osobnosti dvě vlastnosti, které jsou nutné pro literárního teoretika vysoké úrovně: potřebu pro exaktnost teorie a pojmosloví a citlivost pro estetické kvality literárních děl. Ti, kdo ho poznali osobně, našli v něm člověka naprosto, naprosto spolehlivého a vysoce kulturního. Byl to jeden z těch krásných mužů, které mi bylo dopřáno nazývat přáteli.

– **Lubomír Doležel** (2013) *Život s literaturou*, Praha: Academia, 123.

... z úst [Josefa Škvoreckého] zazněla – bohužel nad rakví v brněnském krematoriu – ta nejuvýstižnější charakteristika Jiřího Levého, kterou jsem kdy slyšel a kterou nikdy nezapomenu, totiž že to byl skvělý vědec a až ANACHRONICKY DOBRÝ ČLOVĚK. ... jeho čára života ... je totiž až neuvěřitelně přímá ... anachronicky předjímaje vývoj – soustředil [se] na teorii překladu... [Škvoreckého] myšlenka o anachronicky dobrém člověku ... dojíímá, zejména nás, kteří jsme toho anachronického dobrého člověka tak zblízka znali, a znali trochu i jeho příběh.

– **Ivo Osolobě** (1993) *Anachronismy Jiřího Levého. Tvar* 27–28 (4): 16.

Jeho téměř tisícistránkové dílo „*České teorie překladu*“ (1957) je přehledem vývoje překladatelských metod a teorií... Svě výzkumy Levý dovršil monografií „*Umění překladu*“ (1963). Tyto dvě práce z něj činí zakladatele české vědy o překladatelství jakožto součásti národní kultury. Dílo bylo přeloženo do ruštiny a němčiny, neboť jeho základní myšlenka o nutnosti skloubení literárněvědné a lingvistické metody zkoumání představovala tehdy novum... Že Levého ohlas ve světě nebyl ještě větší, zavinila doba. Dnes by o jeho práce stála přední světová nakladatelství... Byl to nejen velký vědec..., ale i nesmírně hodný a noblesní člověk.

– **Jaroslav Peprník** (1996) Vzpomínka na Jiřího Levého, in *Zakladatelé a pokračovatelé: památník osobností obnovené univerzity*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 122–123.

Vybrala Zuzana Jettmarová

VE STOPÁCH JIŘÍHO LEVÉHO

JIŘÍ PECHAR

Když jsem se probíral druhým dílem deníku Jana Zábrany, vydaného pod názvem *Celý život*, narazil jsem v zápisech od února do března 1981 i na pasáž, kde zmiňuje svoji návštěvu na mé přednášce v Kruhu přátel českého jazyka, ve kterém svého času profesor Šmilauer umožnil překladatelům, aby využívali přednášky konané pravidelně na Filozofické fakultě a přístupné veřejnosti i k probírání překladatelské problematiky, pro niž tehdy jinde nebylo místo. „Dnes [11. března] jsem byl na Pecharově přednášce o problémech básnického překladu,“ zapisuje si Zábrana a dodává: „Moc se mi tam nechtělo, poněvadž jsem umíral hrůzou, že bych se tam mohl v padesáti letech dovědět něco, co jsem do padesáti nevěděl, a co pak?“ (Zábrana 1992: 869)

Zábranovy obavy byly tehdy určitě neodůvodněné, protože mé úvahy o překladu byly vždy založeny jen na analýze dobrých existujících překladů, k nimž zajisté překlady Zábranovy patřily. Právě v tomto směru mi mohl být příkladem Jiří Levý, který dokázal čelit tendencím k naivně normativnímu pojetí teorie překladu, jak je tehdy reprezentovaly vlivné práce A. V. Fjodorova. Ty byly sice posléze podrobeny i ostré kritice translatologů sovětských, především V. N. Komissarova, jehož kniha *Lingvistika perevoda* vyšla ovšem až v roce 1980, tedy téměř 15 let po Levého časné smrti. Podle této kritiky byly hodnotící termíny „adekvátnosti“ nebo „plnohodnotnosti“ překladu formulovány takovým způsobem, že byly při konkrétní analýze překladu nepoužitelné. Jediný ústupek, který Levý udělal této tendenci k používání obsahově prázdných normativních pojmů, se omezil na výskyt pojmu „realistický překlad“. Když Levý říká, že za realistické je třeba pokládat vše, co přispívá ke správnější a umělecky hodnotnější interpretaci předlohy, je ovšem zřejmé, že protikladem „realistického překladu“ je prostě jen překlad špatný. Tento problematický pojem, vyskytující se v knize *Umění překladu* vydané v roce 1963, zmizel ostatně už v její německé verzi z roku 1969, podle níž pak editor K. Hausenblas upravil a doplnil v roce 1983 i reedici českého textu.

Špatné překlady samozřejmě existují a k jejich rozpoznání není třeba žádné teorie. Většinou jde u nich o nedostatky vyplývající z nedostatečné znalosti jazyka, z něhož se překládá, jak to ukazují rozborů překladových textů, které si vysloužily pravidelně udílenou anticenu Skřípec. Mohu je doplnit ukázkami z jedné práce, která vysledovávala francouzské předlohy některých Zeyerových knih.¹ Byla mezi nimi i francouzská práce

¹ Jde o dizertaci Riedlbauchová, Tereza (2007) *Julius Zeyer a jeho vztah k francouzské kultuře*, Praha: FF UK; obě následující citace pocházejí ze s. 79. (pozn. red.)

o carevně Kateřině Veliké. Věta, v níž Kateřina říká prostě, že byla těhotná – J'étais naturellement enceinte [...] –, byla v poznámce pod čarou kuriózně přeložena slovy „Byla jsem přirozeně svolná [...]“. A jiná věta, v níž se říká prostě, že Kateřina by byla potřebovala manžela, který by měl na rozdíl od pomateného Petra „zdravý rozum“ (qui eût le sens commun), byla umně interpretována slovy, že by byla potřebovala manžela, který by měl „stejný úmysl“.

O normě překladu lze ovšem hovořit i v jiném smyslu: v určitém kulturním prostředí byly překlady upravovány tak, aby se neodchylovaly od dobových estetických zvyklostí: stačí připomenout třeba způsob, jakým byly ve Francii v určité době upravovány překlady Shakespeara, aby neobsahovaly to, co bylo v nápadném rozporu s vkusem formovaným francouzskou klasickou estetikou. A ještě koncem devatenáctého století byly ve Francii kráceny a všelijak opravovány romány Dostojevského, aby byly přijatelné pro tehdejšího francouzského čtenáře. Sem patří nakonec i některé rozdíly v respektování formálních vlastností originálu. Poeova báseň Havran byla přeložena do francouzštiny Baudelairem a později Mallarméem a v obou případech formou básně v próze: oba překladatelé soudili, že hudebnost anglického textu lze vystihnout jinými prostředky, než je rytmus a rým. A je známo také, že francouzská praxe užívat formu básně v próze i při překladu básní, u nichž rytmus a rým má významnou roli, byla podrobena kritice zejména ze strany těch, kdo byli přesvědčeni, že ruská poezie tak ztrácí podstatnou složku své estetické struktury.

Protože je dobová překladová norma v takovýchto případech založena na určité teorii, lze hovořit o různých „teoriích překladu“: slovo teorie je v tomto případě používáno v plurálu. Tak je tomu právě i v Levého práci *České teorie překladu*, jejímž tématem byl „vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře“. Ta vyšla roku 1957, ale dalšího vydání se dočkala až v roce 1996.

Bez ohledu na tyto dobově podmíněné překladové normy a teorie je ovšem třeba zdůraznit, že překlad uměleckého textu připouští vždy různé varianty, a to i v případě uměleckého textu prozaického. Proto také bývají mimořádně přínosné srovnávací studie, v nichž jsou analyzovány rozdíly překladatelské metody v případě dvou překladů téhož uměleckého díla. V české translatologické literatuře máme klasický příklad takové komparativní studie v práci, kterou V. Jiráč vydal v roce 1930 pod názvem *Dva překlady Fausta* a v níž podrobil detailnímu rozboru rozdíly mezi překladem Jaroslava Vrchlického a překladem Fischerovým.

V případě překladů jednoznačně špatných jsou jejich nedostatky patrné, jak jsme viděli, už u ekvivalentů, které měly odpovídat slovům originálu. Při dobré znalosti jazyka, z něhož se překládá, nevystávají žádné velké problémy z toho, že mezi slovy, kterými různé jazyky disponují pro označení příbuzných věcí, jsou rozdíly často jinak odstíněné: jestliže českému slovu řeka odpovídá zpravidla francouzské slovo rivière, když bude řeč třeba o Nilu, užije Francouz spíše označení fleuve; a jestliže francouzskému označení torrent odpovídá často české slovo bystřina, tohoto českého slova užijeme nicméně i tam, kde by Francouz slova torrent neužil. Při translatologické analýze těchto rozdílů by mohl prokazovat dobré služby de Saussurův pojem valeur, nebýt toho, že byl do češtiny přeložen nepřiliš šťastně slovem „hodnota“. Způsob, jakým slova při označování významů fungují, srovnává de Saussure s fungováním peněz, ale peníze právě nemají hodnotu, tu má pouze zboží, které za ně kupujeme: peníze mají jednak určitou kupní sílu, spočívající v tom, kolik toho kterého zboží za ně koupíme, a jednak směnný kurz, spočívající v tom,

že třeba za dolar zaplatíme tolik a tolik našich korun. Myslím, že oba tyto významy by se daly vyjádřit slovem „platnost“ a u slov by jejich „významová platnost“ spočívala podobně v tom, které objekty lze daným slovem označit, a v tom, které slovo cizího nebo i téhož jazyka by je mohlo nahradit. Zároveň ovšem na tomto příkladu vidíme, že problémy při volbě vhodného slovního ekvivalentu vznikají nejčastěji u slov abstraktnější povahy, jejichž význam je dán souvislostmi, do nichž se v daném textu vřazují. Jiný příklad, kterým by to bylo možno ilustrovat, představuje třeba francouzské slovo „écriture“, které u různých autorů dostává hodně odlišné významy. A když třeba v knížce Rolanda Barthesa² bylo přeloženo výrazem rukopis, čtenář sotva pochopí, co má být oním „nulovým stupněm rukopisu“, o němž mluví už název této práce. Rukopis je totiž něčím, co se vymyká naší kontrole, a něco takového Barthes v souvislosti s psaným textem označuje výrazem styl. Écriture je pro něj naproti tomu způsob, jakým autor dává vědomě najevo svoje pojetí toho, čím se literární text odlišuje od běžné řeči. Přeložíme-li tedy titul knížky jako Nulový způsob literárnosti, stane se pochopitelným, že tímto nulovým stupněm Barthes označuje literární díla, u nichž se – jako třeba u Queneaua – rozdíl mezi literaturou a mluvenou řečí vytrácí.

To, co je ve všech podobných případech rozhodující, je překladatelův smysl pro vnitrotextové souvislosti, který je právě rozhodující součástí překladatelského talentu.

Mezi jazyky existují ovšem i rozdíly v preferování některého typu větných konstrukcí. Víme, jakou roli hrálo třeba v určitém období u nás zdůrazňování faktu, že čeština na rozdíl od němčiny preferuje konkrétní formulace oproti formulacím abstraktním. Unikalo přitom pozornosti, že třeba francouzská beletrie si libovala v druhé polovině devatenáctého století v abstraktních formulacích, které by při doslovném překladu působily v češtině hodně bizarně. Tak když je třeba v Zolově románu líčen vstup císařovny do slavnostního sálu, čteme tu větu, která by v doslovném překladu zněla asi takto: „Při jejím průchodu úklony rozkládaly široká chvění sukni“. (Des révérences, sur son passage, étalaient des larges frissonnements des jupes). Český čtenář se ovšem s podobnými větami u Zoly nesetká, protože překladatel zcela samozřejmě nahradí tuto abstraktní formulaci větou, v níž podmětem nejsou sukně, nýbrž uklánějící se dámy: „Dámy se před ní ukláněly a do šíře rozkládaly šustící sukně [...]“.³

To, že se podobné abstraktní formulace v druhé půli devatenáctého století staly ve francouzské beletrii módou, dokládá i Maupassantova ironická invektiva v úvodu k románu *Petr a Jan*: „Ti, kdo dnes tvoří obrazy nešetříce abstraktními výrazy, ti, kdo nechávají dopadat kroupy nebo déšť na čistotu okenních skel, mohou také házet kamenem po prostotě svých kolegů. Kolegy, kteří mají tělo, možná zasáhnou, ale nezasáhnou rozhodně prostotu, která je nemá.“ O vlivu této stylistické módy svědčí nicméně to, že doklady na kritizovaný způsob vyjadřování lze najít i v tomto Maupassantově románu. Uchování podobných abstraktních formulací v překladu se projevilo jen v okruhu Moderní revue, třeba u Huysmansova románu *Naruby* v překladu Arnošta Procházky.

Zvlášť přínosná byla v Levého *Umění překladu* část věnovaná problematice, která je při překladu poezie spjata s úkolem vytvořit analogii se zvukovou organizací originálu. Jde

² Barthes, Roland (1967) *Nulový stupeň rukopisu. Základy sémiologie*, přel. Josef Čermák a Josef Dubský, Praha: Československý spisovatel. (pozn. red.)

³ Zola, Émile (1960) *Jeho Excellence Evžen Rougon*, přel. Luděk Kárl, in Émile Zola, *Hřích abbého Moureta. Jeho Excellence Evžen Rougon*, Praha: SNKLHU, 473. (pozn. red.)

především o organizaci rytmickou, ale i o otázky týkající se rýmového zakončení veršů. Pokud jde o problematiku básnického rytmu, ta se právě stala už v období meziválečném předmětem úvah, v nichž byla podrobena kritice praxe lumírovské generace, pro niž právě shoda s formálními rysy originálu byla pro překladatele základním požadavkem. Šlo přitom ovšem o shodu pouze domnělou, jak ukazuje už poznámka Viléma Mathesia z roku 1913⁴, že samo tvrzení, že báseň je přeložena „rozměrem originálu“ by mělo čtenáře „naladit skepticky“. Toto tvrzení vyplývá totiž nejen z mylného ztotožnění rytmické organizace originálu s metrickým půdorysem, jak bylo charakteristické pro básníky a překladatele lumírovské generace, ale pomíjí také podstatné rozdíly mezi prozódii různých jazyků. Ty zdůraznil v případě francouzské poezie už v roce 1921 Karel Čapek, když ve stati „Český jevištní alexandrín“ zdůvodňoval zásahy, které pro jevištní provedení pokládal za žádoucí u Fischerova překladu Molièrovoy komedie *Sganarelle*. Upozornil v ní na skutečnost, že na rozdíl od prozodie sylabotónické, charakteristické pro novodobou poezii českou, v jejímž verši hraje vedle počtu slabik roli i rozložení přízvuků, v prozódii čistě sylabické, kterou se řídí francouzský verš, je rozhodující pouze počet slabik, kdežto rozložení přízvuků se neřídí žádným předem daným pravidlem. Pravidelný francouzský alexandrín má tudíž dvanáct slabik a je rozdělen uprostřed cézuroou, ale začíná-li nepřizvuknou slabikou, je to pouze důsledek toho, že ve francouzštině je přízvuk na konci slova. Překládat tedy tento alexandrín pravidelným jambickým veršem představuje proto konvenci ničím nezdůvodněnou, která vede jen k tomu, že se verše začínají, jak říká Čapek, všelijakými zbytečnými štěrkujícími slovíčky, spoustou všelijakých „tak“, „pak“, „hned“, „tu“, „přec“. Tomu se lze právě vyhnout tím, že na počátku verše připustíme i slovo tříslabičné: jambické verše se tak budou střídat s verši daktylotrochejskými, podobně, jako tomu je třeba v Máchově *Máji*.

Povaha rozložení přízvuků v tom kterém jazyce vede i k tomu, že stejné metrické schéma může v různých jazycích působit odlišným dojmem: tak bylo třeba konstatováno, že v ruštině, která nemá jako čeština pravidelný přízvuk na první slabice, je jambický verš něčím podobně bezpříznakovým jako v češtině verš trochejský. A jestliže schůdkovité členění verše u Majakovského bylo jen grafickým zdůrazněním veršového členění typického pro poezii lidovou, v českém překladu tento charakter ztrácí a působí jen jako znak modernistické odlišnosti od klasické veršové podoby. Už tyto příklady ovšem naznačují, že translátologická analýza nepovede ke stanovení nějakých jednoznačných pravidel pro překládání poezie, ale spíše k jasnému uvědomění různých postupů, mezi nimiž překladatel může volit.

Levý se ovšem neomezuje ve své analýze translátologické problematiky spojené s požadavkem podat při překladu poezie určitou zvukovou analogii originálu pouze na otázky týkající se rytmu, ale ukazuje, že rozdílnost jazyků vede i k tomu, že odlišným způsobem může být vnímán i rým. Nejde jen o to, že odlišná struktura jazyků má za následek, že rýmující slovo se nachází snadněji nebo obtížněji. Odlišně je někdy vnímán v různých jazycích i určitý typ rýmu. Nápadným příkladem je především takzvaný bohatý rým, tedy rým, v němž ke shodujícímu se zakončení slov patří i takzvaná opěrná souhláska, jakou je třeba souhláska „ř“ v rýmujících se slovech zřela – mřela. Ve francouzštině byl tento typ rýmu s oblibou užíván zejména v poezii Hugově. V německé a anglické poezii působí

⁴ Srov. Levý, Jiří (1996) *České teorie překladu*, Praha: Ivo Železný, 211. (pozn. red.)

naproti tomu tento typ rýmu jako estetický kaz, což Levý dokládá i konkrétním příkladem: právě výskyt tohoto typu rýmu působil, že anglický překlad Tomanovy básně, pořízený českým překladatelem, byl pro anglické čtenáře nepříjemný. Kritizován byl někdy výskyt takzvaného „useknutého rýmu“, v němž se v jednom z rýmujících se slov vyskytuje na konci určitá souhláska navíc: tak třeba souhláska „l“ ve slově „vesel“, které takovýto „useknutý rým“ spojuje se slovem „nese“. Kritikové viděli ve výskytu useknutého rýmu v české poezii právě vliv překladů z ruštiny, kde bývá tento typ rýmu běžný. Najdeme jej ovšem vedle jiných typů nepřesných rýmů už v Čapkově antologii *Francouzská poezie nové doby*. Pro překladatele ze španělštiny představuje jistý problém odlišná vnímavost pro asonanci, kterou může být ve španělštině spojena dlouhá řada veršů, ale kterou český čtenář nepostřehne, pokud na ni není upozorněn aspoň občasným výskytem některého typu nedokonalých rýmů. Znalost pravidel týkajících se rytmu a rýmu v tom kterém jazyce je ovšem pro překladatele poezie stejně důležitá jako znalost samotného jazyka, z něhož překládá.

Jak bylo už řečeno, každý text připouští nejrůznější varianty překladu a prozkoumávání vztahů mezi originálem a konkrétními překlady je právě i úkolem translologie. Z translologické analýzy nevyplývají ovšem nějaká pravidla, jimiž by se měl překladatel řídit: translologie může zpravidla jen upozornit na různé varianty možných řešení, ale volba mezi nimi je věcí překladatelova osobního pojetí. Tím se dostáváme opět k onomu výchozímu bodu naší úvahy, kterým byla Zábranova obava, že by teoretická úvaha o překladu mohla zpochybnit jeho způsob překládání. A můžeme ovšem položit i otázku, v čem tedy spočívá praktická funkce translologického zkoumání – necháme-li stranou jeho zajímavost z hlediska lingvistického a literárněvědného. Ten, kdo by chtěl k překladatelskému úkolu přistupovat tak, že začne teoretickými úvahami, by měl asi stejnou naději na úspěšný výsledek jako sportovec, který by chtěl začít úvahami o způsobu, jakým fungují jeho svaly při běhu či odrazu. Znalost tohoto fungování může nicméně být důležitá pro jeho trenéra, kterému umožní, aby svému svěřenci dal případně určitou konkrétní praktickou radu. A podobně praktickou funkci může translologie plnit i u pedagoga, který má za úkol začínajícího překladatele vést v jeho práci. A i zkušený překladatel bývá někdy rád, když si může dodatečně uvědomit, jaké prostředky intuitivně volil při řešení svého úkolu: umožní mu to případně užívat jich s větší jistotou a přesností.

BIBLIOGRAFIE

Zábrana, Jan (1992) *Celý život /2/,* Praha: Torst.

STUDIE A ČLÁNKY

HERMENEUTICKÉ ČTENÍ DĚL JIŘÍHO LEVÉHO

TOMÁŠ SVOBODA

ABSTRACT

At first glance, the work of Jiří Levý shows many similarities with the thoughts and concepts of the (neo)hermeneutic approach within Translation Studies (TS). This observation is shared by many and it became part of the scientific discourse. At second glance, however, a number of discrepancies between the two approaches become apparent, some of which are substantial. Obviously, Jiří Levý himself cannot be regarded a member of the neohermeneutic branch of TS for the reasons of chronology, since he died some 10 years prior to the establishment of this branch, which took place in the late 1970s and early 1980s. When comparing his concepts with those of the hermeneutic approach, the following picture emerges: There are instances of perfectly matching concepts, there are those of profound mismatch, and, eventually a grey area in between.

Apart from the specific methodological feature, where the two approaches (the one of Levý and that of Hermeneutics) both use extensive examples to illustrate theoretical stances, there are Translation Studies and Literary Theory *terms and concepts*, the meaning of which they *share*. These terms and concepts are the following: the text's value, which surpasses the simple addition of its discrete parts, Levý's idea of perception on the one hand and the hermeneutical circle on the other, creativity and other qualities required on the part of the translator, equality of the aesthetic effect. The two approaches also tend to show a *partial overlap*, when it comes to the applicability of translation theory, the language and style of theoretical works, the focus on the individual (recipient, translator), etc. Yet, there are *differences*, too, especially in the thematic focus (Hermeneutics covers both literary and non-literary translation, whereas Levý focuses solely on literary translation) as well as the method of enquiry in general: Levý (at least in *The Art of Translation*) did not subscribe to idealism as part of his scientific method, which he wanted to be exact and undisputable. Other discrepancies involve some of the TS concepts in Levý's works. One would hardly find the idea of a personal link between text and its recipient, which is typical for Hermeneutics, the concept of interpretation is different, as is that of subjectivity. At the same time, there are some aspects of a *potential overlap* between the two approaches (e.g. non-rational and subjective aspects of the literary/translation process), which Levý reflected upon, but refused to consider in detail, since, at his time, science lacked exact methods to study the phenomena.

To sum up, Levý's work can of course be subject to 'hermeneutic reading'. However, rather than a (direct) predecessor, Jiří Levý himself can be regarded as a precursor of the hermeneutic motion in Translation Studies. Nevertheless, his theory continues to be inspiring in its openness and dynamism.

Key words: Jiří Levý, Translation Studies, metatheory of Translation Studies, Hermeneutics, Prague Structuralism, Interpretation of a work of art, Subjectivism

1. Úvod

Název tohoto příspěvku je záměrně dvojznačný. První jeho interpretace směřuje ke způsobu, jakým se čtenář může vyrovnávat s Levého teoretickými díly: pod určitým zorným úhlem, z pozice určité metody, zde tedy metody hermeneutické. V tomto smyslu je možné titul přeformulovat na „Interpretace děl J. Levého z pohledu hermeneutického přístupu v translatoologii“. Druhé „čtení“ pak znamená způsob osobní recepce, kterou můžeme nazvat hermeneutickou, tedy to, jak čtenář vstupuje do interakce/dialogu s recipovaným dílem. Číst „hermeneuticky“ v tomto smyslu znamená nechat se vést zásadou otevřenosti vůči recipovanému textu/dílu a vstoupit s ním do dialogu s vědomím své současné pozice, akumulovaného očekávání a také s očekáváním podnětného vztahu vzájemnosti.

Navážu-li na druhou interpretaci názvu příspěvku, rád bych pojednání zahájil osobní vzpomínkou. Tímto článkem se vracím ke studentským létům, kdy jsem si kladl otázku po vztahu Levého díla a hermeneutiky. Tato otázka vyvstala při přípravě na zkoušku z teorie překlada u dr. Ivany Vízdalové¹, erudované translatooložky a literární vědkyně, která v Ústavu translatoologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy položila základy pro výuku teorie překlada se zaměřením na německy mluvící země. Při čtení prací německé neohermeneutické školy v oblasti teorie překlada jsem se podívoval nad podobností některých stanovisek s těmi, která jsem znal z děl Jiřího Levého. S časovým odstupem jsem uvedenou souvislost prozkoumal blíže a zde tedy předkládám výsledky svého průzkumu.

V odborné literatuře je Levý primárně spojován s pražským strukturalismem, přičemž jeho teorie je považována za výrazně interdisciplinární. Zdá se však, že mé výše uvedené intuitivní přiřazení (podobnost Levého konceptů s hermeneutikou) odpovídá širší zkušenosti, protože reflexe možných vazeb mezi Levým a neohermeneutickým přístupem v translatoologii (dále též zjednodušeně „hermeneutika“) se v odborném diskurzu objevují. Ostatně to, že mezi oběma přístupy existuje určitá příbuznost, je nesporné. Zbývá však na základě bližšího prozkoumání ověřit, jak rozsáhlý takový názorový nebo metodologický průnik je.

Stěžejní výzkumná otázka přítomného pojednání je následující: Do jaké míry lze Levého považovat za předchůdce hermeneutického směru v translatoologii? Metodologicky se článek opírá o výzkum primární a sekundární literatury a uplatňuje deduktivní metody zpracování jeho výstupu. V první části bude pojednáno o východiscích studie, ve druhé se nastíní vztah mezi (pražským) strukturalismem a hermeneutikou obecně, ve třetí

¹ Spolu s prof. Jiřím Veselým, někdejší vedoucím oddělení, to byla právě I. Vízdalová, kdo vtiskl zásadní podobu německému oddělení pražské translatoologie, a tento přínos a inspirace nesou své ovoce dodnes.

pak se na konkrétních pojmech a jejich obsazích představí míra průniku mezi přístupy J. Levého a hermeneutiky. V závěru pak budou shrnuta zjištění a budou nastíněny možné cesty dalšího výzkumu.

1.1 Úvodní pojednání a definice

Levý je dnes u nás a namnoze i mezinárodně uznáván jako „teoretik překladu, který ukázal nové směry v oboru“ (Schultze 2015, překlad T. S.) či jako teoretik, jehož mnohé myšlenky byly v posledních desetiletích potvrzeny ve své platnosti (srov. Mary Snell-Hornby 2006).² Levý je u nás – zajiště správně – chápán jako teoretik překladu vycházející z pražského strukturalismu. Pražský strukturalismus byl natolik otevřeným vztahovým systémem, že katalyzoval interdisciplinaritu. Některé pojmy a přístupy, které se později běžně přičítaly poststrukturalismu (fenomenologický přístup, subjektivita), nacházíme již u Levého předchůdců (např. Mathesius). Některé pojmy, jež mohou Levého předurčovat k zařazení do hermeneutického směru, se pak při podrobnějším pohledu ukazují jako rozpracování již stávajících východisek strukturalismu.

Kde se tedy vzala premisa, že Levý se názorově prolíná s pozdější hermeneutikou? Podobný dojem, jako jsem zmínil v úvodu, Levého práce zanechaly také na J. Špirka (srov. 2016: 90) a údajně nemálo představitelů německé translatologie tradičně pojímalo a pojímá Levého jako příslušníka hermeneutického směru.³ Nejnověji pak do přímé souvislosti uvádí Levého s hermeneutikou M. Suchomel.⁴

Hermeneutiku, přesněji neohermeneutický směr v teorii překladu / translatologii, zde přiznaně reduktivně (*pars pro toto*) chápeme jako zejména v (západním) Německu koncem 70. a v 80. letech 20. století etablovaný směr reagující převážně na pozitivismus Lipské školy. Hlavními představiteli hermeneutiky v teorii překladu jsou zde tedy Fritz Paepcke a Radegundis Stolzeová. Strukturalismem zde rozumíme primárně strukturalismus pražský.

2. Mezioborové vazby translatologie, teorie překladu, strukturalismu, fenomenologie, hermeneutiky a recepční školy

O tom, že strukturalismus a hermeneutika nejsou v protikladu, že však každá disciplína postupuje jinými metodami, hovoří hermeneutik Paul Ricœur⁵. Ostatně epistemologie

² Tato recepce není s ohledem na izolovanost tehdejšího komunistického Československa vůči Západu samozřejmá. Různá nedorozumění, ke kterým při recepci českého strukturalismu a Levého díla dochází a jež nejsou „znám[a] či přiznán[a]“, vypočítává Z. Jettmarová (2016: 99) a uvádí je na pravou míru. Ostatně mezinárodní uznání skutečně převratného Levého díla je v nemalé míře výsledkem soustavné péče o Levého odkaz ze strany translatoložek Zuzany Jettmarové a Jany Králové. K dobovému kontextu a recepci díla J. Levého srov. např. také Králová, Svoboda 2016.

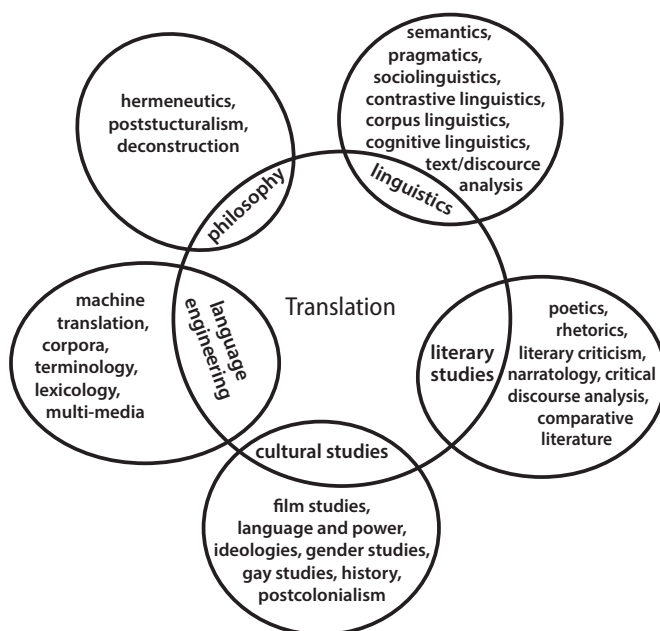
³ Takto se vyjádřila přední hermeneutická teorie překladu Radegundis Stolzeová na konferenci THK v Kolíně nad Rýnem v červnu 2016. Srov. též Nord 1995: 39.

⁴ Srov. Suchomel 2017.

⁵ Srov. Ricœur 1969: 33. Strukturalismus tak poskytuje objektivitu a hermeneutika existencialitu. I. Wutsdorff (2006) např. hovoří o hermeneutice a strukturalismu jako o dvou hlavních liniích literární vědy.

pražského strukturalismu předjímá Ricœurovu „vědu o individu“ (srov. Doležel 2000). Obecný poznatek, že mezi strukturalistickým konceptem a hermeneutikou nemusí být zásadní rozpor, ilustruje pojem jednoho z nejdůležitějších představitelů filozoficky a jazykově orientované hermeneutiky 20. století Hanse Georga Gadamera „strukturovaná jednota“ (Gadamer 1977) ve smyslu jednotnosti (literárnosti) textu.

Čeští strukturalisté překračovali tradičně vnímaná omezení strukturalismu mimo jiné tím, že se zaměřovali na fenomenologii a recepci.⁶ Recepční hledisko později rozpracovala hermeneutice blízká recepční škola, jež vedle určitých sociologických rysů (sledovat vývoj skutečné recepce, nezabývat se domnělým recipientem) zavádí právě i rysy hermeneutické: Její významný představitel H. R. Jauß hovoří o „předporozumění z hlediska žánrů“, popřípadě o „horizontu porozumění“.⁷ J. Pechar pak dokonce uvádí, že v českém strukturalismu je to Mukařovského pojem sémantického gesta, které „v sobě skrývá poukaz k problematice hermeneutické“.⁸

Obr. 1: Hermeneutika jako obor proltný s interdisciplínou translatologie prostřednictvím rozhraní oboru filozofie; in Hatim a Munday (2004: 8), viz pojednání níže

⁶ Srov. Králová/Jettmarová 2008: 10. K vazbě strukturalismus–fenomenologie–hermeneutika uvádí Z. Jettmarová: Do kontextu pražského strukturalismu bylo „zapojeno i fenomenologické hledisko, které se však od příbuzné hermeneutiky a tvarové psychologie lišilo mj. tím, že vedle vztahu část–celek zvažovalo vnitřní strukturu jako síť vztahů.“ (2016: 102) Fenomenologie pak se od hermeneutiky lišila i „důrazem na [...] propojenost s poznávacími dispozicemi vnímatele“ (tamt.).

⁷ Link 1980: 45. Přínos pražského strukturalisty Mukařovského pro vývoje recepční školy byl uznán (srov. Link 1980: 46). O vlivu Mukařovského, F. Vodičky, H.-G. Gadamera, ale také K. Kosíka na H. R. Jauße hovoří J. Hroch (2006). Dále připomíná K. Chvatíka, u nějž došlo „[k] další inspirativní recepci hermeneutického myšlení v českém strukturalismu“ (s. 74).

⁸ Pechar 2003, bez paginace.

V translatologii pak zdánlivý rozpor mezi ‚vědeckým‘ strukturalismem a ‚spekulativní‘ hermeneutikou smiřuje svým integrativním přístupem Mary Snell-Hornbyová. To pak, že hermeneutický přístup je považován za součást translatologie, dosvědčují standardní kompendia a encyklopedie translatologie; Hatim a Munday představují hermeneutiku („hermeneutics“) graficky jako obor vstupující do „interdisciplíny“ translatologie (zde zobrazeno jako „Translation“), prostřednictvím filozofického průniku („philosophy“) – viz obr. 1.

Zájem o hermeneutický přístup v translatologii v nedávné době ožil, o čemž svědčí konference, které se programově hlásí k teorii překladu / translatologii.⁹

3. Příbuzná témata a pojmy u Levého a hermeneutiky

V tomto oddílu, který představuje stěžejní materiálovou část článku, pojednáme o některých prvcích metodologie a pojmech, které naznačují průnik obsahů díla J. Levého a hermeneutiky, popřípadě poukazují na eventuální nespojitost těchto obsahů. Oddíl je rozčleněn na část věnovanou (meta)teorii a metodologii a na část věnovanou konkrétním pojmům literární teorie a teorie překladu (a dalších souvisejících disciplín) s úseky týkajícími se pojmů text/dílo obecně, překlad jako proces, čtenář / recepce textu, překlad jako produkt a překladatel.

3.1 Obor/oblast zkoumání, metodologie

Oblast zkoumání, vědecká metoda

Pokud jde o tematickou oblast Levého zájmu, je jasné, že Levý se soustředil na literárněvědnou teorii překladu, přičemž tuto skutečnost připisuje jakési preferenci geopolitické: „Na Západě je v popředí především obecná lingvistická teorie překladu. [...] V našich zemích se naproti tomu teoretická literatura ponejvíce specializuje na umělecký překlad a jeho kritiku a vidí specifickou problematiku s větší jasností.“ ([1963]/1998: 19) Jeho metoda práce je obecně orientovaná na exaktní přístup¹⁰ – podobný metodě přírodních věd, tedy ve smyslu vyloučení subjektu zkoumatele (nikoli ve smyslu nezájmu o subjekt či individualitu) –, což se podstatně rozchází s hermeneutickou metodou. Zároveň však není scientistická¹¹ (srov. např. Levého umírněnou a k fenoménu zapojení člověka přihlížející aplikaci teorie informace na literární proces – Levý 1971). Levý odmítal jednostranný idealismus v teorii překladu a vítal její „uzemnění“ (výraz J. Levého) metodami lingvistickými (srov. 1998: 39).¹² Zde je patrný rozdíl vůči hermeneutice, která naopak vyhledává idealistický „vzlet“.

⁹ Srov. činnost výzkumného centra v Kolíně nad Rýnem či v roce 2016 tomuto tématu věnovanou konferenci v Číně.

¹⁰ Chvatík (2001) Levého explicitně zmiňuje jako představitele „exaktního“ křídla pražské školy šedesátých let 20. stol. Danou okolností dále dobře dokumentuje i fakt, že Levý v této době založil *Skupinu pro exaktní metody a mezioborové vztahy*.

¹¹ Takto se může jevit metoda některých slovenských teoretiků překladu, popřípadě představitelů slovenského strukturalismu (srov. Jettmarová 2008: 23).

¹² Levého, zdá se, poněkud dráždilo „schematizující pojetí“, jež nachází u některých teoretiků, kteří hovoří např. o metamorfózách, archetypu, používají obrazný jazyk (příklad k vazbě mezi texty jako ke vztahům v rodině) apod. Takové pojetí nazývá (nikoli v obdivném smyslu) „fantastickým“ a poukazuje také na to, že je problematické „praktické využití“ takového pojetí (1998: 38).

Jak velmi případně připomíná M. Suchomel (2017: 5), Levého přístup je zároveň charakterizován vědeckou pokorou, když Levý (na více místech) uznává, že jím předložené teorie a modely jsou namnoze parciální, dočasné, některé hypotetické.¹³

Levého primární¹⁴ zaměření na umělecké texty paradoxně zmenšuje průnik jeho teorie s pozdějším neohermeneutickým přístupem v translatoologii, jenž se totiž nesoustřeďuje jen na umělecké texty, ale i na překlad neliterární.

Provázanost teorie a praxe

Obecně se má za to¹⁵, že se Levý svými texty orientoval mimo jiné na praktikující překladatele, a jistě to tak i bylo.¹⁶ Teorii překladu totiž vnímal nejen jako zdroj pro praxi pedagogickou¹⁷, ale i mimo ni celkově požadoval „praktické využití“ teoretických pojetí a metodologických přístupů.

V hermeneutice nacházíme podobný přístup: Fritz Paepcke jako představitel neohermeneutického směru v translatoologii uvedl, že „[j]e zapotřebí, aby teorie překladu [...] otvírala cestu překládání a aby je empiricky ověřovala“ (Paepcke [1979]/1986: 102, překlad T. S.). I Radegundis Stolzeová spatřuje úlohu teorie velmi podobně jako Levý¹⁸, v propojení teorie a praxe však jde místy ještě dále, když explicitně uvádí, že svou publikaci usilovala o to dát překladatelům do rukou nástroj, který by mohli prakticky uplatnit při práci.¹⁹ Nápadná shoda u obou přístupů (Levého a hermeneutiky) pak dále spočívá v tom, že v obou případech pracují s rozsáhlým příkladovým materiálem.

Téma hry

Nápadný tematický průnik mezi Levým a hermeneutikou nacházíme v tom, že v obou případech je rozpracováno téma hry, byť vyznění tohoto tematického aspektu je výrazně odlišné. Hermeneutika – v opozici k názoru, že každá lidská činnost je určována nějakým účelem – používá průměr hry²⁰ mimo jiné k poukazu na „nesmyslnost“ hry jako lidské činnosti, tedy na absenci účelu takového jednání: Jaký je „účel“ např. dětské hry či

¹³ Například: „[Naše a]plikace komunikačního modelu na literární proces má některá zásadní omezení a nebezpečí, z nichž zcela základní význam má ta skutečnost, že vcelku není schopen vystihnout literární dílo jako historicky konkrétní a historicky podmíněný fakt. [...] Náš model je] částečný model, který nevystihuje podstatu literatury.“ (1971: 69n).

¹⁴ Levý se ve svých pracích nezabýval výhradně literárními texty, nalezneme u něj pasáže dotýkající se „odborného překladu“ (Levý 1998), „neliterárního textu“ (Levý 1971) apod., jsou to ale zmínky spíše doplňkového charakteru.

¹⁵ Srov. Hausenblasův úvod in Levý 1998, podobně též viz Hrabákův doslov in Levý 1971: Levý „se zaměřoval na potřeby spisovatelské praxe, zejména překladatelské“.

¹⁶ I když v roce 1963 uvádí, že „není možno, a ani záhodno, psát návod k překládání“. Zároveň však dodává, že cílem dané publikace (*Umění překladu*) je „osvětlit problematiku stránek překladatelské práce. Jde o to, ukázat problémy a naučit o nich překladatele teoreticky uvažovat.“ (Levý 1998: 42n).

¹⁷ Srov. stať *Bude teorie překladu užitečná překladatelům?* z r. 1965 (in Levý 1971; zde pak zejm. s. 47).

¹⁸ „Vědecké zkoumání [...] je předpokladem a součástí hermeneuticky orientované teorie překladu. Jako didaktický cíl z toho přitom vyplývá [...] zlepšovat povědomí [Sensibilisierung] překladatelů, pokud jde o rozličné aspekty, jež se při překladu uplatňují...“ (Stolze 1992: 265, překlad T. S.). Nebo: Teorie překladu je „reflektovaná praxe“ překládání (tamt., s. 14).

¹⁹ Srov. Stolze 1992: 265.

²⁰ Výběrově: „Překladatelská činnost žije z radosti ze hry“ (Paepcke 1986: XV), „Cílem je pokusit se o nový přístup tematizací vztahu mezi pravidly a hrou“ (Paepcke 1981, in Paepcke 1986: 123, překlad T. S.).

kreativního tvoření?²¹ Pro hermeneutiku tedy může být překladatelská činnost (zejména u literárních textů) „bezcílná“, popřípadě může mít smysl sama v sobě. Levý však ve své teorii uplatnil *matematickou teorii her*, jejímž cílem bylo naopak „algoritmizovat“ rozhodovací proces, uvést jej na pevnou půdu racionálna.²²

Téma rozhodovacího procesu

Pokud pak jde právě o koncept rozhodovacího procesu, je to samozřejmě pro Levého jedno ze stěžejních témat (srov. Levý 1971). Na velké ploše líčí podrobnosti své teorie a rozpracovává tento námět jak pro aspekt geneze, tak pro aspekt recepce literárního díla. Vedle popisu principů a souvislostí podobných matematické teorii her (volba z více možností za určitých podmínek) si je J. Levý vědom toho, že volby aktérů hry mohou být i neracionální: Pravidla pro určitou volbu na straně účastníka hry totiž připouštějí vedle přístupu intencionálního také přístup pravděpodobnostní, podřízený náhodě. Srov. vlastní stanovisko Levého, které je (ve srovnání s publikací *Umění překladu*) nezvykle otevřené principu intuice. Na místě, kde popisuje výklad geneze Havrana z pera E. A. Poea, uvádí: „Nezáleží zde na tom, zda jednotlivá rozhodnutí byla skutečně činěna racionální úvahou[...] Podstatné je, že Poe popsál sérii rozhodnutí, jež ať už racionálně nebo *intuitivně musel učinit*“. A dále: „mnohé z těchto nutností jsou náhodné, [...] jsou podmíněny [mimo jiné...] *individuální zálibou*“.²³ Následně pak Levý uvádí tento svůj metodologický „krok stranou“ na pravou míru, když snahu o postižení příčin rozhodovacího procesu odkazuje do sféry „literární psychologie“: „[P]říčiny [rozhodnutí] jsou zpravidla v básníkově subjektu“ (1971: 94). A v logice svého exaktního přístupu pak nemůže Poea nepokárat za „zamlčený soubor instrukcí řídicích výběr mezi členy paradigmát“, totiž zamlčenou estetickou normu. Celkově však lze říci, že jestliže Levý ve svém výkladu uvádí, komentuje či kritizuje některé neexaktní pojmy, neznamená to, že by je zpochybňoval jako takové, ale eventuálně kritizuje jejich uplatnění metodologické, zejména ve vědeckém diskurzu.

Jinými slovy: Levý o neracionálních a subjektivních aspektech literárního (a předpokládáme: i překladového) procesu ví, ale kvůli metodologickým ohledům o nich nehodlá blíže pojednávat. Konkrétní zdůvodnění – opět z oblasti problematiky rozhodovacího procesu – zní: „Všechna jiná kauzální vysvětlení relegují příčiny rozhodování do oblasti mimoliterární, přírodovědné, již literárněvědnými metodami nemůžeme adekvátně zkoumat.“ (1971: 94) Argument se zde ale zdá být poněkud vyhýbavý až vágní, vždyť Levý při jiných příležitostech neváhal používat metody, jež zdaleka nebyly běžné v literárněvědném zkoumání (např. do studia verše zapojil úvahy spojené s kybernetikou), ostatně totéž platí pro oblast teorie překladu, kde např. navrhnul sociologické postupy tam, kde do té doby navrženy nebyly (například zohlednění problematiky výběru díla k překladu).

²¹ Dítě si jistě nehraje, aby se utilitárně přiblížilo naplnění určitého cíle. Podobně autor či kreativní překladatel svou tvůrčí činností vůbec nemusejí sledovat konkrétní cíl – srovnajme zde Mukařovského pojem samoučelnosti estetická; marxistickou terminologii uspokojování estetických potřeb snad nemusíme vnášet do tohoto diskurzu, ostatně považovat život člověka za pouhý řetězec uspokojování potřeb by bylo navýsost reduktivní.

²² Tomu pak odpovídá Levého kritika J. M. Lotmana, kterému vyčítá, že při aplikaci teorie her v literární vědě se ve výkladu o vzniku estetické libosti „přenáší do nekontrolovatelné oblasti psychologické hypotézy“ (1971: 141).

²³ První citát: Levý 1971: 91, druhý citát tamt. s. 93, v obou případech kurziva T. S.

Uvedli jsme pohled Levého na rozhodovací proces, zbývá doplnit pohled hermeneutiky. Konkrétně F. Paepcke (1971) formuluje následující definici: „*Překládání je na jednání orientovaný rozhodovací proces*“²⁴, činí tak tedy cca čtyři roky poté, co v Haagu vyšel anglicky – a byl široce recipován – Levého článek *Translation as a decision process* (1967). To, zda se jedná o přímou (a nepřiznanou) recepci Levého ze strany F. Paepckeho, nelze s jistotou tvrdit z důvodu absence bližších indicií či podrobnějšího výzkumu.

Jazyk Levého díla, vývojový aspekt uplatněných pojmů

Hermeneutický přístup je známý tím, že o pojednáváných skutečnostech vypovídá za použití abstraktních pojmů, častá jsou přirovnání, metafory, filozofický jazyk. Jazyk Levého studii je naproti tomu velmi racionální a střídmy²⁵, na druhou stranu není zcela prost obrazných vyjádření:

„Pozorujeme-li překlad [...] z *ptačí perspektivy* celistvého působení tohoto zprostředkujícího komunikačního činitele na celou rozlohu soudobé kultury, vystupuje do popředí [...] skutečnost, že určité množství vyhraněných a vynikajících osobností se v jistém ohledu drobí ve větší množství menších a *matnějších* osobností překladatelů.“ (1971: 157, kurziva T. S.)

Podobně Levý tvůrčí proces překladu v užším slova smyslu metonymicky označuje jako „cestu“ a vnímání/interpretaci díla jako pronikání „za text“:

„[P]řekladatel tvůrčí [...] *na cestě* mezi originálem a překladem [...] *proniká za text* k postavám, situacím a ideám, kdežto překladatel netvůrčí mechanicky vnímá jen text a překládá jen slova.“ (1998: 56, kurziva T. S.)

Zdánlivá přístupnost Levého textů (zejména to platí o *Umění překladu*) může evokovat představu esejisticky pojatých pojednání. Při druhém pohledu (a mnoha dalších pohledech) však vysvítá, že se jedná o náročné a sofistikované vědecké pojednání.

Práce Levého navíc zřejmě vykazují určitý vývojový aspekt v pojetí některých podstatných pojmů. Např. u pojmu intuice zjišťujeme, že jestliže ještě v *Umění překladu* (r. 1963) Levý (metodologickou) intuitivnost druhých přirovnává k laickosti (1998: 34), v *Genezi a recepci literárního díla* (vyšlo převážně v r. 1966) sám o svém postupu uvádí: „Naše dosavadní úvahy o překládání se *intuitivně* opírají o empirický poznatek, že překládání je rozhodovací proces [...]; dosud jsme se jej ale neodvážili naplno vyslovit...“ (1971: 72). Nejde ani tak o změnu denotativního obsahu tohoto pojmu, spíše o proměnu kontextu, ladění, o reflektivní pokoru, hodnotící obsazení tohoto pojmu.

²⁴ Paepcke 1971: 115, překlad T. S., kurziva původní.

²⁵ Což nepochybně souvisí s metodologií Levého, dobovým územ a též s tradicí pražského strukturalismu: „Postmoderní přístup ke konceptům, jenž si libuje v metaforičnosti, je pražskému strukturalismu [...] cizí“ (Jettmarová 2008: 128, překlad T. S.).

3.2 Konkrétní pojmy literární teorie, teorie překladu (a dalších souvisejících disciplín)

3.2.1 Text/dílo obecně

Jedním z pilířů hermeneutického pojetí textu je tzv. nadsumativita, tedy okolnost, že celek textu je více než součet jeho částí.²⁶ Zde je nepochybně patrný potenciálně rozsáhlý průnik mezi pojetím díla u pražského strukturalismu (díky jeho pojetí díla jako dynamické struktury) a u hermeneutiky. Levý sám o nadsumativitě nehovoří, ale souhlasně cituje příbuzný názor polského teoretika překladu Z. Klemensiewiczze, který operuje se systémovým pojetím textu ve smyslu organického celku.²⁷ Pokud jde o uspořádání díla, je to pro Levého na jedné straně „postupně se uskutečňující stavba“²⁸ (příklad, který by obstál v každé učebnici hermeneutiky), na druhou stranu se však zamýšlí nad „*exaktním*[...] vyjádření[m] uspořádanosti literárního díla“, včetně eventuálně vyjádření matematického.²⁹

3.2.2 Překlad jako proces

V souvislosti se šířeji pojatým procesem, zahrnujícím autora originálu, překladatele a čtenáře překladu, hovoří Levý o „procesu vnímání“³⁰ a proces tvorby překladu je procesem *uměleckým*.³¹ S tím koresponduje názor hermeneutiky, který obdobně spojuje procesualitu, vnímání a pojem uměleckosti: „Individuálně laděné rozumění je pak, dovedeno do extrému, „uměním“ rozumějíciho subjektu“.³²

3.2.3 Čtenář, recepce textu, výklad, pochopení, porozumění textu, dialog s texty

Levému je text „objektivním materiálem“, který je recipován v podobě čtenářské konkretizace.³³ Z toho je patrné, že v Levého studiích se nepředpokládá vytvoření *vzájemnosti* mezi textem/dílem a jeho recipientem, jež je však tak typická pro hermeneutický přístup.³⁴ Lze však přesto předpokládat, že se Levý jinak otázkou vnitřní spřízněnosti recipienta s dílem zabýval, ostatně v *Českých teoriích překladu* v oddílu Literární skupiny

²⁶ Srov. např. Paepcke 1979, in Paepcke 1986: 103, u Levého pak např. celý oddíl nazvaný „Celek a část“ (in Levý 1998), kde se mj. pracuje s funkčním hlediskem a dialektikou jedinečného a obecného.

²⁷ „Originál je třeba chápat jako systém, a nikoli jako souhrn elementů, jako organický celek, a nikoli jako mechanické seskupení elementů“ (Klemensiewicz, in Levý 1998: 63).

²⁸ Levý 1971: 47.

²⁹ Tamtéž, kurziva T. S.

³⁰ Srov. 1998: 49. K poststrukturalistickým lingvistickým tendencím, mezi něž patří např. i souvislost s kognitivní lingvistikou, viz např. Tabakowska 2015.

³¹ Ostatně pro Levého, jak známo, je překladatelství „typem umění“ (viz přímo takto nadepsaný pododíl, in 1998: 84), notoricky známé je jeho stanovisko, že „[p]řeklad jako dílo je umělecká reprodukce, překlad jako proces je původní tvoření“ (1998: 85), a dále též rozlišuje jako jednu ze dvou stěžejních norem, jež do tohoto procesu vstupují, normu uměleckosti.

³² Link 1980: 115, s odkazem na W. Windelbanda.

³³ Viz Levý 1998: 49. U pojmu konkretizace připomeňme jeho původce, fenomenologa R. Ingardena, u něž však znamená spíše to, jak čtenář (svou představivostí, ve svém vědomí) vyplňuje „nedokreslená“ místa v textu. K recepci, či spíše realizaci díla, srov. postřeh M. Suhomela: „Heidegger a Levý by se pravděpodobně shodli, byť velmi specifickým způsobem, že dílo je dáno jako něco, co je skutečné jen ve své realizaci“ (2017: 3, překlad T. S.). K překladatelskému procesu u Jiřího Levého viz též T. Svoboda 2004.

³⁴ Srov. F. Paepcke: „Jakmile se při překládání podaří překonat situaci opakujících se nezdarů při překládání, vytvoří se mezi textem a překladatelem pospolitost, vzájemnost, přičemž si každý text uchovává svou individualitu...“ (Paepcke 1985, in: Paepcke 1986: 159, překlad T. S.).

z konce 19. století zmiňuje „tezi v překladatelství“, podle níž „překladatel si má osvojit původní psychické stavy, za nichž vznikalo dílo. [S autorem pak] musí být duševně spřízněn“ (Levý [1957]/1996: 195). Hned poté zmiňuje téma překladatelské kongeniálnosti. Uvedenou „tezi“ sice řadí mezi subjektivistické, ve svém historickém výkladu ji však dále ponechává bez dalších komentářů, a bezprostřední kontext nenaznačuje, že by se jednalo o referenci nesouhlasnou.

Vnímání, chápání, pochopení, porozumění, interpretace

K objektivní ideji díla lze podle Levého přistupovat vědeckou nebo uměleckou interpretací³⁵, která však nesmí do díla vkládat „výklady nesourodé, odporující objektivní ideji“ (1998: 64). Podobně jako subjektivitu Levý i pojem interpretace (výkladu) spojil spíše s negativními konotacemi.³⁶ Z hlediska historické spravedlnosti je zde však třeba doplnit, že Levý byl (už v roce 1955) veřejně kritizován za svůj pojem čtenářské konkretizace jako za pojetí příliš subjektivistické. Zdá se tedy, že pro svou pozdější knihu (*Umění překlada*) byl do jisté míry nucen svá stanoviska takovým invektivám podřídit a pojem subjektivity interpretace/konkretizace snad proto obsadil převážně negativně. Ještě při dané příležitosti (jednalo se o konferenci) však reagoval slovy, že skutečně subjektivní složku není možno z umělecké tvorby vyloučit.³⁷

Interpretaci, jak známo, Levý popsal též jako jednu z fází překladatelského procesu v užším slova smyslu (viz níže), a dokonce tuto fázi dále rozčlenil na další tři podfáze.³⁸ A právě zde, konkrétně u fáze volby interpretačního stanoviska, se, byť velmi okrajově, u Levého objevuje na straně překladatele *volní* aspekt, a tedy určité uvolnění překladatelské svázanosti objektivní ideou díla: Překladatel totiž „ví, co chce sdělit čtenáři“ (1998: 61), může si zvolit, že vyzdvihne „všelidskou podstatu a všelidský typ“ sdělení textu (řeceno s Mukařovským: antropologickou konstantu). Na druhou stranu Levý vcelku bez obalu připojuje, že překladatel je popřípadě korigován dobovou ideologií (srov. pojem „ideologické stanovisko“ na s. 104 – můžeme jen spekulovat, zda zde má na mysli cenzuru) či „kulturními potřebami doby“ (s. 102).

U Levého tak postrádáme otevřenost významového horizontu vůči jiným než intersubjektivním, kolektivním interpretačním počínům, jež je naopak příznačná pro hermeneutický přístup.³⁹

³⁵ Srov. Levý 1998: 49. Ostatně „každý překlad je více či méně jasná interpretace“ (1998: 61).

³⁶ Viz např.: „Překladatel má k textu poměr interpreta, proto text nejen překládá, ale také vykládá, tj. zlogičtjuje, dokresluje, intelektualizuje. Tím jej často zbavuje umělecky účinného napětí mezi myšlenkou a jejím vyjádřením.“ (1998: 145) Levý též používá např. sloveso „vinterpretovat“ ve smyslu vnést do díla vlastní, nemístné myšlenky. Okolnost, že strukturalisté se spíše vyhýbali pojmu interpretace a namísto toho dávali přednost pojmu konkretizace, rozebírá J. Schneider: „pojem interpretace zjevně nepatří do strukturalistického žargonu“ (2006: 93).

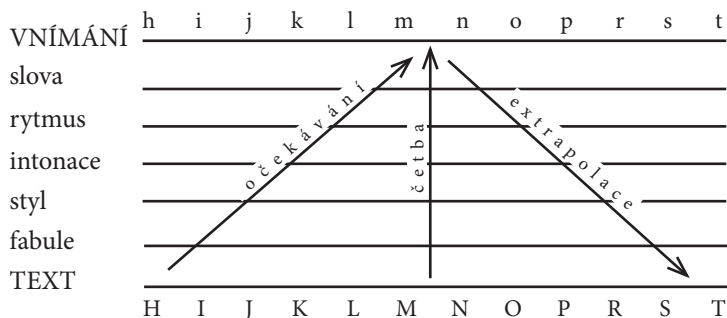
³⁷ Viz zpráva z I. celostátní konference o uměleckém překlada, in: Literární noviny č. 50/1955, s. 8 (dostupné přes digitální archiv ÚČL AV ČR). Zmíněná invektiva p. Mikuly zní: „Čtenář, konsument literatury a v konečném důsledku naše národní kultura není zvědavá na subjektivní čtenářskou konkretisaci nějakého překladatele, nýbrž na dílo [původního] autora [...]“. (Za upozornění na tento zdroj děkuji Z. Jettmarové.)

³⁸ (i) Hledání objektivní ideje díla, (ii) interpretační stanovisko překladatele, (iii) interpretace objektivních hodnot díla.

³⁹ K pojmu otevřenosti významového horizontu srov. např. Stierle 1975/2001: 199. Na druhou stranu však i Stolzeová, cca 30 let po Levém, pracuje s termínem intersubjektivita (pojmu věnuje celý oddíl), srov. 1992: 31.

Velmi výraznou styčnou plochu lze naopak najít mezi pojetím hermeneutického kruhu a Levého výkladem o vnímání na straně čtenáře.⁴⁰ Levý proces vnímání líčí takto: „Vnímá-li tedy čtenář v daném okamžiku [...] jazykový segment [...], pak se v něm současně naplňují nebo zklamávají očekávání vytvořená během předchozí četby.“ (Levý 1971: 46). A dále: „[D]ílo není jednou provždy daný tvar, ale postupně se uskutečňující stavba, takže např. tentýž motiv se na konci díla jeví v jiném významovém kontextu než na počátku“ (Levý 1971: 47).

Následující diagram zmíněný proces názorně ilustruje:

Obř. 2: Levého schéma vyjadřující proces vnímání na straně čtenáře (in Levý 1971: 46)

Horizontální osy VNÍMÁNÍ a TEXTU je třeba chápat jako kontinuum, na němž se postupně (chronologicky) uskutečňuje čtenářova percepce. Šipky „očekávání“ a „extrapolace“ mají v diagramu rovněž svůj význam „vývojový“⁴¹, v tom smyslu, že ukazují nárůst očekávání před aktem vnímání, a to s odlišnou intenzitou na různých rovinách (či „složkách díla“: slova – rytmus – intonace – styl...), popřípadě ukazují dopředné odeznívání extrapolace („specifický dosah“ či „intenzitu prediktability“), jež je rovněž rozličné v závislosti na konkrétních složkách díla. S výše uvedeným souvisí i další styčná plocha mezi hermeneutikou a Levého pojetím vnímání, a to právě zmíněný pojem „očekávání vytvořená během předchozí četby“ (popřípadě „předpoklad pro extrapolaci do budoucnosti“; srov. Levý 1971: 46), který jednoznačně koreluje s hermeneutickým pojmem „horizontu očekávání“.⁴²

Je nasnadě, že téma porozumění či výkladu textu je prvořadou doménou hermeneutického přístupu v teorii překladu: „Kdo překládá, musí nejprve porozumět textu,“

⁴⁰ Domníváme se, že tomuto příoměru nebrání ani fakt, že vnímání/porozumění u Levého je „inkrementální“ (srov. Jettmarová 2014: 175) a že překladatelský proces jak z hlediska komunikativního zapojení, tak na úrovni samotného překladatele je u Levého prezentován striktně lineárně (srov. Levý 1998 a 1971).

⁴¹ Z. Jettmarová při popisu tohoto Levého modelu hovoří o „systému učení“ („learning system“, srov. Jettmarová 2014: 175). Na jiném místě potvrzuje, že souvislost s hermeneutickým pohledem na kognitivní proces je zde zřejmá: „Tento [Levého] model recepčního procesu anticipoval principy recepční estetiky (Kostnická škola) a také možné pokusy integrovat hermeneutiku“ (Jettmarová 2008: 27, překlad T. S.).

⁴² Dodejme, že k pojetí horizontu očekávání a hermeneutického kruhu má blízko i pojem *pasivního idiolektu* v širokém pojetí, na které odkazuje a které rozpracovává Levý (1971: 48).

symptomatically uvádí Paepcke.⁴³ K tomu je zapotřebí zapojení jak racionální úvahy, tak i intuice.⁴⁴ Intuice je pro hermeneutiku sondáží, „odposloucháním“ a haptickým vnímáním (hmatáním) – jakoby „poklepem a poslechem“. Levý pak s pojmem intuice pracuje minimálně.

Výklad a individualita, subjektivita–objektivita

Předně je zapotřebí odlišit individualitu od subjektivity. Rozměr individuality Levý přiznává výkladu: díla je zapotřebí – po ideové stránce – vykládat individuálně⁴⁵. Podobně, leč poněkud více textově-imanentně formuluje Paepcke (1979, in Paepcke 1986: 103): „Každý text [disponuje] nezaměnitelnou individualitou.“ Z. Jettmarová (2016: 93) pak dodává, že Levý připisuje „významnou roli [...] osobnosti (individu), tedy jednání člověka na úrovni individuální i kolektivní.“

Pokud jde o subjektivitu⁴⁶, Levý nezastává iluzi objektivitu na straně jednotlivého čtenáře, pokud jde o vnímání díla. Pojmy subjektivní–objektivní (vznění, přístup, platnost) používá dialekticky, navíc nikoli ve smyslu neměnné imanence v díle či čtenáři. Srov. následující výrok, který je pro pochopení této vazby stěžejní: „[V] překladu se bude někdy rozcházet subjektivní idea překladatelova a objektivní idea jeho překladu.“ (1998: 67) To znamená, že objektivní ideou (smyslem, platností, jádrem⁴⁷) díla či překladu je potřeba chápat vznění – čili to, jak je dílo/překlad vnímán(o)/pochopen(o). Levý navíc často operuje s pojmem „objektivní hodnoty díla“ (zde nepochybně navazuje na Mukařovského⁴⁸ a jeho instrumentální definici hodnoty). Objektivita tedy u Levého neznámá nedotknutelnou a nepodmíněnou⁴⁹ platnost, nýbrž hodnoty sdílené na rovině supra-

⁴³ 1979, in Paepcke 1986: 104. Ve stejném smyslu čteme u Levého známé stanovisko: „Překladatel je v první řadě čtenář.“ (1998: 48) Na druhou stranu však téměř totožnému (avšak o 12 let pozdějšímu) vyjádření F. Paepckeho, že totiž „prvořadou povinností překladatele je četba“ (1985: 160) je potřeba rozumět odlišně: Paepcke zde má na mysli četbu i neodvozených textů v mateřštině překladatele kvůli tříbení jazyka, do nějž překladatel překládá.

⁴⁴ „Optimální podoba hermeneuticky orientovaného překládání ostatně pramení z provázanosti rozumového principu a intuice.“ (Paepcke 1986: XVI, překlad T. S.) V originálu: „Im Zueinander von Ratio und Intuition entsteht letzten Endes das Optimum des hermeneutisch orientierten Übersetzens.“

⁴⁵ „[K]aždé dílo [si po ideové stránce] vyžaduje individuální výklad“ (Levý 1998: 38n).

⁴⁶ Zde v poněkud odlišném kontextu srov. pojmy noetický subjektivismus a noetický objektivismus, viz např. Jettmarová 2014/2016: 171 či Jettmarová 2008: 31. Na tomto místě ještě připomeňme Levého úzus pojmu „vkus“ (srov. 1971: 104).

⁴⁷ Srov. tyto obměny daného pojmu a příklady jejich výskytů: „objektivní smysl díla“ (1998: 61), „objektivní platnost překládaného/překladového díla“ (1998: 62, 219), „objektivní jádro“ (1998: 62), „objektivní idea díla“ (1998: 204).

⁴⁸ Mukařovský považoval otázku, „je-li objektivní estetická hodnota skutečnost, nebo klamné zdání“, za zásadní, srov. Mukařovský 1936/1966: 44, zde cit. dle Sedmidubský, Červenka, Vizdalová 2001. Uvědomoval si podmíněnost takové hodnoty: „při pátrání po [...] předpokladech *objektivní* estetické hodnoty nelze [...] uniknout z dosahu sociální povahy umění“ (kurz. původní); zároveň pro něj bylo nesporné, že „umění vytvořené člověkem [...] nemůže tvořit hodnoty na člověku nezávislé“ (Mukařovský 1936/1966: 44; zde cit. dle Sedmidubský, Červenka, Vizdalová 2001). Velké pochybnosti o neměnnosti a „objektivitě“ estetické hodnoty dává tušit tento jeho výrok: „Estetická hodnota je tedy proměnlivá ve všech svých stupních“ (s. 41). Pokud ji Mukařovský přeci jen připouští, soudí, že může existovat jen potenciálně: „nezávislá estetická hodnota inherentní materiálnímu uměleckému artefaktu, předpokládáme-li ji, má ovšem [...] ráz toliko potenciální“ (tamt. s. 52).

⁴⁹ „Nepůjde nám nikterak o zachování *díla*, *o sobě*“, nýbrž jeho hodnoty pro příjemce“ (1998: 41n, kurziva T. S.). Později pak místy od termínu „objektivní hodnota díla“ ustupuje a nahrazuje jej termínem „hlavní idea“ či „idea díla“ (1971: 116), přičemž přiznává, že tzv. definování takové hlavní ideje je značně „ošemetná věc“ (tamt.).

individuality.⁵⁰ Takto široce sdílenými hodnotami jsou pak konstituovány normy – slovy Mukařovského – jako fakt tzv. kolektivního vědomí.⁵¹ Navíc je tento pojem často spojen spíše s Levého metodou vědecké práce, jak dodává např. B. Schulze: „Čtenář Levého díla se musí mít na pozoru. Někdy výraz ‚objektivní‘ zkratka znamená ‚verifikovatelný‘.“ (2015: 107, překlad T. S.).

Hermeneutika samozřejmě počítá s objektivním přístupem k realitě, nechce však zároveň opomíjet subjektivní rovinu.⁵² Rovněž Levý, jak jsme viděli, pojem subjektivity zná a pracuje s ním, je však v jeho úzu převážně obsazen pesimisticky, až negativně, je totiž líčen jako zdroj rizika: „Subjektivní chápání textu je [...] fakt, se kterým se musí počítat již proto, že je příčinou mnoha nebezpečí.“⁵³ Vedle strukturalistického vlivu zde Levý mohl být ve svém pesimistickém úsudku ovlivněn též svou praxí pedagogickou a výzkumnou, kdy byl konfrontován s častými a patrně stále se opakujícími chybami začátečníků. V hermeneutickém přístupu takový skepticismus nenalézáme. Ta, zdá se, v tomto smyslu poskytuje vnímateli větší volnost a vkládá plnou důvěru ve svébytnost individua, protože nepožaduje, aby jeho intuice byla ověřena instancí kolektivní intersubjektivity. Nepochybný průnik mezi myšlením Levého a hermeneutikou však existuje v požadavku racionální kontroly nad nereflektovanou subjektivitou.

3.2.4 Překlad jako produkt

Funkční ekvivalence, ekvivalence účinku

Levý nepochybně přikládal zásadní význam funkčnímu hledisku, a to jak v teorii⁵⁴, tak v praxi překladu (srov. 1998: 26). Funkcionalisticky je Levým interpretována i Mathesiova „rovnost [= ekvivalence] uměleckého účinku“⁵⁵, avšak nikoli v absolutním slova smyslu (stejně vjemy u čtenářů), ale relativně, v kontextu (polysystému), v němž je čtenář

⁵⁰ Klíčové je zde toto vyjádření. „U realistického umělce i subjektivní stránka obrazu je výrazem neosobních, kolektivních činitelů, a proto nabývá v dané situaci platnosti objektivní.“ (1998: 46) Jettmarová (2008: 20) pak v tomto kontextu používá výraz „objektivita na supraindividuální úrovni, tedy na úrovni kolektivity a intersubjektivit“, popřípadě „intersubjektivní existence“. Hermeneutice blízká recepční škola hovoří nápadně podobně o „transsubjektivním horizontu rozumění“ (Link: 1980: 46).

⁵¹ Srov. Mukařovský, J., 1936, zde převzato dle Levý 1971: 103n. Levý pak opustil – alespoň explicitně – Mukařovského pojem kolektivního vědomí. Zároveň však používá termín „společenské vědomí“, a to ve smyslu „fondu vědomostí a způsobu myšlení“ či „obsahu vědomí dvou čtenářských okruhů“ (srov. 1998: 52, dále též na s. 122 a na dalších místech), tedy má na mysli čtenářské presupozice.

⁵² „Hermeneutika rozlišuje [...] mezi objekty/fakty s jejich analýzou/kognicí, a lidskou činností s její vnitřní motivací, tedy mezi objektivitou a subjektivitou, analýzou a evidencí, strategií a impulzem, racionálním přístupem a intuicí, inferencí a dojmem, důkazem a argumentací.“ (Stolze 2010: 142, překlad T. S.).

⁵³ Levý 1998: 49; popřípadě též: čtenářský subjektivismus je „jedním z hlavních úskalí překladatelské práce“ a překladatel by jej měl co nejlépe potlačit (1998: 61).

⁵⁴ Jakýsi extrémní funkcionalismus, který by až téměř předznamenával teorii skoposu, Levý, zdá se, nezamýšlel – pokud alespoň můžeme věřit české, anglické a německé verzi *Umění překladu* a nepřikloníme se ke znění jeho překladu do ruštiny. Verze CS/DE/EN čtou: „[V]ýchodiskem pro vypracování [...] specializovaných teorií překladu je rangové pořadí při zachování jednotlivých aspektů překládaného textu – a to závisí na struktuře [...] textu, a nikoli na cíli, jemuž má překlad sloužit“ (1998: 24, kurziva T. S.). V ruském překladu z r. 1974 je však opačná formulace (volně parafrázováno: pořadí invariantů, z něž bude odvozena specializovaná teorie překladu, závisí na cíli, jemuž má překlad sloužit), srov. pozn. překladatele in Levý 2011: 8. E. Prunč pak (poněkud spekulativně) uvádí, že zdrojová česká verze, z níž byl pořízen překlad do němčiny, zde patrně původně uváděla slučovací, a nikoli odporovací poměr (srov. Prunč 2001: 213).

⁵⁵ Srov. přímý odkaz in Levý 1998: 27.

zasazen. Levému jde tedy o to, jak tyto vjemy „fungují“ v celém vztahovém systému, v němž se čtenář pohybuje.⁵⁶ Podobně funkční přístup nacházíme i v hermeneutice, když Paepcke hovoří o „rovnosti ozvuku (rezonance)“⁵⁷.

3.2.5 Překladatel

Osobnost překladatele

Zájem o jednotlivce v Levého díle samozřejmě nacházíme značný, zejména pokud jde o překladatele samotného; antropocentrismus hermeneutiky však u něj zastoupen není. Výrazný překryv nastává i v otázce vnímání, kterou ve své teorii rozpracoval do té doby nevidaným způsobem a předznamenává tak psycholingvistický a kognitivní⁵⁸ důraz, jenž se dnes začíná prosazovat jako jedna z větví neohermeneutického přístupu v translatoologii. Prostor osobnosti překladatele Levý dává zejména v souvislosti s analýzou/hodnocením překladů. Své novátorství v této oblasti si uvědomuje, když konstatuje, že v lingvisticky orientovaných pracích svých současníků takový přístup postrádá.⁵⁹

Dispozice/nadání, kreativita překladatele

Pojem kreativity překladatele je pro hermeneutiku stěžejší. I pro Levého je překlad projevem (nebo výrazem) „tvůrčí individuality překladatelovy“ (1998: 33, kurziva T. S.). Pojem kreativity pak rozvíjí dále, když rozlišuje mezi tvůrčím a „mechanickým“ překladatelem.⁶⁰ Zřetelná shoda panuje mezi Levým a hermeneutikou v otázce toho, zda si lze překladatelské umění bezesbytku osvojit bez ohledu na jisté dispozice. Levý hovoří o talentu a nadání⁶¹ a např. Paepcke uvádí, že „překlad se lze naučit jen v omezené míře a vyučovat jej lze jen odvozeně“.⁶²

4. Perspektivy pro návazný výzkum

Dalšímu zkoumání by bylo vhodné podrobit genetický aspekt Levého díla, tedy to, jak se vyvíjelo pojetí jeho některých pojmů a konceptů. Náš rozbor připouští hypotézu,

⁵⁶ „Nebudeme trvat na tom, že zážitek čtenáře originálu musí být totožný se zážitkem čtenáře překladu, nýbrž na identitě z hlediska funkce v celkové *strukturuře kulturně-historických souvislostí*, do nichž jsou zapojeni oba čtenáři.“ (1998: 42, kurziva T. S.) Pro úplnost dodejme, že např. u Paepckeho (v roce 1971) nalézáme obsahově blízký termín „sociokulturní kontext“.

⁵⁷ „Gleichwertigkeit der Resonanz...“, viz Paepcke 1986: 138.

⁵⁸ Vedle pojmu vnímání se jedná mimo jiné též o jeho pojmy vybavování a struktura paměti (srov. Levý 1998, 1971) nebo o překvapivý (a později módní) pojem „černé skříňky“ (1971: 12).

⁵⁹ „Skoro všechny lingvistické práce [...] nechávají stranou účast překladatele na procesu překládání a na strukturuře překládaných děl“ (Levý 1998: 32).

⁶⁰ Srov. Levý 1998: 56. Pozoruhodnou okolnost v této souvislosti zmiňuje Schippelová (2016: 265), když poukazuje na to, že ve druhé polovině 20. století existovala na Východě ideologická doktrína „kreativního“ překladu. Doplňme, že v německé translatoologii je Levý v několika pracích zmíněn společně s hermeneuticky orientovaným R. Klopperem, jehož dílo *Die theorie der literarischen Übersetzung* vyšlo v roce 1967 a výrazně zde ovlivnilo, spolu s Levého *Uměním překladu* (přeloženým do němčiny o dva roky později – 1969), teoretické reflexe o literárním překladu. Jako jeden ze styčných bodů mezi Klopperem a Levým se právě uvádí otázka kreativity překladu (srov. Krysztofiak 2013: 15).

⁶¹ Pro „překladatelské umění“ je dle Levého zapotřebí „představivost, schopnost objektivace a stylistické nadání“ (Levý 1998: 83).

⁶² „[...] das Übersetzen [ist] nur annäherungsweise lernbar und nur in einem abgeleiteten Sinn lehrbar“ (Paepcke 1968, in Paepcke 1986: 66).

že Levý je poněkud odtažitější vůči spekulativním pojmům ve svém díle *Umění překlada* (které psal v ideologicky nepříznivějších poměrech), zatímco pozdější stati sebrané ve sborníku *Bude literární věda exaktní vědou?* (psané blíže ke konci 60. let 20. stol., a tedy v atmosféře určitého ideologického uvolnění) by mohly ukazovat větší otevřenost vůči transcendentním pojmům a hodnotám (srov. např. pojem intuice či frekvenci užití obrazných výrazových prostředků, o nichž bylo pojednáno výše; nápadný je tento aspekt i u volby Levým analyzovaných děl).

Taktéž se ukazuje jako úkol do budoucna popsat recepci Levého díla v německy mluvících zemích obecně a u zde významných škol a směrů zvláště, jako je hermeneutika, v přítomném kontextu tedy zejména u F. Paepckeho a R. Stolzeové, ale též u recepční školy – zde poukážme na termíny „sociokulturní kontext“ či „rovnost ozvuku (rezonance)“ a jejich možnou inspiraci Levým či pražským strukturalismem.

5. Shrnutí

Snažil jsem se v tomto článku prozkoumat otázku podobnosti či rozdílnosti, pokud jde o pojetí metody/přístupu a rozličných pojmů teorie překlada a literární teorie u J. Levého a v hermeneutice. Nyní tedy budou shrnuty výsledky tohoto srovnání.

Metateorie a tematické důrazy

Z hlediska metateoretického jsme si neohermeneutický přístup zařadili jako jeden z proudů současné translologie a pražský strukturalismus jako stále nosnou, zejména metodologickou platformu. Levý využil otevřenosti českého strukturalismu k vytvoření podobně otevřené (díličí) teorie překlada. Zatímco např. v Polsku převládá lingvisticky orientovaný strukturalismus a literárně orientovaný přístup nebyl považován za vědecký (srov. Boncza Bukowski, Heydel 2015), integrativní český strukturalismus umožňoval nejen smíření obou těchto tendencí, ale i výrazné interdisciplinární přesahy. Stejně tak i Levého záměr byl integrovat další vědecké obory, čímž je blízký hermeneutice.

Shodu nacházíme v tom, že Levý byl ve svých úvahách stoupencem funkčního přístupu a podle některých teoretiků (srov. Stolze 2011) právě funkční přístup v translologii vykazuje výraznou podobnost s některými rysy hermeneutiky, např. svou orientací na cílový text a pragmatiku sdělení.

Pokud jde o vědeckou metodu, v obou případech nacházíme tzv. přístup cik-cak, přičemž hermeneutika je snad o něco více orientovaná na uplatnění výsledků v konkrétní praxi.

Oba přístupy pracují s rozsáhlým příkladovým materiálem. Avšak zatímco jazyk hermeneutických pojednání je často výrazně metaforický a velmi frekventovaná jsou abstrakta či filozofické pojmy, Levého jazyk je většinou exaktně střední. I u něho ale nacházíme nenáhodná obrazná vyjádření. Levý novátorsky věnuje ve své teorii široký prostor jednotlivci (vnímatel, překladatel), avšak antropocentrismus hermeneutického přístupu u něho nalézt nelze.

Rozdíl byl naopak zaznamenán v oblasti tematického zaměření vědeckého přístupu (hermeneutika se oproti Levému zaměřuje na literární i neliterární překlad) a vědecké metody obecně, kdy Levý (alespoň v publikaci *Umění překlada*) odmítal idealismus v teo-

rii překladu a vítal její „uzemnění“ metodami lingvistickými. Do jisté míry tak – avšak víceméně zákonitě – u něj postrádáme postoj údivu, který je počátkem filozofického (a filozofujícího) myšlení, nepracuje ani s metodou paradoxu. Ilustrativně lze na tomto místě uvést výmluvnou zkratku G. Steinera, významného představitele hermeneutiky v oblasti překladu, když hovoří právě o problematice překladu: „Nemáme před sebou [přírodní] vědu, ale exaktní umění“ (2010: 260). Jak známo, překlad je podle Levého uměním, které se snažil postihnout exaktními prostředky.

Při komparaci se dále ukázalo, že je na místě obezřetnost při výkladu některých tematických důrazů, jež uplatňují oba přístupy. Příkladem je aplikace teorie her u J. Levého. Zatímco hermeneutika si ji osvojila pro metaforické znázornění (dialogického) poměru mezi účastníky překladatelského procesu, Levý v ní naopak vidí možnost popsat vztahy mezi aktéry komunikačního procesu exaktními prostředky.

Pokud jde o procesualitu literárního dění a překladový proces, svým mimořádným zájmem něj a o proces vnímání Levý předznamenal kognitivní důraz, jenž se dnes prosazuje jako jedna z větví neohermeneutického přístupu v translatologii.

Vycházejí z pražského strukturalismu Levý v mnohém na své strukturalistické předchůdce navazuje. Některé jejich myšlenky, které – pokud by je rozvinul pro účely teorie překladu – by se konceptuálně blížily hermeneutickému přístupu, však opouští. Jedná se například o Mukařovského moment interakce mezi uměleckým dílem a jeho vnímatelem, pojem kolektivního vědomí apod. Skutečnost, že s nimi Levý dále nepracuje, může být dána buď tlakem oficiální doktríny, která potlačovala idealismus, nebo Levého metodologickou důsledností, popřípadě obojím. V druhém či třetím případě by uvedený odklon znamenal, že fundamentální otevřenost metodologie strukturalismu, na který navazoval, mu byla snad až příliš dynamická. Ostatně ani Levému vlastní a pro něj tolik příznačná (a obdivuhodná) interdisciplinarita mu nedovolila integrovat metody, u nichž konstatoval, že se vymykají metodologii literární vědy (např. jeho ostych vůči psychologujícímu rozboru – srov. výše).

Další oblastí, kde někteří jeho strukturalističtí předchůdci (zejména Mukařovský) byli „hermeneutičtější“ než Levý, je stěžejní otázka objektivní hodnoty děl. Pro Mukařovského je totiž objektivní estetická hodnota uměleckého díla něčím, co lze uvažovat jen *potenciálně*⁶³. Naproti tomu Levý takovou objektivní hodnotu díla předkládá jako danost, o které (alespoň v díle *Umění překladu*) nepochybuje.⁶⁴

Levý dále zjevně činí distinkci mezi (psychologickým) pojmem osobnosti a (epistemologickým/noetickým pojmem) subjektivity, přičemž první kategorii do své teorie integruje jako žádoucí, druhou však z metodologické pozice a priori obsazuje skeptickou charakteristikou (subjektivita v tomto pojetí je zdrojem chybných interpretačních postupů, je potřeba se jí vyvarovat). Levého překladatel je tak součástí kolektivity, kde sice jde o dialektický vztah prvku a celku, ale interpretace na straně překladatele je podřízena *objektivní ideji díla* a je dána převládající dobovou ideologií. Naproti tomu v hermeneutice subjektivita (jako noetický pojem) znamená zdroj inspirativních podnětů (jež je však pochopitelně potřeba podrobit eventuální korekci) a interpretační stanovisko není svázáno snad vůbec žádnými objektivními (mimo jedince stojícími) aspekty; vychází pouze

⁶³ Srov. heslo „Objektivní estetická hodnota daná artefaktem; její potenciální ráz“ in Grygar 1999: 161.

⁶⁴ „[P]ři vnímání funguje text jako objektivní materiál“ (s. 48n).

z pocitu „Stimmigkeit“, tedy jakéhosi vnitřního náhledu platnosti a správnosti. Vysvětlení tohoto rozdílu v přístupu k problematice (svobody recipienta⁶⁵ a) interpretace se však i zde ukazuje jako primárně metodologické, protože Levý vnímá tento (pro hermeneutiku stěžejní) termín odlišně: Nesnaží se postihnout všechny odstíny a typy interpretace, ale předně interpretaci *vědeckou* (srov. Levý 1971: 17). Uzavřeme, že Levý má nepochybně blíže k objektivistické tradici v hermeneutice než k její subjektivistické tradici.⁶⁶

S ohledem na další vývoj (post-)strukturalismu a jeho větší zohlednění lidského faktoru uvádí E. Tabakowska: „Uznání významu ‚lidského faktoru‘ vneslo do translologie předpoklad subjektivity překladatele: Překladaři tak bylo dopřáno právo na vlastní identitu, díky čemuž bylo možné připustit, že objektivismus je jen mýtus, který usnadňuje život vědeckým pracovníkům“ (2015: 13, překlad T. S.). Toto stanovisko pochopitelně nepřiléhá na Levého, protože jednak jeho vědecká tvorba byla regulována převládající dobovou ideologií a jednak si Levý objektivní hranice své interdisciplinarity kladl sám, svým důsledným trváním na exaktních metodách práce.

Konkrétní termíny/pojmy

Sledujeme-li průnik Levého díla s terminologií, a zejména obsahy hermeneutického přístupu v translologii, některé pojmy vykazují veskrze úplný průnik, jiné průnik dílčí a některé pak se podstatně rozcházejí.

Úplný či převážný průnik se projevil u následujících pojmů z oblasti teorie překladu, literární teorie a dalších oblastí: nadsumativita, Levého pojetí vnímání a hermeneutický kruh, požadavek racionální kontroly nad nereflekтовanou subjektivitou, pojem i požadavek kreativity překladatele a i dalších dispozic (nadání), nápadný průnik nacházíme mezi pojmy rovnost uměleckého účinku (Levý) a rovnosti ozvuku (rezonance) (Paepcke).

U Levého naopak nenacházíme pojem vzájemnosti mezi textem/dílem a recipientem a jen velmi málo pojednává o intuici, což jsou pojmy naopak významné pro hermeneutiku.

Avšak i některé aspekty potenciálního pozdějšího průniku (např. neracionální a subjektivní aspekty literárního – a předpokládáme i překladatelského – procesu) Levý nepochybně reflektoval – vždyť byl sám překladatelem a překlad též vyučoval, tudíž jistě v této oblasti nepostrádal ani osobní zkušenost ani zkušenost zprostředkovanou –, ale nehodlal je blíže rozebírat z metodologických důvodů, a to proto, že tak tehdy ještě nebylo možné činit exaktními metodami. Vzhledem k tomu, že dnešní kognitivní lingvistika, popřípadě tzv. kognitivní translologie (včetně průniku mezi kognitivní lingvistikou a hermeneutickým přístupem v překladu) již využití exaktních metod umožňují, lze snad poněkud spekulativně předpokládat, že by se Levý patrně zajímal o metodologické rozšíření vědy o překladu směrem k exaktním postupům kognitivního zkoumání rozhodovacího procesu a průnik obou přístupů by se ještě zvětšil.

⁶⁵ Stolzeová (1992) dokonce svobodě překladatele věnuje samostatný pododdíl – Aspekt svobody, s. 23.

⁶⁶ Srov. rozlišení subjektivistické a objektivistické tradice, in Link 1980: 114. Podle Linkové (tamt., s. 122) tyto tradice existují paralelně vedle sebe, ale zároveň i v protikladném vztahu. K objektivistické tradici bychom z německých představitelů hermeneutiky mohli přiřadit např. R. Stolzeovou, k subjektivistickému proudu pak F. Paepckeho.

6. Závěr

Tento text je především osobní poklonou před člověkem Jiřím Levým, který toho tolik zvládl, věděl a tušil. Navíc byl nucen tvořit v době nesvobody a komunistické deformace lidských myslí a charakterů, jíž však navzdory obdivuhodně obstál.

Abych tedy odpověděl na otázku po vztahu Levého, jeho díla a hermeneutiky, položenou v úvodu: Jiří Levý nemůže být považován za představitele neohermeneutického přístupu v translatologii, a to s ohledem na chronologii: Neohermeneutický proud se v teorii překladu začal prosazovat až na konci 70. let 20. století, tedy cca 10 let po smrti Jiřího Levého (1967). Nejspíše jej nelze označit ani za (přímého) předchůdce (ve smyslu anglického ‚predecessor‘) neohermeneutického směru v translatologii, můžeme jej však označit za teoretika překladu, který (ve smyslu anglického ‚precursor‘) předznamenal určité pojmy a postupy neohermeneutického myšlení o překladu.

Jak uvádí Josef Hrabák v doslovu k publikaci *Bude literární věda exaktní vědou?*, teoretické dílo Jiřího Levého „končí otazníkem“. A je to právě tato tázavost, ale i celková otevřenost Levého myšlení, vtělená do jeho díla, jež otevírá prostor pro širokou recepci a interpretaci. Dílo Jiřího Levého je možné číst hermeneuticky a zůstává tak mimořádně inspirativní.

BIBLIOGRAFIE

- Boncza Bukowski, Piotr, Heydel, Magda (2015) 'Polish studies in translation: Re-mapping an interdisciplinary field', in J. Králová, D. Mraček, S. Rubáš (eds.) *Acta Universitatis Carolinae: Philologica* 3/2015 – *Translatologica Pragensia IX*, Prague: Karolinum, 39–54.
- Doležel, Lubomír (2000) 'Poststructuralism: A View from Charles Bridge', *Poetics Today* 21(4): 633–652.
- Gadamer, Hans-Georg (1977) *Die Aktualität des Schönen: Kunst als Spiel, Symbol und Fest*, Stuttgart: Reclam.
- Grygar, Mojmir (1999) *Terminologický slovník českého strukturalismu*, Brno: Host.
- Hatim, Basil, Jeremy, Munday (2004) *Translation: An advanced resource book*, Abingdon: Routledge.
- Holý, Jiří (2001) 'Poznámky ke koncepcím „Kostnické školy“ a českého strukturalismu', in M. Sedmidubský, M. Červenka, I. Vizdalová (eds.) *Čtenář jako výzva. Výbor prací z kostnické školy recepční estetiky*, Brno: Host, 271–308.
- Hroch, Jaroslav (2006) 'K filozoficko-historickým aspektům vztahu českého strukturalismu a hermeneutického myšlení', in Ondřej Sládek (ed.) *Český strukturalismus po poststrukturalismu*, Brno: Host.
- Chvatík, Květoslav (2001) *Strukturální estetika*, Brno: Host.
- Jauß, Hans Robert (1979) 'Literaturgeschichte als Provokation der Literaturwissenschaft', in R. Warning (ed.) *Rezeptionsästhetik*, München: Fink, 126–162.
- Jettmarová, Zuzana (2008) 'Czech and Slovak Translation Theories: the Lesser-known Tradition', in Jana Králová, Zuzana Jettmarová (eds.) *Tradition versus Modernity. From the classic period of the Prague School to Translation Studies in the beginning of the 21st century*, Prague: Charles University in Prague, Faculty of Arts/Togga, 15–46.
- Jettmarová, Zuzana (2014) '20th Century Czech & Slovak Theories and Western Turns', in Z. Jettmarová, *Mozaiky překladu – Translation Mosaics. K devadesátému výročí narození Jiřího Levého* (2016), Prague: Karolinum, 168–178.
- Jettmarová, Zuzana (2016) *Mozaiky překladu – Translation Mosaics. K devadesátému výročí narození Jiřího Levého*, Prague: Karolinum.
- Klopper, Rolf (1967) *Die Theorie der literarischen Übersetzung*, München: Wilhelm Fink Verlag.

- Králová, Jana, Jettmarová, Zuzana (2008) 'Introduction', in Jana Králová, Zuzana Jettmarová (eds.) *Tradition versus Modernity. From the classic period of the Prague School to Translation Studies in the beginning of the 21st century*. Prague: Charles University in Prague, Faculty of Arts/Togga, 9–14.
- Králová, Jana, Mraček, David, Rubáš, Stanislav (eds.) *Acta Universitatis Carolinae: Philologica 3/2015 – Translatologica Pragensia IX*, Prague: Karolinum.
- Králová, Jana, Svoboda, Tomáš (2016) 'Jiří Levý en el contexto de la investigación de la época y en la actualidad', *Mutatis mutandis* 9(2): 205–223.
- Krysztofiak, Maria (2013) *Einführung in die Übersetzungskultur*, Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Levý, Jiří (1971) *Bude literární věda exaktní vědou?*, Prague: Československý spisovatel.
- Levý, Jiří (1996) *České teorie překladu I: Vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře*, 2. ed., Prague: Ivo Železný.
- Levý, Jiří (1998) *Umění překladu*, Prague: Ivo Železný.
- Levý, Jiří (2011) *The Art of Translation*, transl. by Patrick Corness, ed. by Zuzana Jettmarová, Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Link, Hannelore (1980) *Rezeptionsforschung. Eine Einführung in Methoden und Probleme*, 2. ed., Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz: W. Kohlhammer Verlag.
- Mukařovský, Jan (1936) 'Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty', in *Studie z estetiky* (1966), Prague: Odeon.
- Nord, Christiane (1995) *Textanalyse und Übersetzen: Theoretische Grundlagen, Methode und didaktische Anwendung einer übersetzungsrelevanten Textanalyse*; Heidelberg: Julius Groos Verlag, 3. Aufl.
- Paepcke, Fritz (1968) 'Verstehen und Übersetzen', in *Linguistica Antverpiensia II*, Rijksuniversitair Centrum Antwerpen, Hoger instituut voor vertalers en tolken, 329–351; in Paepcke (1986), 56–71.
- Paepcke, Fritz (1971) 'Sprach-, text- und sachgemäßes Übersetzen. Ein Thesenentwurf', in Wilss, W. (ed.) *Übersetzungswissenschaft* (1981), Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 112–119.
- Paepcke, Fritz (1979) 'Übersetzen als Hermeneutik', in Peter Lutz Lehmann, Robert Wolff (eds.) *Das Stefan-George-Seminar 1978 in Bingen am Rhein: Eine Dokumentation*, Heidelberg: Verlag Rabe, 96–114; in Paepcke (1986), 102–120.
- Paepcke, Fritz (1981) 'Übersetzen zwischen Regel und Spiel', in *Mitteilungsblatt für Dolmetscher und Übersetzer (MDÜ)* 27(1): 2–7; in Paepcke (1986), 121–134.
- Paepcke, Fritz (1985) 'Textverstehen – Textübersetzen – Übersetzungskritik', in *Mitteilungsblatt für Dolmetscher und Übersetzer (MDÜ)* 35(1): 1–11; in Paepcke (1986), 158–175.
- Paepcke, Fritz (1986) *Im Übersetzen leben*, Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Pechar, Jiří (2003) 'Hermeneutika v minulosti a dnes', *Literární noviny*, 22. 12. 2003.
- Prunč, Erich (2001) *Einführung in die Translationswissenschaft*, Vol. 1, Graz: Institut für Theoretische und Angewandte Translationswissenschaft.
- Ricoeur, Paul (1969) *Le conflit des interprétations*, Paris: Éditions du Seuil.
- Sedmidubský, Miloš, Červenka, Miroslav, Vízdalová, Ivana (eds.) (2001) *Čtenář jako výzva: výbor z prací kostnické školy recepční estetiky*, 1. ed., Brno: Host.
- Schippel, Larisa (2016) 'Translation as Estrangement: Andrei Fedorov and the Russian Formalists', in Larisa Schippel, Cornelia Zwischenberger (eds.) *Going East: Discovering New and Alternative Traditions in Translation Studies*, Frank & Timme GmbH, 247–267.
- Schneider, Jan (2006) 'Český strukturalismus a/versus interpretace', in Ondřej Sládek (ed.) *Český strukturalismus po poststrukturalismu*, Brno: Host 2006.
- Schultze, Brigitte (2015) 'Jiří Levý's contribution to translation studies as represented in the De Gruyter Encyclopedia Übersetzung, Translation, Traduction', in J. Králová, D. Mraček, S. Rubáš (eds.) *Acta Universitatis Carolinae: Philologica 3/2015 – Translatologica Pragensia IX*, Prague: Karolinum, 27–38.
- Snell-Hornby, Mary (2006) *The Turns of Translation Studies: New paradigms or shifting viewpoints?*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing.
- Steiner, George (1975) (2010) *Po Babelu: Otázky jazyka a překladu*, Praha: Triáda.
- Sterle, Karlheinz (1975) 'Was heisst Rezeption bei fiktionalen Texten', *Poetica* 7: 345–387; zde cit. dle překladu 'Co je recepce u fikcionálních textů' in M. Sedmidubský, M. Červenka, I. Vízdalová (2001), 199–242.
- Stolze, Radegundis (1992) *Hermeneutisches Übersetzen. Linguistische Kategorien des Verstehens und Formulierens beim Übersetzen*, Tübingen: Gunter Narr Verlag.

- Stolze, Radegundis (2010) 'Hermeneutics and translation', in Yves Gambier, Luc van Doorslaer (eds.) *Handbook of translation studies*, Amsterdam: John Benjamins, 141–146.
- Stolze, Radegundis (2011) *Übersetzungstheorien. Eine Einführung*, Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Striedter, Jurij (1989) 'Czech Structuralism and the Present Debate about Aesthetical Value', in Jurij Striedter, *Literary Structure, Evolution, and Value: Russian Formalism and Czech Structuralism Reconsidered*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 155–262; zde cit. dle překladu 'Český strukturalismus a současná diskuse o estetické hodnotě', in M. Sedmidubský, M. Červenka, I. Vizdalová (2001), 101–198.
- Suchomel, Milan (2017) Příspěvek na konferenci Ad translationem: Pocta Jiřímu Levému. 26.–27. říjen 2017, Masaryk University, Brno, nepublikovaný handout z konference.
- Svoboda, Tomáš (2004) 'Procesualita literárního překladu', in Petr Pořízka and Vladimír Polách (eds.) *Vztah langue a parole v perspektivě „interaktivního obratu“ v lingvistickém zkoumání*, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 312–315.
- Špirk, Jaroslav (2016) 'Czechoslovak Translation Studies: Depreciated Legacy or Inspiration for Today?', in Larisa Schippel, Cornelia Zwischenberger (eds.) *Going East: Discovering New and Alternative Traditions in Translation Studies*: Frank & Timme GmbH, 77–98.
- Tabakowska, Elżbieta (2015) 'Translation Studies meets linguistics: Pre-structuralism, structuralism, post-structuralism', in J. Králová, D. Mraček, S. Rubáš (eds.) *Acta Universitatis Carolinae: Philologica 3/2015 – Translatologica Pragensia IX*, Prague: Karolinum, 7–18.
- Wilss, Wolfram (ed.) (1981) *Übersetzungswissenschaft*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Wutsdorff, Irina (2006) 'Eine Suche nach den Möglichkeiten der Interpretation zwischen Strukturalismus und Hermeneutik', *Kritické rozhledy* (3)5.

RESÜMEE

Auf den ersten Blick zeigen die Werke des wichtigsten tschechischen Theoretikers innerhalb der Übersetzungswissenschaft des 20. Jahrhunderts und eines der Pioniere der selbstständigen Übersetzungswissenschaft überhaupt, Jiří Levý (1926–1967), viele Ähnlichkeiten mit den Gedanken und den Anhaltspunkten des späteren (neo)hermeneutischen Ansatzes innerhalb der Translatologie. Diese Meinung wird gelegentlich vertreten, und zwar auch im Rahmen des wissenschaftlichen Diskurses. Schon auf den zweiten Blick lässt sich jedoch eine Reihe von Diskrepanzen zwischen den beiden wissenschaftlichen Ansätzen feststellen, von denen einige Verschiedenheiten substantieller Art sind. Jiří Levý lässt sich kaum als eigentliches Mitglied des neohermeneutischen Ansatzes in der Translatologie ansehen, und zwar schon aufgrund der Chronologie: Er starb etwa 10 Jahre vor der Etablierung dieses wissenschaftlichen Zweiges, zu der es in den späten 70er und frühen 80er Jahren des 20. Jahrhunderts kam.

Beim Vergleich einiger seiner Ansätze mit denen des hermeneutischen Ideengutes ergibt sich folgendes Bild: Es gibt Fälle, in denen sich die Konzepte fast perfekt entsprechen, es gibt aber auch solche, die sich stark unterscheiden, und schließlich eine Grauzone dazwischen.

Neben einem spezifischen methodischen Merkmal – dass eben die beiden Ansätze umfangreiche Beispiele verwenden, um ihre theoretischen Ansichten zu verdeutlichen – gibt es Begriffe und Auffassungen der Übersetzungswissenschaft und Literaturtheorie, deren Inhalt von beiden geteilt wird. Hierher gehören die folgenden Termini und Ideen: Die sog. Übersummativität von Texten (ein Text als Ganzes ist mehr als die einfache Addition seiner Bestandteile), Levý's Auffassung der Wahrnehmung einerseits und der hermeneutische Zirkel andererseits, Kreativität und die anderen, bei einem Übersetzer vorauszusetzenden Eigenschaften, sowie die Äquivalenz der ästhetischen Wirkung. Die beiden Ansätze (der von Levý und jener der Hermeneutik) weisen eine teilweise Überlappung auf, was die Anwendbarkeit der Übersetzungstheorie sowie die Sprache und den Stil ihrer theoretischen Werke betrifft, sie stellen die Person des Empfängers/Übersetzers in den Vordergrund usw. Dennoch gibt es auch Unterschiede, vor allem, was die allgemeine thematische Ausrichtung betrifft (die Hermeneutik setzt sich sowohl mit dem Thema der literarischen als auch mit jenem der Fachübersetzung auseinander, während sich Levý ausschließlich auf literarische Übersetzung konzentrierte), aber auch die Methode der wissenschaftlichen Arbeit im Allgemeinen ist verschieden: Levý hat (zumindest in seinem Werk *Die literarische Überset-*

zung – *Theorie einer Kunstgattung*), anders als die Hermeneutik, im Rahmen seiner wissenschaftlichen Methode, die er sich möglichst exakt und objektiv wünschte, stets Themen gemieden, die mit dem Idealismus in Zusammenhang stehen.

Ansonsten würde man, was einige der übersetzungswissenschaftlich relevanten Schwerpunkte angeht, in Levýs Werken kaum die Auffassung einer persönlichen Beziehung zwischen Text und seinem Empfänger finden, die wiederum für die Hermeneutik typisch ist; darüber hinaus ist bei Levý auch der Begriff der Interpretation, sowie jener der Subjektivität unterschiedlich. Allerdings trifft zu, dass Levý auch weitere Aspekte einer eventuellen Überschneidung der beiden Ansätze reflektierte (z.B. nicht rationale und subjektive Aspekte des literarischen/übersetzerischen Prozesses), er weigerte sich jedoch, diese detailliert zu behandeln, da es der Wissenschaft zu seinen Lebzeiten an exakten Methoden fehlte, mit denen man solche Phänomene hätte erforschen können, und spekulativ wollte Levý in seiner Theorie nicht werden.

Zusammenfassend kann festgehalten werden, dass das Werk von Jiří Levý natürlich ‚hermeneutisch gelesen‘ werden kann. Anstatt jedoch Levý für einen (direkten) Vorgänger (im Sinne des englischen *predecessor*) zu halten, ist es wohl eher angebracht, ihn als Vorläufer (*precursor*) der hermeneutischen Herangehensweise innerhalb der Translatologie anzusehen, wobei seine Theorie weiterhin in ihrer Offenheit und Dynamik höchst relevant und äußerst inspirierend ist und bleibt.

PhDr. et Bc. Tomáš Svoboda, Ph.D.

Ústav translatologie, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha

tomas.svoboda@ff.cuni.cz

**LEVÝ A SOCIOLOGIA PREKLADU? INŠPIRÁCIE
A PARALELY – NÁČRT PROBLEMATIKY**

MARTIN DJOVČOŠ A IGOR TYŠŠ

ABSTRACT

By means of historiographical and critical analysis, the present article aims to map out “the traces” of sociological concepts in the works of Jiří Levý in comparison to the works of A. Popovič and F. Miko. The aim is to survey the background and circumstances of Levý’s theories and his conclusions and to evaluate the impact of his work on what today has come to be known as the sociological turn in translation studies. The article primarily addresses the polyvalent and complex phenomenon of habitus (as defined by P. Bourdieu). Habitus is compared with Levý’s model of the translator’s decision process and Miko’s concept of experiential complex. Moreover, habitus has also enabled us to socio-critically analyze Levý’s academic career which followed a trajectory from a closed-off literary studies to an open, interdisciplinary (proto) translation studies. Thus, new conclusions are drawn about the status of translation theory in Levý’s times and possible new inspiration sources and correlations are examined. Doing so enables us to explain why Levý’s integrating theorems can be viewed as “stem cells” of translation studies. The article also contains a few necessary evaluative digressions about Slovak sociology of translation and translation history whose aim is to point out the problem of genesis amnesia (Bourdieu), that is, in essence, forgetting the past of one’s own habitus, which is so typical for young and dynamic academic disciplines.

Key words: sociology of translation, Jiří Levý (1926–1967), habitus, Pierre Bourdieu (1930–2002), genesis amnesia, history of translation studies

„Levý nezapadá do chronologickej línie západných paradigmatických obrát, pretože je poněkud předstihl jak teoreticky, tak především metodologicky.“
(Jettmarová 2016: 7)

Aj keď sa o prácach J. Levého a jeho nasledovníkov dá povedať, že ich dobou podmienená zameranosť na literárny (umelecký) preklad a východiská zakorenené v literárnej vede potenciálne obmedzujú ich „akčný rádius“, s výrokom Z. Jettmarovej možno súhlasiť – a nielen z akejsi lokálnej devótnosti. V Levého prácach a prácach jeho spolupútnikov, kolegov a nasledovníkov badať náznaky všetkých translatologických obrát, pretože svo-

jou metodologickou otvorenosťou, programovo interdisciplinárnym zameraním a dočením komunikačného hľadiska transcendujú vedecké „škatuľky“ svojej doby. Levého dielo by sme mohli považovať za pomyselnú „kmeňovú bunku“ modernej translatológie ako takej, najmä keď vezmeme do úvahy, že *Umění překladu* vznikalo v čase, keď Catford písal o takmer vyslovene rydzo lingvistickom prístupe k prekladu a tvrdil, že *preklad je problém komparatívnej lingvistiky* (1965) a Nida (1964) svojím realistickým pohľadom na možnosti ekvivalencie v preklade kládol základy komunikačného prístupu k prekladu. Keď sa s istou dávkou imaginatívnej licencie pozrieme na definíciu kmeňovej bunky, zistíme, že ide o primárne nediferencované bunky, ktoré majú schopnosť sa premeniť na iný, špecializovanejší druh buniek.¹ Analógia s translatológiou sa tu priam sama núka: schopnosť premeny umožňuje telu (translatológii) vytvoriť nové bunky a nahradiť tak špecializované tkanivá (obraty), ktorých bunky sa už deliť nedokážu. Domnievame sa, že táto „kmeňovosť“ a genetické atribúty z nej vyplývajúce je dôvod, prečo Levého dielo pretrváva, aj keď sa v translatológii neustále a takmer notoricky jeden obrat nahrádza druhým. Práve preto, že je to dielo s nevyčerpatelným potenciálom a schopnosťou premeny v čase.

Pri štúdiu Levého diela neustále nachádzame nové podnety, ktoré nás neustále nabádajú skúmať, nakoľko má československá tradícia čo povedať súčasnosti. Pre „translatologickú súčasnosť“ v Česku a na Slovensku predstavujú sociologické prístupy v posledných rokoch priam až módnou záležitosť. V prácach niektorých autorov sa sociologické výskumy prekladu prezentujú často ako prienik do vedeckej terra incognita, ktorý si vyžaduje nové metodológie a nové prístupy. Domnievame sa však, že aj sociológia prekladu sa stala obeťou tradičnej amnézie mladého a niekedy až príliš dynamicky sa rozvíjajúceho odboru², ktorý v záchvate vlastného rozvoja zabúda na dôsledné čítanie vlastných dejín. Už len z tohto hľadiska má preto zmysel pýtať sa: Má Levý miesto v sociológii prekladu? Možno v jeho prácach nájsť sociologické koncepty s takou váhou, že nejde len o akési dodatkové zohľadňovanie sociálneho aspektu?

Veríme, že áno, no na to, aby sme zárodky sociológie prekladu v Levého diele našli, treba sa na vec pozrieť zo širšieho hľadiska. Pri našich úvahách sa preto len zbežne pozrieme do minulosti a skôr sa budeme usilovať nájsť uplatnenie jeho úvah pri praktickej analýze prekladateľského *habitu*. Vychádzame najmä z Levého prác a selektívne aj prác A. Popoviča a F. Mika, pretože sa domnievame, že ide o tri dobovo najucelenejšie teoretické systémy zohľadňujúce preklad. Pokúsime sa ich závery, podnety a inšpiračné zdroje, z ktorých vychádzajú, stručne usúvzťažniť s niektorými myšlienkami P. Bourdieua, ktorý, dalo by sa povedať, stál pri zrode (hoci zrejme nechtiac) sociologického obratu v translatológii. V druhom rade sa pokúsime poukázať na to, čo vlastne práce J. Levého – a synekdochicky aj práce A. Popoviča – predurčuje k tomu, aby boli „kmeňovou bunkou“ (aj) sociológie prekladu. Cieľom tohto príspevku, ktorý má nateraz zámerne podobu skice, je podnietiť nový kritický pohľad na dedičstvo československej teórie a poukázať na konvergencie a divergencie diskurzu o preklade na Východe a Západe.

¹ Táto triviálna definícia je voľne dostupná v slovenskej mutácii online encyklopédie Wikipédia: https://sk.wikipedia.org/wiki/Kme%C5%88ov%C3%A1_bunka (access: 20. 11. 2017).

² Takého hlasy, namierené voči mnohosti a nesúrodosti metodológií a z toho vyplývajúcich neporozumení a štiepenia odboru, sa v poslednej dobe ozývajú čoraz častejšie. Naposledy ich prehľadne zhrnul A. Chesterman vo svojej prednáške v B. Bystrici v apríli 2017.

Habitus – skúsenostný komplex – rozhodovací proces³

Za hlavný podnet k rozprúdeniu diskusie o praktických aspektoch teórie v zahraničí považujeme pojem *habitus*⁴, ako ho rozpracoval francúzsky sociológ a filozof P. Bourdieu (1972) aj v knihe *Esquisse d'une théorie de la pratique*, ktorá vyšla roku 1977 v anglickom preklade (prel. Richard Nice) pod názvom *Outline of a Theory of Practice*⁵, teda Úvod do teórie praxe, inými slovami – do praxeológie. Translatológii tento koncept predstavil D. Simeone (1998), ktorý konštatuje, že ide o pojem prínosný pre deskriptívny výskum funkcií prekladu, pretože empirickému výskumu umožňuje preklenúť bariéru medzi prekladom ako komplexnou praktickou činnosťou a jeho často redukujúcim vedeckým modelovaním tým, že zohľadní premenlivosť a „priepustnosť“ noriem a potenciál prekladateľa aktívne – hoci skôr inkrementálne – ovplyvňovať „pravidlá hry“. P. Bourdieu definuje habitus nasledovne:

„[...] systém trvalých a zdieľaných tendencií, štruktúrovaných štruktúr predurčených fungovať ako štruktúrovacie štruktúry, teda ako princípy generovania a štruktúrovania praktických činností a spoločenských predstáv, ktoré sú pravidelné a objektívne regulovateľné bez toho, aby boli výsledkom dodržiavania pravidiel. Tieto tendencie objektívne sledujú vlastné spoločenské ciele bez toho, aby vedome išli za ich dosiahnutím, a na ich nadobudnutie netreba nijakú zvláštnu danosť. Kolektív ich stanovuje a prijíma podvedome, ich vznik nepodmieňuje vyššia sila.“ (1977: 72, vlastný preklad)

Na prvý pohľad ide pre menej zainteresovaného o takmer nezrozumiteľnú definíciu. Pri bližšom pohľade v kontexte iných Bourdieuových úvah zistíme, že ide o spoločný systém pravidiel a hodnôt, ktorými sa dané spoločenstvo riadi bez toho, aby vedelo, že sa nimi riadi, a na základe tejto skúsenosti prijíma či odmieta inakosť a interpretuje realitu, teda vykonáva rozhodnutia.

P. Bourdieu tiež tvrdí, že externé pravidlá, podnety či vzory sa postupne zvnútorňujú, teda to, čo sa kedysi považovalo za nové a exotické, sa neskôr považuje za samozrejmosť. Lenže v rámci daného habitu môžu existovať odlišnosti a modifikácie, ktoré diferencujú jedných členov spoločenstva od druhých, lebo ich spôsob generovania habitu prebehol inak. Autor úvahy ilustruje na príklade generačnej priepasti medzi „starými“ a „mladými“. Tvrdí, že pri nich nejde o vekový rozdiel, ale o iné mechanizmy, ktoré generovali habitus rôznych vekových skupín.

Na základe toho napríklad môžeme vysvetliť rozdiely vo vnímaní prekladateľského trhu generáciou prekladateľov, ktorá pôsobila počas socializmu, teda ich systém hodnôt sa formoval pod vplyvom nutnosti existovať v centralizovanom poli kultúrnej produkcie, do ktorého fungovania rozličnými spôsobmi a do rozličnej miery zasahovalo politické gesto (Bednárová 2013: 70), a absolventmi prekladateľstva a tlmočníctva v novom tisícročí, ktorí na trh vstupujú takpovediac nezaťažení minulosťou a ich hodnotový sys-

³ Niektoré tu prezentované úvahy v modifikovanej podobe ponúkol M. Djovčoš aj v spoločnej monografii s P. Švedom *Mýty a fakty o preklade a tlmočení na Slovensku* (2017).

⁴ P. Bourdieu nebol samozrejme prvý, kto pracoval s termínom habitus. Wolfová (2014) v tejto súvislosti spomína Aristotela či T. Akvinského a v modernej teórii napríklad N. Eliasa a podobne. Analýze dejín pojmu habitus sa však venuje už D. Simeoni (1998).

⁵ V práci vychádzame z anglického prekladu knihy.

tém sa vyvíjal na základe trhovej ekonomiky a kapitalizmu.⁶ Stáva sa tak, že skutočnosti a praktiky, ktoré staršia generácia považuje za nenormálne, mladšia generácia prijíma ako samozrejmosť. To isté by sa dalo tvrdiť aj o vývoji jazyka a jazykového citu či recepčnej estetike, ale podobne aj pri vnímaní translatológie teoretikmi v Česku a na Slovensku v porovnaní so zahraničnými teoretikmi.

P. Bourdieu pripomína, že súčasťou každého habitu je historický vývoj, a vedcom vyčíta, že na tento aspekt často zabúdajú, čo skresľuje ich snahu o uchopenie objektívnej reality. Daný jav nazýva „vývojová amnézia“ (1977: 79), a práve nej sa pri úvahách o spoločenskom postavení prekladateľov a ich situácii musíme vyhnúť, lebo, ako hovorí S. Freud, „ľudská bytosť je nielen vystavená pôsobeniu bezprostredného okolia, ale ovplyvňuje ju aj kultúrny vývin, ktorý dosiahli jeho predkovia“ (2010: 94).⁷ Stav, pravidlá a hodnoty akceptované a podvedome prijímané všetkými členmi spoločenstva P. Bourdieu nazýva *doxy*.⁸ Konanie proti doxám nazýva *heterodoxa* a konanie posilňujúce *doxu*, respektíve návrat k nej, označuje ako *ortodoxa*.

V našom kontexte by sme v šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch 20. storočia mohli podobné úvahy pripísať aj F. Mikovi či J. Levému. Najbližšie k pojmu habitus má Mikov pojem *skúsenostný komplex*, ktorý autor definuje (parafrázujeme) ako súhrn skúseností, predstáv, myšlienok, citov, záujmov a podnetov, ktoré tvoria vo vedomí človeka istý celok a ktoré sú podkladom pre komunikáciu, t. j. pre vytvorenie jazykového prejavu. Skúsenostný komplex je výberovou základňou pre konkrétny text, determinuje interpretačný rozsah, v ktorom sa môže daný text realizovať. Inými slovami, sú to realizačné možnosti recepcie, ktorá je *conditio sine qua non* bytia textu. Konkrétny text je potom výberom z týchto možností (1970: 14).

V prípade F. Míka aj P. Bourdieua vidíme, že obaja považujú podvedomú informačnú základňu za komunikačné východisko, v Bourdieuovom prípade však intenzívnejšie rezonuje hodnotový systém, zatiaľ čo F. Miko zostáva najmä na úrovni jazyka a jazykových operácií a z toho odvodzuje komunikačný postoj rečníka a pod. Ak by sme teda chceli považovať skúsenostný komplex za ekvivalent pojmu habitus, museli by sme ho rozšíriť o hodnotovo-ideologický rozmer a rozmer mediácie s presahom do akejsi spoločenskej paradigmatiky recepcie (horizontu skúseností)⁹, nazvať ho *skúsenostný komplex spoločenstva* a v definícii by sme slovo „*text*“ nahradili slovom *konanie*. O skúsenostnom komplexe by sme prípadne mohli uvažovať aj ako o výsledku pôsobenia v rámci daného habitu.

J. Levý (1967) prichádza na základe teórie hier s pojmom rozhodovací proces, na základe ktorého sa dá vysvetliť konanie prekladateľov v texte. Rozhodovací proces definuje ako „sériu za sebou nasledujúcich situácií – ťahov, ako pri hre – situácií, ktoré kladú na prekladateľa požiadavku vybrať si z určitého (a často jasne stanoveného) počtu možnos-

⁶ Na tomto príklade je možné poukázať na odlišné pôsobenie lefeverovských (1992) patronátov, napríklad ideologický versus ekonomický, hoci hranica medzi nimi zostáva neraz nejasná, keďže sa nezriedka prelinajú.

⁷ Vychádzame z prekladu a súboru Freudových úvah, ktoré zostavil a preložil M. Krankus.

⁸ K podrobnejšej analýze súčasného uvažovania o sociológii prekladu, no najmä Bourdieuovho vkladu do translatológie (hoci treba poznamenať, že autor v čase vzniku diela pravdepodobne ani netušil, že sa jeho úvahy stanú podkladom pre sociologický obrat v translatológii), odporúčame prečítať si štúdiu Z. Jettmarovej v publikácii *Myslenie o preklade* (2007). Z. Jettmarová v nej vychádza najmä z diela *Teorie jednání* (1998).

⁹ Máme tu na mysli horizont skúseností, ktorý sa reflektuje v patočkovskej fenomenológii (Patočka 2008), príp. aj vo fenomenologickej kognitívnej lingvistike (Vaňková et al. 2005).

tí“ (1967: 1171, vlastný preklad). Levý ďalej tvrdí, že každé prekladateľovo rozhodnutie ovplyvňuje nasledujúce a žiadne rozhodnutie sa nerealizuje vo vákuu, ale pod vplyvom externých činiteľov. Ak rozhodovanie prekladateľov posunieme do spoločenského kontextu ich konania, tak je vhodné analyzovať, do akej miery „dvojité normy“ umožňuje prekladateľovi slobodne sa rozhodnúť. V tomto prípade prichádzajú vhod aj Levého pojmy definičných (reprezentujúcich pole¹⁰) a selektívnych/výberových inštrukcií (reprezentujúcich trajektóriu prekladateľa v rámci poľa). Ak uvažujeme o konaní prekladateľov len z hľadiska selektívnych inštrukcií – výber v rámci dostupných možností, vzniká tak akási ilúzia slobody, pri ktorej je človek „[...] nucen prijímať rozhodnutia v situácii, v níž se neorientujeme [...] Známe dobre standardní situaci vynucené volby, kdy si smím zvolit pod podmínkou, že přijmu tu správnou volbu, takže mi zbývá jen prázdné gesto předstírání, že jsem se svobodně rozhodl pro to, co mi bylo expertním poznáním prakticky vnuceno.“ (Žižek 2011: 84).¹¹ V prípade napr. spoločenského postavenia prekladateľa a vhodného ukotvenia v spoločenskom kontexte je logické pozrieť sa na definičné inštrukcie a patronáty vplyvajúce na ich formovanie. V prípade aplikácie Levého rozhodovacieho procesu na sociológiu prekladu by sme azda mohli spochybníť len pojem „hra s dokonalou informáciou“, vzhľadom na to, že prekladateľ neraz nevie, čo má k dispozícii, lebo nevláda vlastný habitus, ale iba súčasť/výrez istého poľa. Dalo by tiež povedať, hoci to z Levého úvah priamo nevyplýva, že rozhodnutie jedného prekladateľa vzniká s ohľadom na rozhodnutia iných prekladateľov v rámci daného špeciálneho habitusu¹², čím sa vytvára akási tradícia¹³ či norma, ktorá je podkladom na interpretovanie reality a hodnotiaci postoj účastníka sekundárnej komunikácie, teda prekladu či tlmočenia¹⁴ (prekladatelia teda vlastným konaním a „štyrmi typmi rozhodnutí“ v rámci selektívnych inštrukcií tvoria inštrukcie definičné). Preto pri analýze prekladateľského habitusu či užšom slova zmysle poľa alebo trhu sa usilujeme rekonštruovať príčinu, vykonanie a následok rozhodnutí jednotlivcov alebo v skupinách v čase. Nie je teda možné analyzovať a pokúsiť sa pochopiť status quo bez toho, aby sme sa bližšie usilovali uchopiť, čo k nemu viedlo, inými slovami, treba prísť na *generatívny vzorec* konania. Vo výskume, ktorý M. Djovčoš v spolupráci s P. Švedom uskutočnil v roku 2015 a výsledky boli publikované r. 2017, sa autori prostredníctvom tejto metodiky usilovali

¹⁰ Termín chápeme v intenciách už diskutovaných diel P. Bourdieua.

¹¹ V našom argumente vyberáme citát zo Žižeka pre jeho vhodnú interpretáciu fenoménov slobody a voľby. Neriešime tu otázku chápania marxizmu u niekdajších československých a niekdajších a dnešných západných teoretikov. Upozorňujeme ale, že aj tu ide o závažný problém historickej explanácie s potenciálnym sociálnym dosahom. Kým na Západe, kde nebola skúsenosť s reálnym socializmom, sa medzi intelektuálmi marxizmus často obmedzoval na salónnu, rétorickú filozofiu, na Východe zas teoretici v humanitných vedách pred marxizmom často hľadali exil. Pre dobu príznačný príklad je v tomto zmysle výskumný projekt interpretácie umeleckého textu, ktorý koncom 60. rokov 20. storočia pod vedením F. Mika a A. Popoviča inicioval Kabinet literárnej komunikácie v Nitre a ktorý zaznamenal úspech práve preto, že umožňoval únik od marxizmom dotovanej tendenčnej práce s textom, typickej pre 50. roky. Porov. Valentová (2017). Domnievame sa pritom, že k úteku k textu a interpretácii sa uchýľoval aj Levý.

¹² Bourdieove pojmy špeciálny (obmedzený) habitus a sociálny (všeobecný) habitus (angl. special, restricted v. social, generalized) metodicky rozlišuje napríklad D. Simeoni, keď tvrdí, že je v sociologickom výskume habitov prekladateľa vhodné vychádzať z predpokladu, že habitus sa u prekladateľov formuje spočiatku v špeciálnych poliach (napríklad prekladatelia právnych textov a pod.). Simeoni dokonca spochybňuje existenciu všeobecného spoločenského prekladateľov (porov. 1998: 26).

¹³ A. Popovič (1975: 220) hovorí, že „tradícia je teda ‚normou‘ aktivity medzi prvotným a druhotným komunikátom“.

¹⁴ Podobnosť medzi P. Bourdiem a J. Levým si všimá aj Z. Jettmarová (2007: 66).

odlíšiť mýty od faktov na prekladateľskom trhu. Prečo majú prekladatelia oveľa negatívnejšie vnímanie vlastného postavenia, ako v skutočnosti je? Slovmi jednej z respondentiek:

„Postavenie prekladateľa je také, o aké sa pričínil. Neschopnosť spropagovať prácu medzi širšími vrstvami obyvateľstva má za následok jednak finančné, ale aj spoločenské podhodnotenie. Je to beh na dlhé trate, ale pokiaľ prekladateľské organizácie nezačnú diskutovať s verejnosťou, nemôžu sa čudovať, že ľudia nerozumejú ich nárokom a honorárovým požiadavkám.“

Nejde teda len o rozhodovací proces prekladateľa pri tvorbe prekladu, ale aj pri výbere textu a konania, ktorým vytvára podklad pre konanie (cenotvorba, spoločenské postavenie a pod.) Empirické výskumy (pozri použité zdroje tejto práce) ukazujú, že vzorec správania prekladateľa nemá jednotný, ale skôr dynamický a konsenzuálny charakter. Prekladateľ sa môže rozhodnúť prekročiť rámce vlastného habitu – aj keď je otázne, nakoľko si sám tieto hranice uvedomuje. Z toho vyplýva, že všeobecne prijímanú normu je možné považovať za doxu (iluzionistický preklad), polemické preklady, aktualizujúce, exotizujúce či antiiluzionistické preklady za heterodoxu a návrat k „tradíciám“ za ortodoxu. Neustále však v rámci každého spoločenstva vidíme napätie, tlak a protitlak od doxy alebo k nej. Riešenie napätia medzi ortodoxou a heterodoxou v rozhodovacom procese prekladateľa tak možno interpretovať ako súčasť selektívnych inštrukcií, ako ich definuje Levý (1967).

Pokiaľ ide o porovnanie a vlastne posúdenie súmerateľnosti pojmov habitus, skúsenostný komplex a rozhodovací proces, tieto pojmy možno dávať do súvislosti preto, že všetky tri sú postavené na modelovaní činnosti (praxe) ako štruktúry. V prípade Bourdieuho habitu ide o dynamickú štrukturujúcu štruktúru, ktorá predstavuje podvedome akceptovaný model správania; Mikov skúsenostný komplex zase predstavuje potenciálne operovateľnú paradigmatickú štruktúru vedomostí, postojov, recepčných zvykov, ktorej realizačný potenciál sa aktivizuje v situačnom kontexte; Levý aplikáciou teórie hier na analýzu prekladateľského procesu okrem iného prichádza k záveru, že prekladatelia sú vo svojej praxi pesimistickí – v praxi fungujú na základe algoritmu minimax, teda tento pesimistický princíp a nutnosť pragmatickej práce predstavujú štruktúru. Vo všeobecnosti možno odlišnosti chápania štruktúry činnosti u troch spomenutých bádateľov sumarizovať takto:

- Miko: vychádza z javu recepcie a tvorby textu – skúsenostný komplex predstavuje model štruktúr pochopenia;
- Bourdieu: vychádza z cieľavedomej činnosti – habitus predstavuje model štruktúr životnej praxe;
- Levý: vychádza z prekladu ako série rozhodnutí – rozhodovací proces prekladateľa je model štruktúr rozhodnutí.

Všetky tri pojmy postulujú rôzne aspekty štruktúry praxe. Domnievame sa preto, že ich kombináciou a interpretačným rozšírením (ako sme naznačili v predchádzajúcich riadkoch) získame vhodné nástroje na interpretáciu prekladu ako komplexnej, sociálne determinovanej a determinujúcej cieľavedomej činnosti.

Sociologické aspekty prekladu: hľadanie faktu v teórii

Tento kusý a nateraz výberový pohľad na styčné plochy medzi západnou sociológiou prekladu a Levého uvažovaním o sociálnych determinantoch prekladu oprávňuje položiť ešte jednu otázku: Na akých základoch je postavené Levého (a podľa všetkého aj Popovičovo) uvažovanie o sociologických otázkach prekladu? Dalo by sa aj Levému vyčítať – ako to v prípade Touryho a iných teoretikov očarených teóriou polysystémov sarkasticky formuloval Pym (1999), že sa „nikdy nemaznal s reálnymi štatistikami, veď na sociologické výskumy je ľahšie sa odkazovať ako ich robiť“ (107, vlastný preklad). Možno aj Levého (a eo ipso Popoviča) kritizovať za to, že sa konceptuálnu metaforu či „príbeh“ semiotiky pokúša bezo zvyšku preniesť do príliš komplexnej sociálnej sféry, ktorej obraz potom sľošťuje a zjednodušuje? Nazdávame sa, že krátky pohľad¹⁵ na Levého vedeckú dráhu a jeho iniciatívy cez prizmy habitu a doxy dokazuje, že takáto kritika nie je na mieste.

Jiří Levý sa k teórii prekladu prirodzene dostal cez svoj záujem o anglo-americkú literatúru a veržológiu a k teórii prekladu ho v prvom rade zákonite priviedli okolnosti jeho štúdia a práce. Koncom štyridsiatych rokov a začiatkom päťdesiatych rokov 20. storočia bolo v Československu ešte pomerne málo dobre vyškolených anglistov, znalosti o anglicky hovoriacich krajinách boli kusé, neúplné a závery často chybné, mylné, a to ani nehovoríme o už dobre zdokumentovaných ideologických skresleniach. Praktické prekladanie bolo prirodzenou súčasťou Levého štúdia, následnej vedeckej profilácie a neskoršej práce jednoducho aj preto, že sa to od neho ako anglistu prirodzene vyžadovalo, bolo to súčasťou jeho, vtedy ešte málo diferencovaného, habitu. Okrem toho však téma prekladu, zaznávaná na začiatku jeho kariéry v literárnej vede ako okrajová a marginálna, poskytla Levému istú možnosť „exilu témy“ a slobodné pole pôsobnosti (porov. Osolobě 1994). V ortodoxii literárnej vedy (veď už len pozrime na ďalší z Levého vedeckých záujmov, veržológiu) tak organicky vytvára priestor pre menej ortodoxné otázky: napríklad o vplyve prekladov na prijímajúcu literatúru, o vzťahoch medzi poetikou prekladov a poetikou pôvodnej tvorby a v neposlednom rade aj otázky týkajúce sa sociologických determinantov prekladu. Treba pritom dodať, že sociológia sa, podobne ako štrukturalizmus, v kruhoch československej vedy oficiálne zaznávala ako „buržoázna paveda“ a opäť hovoriť sa o nej oficiálne začína až v šesťdesiatych rokoch a že sociológia nie je pre českú literárnu vedu neznámy pojem. Máme tu na mysli pojem *sociológia literatúry*, ktorého pole pôsobnosti K. Krejčí už v tridsiatych a štyridsiatych rokoch chápe ako prirodzené rozšírenie (štrukturalistických) výskumov estetického pôsobenia diel, pretože sa domnieva, že každé literárne dielo je „pojtkom určitého počtu sociálnych jednotek, ktoré

¹⁵ Samozrejme, toto je post hoc interpretácia, no sme presvedčení, že je na mieste. Podobnú trajektóriu od praxe prekladu k teórii prekladu a k čoraz vyššej špecializácii v jej rámci, alebo od tradičného filologického výskumu cudzieho jazyka k výskumu prekladu ako súčasťou dejín kultúrneho priestoru sa ukazuje aj v profesijných „príbehoch“ iných zakladateľských osobností československej translatológie. Porovnaj napr. spomienky J. Vilikovského v Magová, Passia (2015). Aj dobové materiály v čase, keď sa v 60. a 70. rokoch 20. storočia formovala československá teória prekladu, ukazujú, že samostatná a plnoprávna teória prekladu bola spočiatku medzi humanitnými vedcami akceptovaná len s veľkými výhradami. Porovnaj v tomto kontexte symptomatické vyjadrenie literárneho komparatistu J. Hvičša v recenzii na Popovičovu monografiu *Preklad a výraz*, keď tvrdí, že len pri najlepších komparatívnych interpretáciách sa mu „podarilo kompenzovať nesprávny príklon k autonómnemu chápaniu teórie prekladu.“ (1968: 57)

spojuje pasívním prožitkem vnímání svého obsahu i formy, ale často i aktivní reakcí, která odtud vyplývá“ (2008: 53).¹⁶

Levého volania po interdisciplinárnych prienikoch literárnej vedy s inými oblasťami poznania často sprevádzajú sondy do minulosti odboru, na ktorých dokazuje, že interdisciplinárny prístup ani zďaleka nebol doménou jeho súčasnosti. Pohľad do minulosti, snaha o poznanie a popisovanie najvýznamnejších výrokov o preklade a zároveň výkonov prekladateľského povolania boli predsa prvým významným príspevkom J. Levého do rodiacej sa teórie prekladu. Jeho *České teorie překladu* (1957) sa dočkali nielen pozitívneho prijatia a v mnohých ohľadoch stimulovali diskurz o problémoch prekladu¹⁷, ale upriamili pozornosť na dynamiku vzťahu medzi deklarovaným a realizovaným, medzi poetikou a normou, a tiež naznačili, ako preklad spoluutvára kontúry kultúrneho priestoru. Pri pohľade na Levého prácu a aktivity s ňou súvisiace a z nej vychádzajúce vidíme, že svojim pôsobením integruje „klasickú“ literárnu vedu s otázkami spojenými s prekladateľskou praxou. Možno tak povedať, že sa mu podarilo teóriu prekladu dostať z periférie (heterodoxie) bližšie k polohám ortodoxie, čiže do centra záujmu a bližšie k širšej akceptácii v habite literárnej vedy, v dôsledku čoho Levý vlastne prispel k vytváraniu vlastného habitu translatológie.¹⁸

Že nešlo v tomto prípade o zhodu náhod, naznačuje aj Levého príspevok v časopise *Babel* (Levý 1964), kde sa v zhode s programovou požiadavkou po 5. kongrese FIT-u v Lahti formulovanou ako snahu o historické a sociálne docenenie prekladu (Radó 1967) vyjadruje na margo dejín prekladu v Československu. Vo všeobecnosti možno teda Levého teóriu prekladu historicky rámcovať troma zdrojmi, z ktorých vychádzala:

1. poznanie reálneho stavu českého prekladateľstva, jeho tradícií a myslenia v komparácii s myslením o preklade vo svete;
2. vlastná prekladateľská a pedagogická prax;
3. integrácia interdisciplinárnych prístupov do teórie prekladu na báze funkčných modelujúcich vedeckých analógií (Krupa 1990), napr. preklad a divadlo, preklad a jazykoveda, preklad a teória informácie.

Tieto determinanty Levého snahy o teóriu prekladu preduroujú k principiálnej otvorenosti hľadísk i stanovísk, z čoho vyplýva, že vlastne nejde o ortodoxný a uzavretý vedecký systém, ale o dynamický a otvorený súbor postulátov o podstate prekladateľskej činnosti

¹⁶ Iróniou dejín literárnej vedy pritom zostáva, že najväčších excesov a skreslení v aplikácii sociologickej metódy na literatúry sa dopustili ruskí literárni vedci 2. pol. 19. storočia. Porov. Pospíšil, Zelenka (2008: 8).

¹⁷ V slovenskom kontexte Tyššov výskum periodika pre mladú literatúru a kultúru *Mladá tvorba* (2016, 2017) ukazuje, že Levého *České teorie překladu* boli na prelome r. 1958 a 1959 nielen hojne recipované, ale že boli jedným z uholných kameňov začiatkov diskusie o aktuálnych otázkach prekladu.

¹⁸ K vytváraniu habitu translatológie prispeli Levého aktivity v československom prekladateľskom hnutí, ale aj v medzinárodných prekladateľských organizáciách (napríklad účasť na kongrese FIT-u vo fínskom Lahti v r. 1966), vďaka ktorým si bádatelia skúmajúci preklad v Československu a v zahraničí vymieňali informácie, publikovali spolu a spoluorganizovali konferencie a výskumné pobyty (najvýznamnejšia konferencia v Bratislave v r. 1968). Konkrétne k začiatkom tejto spolupráce z optiky aktivít členov nitrianskeho Kabinetu literárnej komunikácie pozri Valentová (2017). O habite translatológie, ktorého bázu definuje spoločnými inštitúciami (katedry a výskumné ústavy, možnosť akreditovaného profesijného rastu), spoločnou lingua franca (angličtina), spoločnými komunikačnými platformami (významné časopisy ako *Target* a *Babel* a vydavateľstvá ako Benjamins a i.), hovoril už v r. 2005 D. Simeoni na tarragonskom seminári Seminar on sociocultural approaches v diskusii s G. Tourym a M. Croninom (2005).

vedome formulovaný v konkrétnom čase a priestore. Pre Levého je preto príznačné, že sa pokúša hľadať v literárnej vede *faktum* tým, že argumentuje v prospech verifikovateľnej metodológie, a preto otvára literárnu vedu podnetom z exaktných vied (najmä teórie informácie, porov. Levý 1971), no zároveň dodáva, že literárnej vede by stále malo ísť „o konkrétni průběh estetického procesu a sklad estetických objektů“ (1971: 22). Jeho známe metodické analógie, komparácie a kontrasty majú heuristický charakter, nejde mu pri nich „o nějakou akademickou systematiku“, ale o vytvorenie analógií, ktoré by boli „empirickou oporou [...] pro některé zatím méně propracované disciplíny“ (Levý 1998: 86).

Ak takto chápané ciele vedeckého uvažovania J. Levého len pre ilustráciu porovnáme s tým, ako sa vyvíjalo chápanie teórie prekladu u A. Popoviča, treba konštatovať niekoľko aj pre našu tému závažných rozdielov. V 70. rokoch 20. storočia sa Popovičovo uvažovanie o preklade už neviaže na praktické prekladanie a ani príklady z dejín prekladu (ako to bolo vo výskume zdokumentovanom v monografiách z r. 1963 a 1968), ale cieľom je tu systematizácia prekladu ako komunikácie podľa a priori určených modelov „preklad ako text“ a „preklad ako metatext“¹⁹, v oboch prípadoch s presahmi do semiotiky. Takáto systematizácia mala byť vedecky rigorózna („štruktúrna“, klasifikujúca a definovaná) a integrálna. Príznačné je v tomto kontexte Popovičovo vyjadrenie o tom, ako sa jeho práca líši od Levého:

„V niektorých bodoch sa s Levým rozchádzame, predovšetkým v prísnejšom odlišovaní dvoch rovín výkladu, komunikačnej a textovej, ďalej v rozlišovaní metakomunikačného kontextu ako aj v uplatňovaní štruktúrnej typológie pri klasifikácii jednotlivých javov na komunikačnej i textovej rovine. Na rozdiel od Levého sústreďujeme sa na modelovanie prekladateľského procesu vo všetkých jeho dimenziách.“ (1975: 17)

U Popoviča teda vidíme dôraz na systematickosť a uzavretosť oproti Levého heuristickému modelovaniu (na základe praxe prekladu) a otvorenosti a snahu o integrálnosť a integrovanosť (čo badať aj z jeho tendencií budovať vlastné pojmoslovie), kde sa Levý snaží budovať teóriu *integrujúcu*.

Obidva staršie pokusy o teoretické modelovanie prekladu vo svojom úplnom jadre obsahujú sociologické koncepty, ktoré vonkoncom nie sú len poznámkami „na záver“²⁰ a ktoré sú mimoriadne užitočné. Zároveň však hlbší pohľad na jadro týchto systémov objasňuje, ako by sme sociológiu v diele J. Levého mali chápať. Literárny historik a verzológ Levý vychádza z historického fenoménu textu a neortodoxne sa vo svojej dobe zameriava na jeho vtedy periférny aspekt – fakt prekladu textu z jednej literatúry do druhej. V snahe o čo najväčší stupeň verifikovateľnosti svojich postulátov otvára svoju koncepciu všetkým reálnym aspektom, ktoré s fenoménom prekladu súvisia. Sociálny aspekt – aj

¹⁹ V tomto kontexte historickú hodnotu a oprávnenosť týchto variantných prístupov interpretuje M. Valentová: „Nitrianska skupina sa pod spoločným Mikovým a Popovičovým vedením začala formovať v znamení súdobých literárnovedných trendov – v znamení interpretácie umeleckého textu a literárnej komunikácie. [...] Aj v prípade teórie literárnej komunikácie budovanej nitrianskou skupinou je jej jadrom teória textu. Vzhľadom na to, že skupina mala dvoch lídrov, aj táto teória má dva varianty – mikovský zameraný na teóriu textu ako takeého, t. j. textu vôbec, a textu špecifického, t. j. textu literárneho, umelecky hodnotného diela, a popovičovský zameraný na teóriu metatextu, t. j. textu o texte a medzitéxtového nadväzovania. Tieto varianty sa však nelíšia iba predmetom výskumu, ale aj v riešení dichotómie textu a komunikácie.“ (2017: 10–11)

²⁰ Popovič tento nie šťastný prívlastok dáva v *Teórii umeleckého prekladu* (1975) kapitole o praxeológii.

keď v jeho dobe zaznávaný a odsúvaný na perifériu – je v tomto kontexte reálny fakt textu, ktorý dobrá (užitočná, verifikovateľná, vedecká, akceptovateľná a praktická) teória prekladu musí doceniť. Sociológia prekladu – aj keď v Levého diele „prehovára“ často „iba“ cez sociálny aspekt a často zdanlivo iba z marga, keďže hlavné ciele Levého prác sú iné – je integrálnou súčasťou jeho integrujúcej koncepcie prekladu.

Sociológia prekladu? Od konceptov k prístupom

Na Slovensku i v zahraničí sa sociológia prekladu prezentuje ako relatívne nová disciplína, ktorej ústredným bodom výskumu sa stáva prekladateľ a jeho spoločenské postavenie či vplyv na kultúru v rámci daného spoločenstva. Pojem sociológia prekladu sa však takmer simultánne vyskytuje v zakladateľských prácach J. S. Holmesa a A. Popoviča.

Aj napriek tomu nemá systematický výskum v oblasti sociológie prekladu na Slovensku ani v zahraničí dlhú tradíciu. A. Popovič však sociológiu prekladu ako oblasť výskumu v rámci praxeológie vyčlenil už v roku 1971.²¹ J. S. Holmes zase o sociológii prekladu, hoci nepriamo, ale v rámci funkčne orientovanej deskriptívnej translitológie, hovorí už v roku 1972 v článku „The Name and Nature of Translation Studies“ [Názov a podstata translitológie].

A. Popovič tvrdí: „Sociológiu zaujíma preklad ako prejav spoločenskej komunikácie. Sleduje preklad ako (akt spoločenského a kultúrneho povedomia v rámci pôsobnosti inštitúcií a individua (vydavateľská politika, kultúrne vzťahy a podobne)“ (1975: 287). Ďalej uvádza, že „celá oblasť sociológie prekladu sa doteraz ponechávala napospas živelnému vývinu. Je len prirodzené, že absencia vedeckého výskumu na nej zanechala stopy“ (1975: 240). A. Popovič zaraďuje sociológiu prekladu pod praxeológiu prekladu, ktorú definuje ako „disciplínu, ktorej predmetom je programovanie prekladateľskej praxe objektívnymi metódami (štatistický aspekt, sociológia, teória informácie) a analýza prekladateľskej praxe z hľadiska konfrontácie systému vedy o preklade a spoločensko-kultúrnych potrieb. Je zároveň i teóriou spoločenskej realizácie prekladu“ (1975: 282–283). Podobné úvahy nájdeme napríklad aj v Levého stati „Geneze a recepcie literárneho diela“ v knihe *Bude literární věda exaktní vědou?* (1971). Pri pohľade na dané úvahy sa nedá nesúhlasiť s Popovičovým tvrdením o „živelnom vývine“ a donedávna by sme aj o súčasnej sociológii prekladu na Slovensku mohli povedať to isté.

²¹ Hlbší výskum textov ukazuje, že pojmy praxeológia a sociológia Popovič po prvý raz používa v práci *Poetika umeleckého prekladu* (1971) a odvtedy sa v jeho uvažovaní a pojmosloví objavujú pravidelne. Výskum jeho písomnej pozostalosti však ukazuje, že v r. 1972 – teda tri roky pred publikovaním jeho najznámejšej práce, z ktorej sa často rekonštruuje jeho koncept praxeológie, čiže *Teórie umeleckého prekladu* (1975) – sa Popovič (spolu s A. Jedličkom) chystal napísať publikáciu nazvanú *Praxeologické problémy slovenského prekladu*, ktorej cieľ v edičnom návrhu definuje nasledovne: „Úlohou publikácie je analyzovať súčasný stav slovenského umeleckého prekladu z praxeologického aspektu. Pod praxeologickým aspektom slovenského umeleckého prekladu sa tu rozumie analýza predpokladov, programu a výsledkov, a to vo viacerých smeroch.“ Publikácia sa podľa návrhu mala zaoberať štatútom prekladateľa, prekladateľskou činnosťou a vydavateľom, prekladateľským programom a čitateľom. Za prístup do archívu A. Popoviča ďakujeme Márii Valentovej. Dodáme ešte, že dosiaľ nie je jasné, odkiaľ Popovič čerpal podnety pre uvažovanie o praxeologických aspektoch translácie. K možným súvislostiam s ekonomickou teóriou a prehľad chápania tohto pojmu pozri v Tyšš (2017).

Nereflektovanie prekladu ako spoločenského aktu, prekladateľa ako jeho tvorcu či sociálneho činiteľa a nemapovanie situácie na prekladateľskom trhu, prirodzene, vedie k chaosu a neschopnosti urobiť informované rozhodnutie, a to či už pri výbere textu na preklad, pri stanovení ceny za preklad alebo tlmočenie a v neposlednom rade i pri posudzovaní kvality (nech je to čokoľvek). Navyše, absencia empirického výskumu v oblasti sociológie prekladu na Slovensku, a teda aj nedostatočné povedomie o širších ekonomických aj kultúrnych súvislostiach prekladateľskej práce, nepriamo podporovalo neraz veľmi iracionálne rozhodovanie prekladateľov a tlmočníkov, čo viedlo k tvorbe a šíreniu mnohých mýtov o situácii a možnostiach prekladateľov. Práve preto sa postupne prekladateľské povolanie v istom čase deprofesionalizovalo a azda i čiastočne degradovalo, aj keď situácia nie je taká pesimistická, ako sa mnohým zdá.

Sociologické výskumy sa na Slovensku systematickejšie „rozbehli“ zhruba od roku 2010, o čom svedčia napríklad i práce R. Lička²² (2014) M. Štefkovej (napr. 2015) či I. Tyšša (2016, 2017). Zaujímavá je však aj staršia práca J. Rakšányiovej (2005). Ani predtým však neabsentovali, ale nezaraďovali sme ich „oficiálne“ pod sociológiu prekladu, lebo, ak prijmeme za svoje Vilikovského tvrdenie, že „prekladom si kultúra uvedomuje samu seba“ (1984: 228) a neplatí to len pre umelecký, ale i iný ako umelecký preklad, majú na zreteli Popovičovu definíciu sociológie prekladu, môžeme každú odbornú prácu reflektujúcu ideológiu či spoločnosť v preklade spätne priradiť k sociológii prekladu, za čo podľa nášho názoru vďačíme najmä Levému a Nitrianskej škole. Problém však vidíme predovšetkým v tom, že autori využívajú väčšinou kvalitatívne metódy výskumu a interpretácie, a nie aj kvantitatívne či štatistické metódy, vďaka ktorým by ich bolo už na prvý pohľad možné identifikovať ako sociologické či praxeologické práce. Špecifikom – a možno v istom zmysle problémom (z hľadiska prezentácie) – spomenutých slovenských prác so sociologickým presahmi je, že sociologické, kulturologické či ideologické determinanty translácie skúmajú na pozadí dejín prekladu. V týchto prácach kvantitatívne metódy a štatistika pritom nemajú dostatočnú hodnotu bez explanácie a historickej kritiky (pojmy A. Pyma 2010, vlastný preklad). Často tu teda vo vzťahu k štatistike pristupuje ešte otázka historickej a kultúrnej relevancie, ktorú možno posúdiť iba komparáciou s inými údajmi a interpretačným docenením v kontexte „kultúrnych okolností a súvislostí recepčného diania“ (porov. Vajdová 2009: 183).

V zahraničí sa pojem sociológia v súvislosti s prekladom azda po prvý, určite však najvýraznejší raz, skloňuje v už spomínanej práci J. S. Holmesa (1972)²³. A hoci sociológiu prekladu spomína len okrajovo, môžeme práve tu hovoriť o prvom závažnom volaní po jej vzniku, ktoré bolo vypočítané až o takmer tridsať rokov. J. S. Holmes hovorí, že úvahy o funkčne orientovanej deskriptívnej translológii by sa mali zamerať na popisovanie úlohy, ktorú plnia preklady v prijímajúcej kultúrno-spoločenskej situácii, a teda že nejde o štúdium textov v pravom slova zmysle, ale skôr o štúdium kontextov. Práve takáto orientácia výskumu by podľa neho mohla viesť k vzniku sociológie prekladu. Keď sa však nad tým zamyslíme a odmyslíme si prehistorické chápanie prekladu ako rýdzo jazykovej operácie, prideme na to, že to predsa translológia robila vždy, a s prižmúrením oka by

²² R. Ličko sa v publikácii *Translation into English as a Foreign Language: A Slovak Survey* [Preklad do angličtiny ako cudzieho jazyka: prieskum slovenského trhu] ako prvý na Slovensku zmapoval situáciu prekladu do anglického jazyka a nepriamo detabuizuje tému prekladu do cudzieho jazyka.

²³ V našej práci vychádzame z Holmesovho textu z roku 1987.

sme aj Nidove (1964) ranotranslatologické úvahy mohli zaradiť do tejto paradigmy, hoci by sme museli hľadať veľmi pozorne.

V čom je teda súčasná sociológia prekladu v zahraničí výnimočná, že ju môžeme považovať za samostatnú disciplínu? Prečo hovoríme o sociologickom obrate?²⁴ Najmä preto, lebo pozornosť výskumníkov sa zameriava na prekladateľa ako osobu a jej pôsobenie v spoločnosti, a nie na texty, ktoré táto osoba produkuje. Otázkou zostáva, či sa dá skúmať prekladateľ bez textu a text bez prekladateľa, respektíve či takéto výskum vedie aspoň k snahe o objektívne poznanie situácie v celosti.²⁵ A. Chesterman (2009) navrhuje zamerať sa v rámci sociológie prekladu na *sociológiu prekladov*, *sociológiu prekladateľov* a *sociológiu prekladania* a v súvislosti so zvýšenou pozornosťou na prekladateľa navrhuje vznik novej disciplíny, ktorú nazýva *TranslatOR Studies*, teda transláTORológia, ktorá by sa pri štúdiu osobnosti prekladateľa mala sústrediť primárne na tri základné aspekty výskumu: *kultúrne* (ideológia, etika, dejiny), *kognitívne* (psychologické procesy, emócie, postoje) a *sociologické* (spoločenské vzťahy, inštitúcie, spoločenské postavenie, pracovné postupy). Opäť si myslíme, že pri úsilí o aspoň sčasti objektívny výskum a interpretáciu výsledkov nie je možné sústrediť sa izolovane na jednotlivé oblasti, keďže všetky sa prelínajú a ovplyvňujú jedna druhú.

Ak by sme porovnali vývoj a dnešné vnímanie sociológie prekladu na Slovensku a v zahraničí, mohli by sme skonštatovať, že v inonárodnom kontexte sa sústreďuje najmä na emočno-hodnotové naladenie osobnosti prekladateľa, pričom u nás sa zameriava takmer výlučne na trhové aspekty prekladu, na vzdelanie a pod.

Čo je to teda sociológia prekladu v kontexte našich predchádzajúcich úvah? Veľmi stručne by sme mohli povedať, že ide o súčasť translátológie, patriacu pod praxeológiu prekladu, ktorá sa zaoberá vzájomným vzťahom spoločnosti a prekladateľa/tlmočníka a sleduje jeho vývoj na základe kultúrnych, ideologických a trhových vplyvov, pričom berie do úvahy vplyvy vnútorné (psychologicko-talentové, vzdelanostné a skúsenostné) a vonkajšie (spoločenské prostredie, vývoj dopytu a ponuky na trhu a pod.). Má pritom na zreteli, že vonkajšie vplyvy sa v čase a priestore zvnútorňujú a naopak. Sociológia v kontexte prekladu zároveň skúma správanie prekladateľov ako heterogénnej skupiny, ktorej interakcia navonok (k zadávateľom prekladov), ale aj dovnútra (v kontexte interpersonálnych vzťahov) významne ovplyvňuje možnosti a správanie prekladateľa – jednotlivca. Nesmieme zabudnúť, že ako základné výskumné nástroje využíva kvantitatívne (štatistické), ale i kvalitatívne metódy a zistenia interpretuje v širšom kontexte.

²⁴ Treba mať na pamäti, že len preto, že je daná oblasť výskumu momentálne v centre pozornosti, iné smerovanie nemusí byť nesprávne. „Klapkovité“ zameranie sa len na to, čo je momentálne „v kurze“, predznamenáva skôr stádovitosť než vedeckú invenciu. Ak sa niečomu venuje väčšina výskumníkov, to ešte neznamená, že sa nemýlia. Tiež treba spomenúť, že viaceré paradigmy môžu fungovať súčasne a popieranie tejto skutočnosti vedie akoby k neustálemu objavovaniu teplej vody (napríklad v súčasnosti „znovuobjavenie“ tzv. východoeurópskej translátológie).

²⁵ O syntetizujúci prístup k problematike, teda o spojenie analýzy textu s analýzou postavenia prekladateľa, sa pokúsil Djovčoš (2012).

Miesto záveru

Sociológia prekladu je disciplína, ktorú s troškou esejistickej licencie môžeme označiť za paradoxne mladú disciplínu (resp. poddisciplínu) translatológie. Samozrejme, jej korene sú staré. Jej historické osudy sú v dejinách československej literárnej vedy mimoriadne rozporuplné: už krátky exkurz do diela J. Levého s komparatívnou sondou do diel F. Mika a hlavne A. Popoviča ukazuje, že sa jej v dejinách literárnej vedy v päťdesiatych rokoch 20. storočia dostalo zaznávania, neskôr, vo formatívnom období československej translatológie (šesťdesiate a najmä sedemdesiate roky) sa o nej mohlo hovoriť len za pomoci príslušnej kamufláže, a preto sa k nej dnes musíme vracat práve cez kritické čítanie základných diel. Akokoľvek sa táto disciplína a obrat, ktorý so sebou prináša, môže zdať módna, nazdávame sa, že jej budúcnosť a produktivnosť sú veľmi neisté. Rozhodne sa jej však treba venovať a kriticky na ňu reagovať. Preto nemožno pri úvahách o sociológii prekladu obchádzať ani J. Levého, ktorého práca ponúka slušný pojmový aparát, ktorý po „oprášení“ môže ponúknuť veľmi solídnu explikačnú základňu ako to dokazuje na viacerých miestach aj Z. Jettmarová. Levého slovami „Psaní o problémech překladu má podle mého názoru nějaký smysl, jen pokud přispívá k naší znalosti činitelů ovlivňujících překladatelovu práci a její kvalitu [...]“ (Levý 1971: 147).

Rekonštrukcia rozhodovacieho procesu prekladateľov vo vzťahu k sociálne determinovaným a determinujúcim (habituálnym) činnostiam rozhodne prispieva k takémuto poznaniu a treba sa jej venovať. Podobne by sa v diele J. Levého, ale aj iných starších bádateľov, ktorí svojím výskumom prispeli k rozvoju translatológie, dali nájsť aj iné sociologické podnety. Tento príspevok snáď objasňuje základné predpoklady a aspoň rámcovo aj možné nebezpečenstvá archeológie sociológie prekladu pri čítaní klasikov českej a slovenskej translatológie. Nebezpečenstvá – alebo problémy – archeológie takto špecifického diskurzu sú trojaké:

1. problémy interpretácie: prílišná interpretácia (s rizikom nadinterpretácie) vedie v konečnom dôsledku k nerešpektovaniu princípu exteriority, ktorý je fundamentálnym princípom foucaultovskej archeológie diskurzu²⁶;
2. problémy relevancie: na tomto mieste treba expressis verbis zopakovať, že Levého a ani Popovičovo dielo nie je o sociológii prekladu, no sociologické rámce prekladu ani jeden z nich neobchádza. K „hľadaniu“ sociológie prekladu treba preto pristupovať nanajvýš citlivo a vždy s ohľadom na celkové rámce uvažovania daného bádateľa;
3. problémy pojmoslovia: naša štúdia ukázala, že pri „hľadaní“ sociológie prekladu je veľkým problémom nekongruencia pojmoslovia a pojmových systémov, pretože každý z klasikov československej translatológie vychádzal aspoň z mierne odlišných východísk.

Aj napriek zmieneným problémom sa však domnievame sa, že archeológia sociológie prekladu rozhodne nie je mlátenie prázdnej slamy, a preto vyslovujeme nádej, že týmto príspevkom podnietime ďalšiu diskusiu a azda aj ďalší výskum.

²⁶ Pregnantne ju formuluje M. Marcelli: „Na rovinu diskurzu sa archeológia neprepracovala preto, aby odtiaľ zostúpila k pôvodu, základu, skrytému zmyslu a všetkým ostatným príslubom pre hľadačov hĺbok; nijaké zostupovanie pod diskurz sa v archeológii nekoná, zakazuje to požiadavka zaujať stanovisko exteriority, zostať pri výpovediach a skúmať formu pozitivity, ktorá ich charakterizuje.“ (2005: 90).

BIBLIOGRAFIA

- Bednářová, Katarína (2013) *Dejiny umeleckého prekladu na Slovensku I: Od sakrálného k profánnu*, Bratislava: VEDA.
- Bourdieu, Pierre (1977) *Outline of a Theory of Practice*, trans. Richard Nice. New York: Cambridge University Press.
- Catford, J. C. A. (1965) *A Linguistic Theory of Translation*, Oxford: Oxford University Press.
- Djovčoš, Martin (2012) *Kto, čo, ako a za akých podmienok prekladá: prekladateľ v kontexte doby*, Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied.
- Djovčoš, Martin, Šveda, Pavol (2017) *Mýty a fakty o preklade a tlmočení na Slovensku*, Bratislava: VEDA.
- Freud, Sigmund (2010) *Myšlienky a úvahy*, ed. a prekl. Milan Krankus, Bratislava: Európa.
- Holmes, James S. (1987) 'The name and nature of translation', in Gideon Toury (ed.) *Translation across cultures*, New Delhi: Bahari Publications, 10–25.
- Hvišč, Jozef (1968) 'Preklad ako výraz', *Mladá tvorba* 12 (9): 56–58.
- Chesterman, Andrew (2009) 'The Name and Nature of Translator Studies', *Hermes – Journal of Language and Communication Studies* 42: 13–22: <https://tidsskrift.dk/her/article/view/96844/145601> (access: 30. 10. 2017).
- Jettmarová, Zuzana (2007) 'Spoločenská a sociologická orientace dnešní západní translatologie', in Libuša Vajdová (ed.) *Myslenie o preklade*, Bratislava: Kalligram/Ústav svetovej literatúry SAV, 56–81.
- Jettmarová, Zuzana (2016) *Mozaiky prekladu – Translation Mosaics: K devadesátému výročí narodení Jiřího Levého*, Praha: Karolinum.
- Krejčí, Karel (2008) *Sociologie literatury*, Praha: Grada.
- Krupa, Viktor (1990) *Metafora na rozhraní vedeckých disciplín*, Bratislava: Tatran.
- Lefevere, Andre (1992) *Translation/History/Culture: A Coursebook*, London: Routledge.
- Levý, Jiří (1963) *Umění překlada*, Praha: Československý spisovatel.
- Levý, Jiří (1964) 'Translation in Czechoslovakia', *Babel* 10(2): 73–76.
- Levý, Jiří (1967) 'Translation as a decision process', in *To Honor Roman Jakobson, Essays on the Occasion of His 70th Birthday*, vol. 3, The Hague: Mouton, 1171–1182.
- Levý, Jiří (1971) *Bude literární věda exaktní vědou?*, Praha: Československý spisovatel.
- Levý, Jiří (1998) *Umění překlada*, podle 1. vydání, vydaného nakladatelstvím Československý spisovatel v Praze, 1963, a německé verze *Die literarische Übersetzung* [...], Praha: Ivo Železný.
- Ličko, Roman (2014) *Translation into English as a Foreign Language: A Slovak Survey*, Banská Bystrica: Belianium.
- Magová, Gabriela and Radoslav Passia (eds.) (2015) *Devět životov: Rozhovory o preklade a literárnom živote*, Bratislava: Kalligram.
- Marcelli, Miroslav (2005) *Michel Foucault, alebo Stať sa iným*, Bratislava: Kalligram.
- Miko, František (1970) *Text a štýl: K problematike literárnej interpretácie*, Bratislava: Smena.
- Nida, Eugene A. (1964) *Toward a Science of Translating*, Leiden: Brill.
- Osolobě, Ivo (1994) 'Anachronismy Jiřího Levého', in *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity Studia Minora Philosophicae Universitatis Brunensis*, D 41, Brno: Filozofická fakulta Brněnské univerzity.
- Patočka, Jan (2008) *Fenomenologické spisy I: Přirozený svět*, Praha: OIKOYMENH.
- Popovič, Anton (1963) *Ruská literatúra na Slovensku v rokoch 1863–1875*, Bratislava: SAV.
- Popovič, Anton (1968) *Preklad a výraz*, Bratislava: SAV.
- Popovič, Anton (1971) *Poetika umeleckého prekladu: Proces a text*, Bratislava: Tatran.
- Popovič, Anton (1975) *Teória umeleckého prekladu: Aspekty textu a literárnej metakomunikácie*, Bratislava: Tatran.
- Popšíšil, Ivo, Zelenka, Miloš (2008) 'Předmluva: Sociologie literatury a komparatistické impulsy Karla Krejčího v meziválečném období (mezi sociologismem a strukturální estetikou)', in Karel Krejčí, *Sociologie literatury*, Praha: Grada.
- Pym, Anthony (1999) 'Okay, So How Are Translation Norms Negotiated?', in Christiane Schäffner (ed.) *Translation and Norms*, Clevedon: Multilingual Matters, 106–112.
- Pym, Anthony (2010) *Method in Translation History*, reprinted, Manchester: St. Jerome.

- Pym, Anthony et al. (2012) *The status of the translation profession in the European Union*, DGT/2011/TST: Final Report, Brussels: European Commission.
- Radó, György (1967) 'Approaching the History of Translation', *Babel* 13(3): 169–173.
- Rakšányiová, Jana (2005) *Preklad ako interkultúrna komunikácia*, Bratislava: Anapress.
- Simeoni, Daniel (1998) 'The Pivotal Status of the Translator's Habitus', *Target* 10(1): 1–39.
- Simeoni, Daniel (2005) '[On sociocultural approaches to translation]', in *Seminar on sociocultural approaches* (Touy, Simeoni, Cronin), Tarragona: Universitat Rovira i Virgili: <https://www.youtube.com/watch?v=EDlwShfnpIU> (access: 25. 10. 2017).
- Štefková, Marketa (2015) 'Právna komunikácia v kombináciách málo rozšírených jazykoch', in *Lubica Medvecká (ed.) Odborný preklad 6: Preklad z/do málo rozšírených jazykov 3*, Bratislava: SSPOL.
- Tyšš, Igor (2016) *Ideológia a preklad: Obraz sveta v prekladoch americkej literatúry v r. 1948–1989*, dizertačná práca, Nitra: Katedra translológie FF UKF v Nitre.
- Tyšš, Igor (2017) *Teoretické a materiálové sondy do praxeológie a dejín prekladu americkej literatúry na Slovensku v období socializmu: Mladá tvorba a Beat Generation*, Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.
- Vajdová, Libuša (2009) *Sedem životov prekladu*, Bratislava: VEDA.
- Valentová, Mária (2017) *Modely umeleckej komunikácie v kontextoch histórie Nitrianskej školy*, dizertačná práca, Nitra: Ústav literárnej a umeleckej komunikácie FF UKF v Nitre.
- Vaňková, Irena et al. (2005) *Co na srdci, to na jazyku: Kapitoly z kognitívni lingvistiky*, Praha: Karolinum.
- Vilikovský, Ján (1984) *Preklad ako tvorba*, Bratislava: Slovenský spisovateľ.
- Wolf, Michaela (2014) 'The sociology of translation and its "activist turn"', in Claudia V. Angelelli (ed.) *The Sociological Turn in Translation and Interpreting Studies*, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Žižek, Slavoj (2011) *Jednou jako tragedie, podruhé jako fraška aneb Proč musela utopie liberalismu zemřít dvakrát*, prekl. Radovan Baroš, Praha: Rybka Publishers.

RÉSUMEN

Jiří Levý (1926–1967) es uno de los teóricos traductológicos más destacados de Checoslovaquia. Introduce nuevos temas a la traductología de su época, sus concepciones son abiertas y cubren una parte muy amplia de la disciplina. Por lo tanto, Levý es considerado uno de los fundadores de esta disciplina. El presente estudio explora críticamente las "huellas" de los conceptos sociológicos en los trabajos de J. Levý, y los de A. Popovič y F. Miko confrontados con los trabajos de Levý. El objetivo de este estudio es determinar si las bases y las conclusiones de Levý son relevantes en la traductología contemporánea, que se caracteriza por el giro sociológico. El estudio trata, desde el punto de vista crítico-analítico, un fenómeno muy complejo y difícil de definir llamado habitus. La traductología ha adoptado este término de la obra del sociólogo y crítico francés Pierre Bourdieu. Por este motivo, en la primera parte del estudio asociamos el término habitus con el modelo del proceso decisorio del traductor (Levý) y con el término de F. Miko, el complejo experiencial. En esta parte, examinamos la definición de estos términos y consideramos las posibilidades de la ampliación de dichos términos, teniendo en cuenta los problemas relacionados con este proceso. En la segunda parte, interpretamos la obra de Levý desde el prisma de la sociología crítica. El término habitus nos permite analizar sociológica y críticamente el propio habitus del trabajo académico de Levý desde la perspectiva de la ciencia de la literatura, el cual consigue convertir la disciplina cerrada de la traductología a la disciplina abierta e interdisciplinaria que conocemos hoy en día. De una manera diferente, destacamos las circunstancias de la teoría de traducción en el período estudiado, sus inspiraciones e influencias, a la vez que intentamos responder a la pregunta de por qué es posible considerar las concepciones de Levý "las células madres" de la traductología. El texto incluye también unas digresiones evaluativas en la sociología de la traducción eslovaca y la historia de la traducción cuyo propósito es abrir el problema de la amnesia de la génesis (Bourdieu), es decir, el olvido de la historia del propio habitus, que es típico para las disciplinas científicas que son nuevas y dinámicas. En la parte final, afirmamos que la lectura crítica o incluso arqueológica de los clásicos traductológicos

sigue siendo imprescindible en la actualidad, ya que nos permite entender la profundidad y la relevancia histórica de nuestra investigación actual.

PhDr. Martin Djovčoš, Ph.D.

Katedra anglistiky a amerikanistiky, Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

martin.djovcos@umb.sk

Mgr. Igor Tyšš, Ph.D.

Katedra translatológie, Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre

igor.tyss@gmail.com

JIŘÍ LEVÝ A DIDAKTIKA PŘEKLADU¹

DAVID MRAČEK

ABSTRACT

Although Jiří Levý, the most renowned Czech translation scholar, is not directly associated with translation pedagogy, many of the concepts that he left behind are still relevant for translator training as well as foreign language teaching. The present paper first explores the comprehension stage of Levý's model of translation process which he broke down in a commendably detailed manner in order to help future translators realize how many aspects and layers of the source text they have to understand and analyse before beginning with the actual translation. Examples of errors made by translator trainees as well as professionals are discussed to explain that insufficient comprehension of the surface (i.e. purely linguistic) level is a rather frequent occurrence which very often affects deeper levels of content (such as the author's attitude) and text coherence. At the same time, the objective is to explain how comprehension errors can be used in the translation classroom to develop research skills, including the use of language corpora. The latter half of the paper is a discussion of Levý's thoughts on translation procedures and the behavioural tendencies of literary translators. Levý himself suggested only a limited number of procedures to be taken by literary translators to transfer names and culture-bound terms but definitely left his mark by being probably the first scholar to explain in a systematic way the tendencies exhibited by translators whereby translations tend to be more general, neutral, logical and explicit than their source texts. Taken together, Levý's procedures as well as tendencies have been presented by Anthony Pym as one of many viable typologies of translation solutions, which might prove to be a key to getting language teachers and learners to think of translation as a communicative activity, thereby contributing to initiating the much-missed collaboration between Translation Studies and the teaching of foreign languages.

Key words: Jiří Levý, Anthony Pym, translation pedagogy, foreign language teaching, philological understanding, translation procedures, typology of translation solutions

¹ Tato studie vznikla za podpory projektu Univerzity Karlovy Progres Q10, Jazyk v proměnách času, místa, kultury.

Úvodem

Jiří Levý se ve svých pracích didaktikou překladu speciálně nezaobíral. Jak upozorňuje Anton Popovič (1985: 303), význam Levého díla pro pedagogickou praxi můžeme vyvodit jen z jeho koncepce překladu jako komunikačního procesu a z jeho literárněvědné metodologie. Bezprostředně v didaktice překladu pracoval Levý s překladatelskými experimenty, kdy mu studentské zpětné překlady posloužily jako zdroj poznání toho, k jakým ztrátám v překladu dochází. Ukazuje se však, že jeho zjištění v oblasti negativních rysů překladatelovy práce jsou nejen inovativní z hlediska vývoje deskriptivní translatologie, ale spolu s jeho typologií překladatelových pracovních postupů mají svůj význam také v didaktice překladu. Právě široce pojatý koncept překladových řešení, mezi něž řadí Levého postupy i tendence Anthony Pym (2016), může sehrát klíčovou roli ve snaze znovu sblížit translatologii a didaktiku cizích jazyků, sesterské disciplíny, které se dlouhá desetiletí – ke škodě obou – vyvíjely bez vzájemné interakce. Z dalších Levého myšlenek, jež mohou i po více než půlstoletí najít pozoruhodné využití nejen v přípravě budoucích překladatelů, ale i ve výuce překladu v rámci pedagogiky cizích jazyků, se zaměříme na Levým zevrubně rozpracované fáze překladatelského procesu se zvláštním zřetelem k filologickému porozumění jako základu kvalitní překladatelské práce.

Filologické porozumění v kontextu didaktiky překladu

V první části příspěvku se pokusíme z pedagogického hlediska nahlédnout leccos z toho, co Levý říká o překladatelském procesu a požadavcích na práci překladatele, které z povahy tohoto procesu vyplývají. Levý (1998) vychází z teze, že překladatel pracuje s výchozím textem jako materiálem, jež má přetvořit do podoby cílového textu, přičemž tento proces má v zásadě tři fáze: pochopení předlohy, její interpretace a přestylizování. Na následujících stránkách se zaměříme na první ze jmenovaných úkolů. Podle Levého (1998: 53) musí být dobrý překladatel „především dobrý čtenář“. Překladatelovo pronikání do smyslu textu přitom probíhá ve třech rovinách: filologické porozumění, porozumění ideově estetickým hodnotám a přes ně pak pochopení uměleckých celků, skutečností v díle vyjádřených (postavy, vztahy mezi nimi, prostředí děje a autorův ideový záměr). Zastavme se blíže u první roviny. O porozumění filologickém Levý (ibid: 54) říká, že „nevyžaduje žádné zvláštní nadání, je věcí odborné přípravy a řemeslné praxe“. Levý zde učinil letmou zmínku o významu překladatelsky orientovaného studia pro kvalitu překladatelovy práce, myšlenku však nijak dále nerozvíjí. Podíváme-li se na schopnost filologického porozumění očima modelů překladatelské kompetence, kterých vzniklo v posledních letech poměrně velké množství, je zpravidla možné hovořit o porozumění jako o součásti lingvistické složky překladatelovy kompetence (např. *bilingvní subkompetence* v rámci empiricky ověřeného modelu španělské výzkumné skupiny PACTE, akcentující význam jazykových znalostí a dovedností v obou pracovních jazycích, srov. Hurtado Albir 2017).

Levý (ibid: 54) ilustruje nedostatečné filologické porozumění na příkladu z poezie, kdy překladatel dvakrát v jediném verši záměnou formálně podobných výrazů (*sate – state, find – found*) dospěl ke zcela odlišnému významu než autor předlohy. Dokonalé

porozumění výchozímu textu je pochopitelně nezbytnou podmínkou pro převod nejen textů uměleckých. Sám Levý (ibid: 24) ve svých úvahách o východiscích pro vypracování specializovaných teorií překlada uvádí jazykovou vrstvu denotativního významu jako nezbytně invariabilní pro všechny typy předloh. Můžeme tedy požadavek na přesné tlumočení významu předlohy vztáhnout nejen na překlad textů uměleckých, ale (a to snad ještě naléhavěji) i textů neliterárních (mj. administrativních či odborných), a konečně těch, jež stojí zhruba na pomezí estetičnosti a věcnosti, jako jsou například texty publicistické. Právě publicistika tvoří podle naší zkušenosti podstatnou část výukových materiálů využívaných v základních kurzech neliterárního překlada. Následující příklad pochází z článku Helen Joyceové *Life on Ice*, který vyšel v britském čtvrtletníku *Intelligent Life* na podzim roku 2008 (Joyce 2008):

It's an unseasonably cold Saturday in July and I'm standing, shivering, in the grounds of Bourn Hall, Cambridgeshire [...]. **All around are happy families, chatting and taking photographs. It feels like a wedding, even down to the disappointing weather, but it is in fact a birthday.**

Zaměříme se blíže na interpretaci tučně zvýrazněného úseku a konkrétně na kurzivou vyznačenou předložkovou vazbu. Autorka text o umělém oplodňování uvádí čtenářsky atraktivní reportážní pasáží, v níž popisuje své dojmy z návštěvy kliniky asistované reprodukce ve východní Anglii. Všude kolem sebe vidí spokojené rodiny, které si povídají a neustále něco fotografují. Vše nasvědčuje tomu, že se ocitla na svatbě – i to chladné počasí. Ve skutečnosti se slaví narozeniny prvního dítěte počatého metodou IVF. Vazba *even down to* má význam inkluzivní, odpovídá českému *včetně*, nejpřirozeněji by bylo možné úsek přeložit jako *dokonce i to nevlídné počasí by tomu nasvědčovalo*. Naše zkušenost s opakovaným zařazováním tohoto textu do výuky základního kurzu metodiky překlada v bakalářském programu překladatelství na FF UK ukazuje, že většina studentů úsek interpretuje chybně a zmíněnou vazbu zpravidla převádí českými výrazy *i přes* nebo *navzdory*. Z celkového počtu 85 překladů tohoto textu odevzdaných vyučujícím během posledních šesti let se tato chyba vyskytla v padesáti případech (míra chybovosti tak činí 59 %).

Povahu chyby můžeme posuzovat z více hledisek. Na jednu stranu není pochyb o tom, že záměnou protikladných vztahů (zahrnování – vyjímání) došlo k předání opačného významu (tzv. protismysl), což představuje nejzávažnější druh sémantické chyby, a tudíž i nejzávažnější prohřešek vůči kvalitě překlada. Závažnost zmíněného nedostatku se však do jisté míry relativizuje tím, v jakém textovém druhu se chyba vyskytla. Jisté beletristické ladění zkoumaného úseku (autorka líčí své pocity z navštíveného místa) klade na překladatele nároky zejména v rovině stylizační, a bylo by snad možné ojedinělou odchylku od referenční spolehlivosti v tomto konkrétním případě hodnotit méně přísně než u žánrů, v nichž referenční funkce zcela převládá (texty odborné aj.). Obzvláště tehdy, pokud – jako právě v našem případě – formulace nenarušuje koherenci textu. Vždyť český čtenář nespíše neshledá nic zvláštního na implikovaném předpokladu, že slavnostní akce by mělo doprovázet pěkné počasí. Zde se již ale ocitáme v další fázi Levého modelu pochopení předlohy (Levý 1998: 54). Zdánlivý detail (idiomatická struktura) je zde jednoznačně součástí vyššího řádu, totiž ideově estetických hodnot textu (ironické podbarvení), a její správné porozumění je stěžejní i pro nejvyšší rovinu pronikání do smyslu díla tak, jak

je traktuje Levý (1998: 56): překladatel se nakonec dopracuje k pochopení uměleckých celků, skutečností v díle vyjádřených (postavy, vztahy mezi nimi, prostředí děje a autorův ideový záměr). Východní kultura a její hodnoty (kam se řadí i životní prostředí včetně klimatických specifik) se v našem textu projevují formou narážky na nevládné počasí, přičemž právě počasí je vnímáno jako stereotypní součást britského diskurzu (Britové, cenící si mimořádně svého soukromí, s cizí osobou raději hovoří o počasí než o sobě, na rozdíl třeba od Američanů, kteří jsou známí svou otevřeností, srov. Katan 2004: 80). Zároveň se způsob, jakým s tímto kulturním prvkem zachází autorka předlohy, dostává do rozporu se stereotypním vnímáním počasí v kultuře cílové (slavnostní příležitosti a nevládné počasí nejdou dohromady). Tomu ostatně podlela většina námi posuzovaných překladatelů, když aluzi chybně interpretovala a českému čtenáři zprostředkovala pojetí adaptované na jeho hodnotový systém. Otázka, zda a jakým způsobem by měl překladatel kulturní hodnoty obsažené v předloze předat cílovému příjemci, je pochopitelně poměrně složitá a přesahuje tematický rámec našeho příspěvku.

Vraťme se proto k hlavnímu tématu našich úvah, totiž první rovině pochopení předlohy. Skutečnost, že chyb plynoucích z nedostatečného filologického porozumění se dopouštějí adeпти překladatelského řemesla, může být stěžejí překvapením vzhledem k tomu, že jsou teprve na počátku dlouhé a zdaleka ne přímočaré cesty, již představuje rozvoj překladatelské kompetence. Ostatně o tom, že podobné chyby mohou být rovněž dobrou pedagogickou příležitostí, ještě bude řeč. Na druhou stranu se s chybným pochopením předlohy setkáváme zhusta také u překladatelů profesionálních. Koneckonců sám Levý (1998: 17n.) poukazoval na to, že anekdotická neporozumění bývají častým a vděčným námětem odborných prací i příspěvků na mezinárodních překladatelských konferencích. Jak ale upozorňuje Popovič (1985: 303), pedagogická hodnota Levým mistrovsky syntetizovaných mikrointerpretací překladatelských řešení spočívá právě v tom, že přesahuje rámec pouhé filologické kritiky a opírá se již o racionální model překladu zdůrazňující vztah mezi původním sdělením jako celkem a strukturou sdělení v jeho zprostředkované podobě.

Přesto na tomto místě rozebereme několik dalších příkladů filologického neporozumění, včetně jednoho překladatelského omylu „par excellence“, protože i ony nám vzápětí poslouží jako východisko obecnějších pedagogických úvah. Nedávno publikovaná výpravná monografie *Filmový génius Woody Allen* (Bailey 2015), věnovaná tvorbě slavného režiséra a scénaristy, neměla štěstí na českého překladatele. Pomiňme nyní nevalnou stylizační úroveň textu, poznamenanou přítomností mnoha neústrojných vazeb pramenících z překladatelovy přílišné závislosti na struktuře výchozího jazyka, a soustředme se na významovou rovinu. Když autor předlohy hovoří o „the confession of Bea’s gay date“ (Bailey 2014: 71), má na mysli tu scénu z komedie *Zlaté časy rádia* (*Radio Days*), v níž se Bein potenciální nápadník přiznává k homosexuální orientaci. Český čtenář se však dočte o „přiznání lesbické schůzky Bey“ (Bailey 2015: 71). Ponecháme-li stranou formulační nepřírozenost tohoto vyjádření, zarazí nás jeho nesmyslnost v kontextu znalosti filmového příběhu. Překladatel zde zjevně chybně rozklíčoval hned dvě významové jednotky, slovo *gay* (v závislosti na kontextu homosexuální i lesbický) a výraz *date*, který může označovat jak schůzku či rande, tak i osobu, s níž na schůzku jdeme. Výsledkem této kumulace filologických nepochopení je úsek zcela nekoherentní s popisovanou skutečností, tj. s filmem, jež průměrný čtenář této knihy buď již zná, nebo má být četbou

textu k jeho zhlédnutí motivován. Překlad nicméně obsahuje řadu dalších, větších či menších nedostatků, pokud jde o významovou přesnost. Tak například v popisu scén ze snímku *Alice* odkazuje překladatel k *dekoratérovi a dóze bylin od Dr. Janga* (Bailey 2015: 90), přestože postava označovaná anglickým *decorator* je ženského pohlaví, zatímco *a dose of Dr. Yang's herbs* (Bailey 2014: 90) je ve skutečnosti *dávka bylinek* (přírodní léčitel předepisuje hlavní hrdince přesně odměřené dávky magických bylinek). Zmíněné chyby jsou o to překvapivější, když si uvědomíme, že pro správnou dešifraci jazykových prvků, které mohou označovat různé referenty, tj. v našem případě pohlaví postavy označované v angličtině generickým pojmenováním, stejně jako pro pochopení výše popsané situace z filmu *Zlaté časy rádia*, by překladateli stačilo pouhé zhlédnutí filmu. Převod anglického *dose* jako *dóza* pak poukazuje na elementární nedostatky v práci překladatelovně, jež zde – zjevně vlivem formální podobnosti obou výrazů – zcela zanedbal práci se slovníkem, který by mu poskytl jediný správný výklad.

Uvedené příklady tedy neilustrují pouze neznalost konkrétního gramatického či lexikálního prostředku výchozího jazyka, ale jsou rovněž projevem nedostatečné schopnosti překladatele proniknout za text k situaci. Tvůrčí překladatel, jak podotýká Levý, nemůže vnímat jen text a překládat pouhá slova, ale na cestě mezi originálem a překladem si musí umět představit skutečnosti, o kterých se píše (Levý 1998: 56). Dodejme, že překladatel textů obsahujících odkazy na filmová díla má práci výrazně usnadněnou, jelikož pouhým zhlédnutím snímku získává takřka dokonalý přístup k popisovaným situacím (včetně charakteristiky postav a prostředí). O to víc nejspíše překvapí, pokud se i přes tuto možnost, dnes dostupnější než kdy dříve, dopustí tak flagrantních pochybení, jakých jsme svědky v monografii o W. Allenovi.

Doposud jsme v souvislosti se sémantickými chybami zapříčiněnými nedostatečným filologickým porozuměním či nedokonalým přečtením originálu hovořili o překladu do mateřského jazyka. Pro úplnost je nutno dodat, že riziko takového typu chyby pochopitelně existuje – byť v menší míře – také v překladu směrem do nemateřského jazyka. Nike Pokornová (Pokorn 2005) uvádí několik příkladů chybného porozumění předloze v překladech slovinských literárních textů do angličtiny pořízených rodilými mluvčími slovinštiny.² Výhoda spočívající ve vynikajícím porozumění výchozímu sdělení, kterou má překladatel, pracuje-li směrem do cizího jazyka, je – jak potvrzuje výzkum praxe – pouze relativní.

Vraťme se nyní k prvním z několika výše uvedených příkladů chybného porozumění výchozímu textu. Část studentů, kteří nesprávně interpretovali frázi *even down to*, přiznala, že nad „základností“ úseku nijak nepřemýšlela a spokojila se s předpokládaným významem, patrně svedena odlišnou kulturní realitou. Jiní studenti nicméně tvrdili, že měli snahu význam výrazu, který do té doby neznali, ověřit. Tištěné slovníky, překladové ani výkladové, jim ale v tomto případě příliš nepomohly. Jak jsme se sami mohli přesvědčit, dohledat význam této vazby je ve většině kvalitních slovníků prakticky nemožné. Poměrně obtížné je to i v případě internetových vyhledávačů. Jeden spolehlivý zdroj se

² Věta *Ustnice so se smehljale kakor otroku, ki prinaša vesel dar*. v jedné z próz Ivana Cankara byla rodilým Slovincem převedena do angličtiny jako *Usmála se, jako by se usmívala na dítě, jemuž přináší veselý dárek*. Správný překlad je však následující: *Její ústa se pousmála jako ústa dítěte přinášejícího veselý dárek*. Jelikož daná pasáž v originále skutečně popisuje, jak matka přináší svému dítěti dárek, přirovnání v posuzovaném překladu ztrácí smysl. (Pokorn 2005: 89, překlad příkladů náš).

přesto našel. Zadáme-li anglickou vazbu *even down to* do dotazovacího okénka korpusu InterCorp, získáme celkem patnáct výsledků. Třináct z těchto překladových ekvivalentů nese právě význam zahrnování (mj. 4× *dokonce i*; 3× *včetně*). (Klégr a kol. 2017) Tato konkrétní chyba se tedy v rámci překladatelského semináře stala východiskem pro obecnější diskusi o významu nových technologií pro práci překladatele, zároveň vedla k osvojení zcela specifického pracovního postupu. Práce s paralelními jazykovými korpusy (v českém prostředí je to právě InterCorp, projekt Českého národního korpusu) by totiž měla patřit mezi standardní nástroje usnadňující práci (nejen) překladatelům. Přitom konkrétně InterCorp se neustále rozrůstá a stává se tak stále bohatším zdrojem dat v oblasti překladových ekvivalentů mezi desítkami jazyků.³

Zamysleme se nyní nad tématem sémantické chyby způsobené nedokonalým porozuměním předloze ještě v obecnějším kontextu didaktiky překladu. Tak jako v mnoha jiných oborových didaktikách se i ve výuce překladu v posledních letech s čím dál větší razancí prosazují zásady konstruktivismu a jiných směrů, jež staví do středu výukového procesu samotného studenta, jeho znalosti, dovednosti, potřeby a emoce.⁴ Jedním z rysů konstruktivistického pojetí výuky je aktivní práce s chybou. Ta je považována za přirozenou součást učebního procesu a „respektována jako příležitost pro vhled do předchozích znalostí studenta“ (Rohlíková a Vejvodová 2012: 102). Prostřednictvím chyby má přitom učící se subjekt možnost nejen lépe porozumět dané problematice, kdy s přispěním ostatních studentů a za pomoci učitele-facilitátora své dosavadní předpoklady na základě nových poznatků aktivně „přebudovává“, ale získává rovněž příležitost kriticky nahlédnout svůj vlastní učební proces.

Konkrétně ve výuce překladu může poznání příčin chyby a reflexe závažnosti jejích následků studenta motivovat k větší automatizaci takových postupů v rámci překladatelského procesu, jež riziko chybovosti v následujících překladatelských cvičeních či zakázkách sníží (např. intenzivnější a strategičtější práce s výše zmíněnými jazykovými korpusy a jinými zdroji dat). Půjde tedy především o to, rozvíjet povědomí o nástrahách překladatelského procesu ve vazbě na konkrétní typy textů a směr překladu. V souladu s Kolbovým cyklickým modelem zkušenostního učení (Rohlíková a Vejvodová 2012: 129) dojde v ideálním případě k tomu, že na základě bezprostřední konkrétní studijní zkušenosti student o zážitku i sám o sobě přemýšlí z různých hledisek. Výsledkem reflexe je pak zobecnění problému v abstraktní rovině, což může mít podobu jakýchsi „soukromých teorií“ o procesu překladu a možnostech i povinnostech překladatele. Poznanky, které si tímto způsobem aktivně konstruuje, pak učící se subjekt ověřuje v nové praktické situaci, jíž může být například následující domácí úkol. Má-li student překladu možnost podrobně reflektovat vlastní chyby (stejně jako zdařilá řešení), posilují se tím navíc jeho metakognitivní dovednosti, což má příznivý dopad na rozvoj flexibility, již budoucí překladatel potřebuje pro zvládání rozmanitých zakázek dynamicky se rozvíjejícího a stále více se diferencujícího trhu. Jak podotýká Piotrowska (2012: 109), sebereflexe je přímo spojena s dalšími složkami překladatelovy kompetence, jež jsou pro úspěšný výkon překladatelské činnosti zcela klíčové a z nichž patrně nejdůležitější jsou motivace a sebevě-

³ Pro ilustraci rychlého vývoje tohoto nástroje dodejme, že starší verze, InterCorp 6 z roku 2013, uvádí jen pět výskytů anglického *even down to* a jeho českých ekvivalentů (Klégr a kol. 2013).

⁴ Průkopníkem konstruktivistického přístupu v pedagogice překladu je Donald Kiraly (srov. Kiraly 2000).

domí, či snad ještě lépe víra ve vlastní schopnost zvládat úkoly, jež profesní praxe přináší (*self-efficacy*).

Překladatelské postupy aneb cesty sblížení translatologie s didaktikou cizích jazyků

Důkazem toho, že Levého odkaz zůstává i po více než půlstoletí živý, je nejen jeho trvalá přítomnost v domácím translatologickém bádání a didaktice překladu, ale rovněž zvýšený zájem ze strany mezinárodní translatologické komunity, k němuž bezpochyby přispělo především anglické vydání *Umění překladu* jako *The Art of Translation* z roku 2011. S myšlenkami nejvýznamnějšího českého teoretika překladu se tak postupně seznamují zahraniční kolegové, kteří je stavějí do nových souvislostí. Několika Levého poznatků si všiml rovněž Anthony Pym, čelný představitel současné translatologie, a to v zajímavém kontextu didaktiky překladu, a možná ještě překvapivěji v souvislosti s didaktikou cizích jazyků. Jak však vyplývá z následujících řádků, jedná se ve skutečnosti o zcela přirozený důsledek vývoje dvou spřízněných disciplín.

Již James Holmes ve svém hojně citovaném článku *The Name and Nature of Translation Studies*, který je všeobecně považován za zakládací dokument západní translatologie, vyslovil požadavek, aby se aplikovaná translatologie zabývala zkoumáním významu překladu pro výuku cizích jazyků (srov. Holmes 1972/2000). Holmesova představa byla zjevně taková, že by translatologie měla s didaktikou jazyků úzce spolupracovat. Jak ale podotýká Pym (2018), translatologie se tímto směrem nikdy nevydala. Sama v té době usilovala o právoplatné místo mezi svěbytnými vědeckými disciplínami, pro její další vývoj tak byla zcela klíčová myšlenka, že profesionální překlad vyžaduje mnohem více než znalost cizího jazyka. Translatologické bádání se logicky zaměřilo na širokou škálu témat souvisejících s překladem (produkt, proces a jeho aktéři, funkce). Stranou zájmu teorie překladu se pak didaktika cizích jazyků nechala ovládnout komunikativní ideologií, jež mj. staví na přesvědčení, že překlad komunikativní není, a proto do jazykové výuky nepatří. Že je takový názor zcela mylný a že odcizení translatologie a lingvodidaktiky bylo ke škodě obou disciplín, zaznívá naplno až v posledních letech v souvislosti s pokusy o bilingvní reformu ve výuce jazyků (srov. Butzkamm & Caldwell 2009; Cook 2010), a posléze s voláním po vzájemném dialogu těchto oborů (srov. Pym 2018). Jakkoli nelze s všeobecnou platností tvrdit, že překlad, tlumočení či jiné dvojjazyčné aktivity byly v předchozích desetiletích z jazykové výuky zcela vyloučeny,⁵ minimálně lze pozorovat jejich výrazné upozadění a udržování značně zúženého vnímání překladu. Jak vyplývá z výzkumu, který nedávno mapoval využití překladu v jazykové výuce, převládá mezi učiteli, studenty i širokou veřejností představa, že „překlad znamená *doslovný* překlad“ (Pym 2016: xi, překlad náš).

Důsledky tohoto nedorozumění jsou koneckonců patrné i u adeptů překladatelského řemesla. Podle Skopečkové (2014: 17) si studenti přicházející na vysokou školu, aby se tam věnovali překladu jako samostatnému, velice komplexnímu oboru, s sebou „přinášejí

⁵ Zejména v případě méně exponovaných jazyků se monolingvní učebnice zpravidla neprosadily s takovou razancí jako ve výuce angličtiny. Podobně na vysokých školách nebyl překlad obvykle tak znatelně marginalizován jako v kontextu výuky pro veřejnost.

určité neblahé dědictví spojené s tímto poněkud zúženým a téměř negativním chápáním překladu“. Ovlivnění tímto přístupem považují pak překlad buď za velice snadnou činnost, rychle proveditelnou s pomocí slovníku, či naopak za něco „nesmírně obtížného a bolestného, protože jejich jediná zkušenost s překladem z výuky cizího jazyka je pravděpodobně spojená s testováním a opravováním, kde je důraz kladen pouze na to, co je špatné“ (ibid.). Studentům tak chybí dostatek sebevědomí k tomu, aby hledali a prozkoumávali nejrůznější možnosti, což tvoří samou podstatu překladatelské činnosti.

Jak již bylo naznačeno výše, v translatoologii je v poslední době slyšet hlasy vyzývající k tomu, aby byla navázána spolupráce s didaktikou cizích jazyků a aby byly pedagogicky nosné translatoologické teorie zpřístupněny nejen budoucím překladatelům, ale také studentům a učitelům cizích jazyků. Je totiž zjevné, že translatoologie disponuje rozsáhlým teoretickým zázemím, z něž může při snaze o rehabilitaci překladu a dvojjazyčných aktivit obecně čerpat právě i lingvodidaktika. Za mnohem důležitější pak považujeme to, že se Pym nespokojuje s pouhými výzvami ke sblížení obou disciplín, ale rozhlíží se po úctyhodné teoretické základně translatoologie a všímá si především jedné oblasti, jež se mu jeví jako dobře využitelná z hlediska didaktiky cizích jazyků. Strategií, jež by mohla pomoci změnit redukcionistické vnímání translace jako doslovného překladu, je podle něj typologie překladatelských řešení (*solution types*, Pym 2016). Pym podává ucelený, komparativní a kritický přehled typologií překladatelských postupů, posunů a strategií, jichž bylo translatoologie v různých částech světa za uplynulých padesát let vytvořeno skutečně mnoho. Označení *typy řešení* volí s ohledem na skutečnost, že jsou pozorovatelné z výsledku překladatelovy práce a lze jimi tedy pojmenovat způsob, jakým překladatel daný problém vyřešil.

Levý se v rámci Pymovy exkurze do dějin překladových řešení ocitá ve společnosti dnes již klasických autorů (Vinay a Darbelnet, Fjodorov, Barchudarov, Komissarov, Kade), nicméně pro čtenáře méně obeznámené s vývojem translatoologie mimo euroatlantický prostor bude nejspíše překvapením, jak propracovaný systém postupů nabízí již v padesátých letech čínská teorie překladu. Ve snaze podat ucelený náhled na přínos středoevropských teorií věnuje Pym stejný prostor jako Levému také slovenskému teoretikovi Antonu Popovičovi, v jehož výrazových posunech rovněž spatřuje „typy překladových řešení“.

Pym nejprve připomíná Levého pojmy, jež slouží k označení pracovních postupů, které překladateli umožňují sdělit svým čtenářům význam specifických faktů a jejich pojmenování. Základními typy překladu jsou: (1) překlad *sensu stricto*, (2) přepis neboli transkripce (včetně transliterace z jiných grafických systémů), (3) substituce (a kompenzace jako jedna z jejích forem) (Pym 2016: 105). Podle našeho mínění je pedagogicky významná také následující Levého myšlenka (neboť může usnadnit správné osvojení pracovních návyků budoucího překladatele): „Dílčí překladatelské postupy jsou částí celkové překladatelovy metody, řešení jednotlivostí je podřízeno celkovému přístupu k dílu.“ (Levý 1998: 134) Důležité je rovněž to, že jakkoli Levého postupy a poznatky vycházejí z úvah o překladu textů uměleckých, mají bezpochyby také obecnější platnost a jejich význam v didaktice překladu bez ohledu na vyučovaný žánr je nesporný.

Mnohem podrobněji pak Pym komentuje Levého pojetí negativních rysů překladatelského stylu, k jejichž formulaci Levý došel rozбором existujících literárních překladů i na základě pokusů se začínajícími překladateli metodou zpětného překladu. V překla-

datelské práci vysledoval především dvě tendence. První se týká výběru slov: jde o to, že překladatel se často rozhoduje pro užití pojmenování „obecnějšího, a tím méně názorného a svěžího“, než byl výraz původní, neboť právě slova nejobecnější a významově nejchudší se nejsnadněji vybavují (Levý 1998: 138). Stylistické ochuzování slovníku se projevuje užitím obecného pojmu místo konkrétního přesného označení, užitím stylisticky neutrálního slova místo citově zabarveného a konečně malým využitím synonym k obměňování výrazu (ibid: 139nn.). Problematiku lexikálního výběru však Levý v žádném případě neredukuje jen na překladatelovu tendenci volit výrazy frekventované a tím bezbarvé. Koneckonců sám připouští, že někdy je zobecnění na místě kvůli mj. odlišným presupozicím výchozího a cílového čtenáře. Vedle tendence k oslabování jemných estetických hodnot (výběr výrazu neutrálního) lze pozorovat také tendenci opačnou, to jest sklon k zesilování expresivity. A konečně v některých překladech dochází k nadměrné lexikální variabilitě, když překladatel opakování ruší, protože nepostřehne jeho funkci v textu původním. Shrňme tedy, že podle Levého dochází na lexikální rovině k posunům v trojím směru: mezi obecným a specifickým pojmenováním; mezi pojmenováním stylisticky neutrálním a expresivním; mezi opakováním a obměnami slovního označení (ibid: 145). Zajímavé ovšem je, že v Pymově výkladu Levého je patrný určitý posun ve vnímání naznačených tendencí. Zatímco u Levého jde jednoznačně o překladatelovy nedostatky (jak naznačuje volba výrazů *překladatelské chyby a ztráty*, ibid.; *jazyk průměrného a špatného překladu a ochuzení*, 1971a: 148), Pym oscilaci podél těchto tří os považuje za řešení lexikálních problémů, jež má překladatel k dispozici (2016: 106n.). Vidíme tedy, že také Levého negativní rysy překladatelského stylu v rovině lexikální lze v určitém smyslu považovat za další z mnoha příkladů překladatelských postupů.

Druhým výrazným jevem zjištěným v překladech je skutečnost, že překladatel při stylizaci směřuje k „vysvětlení logických vztahů mezi myšlenkami i tam, kde nejsou vyjádřeny v textu původním, k vysvětlení všech zlomů v myšlení nebo změn v perspektivě, k ‚normalizaci‘ výrazu“ (Levý 1971a: 149). Dělá to proto, že jeho úkolem je text interpretovat a učinit srozumitelným pro cílového čtenáře. Má tak tendenci text zlogičťovat, vykládat nedořečené a formálními prostředky vyjadřovat syntaktické vztahy.

Pro naše didaktické úvahy je pak důležité, že sám Levý (1971a: 150n.) upozorňuje, že experimentálními metodami je možné odhalit další tendence typické pro práci překladatele, a to včetně jejich příčin. Rozborem výsledků práce začínajícího překladatele by mělo být možné zjistit míru jeho talentu a rovněž zkvalitnit výukové metody tak, aby profesní příprava byla co nejefektivnější.

Z hlediska významu českého teoretika pro vývoj translatologie je důležité, že Pym (2016: 106) poukazuje na novátorský přínos Levého, který se jako první pokusil systematicky popsat rysy společné překladovým textům, jimiž se odlišují od jazyka nepřekladového. Položil tak základy deskriptivní translatologie, jejíž pozdější představitelé podobné tendence formulovali jako překladatelské univerzálie (S. Blum-Kulka, M. Baker a další) a zákony (G. Toury). Metodickou hodnotu Levého poznatků pro (začínající) překladatele lze podle Pyma shrnout takto: překladatel má na výběr mezi řešením A, B a C, přičemž by se měl mít na pozoru před variantou A, po níž sáhne většina překladatelů, přestože se jako vhodnější jeví řešení B či C (Pym 2016: 108).

Na druhou stranu Pym konstatuje, že Levý ve své nejznámější práci nenabízí propracovanější pohled na důvody, jež překladatele vedou k tomu, že určité typy řešení

upřednostňují před jinými. Tuto kritiku nicméně nepovažujeme za oprávněnou. Ostatně již v *Umění překlada* Levý prezentuje přesvědčivé vysvětlení příčin výběru řešení stereotypních a nedostatečně tvůrčích – činí tak pomocí poznatků psycholingvistických.⁶ Mimořádně hodnotným náhledem do psychologie překladatelovy práce je pak stať *Geneze a recepce literárního díla* (1971b), v níž Levý rozpracovává pojetí překlada jako řady po sobě jdoucích rozhodnutí, při nichž je překladatel veden souborem instrukcí – definičních a výběrových. Ty mají povahu subjektivní, objektivní i intersubjektivní, přičemž nejdůležitějším subjektivním faktorem je struktura překladatelovy lingvistické paměti. Navíc má překlad jako proces sémiotický také svůj rozměr pragmatický, a proto v reálné praxi volí překladatel ze škály možností tu, která slibuje při minimálním úsilí maximální efekt (tzv. minimaxová strategie). Tyto Levého poznatky mají podle nás výraznou pedagogickou hodnotu, bohužel dosud ne zcela doceněnou.⁷

Přestože některé stěžejní myšlenky Jiřího Levého zůstaly Pymem nepovšimnuty, je zřejmé, že přínos zakladatele české translologie je vnímán jako nesporný. Především zásadní zjištění, že překladatelé a původní autoři používají odlišné jazykové struktury, je spolu s několika Popovičovými poznatky⁸ považováno za inovativní. O obou teoreticích Pym (2016: 101) říká, že výrazně přispěli k rozvoji západní deskriptivní translologie, byť ta se zabírala mnohem více dějinami literárního překlada než profesní přípravou, a překladovým řešením proto přisuzovala jen omezený význam.

Podle Pyma (2016) mají typologie překladových řešení, k nimž – jak jsme se pokusili ukázat – řadí i v mnohém novátorské Levého myšlenky, výrazný pedagogický potenciál, který je potřeba využít. Jsou uplatnitelné především v seminářích praktického překlada, kde si studenti osvojují překladatelské řemeslo, a to především tím, že se učí řešit konkrétní problémy – rychle a s profesionálním sebevědomím. K tomu, aby mohli o problémech i rozmanitých činitelích, jež v procesu překlada působí, efektivně diskutovat, potřebují základní metajazyk. Díky němu budou mít možnost se zamyslet nad tím, proč dali přednost určitým řešením na úkor jiných (Pym 2016: 240). To nás opět přivádí k pojmům reflexe a sebereflexe, jež platí za pilíře dnešní pedagogiky. Didaktickým nástrojem, který může výše popsaný požadavek naplnit, jsou právě typologie překladatelských postupů (řešení), jež nebudou redukovatelné na binární opozice typu dynamická vs. formální ekvivalence či zdomácnování vs. zcizování. Ty jsou příliš obecné, než aby mohly studentům poskytnout spolehlivé vodítko při rozhodování, jak tvůrčím způsobem vyřešit velké množství konkrétních problémů, jež překladatelský proces obnáší. Levého pedagogický potenciál spočívá právě v tom, že se namísto široce pojatých dichotomií vydal cestou jemnějšího členění překladatelských postupů a tendencí, přičemž obojí je možné dle Pyma chápat jako *typy řešení*. Ostatně sám Pym se na základě poznatků získaných při zkoumání dosavadních typologií pokouší o sestavení typologie vlastní, univerzálnější,

⁶ Právě psycholingvistika, jak Levý podotýká ve studii *Bude teorie překlada užitečná překladatelům?* (srov. Levý 1971a), by mohla být – vedle strukturální antropologie, sémantiky a všech disciplín (respektive interdisciplín) zkoumajících komunikační procesy – součástí mnohostranné translologické metodologie. I v tomto případě můžeme litovat, že Levého myšlenky zůstaly po dlouhou dobu přístupné jen nevelké části komunity nově se konstituující vědy o překlada.

⁷ Zajímavé by bylo mj. uvažovat o jejich integraci do stávajících modelů překladatelské kompetence.

⁸ Pym konkrétně oceňuje následující Popovičovy poznatky: styl není záležitostí jazykového systému, nýbrž textu; překladatelské postupy neboli řešení se odehrávají na rozmanitých rovinách; hodnota konkrétního řešení vždy závisí na kontextu. (Pym 2016: 112)

jež by mohla být využitelná při překladu mezi nejrůznějšími (i typologicky velice odlišnými) jazyky a jejíž jednotlivé typy řešení by bylo možné dále dělit na neomezený počet podkategorií.

Z hlediska naznačených snah o sblížení translologie s didaktikou cizích jazyků je pak velice podstatné i to, aby typologie překladových řešení byly použitelné bez ohledu na dosaženou míru překladatelské kompetence a cíl výuky (příprava profesionálních překladatelů vs. překlad jako dílčí jazyková dovednost). Přijmeme-li Pymův názor (2016: 233), že každý student cizího jazyka si zaslouží, aby se mohl učit překládat, pak právě překladatelské postupy (řešení) mohou nejen budoucí překladatele, ale i učitele a studenty jazyků poučit o širší možnosti, která je jim při překladatelské práci s texty k dispozici, a pomoci tak překlad zpopularizovat v jeho skutečném smyslu, totiž jako bytostně tvůrčí činnost. Širší veřejnosti pak mohou ukázat, že překlad obnáší více než doslovnost a pouhé nahrazování slov slovy a že i v době razantního nástupu strojového překladu má překladatel-člověk stále co nabídnout.

Závěrem

V našem příspěvku jsme se pokusili na několika myšlenkách Jiřího Levého ukázat, že ačkoli se Levý didaktikou překladu primárně nezabýval, jeho odkaz má výrazný pedagogický potenciál. Na prvním místě je to jeho podrobně rozpracované pojetí jednotlivých fází překladatelovy práce, díky němuž si překladatel lépe uvědomí veškeré požadavky, které na něj překladatelský proces klade. Nedostatky zjištěné mj. ve filologickém porozumění předloze přitom mohou v rámci praktické výuky překladu posloužit nejen jako východisko pro rozvíjení reflektivních a sebereflektivních dovedností budoucího profesionála, ale také jako příležitost pro osvojení si konkrétních pracovních návyků, k nimž patří například systematictější práce s jazykovými korpusy jako cenným zdrojem dat o překladovém chování jazyků.⁹

Pedagogický potenciál uvedených Levého myšlenek se přitom neomezuje na profesní přípravu budoucích překladatelů, ale může najít uplatnění i v didaktice cizích jazyků. Domníváme se, že důraz na správné filologické pochopení a využívání celé širší informačních zdrojů jsou neodmyslitelnou součástí jazykových dovedností obecně. Na další z možných opor překladatelské práce ve výuce cizích jazyků pak poukázal A. Pym (2016). Z mnoha stávajících klasifikací překladatelských postupů vytváří vlastní typologii, jež by mohla komukoli, kdo má potřebu se zabývat převodem mezi dvěma jazyky, pomoci uvědomit si širokou škálu možností tvůrčí práce. Skutečnost, že k překladovým řešením Pym řadí vedle Levého typologie překladatelových pracovních postupů také nejobvyklejší posuny, k nimž při překládání dochází, poukazuje na aktuálnost a jistou univerzálnost Levého odkazu.

⁹ V pojetí Kingy Klaudivové (Klady 2006) společné fungování dvou jazyků; na rozdíl od tradiční kontrastivní gramatiky, která studuje dva statické systémy jazykových prostředků, by se měla lingvistická teorie překladu zaměřit na zkoumání dynamických kontrastů, tj. toho, co se stane, když se oba jazyky dostanou v překladu do vzájemného kontaktu, a dále by měla zkoumat, jaké postupy překladatelé (ne) využívají.

Bereme-li vážně hlasy volající po sblížení translatologie s didaktikou cizích jazyků (což by byl pouze přirozený důsledek vývoje obou disciplín) a požadující rehabilitaci překladu a dvojjazyčných aktivit obecně v jazykové výuce, musíme zároveň naznačit možnosti spolupráce těchto oborů a poukázat na konkrétní příklady z rozsáhlého teoretického zázemí translatologie, jimiž by bylo možné přiblížit překlad také učitelům a studentům cizích jazyků i širší veřejnosti. V našem příspěvku jsme na dvě takové oblasti poukázali. Největší výzvou, jak upozorňuje Pym, je všechny zainteresované strany přesvědčit, že překlad představuje více než doslovný převod – je totiž procesem povytce komunikativním, při němž je překladatel nucen učinit množství dílčích rozhodnutí. Právě zde se můžeme jako ke zdroji inspirace obrátit k Jiřímu Levému. Nezbyvá totiž než připomenout, že již Levý traktuje překlad jako rozhodovací proces a že veškeré jeho uvažování o překladu vychází z principů komunikačních.

BIBLIOGRAFIE

- Bailey, Jason (2014) *The Ultimate Woody Allen Film Companion*, New York: Voyageur Press.
- Bailey, Jason (2015) *Filmový génius Woody Allen: kompletní průvodce tvorbou*, přel. Petr Stránský, Praha: Sloart.
- Butzkamm, Wolfgang and John A. W. Caldwell (2009) *The Bilingual Reform: A Paradigm Shift in Foreign Language Teaching*, Tübingen: Narr.
- Cook, Guy (2010) *Translation in Language Teaching*, Oxford: Oxford University Press.
- Holmes, James S. (1972/2000) 'The Name and Nature of Translation Studies', in Lawrence Venuti (ed.) *The Translation Studies Reader*, London: Routledge, 172–185.
- Hurtado Albir, Amparo (ed.) (2017) *Researching Translation Competence by PACTE Group*, Amsterdam: John Benjamins.
- Joyce, Helen (2008) 'Life on Ice', *Intelligent Life*, Autumn 2008: 26–27.
- Katan, David (2004) *Translating Cultures. An Introduction for Translators, Interpreters and Mediators*, 2nd ed., Manchester: St. Jerome.
- Kiraly, Donald (2000) *Social Constructivist Approach to Translator Education: Empowerment from Theory to Practice*, Manchester: St. Jerome.
- Klaudy, Kinga (2006) *The Role of Translation Theory in Translator Training. European Master's in Translation DGT, Brussels, 19–20 October 2006*: <https://pdfs.semanticscholar.org/9a2d/a6873bfbfe0883c-c205ec438d941319b8c3cf.pdf> (access: 28. 7. 2014).
- Klégr, Aleš, Malá, Markéta, Rohrauer, Leona, Šaldová, Pavlína and Martin Vavřín (2013) *Korpus intercorp_en, verze 6 z 8. 4. 2013*. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK: <http://www.korpus.cz> (access: 22. 7. 2017).
- Klégr, Aleš, Kubánek, Michal, Malá, Markéta, Rohrauer, Leona, Šaldová, Pavlína and Martin Vavřín (2017) *Korpus InterCorp – angličtina, verze 10 z 1. 12. 2017*. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK: <http://www.korpus.cz> (access: 21. 3. 2018).
- Levý, Jiří (1971a) 'Bude teorie překladu užitečná překladatelům?', in Miroslav Červenka (ed.) *Bude literární věda exaktní vědou?*, Praha: Československý spisovatel, 147–157.
- Levý, Jiří (1971b) 'Geneze a recepce literárního díla', in Miroslav Červenka (ed.) *Bude literární věda exaktní vědou?*, Praha: Československý spisovatel, 71–143.
- Levý, Jiří (1998) *Umění překladu*, Praha: Ivo Železný.
- Piotrowska, Maria (2012) 'Methodological Value of Self-Reflection in Translator Training. Student Empowerment', in Jitka Zehnalová, Ondřej Molnár and Michal Kubánek (eds.) *Teaching Translation and Interpreting Skills in the 21st Century*, Olomouc: Palacký University, 105–115.
- Pokorn, Nike (2005) *Challenging the Traditional Axioms. Translation into a non-mother tongue*, Amsterdam: John Benjamins.

- Popovič, Anton (1985) 'Od J. Levého ku komunikačnej didaktike literárneho prekladu,' *Cizí jazyky ve škole* 28(7): 302–306.
- Pym, Anthony (2016) *Translation solutions for many languages. Histories of a flawed dream*, London: Bloomsbury.
- Pym, Anthony (2018) 'Where Translation Studies lost the plot: Relations with language teaching,' *Translation and Translanguaging in Multilingual Contexts* 4(2): 203–222.
- Rohlíková, Lucie and Jana Vejvodová (2012) *Vyučovací metody na vysoké škole: praktický průvodce výukou v prezenční i distanční formě studia*, Praha: Grada.
- Skopečková, Eva (2014) 'Na cestě od studenta cizího jazyka k překladateli: Jak se vypořádat s dědic-tvím výuky cizích jazyků', in Veronika Černíková, Marie Fenclová, Helena Horová (eds.) *Překlad mezi didaktikou cizích jazyků a translatologií*, Plzeň: Nava, 15–22.

RESUMEN

Cabe destacar que la investigación de Jiří Levý no se enfoca principalmente en la didáctica de la traducción; sin embargo, en su pensamiento se refleja un gran potencial pedagógico lo cual intentamos explicar en el presente artículo basándonos en algunas ideas del teórico checo. De mucha importancia son las tres fases del trabajo del traductor que Levý describe minuciosamente; gracias a este esquema, el traductor puede comprender mejor todos los obstáculos que representa el proceso de traducción. En la formación de los futuros profesionales, las imperfecciones que aparecen, entre otros, en la comprensión filológica del patrón pueden constituir un buen punto de partida no solamente para desarrollar la capacidad de reflexión y autorreflexión, sino también para familiarizarse con las prácticas y hábitos laborales concretos entre los que podemos citar, por ejemplo, el uso sistemático del corpus lingüístico. El potencial pedagógico de las reflexiones de Jiří Levý va más allá de la formación profesional de los futuros traductores, puesto que puede ser aplicado también a la enseñanza de lenguas extranjeras. Creemos que la correcta lectura y comprensión del texto y el uso de las fuentes de información son actividades que están estrechamente relacionadas con la capacidad lingüística en general. Además, fue A. Pym el que se pronunció a favor de las posibles ventajas del trabajo del traductor en la enseñanza de lenguas extranjeras. Partiendo de la clasificación de los procedimientos de trabajo del traductor ya existente, elabora su propia tipología que permite a cualquiera que tenga interés de estudiar el trasvase entre dos idiomas darse cuenta de la gama de todas las posibles soluciones de esta tarea creativa. El hecho de que Pym cuenta entre ellas tanto la tipología de los procedimientos de trabajo del traductor hecha por el filólogo checo como sus desviaciones más frecuentes que se realizan durante el proceso de traducción, comprueba que los conceptos de Levý siguen siendo actuales y universales.

PhDr. David Mraček, Ph.D.

*Ústav translatologie, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha
david.mracek@ff.cuni.cz*

JIŘÍ LEVÝ A ČESKÁ ANGLISTIKA A AMERIKANISTIKA

BOHUSLAV MÁNEK

ABSTRACT

The Czech literary scholar Jiří Levý (1926–1967) has gained international recognition for his great contribution to the general theory of translation and has greatly contributed to the history and theory of translation into the Czech language in his books *Umění překladu* (1963; *Die literarische Übersetzung: Theorie einer Kunstgattung*, German transl., 1969; *The Art of Translation*, English transl., 2011) and *České teorie překladu* (1957, *Czech Theories of Translation*), respectively. His other distinguished research included versology, teatrology and various studies on British and American writers. This paper focuses on two related but less discussed aspects of his oeuvre – his contribution to Czech Anglophone Studies and his early translations of foreign poetry into Czech. It chronologically surveys Levý's papers in the field of Anglophone Studies and outlines their contribution to Levý's translational oeuvre. It also includes their bibliography and a hitherto unpublished tentative bibliography of his Czech translations of poetry with two specimens of his translations.

Key words: Jiří Levý's papers on British and American literature, Czech British and American Studies, Jiří Levý's early translations of foreign poetry into Czech

U příležitosti padesátého výročí předčasné smrti Jiřího Levého v lednu 1967 jak čeští, tak i zahraniční translatologové a literární vědci publikovali množství studií, a to především o jeho přínosu české a světové translatologii. Levého badatelský zájem zahrnoval také versologii, teatrologii, dějiny a teorii literatury, do nichž vnašel i některé metody exaktních věd. Záměrem této práce je upozornit na dva další, vzájemně a také s translatologií související aspekty jeho díla – jeho přínos české anglistice a jeho rané časopisecké překlady světové poezie do češtiny.

Již od doby studií byl Levý velmi pilný recenzent především v *Časopise pro moderní filologii*, což mu poskytovalo široký přehled o vývoji soudobé literární vědy. Svě znalosti později zúročil jako editor antologie *Západní literární věda a estetika* (1966), pro niž i některé studie přeložil a zpracoval rozsáhlou bibliografií. Charakteristickým rysem jeho bádání jako celku je, že se nejedná o paralelní nebo divergentní linie, nýbrž o syntézu, manifestovanou především v jeho stěžejním díle, *Umění překladu* (1963).

Na význam Levého anglistických studií upozornil již v „Bibliografické poznámce“ k souboru *Bude literární věda exaktní vědou?* jeho editor Miroslav Červenka tím, že kromě vybraných několika dílčích prací a zcela zásadních syntetizujících translatologických, teatrologických, versologických a literárněvědných studií zařadil i nejméně známější „práce o anglické literatuře, širší veřejnosti dosud poměrně málo známé.“ (Červenka 1971: 457) Některé práce původně publikované anglicky v zahraničí byly pro uvedený výbor přeloženy do češtiny (Levý 1952, 1959).

Levého práce o britské a americké literatuře se ubíraly několika směry. Nejprve koncem čtyřicátých let publikoval řadu studií o různých aspektech poezie T. S. Eliota (způsob myšlení, struktura a veršová technika), vycházejících z kvalifikačních prací, jimiž ukončil studia anglistiky a bohemistiky na Masarykově univerzitě v Brně roku 1949, z diplomové práce *The Poetry of T. S. Eliot, Its Unity and Development* (Poezie T. S. Eliota, její jednota a vývoj) a z PhDr. dizertace *Srovnávací pohled na anglický verš* (viz chronologicky uspořádanou Bibliografii vybraných hlavních anglistických a amerikanistických prací Jiřího Levého níže).

Další směr bádání představují jeho práce o anglické renesanci. Od poloviny padesátých let publikoval studie o dramatech Bena Jonsona a Williama Shakespeara „Ben Jonson – jeho doba a dílo“ a „William Shakespeare a Ben Jonson – dva typy dramatu“ (1956), „Divadelní prostor a čas v dramatech Williama Shakespeara a Bena Jonsona“ (1958), které mu poskytly rovněž podklady pro pozdější rozsáhlou translatologickou studii „O překládání shakespeareovského verše a prózy“ (1964) v aparátu kritického vydání Shakespeareových děl v překladech Sládka, Klášterského a Vrchlického editovanou Otakarem Vočadlem (Shakespeare 1959–64). Jeho průkopnickým příspěvkem v této oblasti jsou dvě rozsáhlé studie „The Development of Rhyme-Scheme and of Syntactic Pattern in the English Renaissance Sonnet“ (Vývoj rýmového schématu a syntaktických vzorců v anglickém renesančním sonetu) a „On the Relations of Language and Stanza Pattern in the English Sonnet“ (O vztahu jazyka a struktury strofy v anglickém sonetu, obě 1961). V těchto studiích Levý podal detailní analýzy vybraných renesančních a dalších sonetů jak z hlediska rozvíjení myšlenek v nich, tak i vývoje jejich formální struktury, od raných verzí překladů Petrarkových sonetů od Wyatta a Surreyho k sonetům Watsona, Daniela, Sidneyho, Spensera, Shakespeara, některých méně známých alžbětinských básníků, Milтона ke Keatsovi, D. G. Rossettimu, Barrett-Browningové a G. M. Hopkinsovi. Obě studie především analyzují způsob, jakým konstitutivní prvky jazyků působí na veršové formy. Levý zde dále rozvinul metodologii ruských formalistů a českých strukturalistů, v té době marxisticky orientovanou kritikou odmítaných – dovolil si citovat např. S. I. Karcevského, B. V. Tomaševského a *Travaux du cercle linguistique de Prague*. Na základě těchto rozborů rozsáhlých materiálů Levý došel k závěrům o složitých interakcích struktury jazyků, rýmových schémat, syntaktických vzorců a myšlenek ve vývoji sonetu. Své poznatky později spojil s dalšími svými versologickými studii a využil je v kapitolách o rytmu a rýmu v knize *Umění překladu* (1963: 178–226), kde formuloval důležité závěry dovolující spojit analýzy textů s historickým vývojem: „Rozdíl rýmových možností anglických a italských byl asi hlavní příčinou, proč petrarkovský sonet o schématu *abba abba cdc cdc* zdomácněl v anglické literatuře ve zjednodušené shakespeareovské podobě *abab cdcd efef gg*.“

Soubornou edici by si také zasloužily Levého kvalitní popularizační předmluvy a doslovy k českým překladům básní Yeatse (1961) a Blakea (1964), Gayovy *Žebrácké opery a Polly* (1964), Wildeova románu *Obraz Doriana Graye* (1964) a Shakespearova dramatu *Romeo a Julie* (1964). Dušan Jeřábek (1967: 169) v Levého nekrologu zdůraznil význam Levého anglistických prací pro český kulturní kontext: Levý vybíral autory, kteří buď již měli své vlivné místo v české recepci, a pak autory, které považoval za v českém kontextu podhodnocené. Levého práce o anglické literatuře sledovaly rovněž komparatistické hledisko, například ve studii „Čapkův *Loupežník* a Shakespeare“ (1956) o shakespearovských motivech v Čapkově divadelní hře *Loupežník* (přetištěno rovněž v souboru *Bude literární věda exaktní vědou?*, 1971). Komparatistický zřetel k češtině a české literatuře prochází prakticky celým *Uměním překladu* (1963). Podobně ve studii „Československý strukturalismus a zahraniční kontext“ (Levý 1966) podal porovnání vývoje metodologie cambridgeské školy a „nové kritiky“ a českého strukturalismu v historických souvislostech.

O americké literatuře Levý publikoval pouze několik studií – k některým tématům a k některým autorům se vyjádřil většinou v rámci translatologických studií o překladech jejich děl do češtiny. Nicméně jeho první publikovaná práce byl rozsáhlý rozbor literárních esejů o americké a světové literatuře „Kritické názory D. H. Lawrence“ (1946–1947), kde analyzoval jeho knihy *Studies in Classic American Literature* (1923, Studie o klasické americké literatuře) and *Phoenix* (1936, Fénix) a charakterizoval jejich autora a jeho pojetí literatury. Jeho hlavní amerikanistické příspěvky se věnovaly Waltu Whitmanovi a vznikly v souvislosti s oslavami stého výročí vydání *Stébel trávy* roku 1955.

Dobové nekrology a životopisná hesla v encyklopediích (např. Macura 1999) se zmiňují o jeho raných překladech poezie publikovaných v deníku *Svobodné noviny* a v časopise *Kvart*. Tyto překlady by mohly vrhnout světlo na vztah jeho raných osobních překladatelských zkušeností k jeho pozdějšímu teoretickému myšlení a zasloužily by si proto podrobnější samostatné zkoumání. Nicméně jsme nebyli schopni najít žádnou bibliografii jeho překladů poezie a ani badatelé dotázaní na symposiu k úmrtí Jiřího Levého konaném na Ústavu translatologie Filozofické fakulty University Karlovy v Praze v lednu 2017 o takové bibliografii také nevěděli. Proto jsme podnikli vlastní rešerši a zpracovali níže uvedenou Bibliografii dosud zjištěných překladů poezie Jiřího Levého, obsahující zatím zjištěných dvanáct básní od jedenácti básníků (sedm písícih anglicky, dva španělsky, jeden francouzsky a jeden arabský anonym, zřejmě přeložený z některého ze světových jazyků).¹ Pro ilustraci zde zařazujeme dvě ukázky Levého překladů, kratší básně Williama Butlera Yeatse a Hugh MacDiarmida:

Down by the Salley Gardens

Down by the salley gardens my love and I did meet;
She passed the salley gardens with little snow-white feet.
She bid me take love easy, as the leaves grow on the tree;
But I, being young and foolish, with her would not agree.

¹ *Svobodné noviny* v tomto období otiskly rovněž několik překladů z francouzštiny podepsané Igor Levý, např. texty od Ivana Golla a Valéry Larbauda, č. 229, 1. 10. 1947, s. 1, č. 22, 27. 1. 1948, s. 1. Autorovi tohoto článku se nepodařilo zjistit identitu překladatele, ani zda se jedná o pseudonym či opakovanou chybu tisku. Protože ostatní překlady jsou podepsány Jiří Levý, do Bibliografie překladů byly tedy zařazeny pouze správně podepsané překlady. Tento problém si zaslouží další podrobnější zkoumání.

In a field by the river my love and I did stand,
And on my leaning shoulder she laid her snow-white hand.
She bid me take life easy, as the grass grows on the weirs;
But I was young and foolish, and now am full of tears.²

U zahrad na stráni

U zahrad na stráni jsem potkal lásku svou.
Kol zahrad na stráni šla nožkou bělostnou
a radila, bych lásku lehce nes
jak listí na stromech;
však já jsem mladý blázen byl
a jí jsem neposlech.

U řeky v polích stál jsem s láskou svou.
Na skleslé rámě vložila mi ruku bělostnou
a radila, bych život lehce nes
jak trávu podle lomu;
však já jsem mladý blázen byl
a proto v slzách tonu.³

Později v rámci svého informativního článku „Skotský regionalismus v poválečné britské literatuře“ v *Časopise pro moderní filologii* (Levý 1951: 151–155) přeložil z formující se literární skotštiny báseň ilustrující jeho vnímavost, vysoké nároky na překlad a sebekritičnost: „Hugh MacDiarmid [...] propracovává novou skotskou básnickou řeč do překvapující náladové a zvukové expresivity. Postačí, ocitujeme-li jazykově obtížnou, ale krásnou báseň ‚The Watergaw‘ i s volným českým překladem, který ovšem zdaleka nemůže reprodukovat vpravdě duhovou hláskovou hudbu originálu[.]“

The Watergaw

Ae weet forenicht i' the yow-trummle
I saw yon antrin thing,
A watergaw wi' its chitterin' licht
Ayont the on-ding;
An' I thocht o' the last wild look ye gied
Afore ye deed!

There was nae reek i' the laverock's hoose
That nicht—an' nane i' mine:
But I haè thocht o that foolish licht
Ever sin' syne;
An' I think that mebbe at last I ken
What your look meant then.⁴

² Salley (willow – vrba) in Yeats–Larissy (2001: 11).

³ *Svobodné noviny* 3, 1947, č. 118, 21. května, s. 1. Jiný existující český překlad je „Pod živovými sady“ in William Butler Yeats (1961) *Slova snad pro hudbu*. Přel. Jiří Valja. Praha: SNKLU, 25.

⁴ MacDiarmid, Hugh and Michael Grieve, Alexander Scott (eds.) (1977) *Hugh MacDiarmid Anthology*, London: Routledge and Kegan Paul, 3. Výrazy ze skotštiny: watergaw (indistinct rainbow – nezřetelná mlha), weet (wet – vlhký), forenicht (early evening – podvečer), yow-trummle (cold weather after

Duha

V mlhavý podvečer v červenci
jsem viděl zvláštní věc:
chvějivé světlo duhy
mi zastřel lijavec;
tu vzpomněl jsem, jak divě zrak se leskl ti
v tu chvíli před smrtí.

Skřivan se za bouře v hnízdě krčil
té noci – tak jak já;
však vzpomínka na to světlo divné
mi stále napadá;
co říci chtělas mi, snad dnes již vím,
tenkrát tím pohledem svým.⁵

Máme-li celkově postihnout Levého přínos české anglistice a amerikanistice a literární vědě, lze připomenout zmíněný nekrolog Miroslava Červenky (1967: 162), který zhodnotil Levého literárněvědnou metodologii následovně: „Analytické práce o Whitmanovi a T. S. Eliotovi se těsně přibližují Mukařovského rozborům sémantického gesta[.]“⁶ Rovněž na základě Levého ostatních anglistických prací lze říci, že Levý navázal na strukturalismus Pražského lingvistického kroužku v období, kdy z politických a dalších příčin byl potlačován, a že i v těžkých dobách byl schopen udržet kontakt s vývojem světové literární vědy ku prospěchu české anglistiky, bohemistiky a samozřejmě rozvíjející se translologie.

BIBLIOGRAFIE VYBRANÝCH HLAVNÍCH ANGLISTICKÝCH A AMERIKANISTICKÝCH PRACÍ JIŘÍHO LEVÉHO⁷

- Levý, Jiří (1946–1947) 'Kritické názory D. H. Lawrence', *Časopis pro moderní filologii* 30 (3): 202–216.
——— (1948–1949) 'Ideový základ tvůrčí metody T. S. Eliota', *Časopis pro moderní filologii* 32 (3): 139–142.
——— (1949a) *The Poetry of T. S. Eliot, Its Unity and Development*, Diplomová práce, Masarykova universita, Brno. Strojopis.
——— (1949b) *Srovnávací pohled na anglický verš*, PhDr. disertace, Masarykova Universita, Brno. Strojopis.
——— (1950–1951) 'Skotský regionalismus v poválečné britské literatuře', *Časopis pro moderní filologii* 34 (4): 151–155.

sheep-shearing – chladné počasí po období stříhání ovcí), antrim (rare – vzácný), chitterin' (shivering – chvějící se), licht (light – světlo), ayont (behind – za), on-ding (onset of rain – nástup deště), thocht (thought – mysl), gied (gave – dal), deed (died – zemřel), nae (no – ne), reek (smoke – kouř), laverock (lark – skřivan), hoose (house – dům), nicht (night – noc), nane (none – žádný), haè thocht (have thought – myslel), sin' syne (since then – od té doby), mebbe (may be – možná), ken (know – vědět).

⁵ *Časopis pro moderní filologii* 34, 1951 (4): 153–54.

⁶ Červenka 1967: 162.

⁷ Zde jsou uvedeny práce, které autor této bibliografie hodnotí jako nejdůležitější přínos Jiřího Levého české anglistice a amerikanistice. Celkové bibliografie Levého odborných prací uvádí Theimerová 1967 a www.phil.muni.cz/angl/levy/levy_bibtheimer.rtf.

- (1952) 'Synthesis of Antitheses in the Poetry of T. S. Eliot', *Essays in Criticism* 2(4): 434–443.
- (1955a) 'K podstatě básnické metody Walta Whitmana', *Sborník Vysoké školy pedagogické v Olomouci. Jazyk a literatura* (2): 127–158.
- (1955b) 'K jubileu Walta Whitmana', *Host do domu* 2(6): 263–265.
- (1955c) 'Walt Whitman v českých překladech', *Host do domu* 2(11): 513–515.
- (1956a) 'Čapkův Loupežník a Shakespeare', *Sborník Vysoké školy pedagogické v Olomouci. Jazyk a literatura* (3): 141–145.
- (1956b) 'Ben Jonson – jeho doba a dílo. Ben Jonson a William Shakespeare – dva typy dramatu', in Ben Jonson, *Alchymista*, Praha: Orbis, 5–53.
- (1957) 'Slovo a mluvní takt v anglickém verši', *Sborník Vysoké školy pedagogické v Olomouci. Jazyk a literatura* (4): 55–79.
- (1958) 'Divadelní prostor a čas v dramatech Williama Shakespeara a Bena Jonsona', in Artur Závodský (ed.) *Franku Wollmannovi k sedmdesátinám*. Sborník prací. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 648–656.
- (1959) 'Rhythmic Ambivalence in the Poetry of T. S. Eliot', *Anglia* (77): 54–64.
- (1961a) 'The Development of Rhyme-Scheme and of Syntactic Pattern in the English Renaissance Sonnet', *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis – Philologica* (4): 167–185.
- (1961b) 'On the Relations of Language and Stanza Pattern in the English Sonnet', *Worte und Werte*, 214–231.
- (1961c) 'Poezie Williama Butlera Yeatse', in William Butler Yeats, *Slova snad pro hudbu*, přel. Jiří Valja, Praha: SNKLU, 7–16.
- (1964a) 'O překládání shakespeareovského verše a prózy', in William Shakespeare, *Historie II – Básně*, Praha: SNKLU, 682–717.
- (1964b) 'William Blake', in William Blake, *Svět v zrnku písku*, Praha: Mladá fronta, přel. Jiří Valja, 129–149.
- (1964c) 'Dramatická parodie Johna Gaye', in John Gay, *Žebrácká opera. Polly*, přel. Jiří Valja, Praha: SNKLU, 7–18.
- (1964d) 'Wildův Obraz Doriana Graye', in Oscar Wilde, *Obraz Doriana Graye*, přel. J. Z. Novák, Praha: Mladá fronta, 249–257.
- (1964e) 'Literární díla přežívají...', in William Shakespeare, *Romeo a Julie*, přel. Zdeněk Urbánek, Praha: SNKLU, 131–133.
- Některé významné práce v angličtině jsou přetištěny v knižním souboru *Paralipomena* (1971) a v českém překladu v knize *Bude literární věda exaktní vědou?* (1971, cf. Levý 1952, 1959) a dostupné online.

Bibliografie dosud zjištěných překladů poezie Jiřího Levého řazená chronologicky

- Spender, Stephen (1947) 'Ultima Ratio Regum' (Ultima Ratio Regum), *Svobodné noviny* 3(13, 16. 1.): 1.
- De la Mare, Walter (1947) 'Klicka' (The Cage), *Svobodné noviny* 3(47, 25. 2.): 1.
- Yeats, William Butler (1947) 'U zahrad na stráni' (Down by the Salley Gardens), *Svobodné noviny* 3(118, 21. 5.): 1.
- MacNeice, Louis (1947) 'Didymus' (Didymus), *Svobodné noviny* 3(171, 24. 7.): 1.
- Hopkins, Gerard Manly (1948) 'Vyznání jeptišky' (A Nun Takes the Veil), *Svobodné noviny* 4(46, 24. 2.): 1948, 1.
- Anonymous (1949) 'Dny. Arabská lidová píseň' (Days. ? An Arabian Folk Song.), *Kvart* (5): 163.
- Bišnu Dej⁸ (1949a) 'Srpek měsíce' (The Crescent ?), *Kvart* (svazek 5): 146.
- Bišnu Dej (1949b) 'V Moffusilu' [sic] (In Mofussil ?), *Kvart* (svazek 5): 187.
- Silva, José Asuncion⁹ (1949) 'Nokturno' (Nocturno III. "Una noche..."), *Kvart* (svazek 5): 318–319.
- MacDiarmid, Hugh (1951) 'Duha' (The Watergaw), *Časopis pro moderní filologii* 34(4): 151–155.
- Parra del Riego, Juan¹⁰ (1957) 'Serenáda Zuraj Zuritě' (Serenata de Zuray Zurita. "Tiene parpados de luna..."), *Host do domu* 4(3): 350–351.

⁸ Bishnu Dey, 1909–1982, India.

⁹ José Asuncion Silva, 1865–1896, Colombia.

¹⁰ Juan Parra del Riego, 1894–1925, Peru – Uruguay.

Tristan Tzara (1967) 'Svítání v Řecku' (Sur une aurore grecque. "voici le sable voici mon corps..."), *Host do domu* 14(3): 36–37.

Použitá literatura

- Červenka, Miroslav (1967) 'Za Jiřím Levým', *Česká literatura* 15(2): 159–162.
- Červenka, Miroslav (1971) 'Bibliografická poznámka', in Jiří Levý, *Bude literární věda exaktní vědou?*, Praha: Československý spisovatel, 457–459.
- Jeřábek, Dušan (1967) 'Za Jiřím Levým', *Časopis pro moderní filologii* 49(3): 169–170.
- Levý, Jiří (1957) *České teorie překladu*, Praha: SNKLHU.¹¹
- (1963) *Umění překladu*, Praha: Československý spisovatel 1963.¹²
- (ed.) (1966a) *Západní literární věda a estetika*, Praha: Československý spisovatel.
- (1966b) 'Československý strukturalismus a zahraniční kontext', in Milan Jankovič (ed.) *Struktura a smysl literárního díla*, Praha: Československý spisovatel, 58–69.
- (1969) *Die literarische Übersetzung: Theorie einer Kunstgattung*, Frankfurt a. M. – Bonn: Athenäum-Verlag.
- (1971a) *Bude literární věda exaktní vědou?*, Praha: Československý spisovatel, 1971.
- (1971b) *Paralipomena*, Brno: UJEP.
- (2011) *The Art of Translation*, Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- MacDiarmid, Hugh and Michael Grieve, Alexander Scott (eds.) (1977) *Hugh MacDiarmid Anthology*, London: Routledge and Kegan Paul.
- Macura, Vladimír (1999) 'Jiří Levý', in *Slovník českých spisovatelů od roku 1945*, Praha: Brána, 492–493.¹³
- Shakespeare, William (1959–1964) *Komedie I. – Historie II – Básně*, 6 sv. Praha: SNKLU.
- Theimerová, Věra (1967) 'Soupis odborných prací Jiřího Levého', *Česká literatura* 15(3): 274–283. Rovněž: www.phil.muni.cz/angl/levy/levy_bibtheimer.rtf (access: 24. 4. 2018).
- Yeats, William Butler (1961) *Slova snad pro hudbu*. Přel. Jiří Valja. Praha: SNKLU.
- Yeats, William Butler and Edward Larissy (ed.) (2001) *The Major Works*, Oxford: Oxford University Press, 11.

RESUMÉ

Les activités de Jiří Levý, connu surtout en tant que théoricien de la traduction littéraire, sont réparties en plusieurs domaines de recherche : études sur la versification, théâtrologie, ainsi que histoire et théorie littéraires, sans oublier ses comptes rendus critiques de nombreuses publications étrangères. Les résultats de ses recherches sont présentés dans plusieurs études tradatologiques. Le présent article comporte une appréciation de ses études anglaises et anglo-américaines les plus importantes, y compris plusieurs aspects de la poésie de T. S. Eliot et ses essais sur la Renaissance en Angleterre, les drames de Shakespeare et Johnson et l'évolution du sonnet anglais. Dans ses études, Levý analyse le procédé par lequel les éléments constitutifs des langues influent sur les différentes formes de vers. Il développe la méthodologie des formalistes russes et des structuralistes tchèques, refutés à cette époque-là par la critique marxiste. A la suite de ces analyses, Levý définit certaines interactions compliquées des structures des langues, des schémas des rimes, des relations syntaxiques et des idées dans l'évolution du sonnet. Les découvertes acquises au cours de cette recherche sont incluses dans les chapitres concernant le rythme et la rime présentées dans son œuvre principale *Umění překladu* (L'Art de la traduction, 1963) où Levý a formulé des conclusions permettant de rapprocher les résultats de l'analyse textuelle avec l'évolution historique : les différences entre la disposition des rimes en anglais et en italien par lesquelles l'auteur explique pourquoi

¹¹ 2. vydání: (1996) Praha: Ivo Železný.

¹² 2. revidované vydání (1983) Praha: Panorama, 3. vydání (1998) Praha: Ivo Železný, 4. vydání (2012) Praha: Apostrof.

¹³ Dostupné také online in *Slovník české literatury po roce 1945* (2006) Praha: Ústav pro českou literaturu Akademie věd České republiky, <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=420> (access: 24. 4. 2018).

le sonnet de Petrarca selon le schéma *abba abba cdc cdc* a été introduit dans la littérature anglaise sous forme simplifiée de Shakespeare *abab cdcd efef gg*.

Concernant la littérature américaine, Levý a publié quelques études sur Walt Whitman. Dans le cadre de ses études translato-logiques, il a mentionné plusieurs auteurs dont les œuvres sont traduites en tchèque. Il a publié d'autre part ses traductions tchèques de la poésie en langues étrangères ; ces poèmes ne sont pas encore complètement rassemblés et analysés. Notre texte en comporte deux, suivis de la bibliographie de ces traductions, repérées jusqu'à nos jours.

prof. PhDr. Bohuslav Mánek, CSc.

*Katedra anglického jazyka a literatury, Pedagogická fakulta, Univerzita Hradec Králové
bohuslav.manek@uhk.cz*

**LEVÉHO MÁCHOVSKÉ STUDIE
A NOVÝ ANGLICKÝ PŘEKLAD „MÁJE“**

STANISLAV RUBÁŠ

ABSTRACT

This paper deals with “May”, an 1836 poetic masterpiece by the Czech Romantic poet, Karel Hynek Mácha (1810–1836). First, it briefly recounts the findings of Jiří Levý (1950) and Stanislav Rubáš (2012) concerned with “May” in its renderings into English. Having analysed various English versions of Mácha’s poem, both translation scholars reveal how the poetic potential, or muse, of the respective translators have been moulded by their target language cultures, especially in terms of the florid excess of Victorian poetry and of Romantic fatalism, the stock-in-trade of Romantic poetry, coined by George Gordon Byron. Second, the paper examines a new (so far unpublished) English translation of “May” by UIC Professor Alfred Thomas. Juxtaposing some of the main passages of the original (mostly from Canto 1) with their new English version, the author reveals a number of metrical and semantic shifts, shortcomings as well as obvious mistakes. Third, for the sake of contrast and comparison, the present article shows how a 1932 translation of “May” made by Roderick A. Ginsburg excels over the new rendering both in accuracy and poetic qualities.

Key words: poetry translation, Jiří Levý, Mácha’s May in English

Máchův „Máj“ vyšel zatím v šesti kompletních anglických překladech. Jejich historie začíná v roce 1932, kdy Máchovu básnickou skladbu vydal ve Spojených státech soukromým tiskem její překladatel Roderick A. Ginsburg, původem z Čech. Poté následovaly verze Hugh H. McGovern (1949), Edith Pargeter (1967), Williama E. Harkinse (1987), Jamese Naughtona (2000) a Marcely Sulak (2005). Vedle těchto úplných variant existuje i jeden torzovitý, volným veršem psaný pokus o překlad „Máje“ z pera anglického básníka Stephena Spendera (1943).¹

Jiří Levý věnoval cizojazyčným překladům Máchova „Máje“ celkem dvě stati. První z nich vyšla v roce 1950 a má charakter syntetizující studie, která v řadě dílčích postřehů dokládá zejména jedno: jak se převodem do jiných kultur proměnil „Máchův stylistický i ideový fond“ (Levý 1971: 158).² Bližší pozornost Levý věnuje ruskému překladu Bocha-

¹ Okolnosti vzniku a publikace tohoto překladového torza komentuje Jiří Levý (Levý 1971: 159).

² Studie vyšla poprvé v roce 1950 (Levý 1950) a poté byla přetištěna v roce 1971 (Levý 1971).

novu z roku 1930, italskému překladu Selviho z roku 1934 a francouzskému překladu Jelínkovu a Pasquierovu z roku 1936. Dominantní roli v Levého máchovské studii ovšem hraje anglický překlad McGovernův z roku 1949. Z množství Levého postřehů k této verzi „Máje“ i z jejího vročení se zdá, že právě tento anglický „Máj“ českého badatele motivoval k souhrnnějšímu pohledu na osudy Máchovy básně v cizině. Tuto domněnku ostatně potvrzuje i druhá autorova máchovská stať, která se k McGovernovu překladu vrací v podobě časopisecké recenze (Levý 1950).

V roce 2009 jsme na Levého máchovské studii navázali vlastním rozbořením všech kompletních anglických a ruských překladů „Máje“ (Rubáš: 2012).³ Naše srovnávací práce přitom zahrnovala i převody, jimž se Levý věnoval buď jen okrajově, nebo vznikly až po jeho smrti.

Z naší konfrontace Máchova originálu s jeho anglickými a ruskými variantami – ve shodě se závěry Jiřího Levého – především vyplynulo, že původci těchto překladů „Máje“ přicházejí s řešeními, jež nesou stopy myšlenkových stereotypů příslušných cizích kultur: do překladů McGovernova a Pargeterové pronikly prvky byronovského fatalismu a bujně květnatá dikce viktoriánské angličtiny, zatímco v ruských převodech Bochana (1930), Nedzelského (1936) a Lugovského a Golemby (1959) se ozývá spiritualita ruského pravoslaví (Rubáš 2012: 185).⁴ Naš rozbor přitom poukázal i na další tendenci máchovských překladatelů: poslední dva anglické překlady „Máje“ opouštějí Máchovy rýmy a celou báseň převádějí volným veršem. Jak poznamenává Marcela Sulak: „Nepokoušela jsem se reprodukovat Máchovy rýmy [...]. Rýmované verše znějí v češtině přirozeně, neboť tento jazyk disponuje sedmi pády a mimořádně ohebnou větňou stavbou. [...] Stavba anglické věty tak ohebná není a angličtina ani nemá tolik rýmových dvojic jako čeština. Snaha napodobit Máchovy rýmy by v angličtině vedla k větňým deformacím, jež by na sebe poutaly příliš mnoho pozornosti – na úkor mimořádně invenčních metafor a přirozené hudebnosti originálu.“ (Sulak 2005: 14)⁵

Před nedávnem jsme měli možnost seznámit se s dosud nepublikovaným anglickým překladem „Máje“ od Alfreda Thomase, profesora UIC (University of Illinois at Chicago). Této nové verzi Máchovy básně, kterou překladatel nabídl k publikování Nakladatelství Karolinum, bychom zde chtěli věnovat hlubší pozornost – v návaznosti na Levého i naše vlastní máchovské bádání.⁶

Jestliže Levý ve své máchovské studii mluví o dvou vlnách silnějšího zájmu ciziny o „Máj“, a to po Máchově smrti a pak, v mohutnějším vydání, ve třicátých letech 20. století (Levý 1971: 158), pozorujeme s nástupem nového tisíciletí výraznou vlnu třetí, jež započala překlady Naughtona (2000) a Sulakové (2005) a nyní pokračuje novou verzí „Máje“ vytvořenou Alfredem Thomasem.

³ Podnětem k této nové analýze byla mezinárodní konference Ústavu translologie FF UK pořádaná ve zmíněném roce na téma *Translating Beyond East and West*. Konference měla mimo jiné za cíl konfrontovat „západní“ a „východní“ kulturní stereotypy skrze překladatelské interpretace literárních děl.

⁴ Tento „dotyk pravoslaví“ je v případě Lugovského a Golemby navíc paradoxně kombinován s důrazem na fanaticky nepřátelský dav přihlížející popravě hlavního hrdiny.

⁵ Citováno v překladu autora této stati.

⁶ Za povšimnutí stojí už sám fakt, že Thomas pojal úmysl vydat svůj překlad v České republice. Rozhodl se tak pokračovat v tradici anglických „Májů“ vydaných v Praze, kterou založil Hugh H. McGovern (Orbis) a v níž pokračovala Edith Pargeterová (Artia) i Marcela Sulaková (Twisted Spoon Press).

Na rozdíl od dvou bezprostředně předcházejících anglických převodů Thomas zachovává Máchovy rýmy, což je samo o sobě hodno respektu. Rovněž celková dikce jeho „Máje“ má své kvality, zejména ve srovnání se starším, viktoriánsky rozkošatějším překladem McGovernovým. Thomas hledá vlastní výrazovou cestu. V doslovu ke svému „Máji“ sám říká: „Během překládání jsem zjistil, že používám shakespearovskou angličtinu, třebaže jazyk Máchův je plně prostoupen duchem evropského romantismu.“⁷ Také Thomas však přiznává: „I když jsem se snažil vyvarovat květnatosti viktoriánské poezie, nevyhnul jsem se nakonec vlivu některých anglických romantiků, hlavně Williama Wordsworthe, znamenitého přírodního lyrika.“

Co se však čtenáři nového anglického „Máje“ vyjeví při srovnání s Máchovým originálem? Sledujme podrobněji první zpěv básně, nejprve úvodní verše:

Byl pozdní večer – první máj – (8)	Late evening it was – the first of May – (9)
večerní máj – byl lásky čas. (8)	May's eventide – the time of love. (8)
Hrdliččin zval ku lásce hlas, (8)	Love heard the voice of the turtle-dove (9)
kde borový zaváněl háj. (8)	Where the pine groves sigh and sway. (7)
O lásce šeptal tichý mech; (8)	The silent moss told its amorous tale (9)
květoucí strom lhal lásky žel, (8)	And the blooming tree feigned lovers' grief, (9)
svou lásku slavík růži pěl, (8)	While the rose, concealed beneath the leaf, (9)
růžinu jevil vonný vzdech. (8)	Breathed fragrance to the nightingale. (8)
Jezero hladké v křovích stinných (9)	The glassy surface of the lake (8)
zvučelo temně tajný bol, (8)	Murmured darkly of love's disgrace, (8)
břeh je objímal kol a kol; (8)	Wrapped tightly in the bank's embrace; (8)
a slunce jasná světů jiných (9)	And the bright suns soon forsake (7)
bloudila blankytnými pásky, (9)	Their orbits in the sky above, (8)
planoucí tam co slzy lásky. (9) ⁸	Trickling down like tears of love. (7) ⁹

Mácha používá čtyřstopý jamb, tj. osmislabičný verš (v případě mužského rýmového zakončení), nebo verš devítislabičný (v případě ženského rýmového zakončení). Příslušný počet slabik uvádíme v závorce za každým veršem. Rýmové schéma je a-b-b-a / c-d-d-c / e-f-f-e / g-g, tj. jsou tu třikrát rýmy obkročné následované jedním rýmem sdruženým. Předchozí čtrnáctiřádková pasáž tvoří *de facto* samostatnou báseň ve formě sonetu (se shakespearovským kupletem na konci).

Překladaťel střídá verše sedmislabičné, osmislabičné a devítislabičné (bez ohledu na rýmové zakončení). Tato formální svévole způsobuje, že Máchova báseň hned v úvodu ztrácí kus své hudebnosti. Řečeno obrazně: zatímco Mácha zpívá, Thomasův překlad od počátku jaksi nemůže popadnout dech.

Svým rytmem i zvukomalbou se Máchovi mnohem více blíží rýmovaný překlad Ginsburgův (za předpokladu, že při hlasitém čtení redukuje neurčitý člen u slov „a nightingale“, „a rose“ a „a muffled sound“):

⁷ Tato i další pasáže z Thomasova doslovu jsou citovány podle rukopisu a v překladu autora této stati.

⁸ Tato i další části „Máje“ jsou citovány podle souborného vydání Máchových spisů (Mácha 1986).

⁹ Tyto i další verše z Thomasova překladu jsou citovány podle rukopisu.

Byl pozdní večer – první máj – (8)	'Twas late at eve... the first of May, (8)
večerní máj – byl lásky čas. (8)	A night in May... 'twas time for love. (8)
Hrdliččin zval ku lásce hlas, (8)	A love lure sang the turtle-dove, (8)
kde borový zaváněl háj. (8)	Where scented pine groves stretched away. (8)
O lásce šeptal tichý mech; (8)	The tranquil moss sighed love's lament; (8)
květoucí strom lhal lásky žel, (8)	Love's sorrow shamed the blooming tree, (8)
svou lásku slavík růži pěl, (8)	A nightingale sang love's melody, (8)
růžinu jevil vonný vzdech. (8)	While a rose replied with love's sweet scent. (8)
Jezero hladké v křovích stinných (9)	The lake, hid where the thicket reared, (8)
zvučelo temně tajný bol, (8)	Expressed its grief in a muffled sound, (8)
břeh je objímal kol a kol; (8)	Where banks entwined it all around; (8)
a slunce jasná světů jiných (9)	The suns of other worlds appeared (8)
bloudila blankytnými pásky, (9)	And strayed across the azure spheres, (8)
planoucí tam co slzy lásky. (9)	Gleaming above like love's bright tears. (8)

Za pozornost ovšem stojí i významová stránka obou překladů. Obrat *May's eventide* (večerní čas máje), který najdeme u Thomase, je básnický adekvátnější řešení než Ginsburgovo spojení *a night in May* (noc v máji), jak vyplývá z Mukařovského rozborů Máchovy poetiky: „... spojení jako *večerní máj, jitrní máj, půlnoční krajina, májový dol, jezerní dálka* [...]. Společná vlastnost všech je ta, že adjektivum jednou ze základních složek svého významu je v rozporu se substantivem; tak například ve spojení *večerní máj* rozchází se adjektivum se substantivem v tom, že samo značí kratší úsek časový než substantivum, které je jím určeno.“ (Mukařovský 1948: 248–249). Tento rozpor má pak za následek, „že významové jádro slova *máj* se nestane významovou osou, ba že dokonce pro rozpor s významem adjektiva *večerní* vystoupí ve vědomí jen velmi slabě. Tím celý výraz *večerní máj* pozbude pevné významové struktury a akcesorní významy, nemajíce pevného středu, se rozvlní v celé své pestré měnivosti: ze slova *máj* vycítíme jarní rozkvět, vůni, ptačí zpěv atd., ze slova *večerní* pak stmívání, utichání, měsíční svit atd. Nastane střídavé vynořování a zapadání jednotlivých nejasných významů, a tak vzniká dojem zastřenosti věcného významu [...].“ (Mukařovský 1948: 114) Téhož *dojmu zastřenosti* dosahuje Thomasův obrat *May's eventide*, vyvolávající podobné představy, jaké popisuje Mukařovský.

Naopak Ginsburgův verš *a love lure sang the turtle-dove* (o vábení lásky zpívala hrdlička) je přesnějším odrazem předlohy než Thomasovo mlhavě neurčité tvrzení, že *love heard the voice of the turtle-dove* (láska zaslechla hlas hrdličky), o jehož smyslu se čtenář může jen dohadovat.

Významově poněkud zmatený je také Thomasův překlad samotného závěru dané pasáže:

a slunce jasná světů jiných	And the bright suns soon forsake
bloudila blankytnými pásky,	Their orbits in the sky above,
planoucí tam co slzy lásky.	Trickling down like tears of love.

Máchův obraz zachycuje, jak se *slunce jasná* neboli *hvězdy* odrážejí na hladině jezera a tvoří tak *blankytné pásky* neboli *záblesky*. Namísto působivého (a veskrze logického) Máchova obrazu čteme v překladu verše o *jasných sluncích* (bright suns), která *opustila*

své oběžné dráhy na nebi (forsake their orbits in the sky above), aby *stekla dolů jako slzy lásky* (trickling down like tears of love). Pro úplnost dodejme, že s výjimkou Naughtonovy verze jsou všechny anglické převody „Máje“ v tomto místě zavádějící. Naughton překládá správně, ovšem bez dodržení veršového rozměru a rýmů:

a slunce jasná světů jiných
bloudila blankytnými pásky,
planoucí tam co slzy lásky.

And the bright suns of other worlds
Wandered in azure stripes,
Burning there like tears of love.¹⁰

Významová mlhavost a rytmická nepravidelnost provázejí i další místa Thomasova překladu:

Dál blyštil bledý dvorů stín, (8)
jenž k sobě šly vzdy blíží a blíží, (8)
jak v objetí by níž a níž (8)
se vinuly v soumraku klín, (8)
až posléz šerem vjedno splynou. (9)
S nimi se stromy k stromům vinou. (9)

Pale shadows in the growing gloom (8)
Closer and closer turn their face (8)
Deeper and deeper in love's embrace, (9)
Weaving together the twilight's womb (9)
Until they merge forever. (7)
With them the trees weave together. (8)

V překladu zmizel máchovský obraz *dvorů*, přesněji jejich *bledého stínu*, který Naughton pak překládá doslova jako *pale farms' shade*. Tento obraz se v „Máji“ několikrát vrací a je namísto ho zachovat, a nikoliv zrušit. Thomasova rýmová dvojice *forever – together* pak působí vyloženě nelibozvučně.

V novém překladu prvního zpěvu „Máje“ najdeme i některá zdařilejší místa. Ani ta však neobstojí ve srovnání s překladem Ginsburgovým:

Nejzáze stíní šero hor, (8)
tam bříza k boru, k bříze bor (8)
se kloní. Vlna za vlnou (8)
potokem spěchá. Vše plnou – (8)
v čas lásky – láskou každý tvor. (8)

Far away grey mountains perch. (7)
There birch to pine, pine to birch (7)
Incline; and through the little brook (8)
Wave chases wave. With ardent look – (8)
Each earthly thing for love does search. (8)
[Thomas]

Nejzáze stíní šero hor, (8)
tam bříza k boru, k bříze bor (8)
se kloní. Vlna za vlnou (8)
potokem spěchá. Vše plnou – (8)
v čas lásky – láskou každý tvor. (8)

Where dusk and mountain tops entwine, (8)
Sways pine with birch and birch with pine, (8)
The speeding waves new waves submerge (8)
Within the brook. – All feel the urge (8)
When love time comes, to seek love's shrine. (8)
[Ginsburg]

Ginsburg dodržuje veršový rozměr předlohy, používá nápadité rýmy a zachovává světelné efekty Máchových obrazů. Tam, kde má Thomas unylý popis *v dálce se tyčí šedé hory* (far away grey mountains perch), najdeme u Ginsburga mnohem máchovštější představu *kde se soumrak a vrcholky hor pojí vjedno* (where dusk and mountain tops entwine).

Následujícímu Máchovu obrazu pak Thomas vůbec neporozuměl:

¹⁰ Tyto i další úryvky z Naughtonova překladu citujeme podle jeho internetové verze (Naughton 2000).

upadla hlava – skok i –	The head falls down – bounces – bounces
ještě jeden skok –	on the mound –
i tělo ostatní ku zemi teď se sklóní.	While the trunk collapses on the ground.
Ach v zemi krásnou, zemi milovanou,	Into the lovely earth, beloved earth of mine,
v kolébku svou i hrob svůj, matku svou,	My cradle and my grave, my mother true,
v vlasť jedinou i v dědictví mu danou,	My only homeland, my only precious shrine,
v šírou tu zemi, zemi jedinou,	Wide earth, my only inheritance is you.
v matku svou, v matku svou, krev	Into the mother, into the mother, the son's
syna teče po ní.	blood flows around.

Kromě vynechání verše *vkolo tne meč, zločinci blyskne v týle* překladatel změnou rýmového schématu zbavil vrcholnou pasáž třetího zpěvu „Máje“ velkého rétorického a zvukového efektu: hrdina básně naposledy prodlévá pohledem na širé zemi a toto prodlení se odráží v rýmové dvojici *skloní – po ní*, kterou od sebe oddělují čtyři dlouhé verše. Místo tohoto efektu v překladu nacházíme řadu rýmů, jež Máchovým veršům dávají docela jiný charakter: *around – mound – ground – around*. Toto rýmování připomíná spíš kramářskou píseň než vrcholné místo romantické básně.

A druhý příklad z téhož zpěvu:

na mrtvé tváři mu poslední dřímá sen.	On the dead face a last dream slumbers
Na něj se dívajíc – po celý dlouhý den	While all around the vast crowd lumbers.
nesmírné množství vkol mala pahorku	All day long they stare at the bloody trunk,
stálo;	
teprv až k západu schýlivši slunce běh	Laughing happily at the staring, empty eyes,
veselo v mrtvý zrak státé hlavy se smálo,	Until the sun in the west had sunk
utichl jezera širý – večerní břeh.	And noise on the evening lake subsides.

V překladu se uvádí, že *početný dav* (vast crowd) *se šťastně smál* (laughing happily) při pohledu do *vytřeštěných, prázdných očí* (the staring, empty eyes), tj. očí, kterými hleděla utatá hlava zbojníka Viléma. Z originálu je nicméně zřejmé, že pokud se v dané chvíli někdo směje, je to zapadající *slunce*, nikoli okolní dav. Vztah lidu k hlavnímu hrdinovi tu byl dezinterpretován možná omylem, avšak velmi podobně jako v překladu Hughha McGovern, komentovaném Jiřím Levým (1971: 163–164): „Rozdíl anglického a českého pojetí se projevil také při výkladu poměru mezi Vilémem a davem, který přihlíží popravě. V duchu anglického byronismu tlumočil překladatel tento poměr jako nepřátelský vztah mezi zneuznaným výjimečným jedincem a nechápavou luzou: *On to your doom, Dread Forest Lord!*; Hushed the *hostile* murmur loud. V pojetí Máchově a vůbec v celé naší literární tradici je vztah mezi lidem a „zbojníkem“ zcela jiný, je v něm sympatie porobeného lidu k jeho mstiteli, jak je přirozené u národa, který byl po staletí národnostně i sociálně utlačován.“

Kromě všech uvedených příkladů z Thomasova nového překladu „Máje“ budí rozpaky i překladatelovo rozhodnutí vypustit z Máchovy skladby obě intermezza: ačkoliv rýmovaná (pseudo)vlastenecká dedikace k „Máji“ je něčím, co bývá z českých i cizojazyčných verzí Máchovy básně právem vyškrtáno, v případě intermezz žádný legitimní důvod k vynechání nevidíme.

„Máj“ patří k nepřekladanějším dílům české poezie. Možná je dokonce naší nepřekladanější básní vůbec (k jednoznačnějšímu konstatování chybí přesnější srovnávací statistika).¹¹ Přesto zůstává smutným faktem, že za hranicemi naší země nemají běžní čtenáři o této vrcholné básni českého romantismu ani základní povědomí. Znalost Máchova „Máje“ je v cizině výhradně věcí literárních zasvěcenců.

Obáváme se, že Thomasův překlad na světové nepopularitě „Máje“ nic nezmění. Překlad Ginsburgův, dnes už jen obtížně dostupný, by však stálo za to vydat znovu. Jeho kvality jsou – zvláště na pozadí nového překladu Thomasova – zcela nesporné.

BIBLIOGRAFIE

- Koloc, Miroslav (2010) 'Karel Hynek Mácha: Máj. Anotovaný soupis vydání (23. 4. 1836 – 16. 11. 2010)', in Týž, *Ustavičné senzace poutníka Karla Hynka Máchy*, Praha: Triáda, nestránkované CD.
- Levý, Jiří (1950) 'K. H. Mácha's Máj Translated into English', *Časopis pro moderní filologii* 33(3): 36–38.
- (1971) 'O překládání Máchova Máje', in Týž, *Bude literární věda exaktní vědou?*, Praha: Československý spisovatel, 158–167.
- Mácha, Karel Hynek (1959) 'Máj', in Týž, *Dílo I*, Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 21–53.
- 'May' (přel. Alfred Thomas), rukopis.
- (2000) 'May' (přel. James Naughton): <http://babel.mml.ox.ac.uk/naughton/macha2.html> (access: 12. 3. 2018).
- (1932) 'May' (přel. Roderick A. Ginsburg), soukromé vydání.
- Mukařovský, Jan (1948) *Kapitoly z české poetiky III. Máchovské studie*, Praha: Svoboda.
- Rubáš, Stanislav (2012) 'In the Image of Their Muse: The Pinnacle of Czech Poetry with a Western and Eastern Touch', *AUC Philologica* 2/2011, *Translatologica Pragensia* VIII: 167–187.
- Sulak, Marcela (2005) 'Introduction', in Karel Hynek Mácha, *May*, Prague: Twisted Spoon Press, 7–16.

РЕЗЮМЕ

В 1950 году основоположник чешской теории перевода Иржи Левый посвятил две статьи иноязычным переводам поэмы «Май» (1836) Карла Гинекса Маха (1810–1836), принадлежащей к вершинам чешской поэзии. Исходя из анализа английских переводов поэмы, Левый показал, как изменился «идейно-стилистический фонд подлинника» под влиянием литературных стереотипов и клише принимающей англоязычной культуры. В итоге Маха, наделенный особым философским укладом души и идущий наперекор времени, за пределами чешской литературы является всего лишь эпигоном Байрона, или, точнее сказать, наследником байроновской романтической образности и фатализма. Наш анализ посвящен новому (пока еще неопубликованному) переводу маховской поэмы на английский, выполненному американским славистом Альфредом Томасом. Сравнив оригинал с переводом, мы пришли к выводу, что переводчику не удалось про-

¹¹ Kromě angličtiny byl celý „Máj“ přeložen do bengálštiny (jednou), běloruštiny (jednou), bulharštiny (tříkrát), čínštiny (jednou), esperanta (dvakrát), francouzštiny (tříkrát), italštiny (dvakrát), japonštiny (jednou), lužické srbštiny (jednou), maďarštiny (dvakrát), němčiny (osmkrát), polštiny (dvakrát), ruštiny (čtyřikrát), slovenštiny (jednou), slovinštiny (tříkrát), srbocharvatštiny (jednou), španělštiny (dvakrát), švédštiny (jednou) a ukrajinštiny (tříkrát). Uvedené údaje se týkají pouze kompletních publikovaných překladů (kromě nich existuje řada překladů torzovitých a/nebo takových, jež zůstaly pouze v rukopise).

никнуть в систему метрических и семантических пластов подлинника и что многие его решения можно охарактеризовать как смысловой сдвиг, «отсебятину» и даже явную ошибку. Кроме того, примеры из первого перевода «Мая» на английский, изданного самиздатом в 1932 г., доказывают, что в новой версии поэмы, в отличие от более раннего перевода Родерика А. Гинзбурга, маховский ритм и оригинальная метафорика не передаются с максимально возможной адекватностью. Итак, новому переводу, по всей вероятности, не удастся привлечь внимание англоязычной читательской публики к наиболее значимой романтической поэме чешской литературы.

PhDr. Stanislav Rubáš, Ph.D.

*Ústav translátologie, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha
stanislav.rubas@ff.cuni.cz*

BÁSNÍK A PŘEKLADATEL JIŘÍ KOVTUN

LUKÁŠ KLIMEŠ

ABSTRACT

The aim of this article is to discuss the role of Jiří Kovtun, a Czech writer and historian, in the development of Czech translatology. It is based on the article *Čapek's translations in the development of Czech translatology and verse* by Jiří Levý, which serves as the theoretical-methodological basis. Although his work is not extensive, Kovtun's translations are of importance: in the context of his translation of *The Poems of Doctor Zhivago*, published by an exile publisher Svědectví, we tried to demonstrate the character of Kovtun's translation method and how his creative process and the selection of authors to translate were influenced by the fact that he himself was a poet. The conclusion is that Kovtun's translations are accurate in the technical sense but often lose track of the original and bring elements of the translator's own poetic idiolect into the translated poems.

Key words: Jiří Kovtun, Czech translation of *The Poems of Doctor Zhivago*, Jiří Levý's methodology, Čapek's translations

Roku 1971 v ediční péči Miroslava Červenky vyšel in memoriam soubor literárně-vědných a translaticky orientovaných studií Jiřího Levého (1926–1967), eminentního českého teoretika překladu a literárního historika, pod názvem *Bude literární věda exaktní vědou?*. Tento rozsáhlý výbor obsahuje podnětnou studii *Čapkovy překlady ve vývoji českého překladatelství a českého verše*, v níž se Levý (1971: 227–268) zabírá převody francouzských básníků českého intelektuála Karla Čapka (1890–1938), otištěných ve *Francouzské poesii nové doby* (1920). V této souvislosti Levý nastiňuje, jak při obdobných hodnoceních postupovat a jak získat oporu pro následná uvažování: postupně zasazuje Čapkovy překlady do literárněhistorického vývoje českého překladatelství, erudovaným komentářem opatřuje překlady „jeho“ básníků a současně se snaží určit Čapkův podíl na proměně českého básnického jazyka.

Na Levého studii lze nahlížet jako na inspirační teoreticko-metodologický koncept, jež můžeme aplikovat i na jiné tuzemské překladaatele básnických textů, kteří se svým vlastním způsobem zasadili o rozvoj převodů cizojazyčných literátů do češtiny.

Za literáta, na jehož odkaz uplatníme Levého metodologii a jehož osobu se pokusíme vřadit do příslušného dobového kontextu, jsme zvolili básníka, překladaatele a historika Jiřího Kovtuna (1927–2014), rodáka z ukrajinského Horinčeva. Pro lepší pochopení

souvislostí mezi Kovtunovou tvorbou a jeho životním údělem, odrážející se v jeho díle, je třeba říci následující: po únorovém komunistickém puči byl, v té době již jako redakční tajemník týdeníku *Vývoj*, který založil jeho dlouholetý přítel Pavel Tigríd, vyloučen z vysokoškolských studií na pražské právnické fakultě, rovněž ze *Syndikátu československých novinářů* (Debnár 2006: 10) a v květnu téhož roku opustil Československo. Po tříleté epizodě, kdy vystřídal nejrůznější zaměstnání, se usadil na redaktorském postu v rozhlasu Rádía Svobodná Evropa (RFE). Svou americkou anabázi zahájil na newyorské Graduate School of Library and Information Science na Prattově univerzitě studiem knihovnictví, přechodně pracoval jako žurnalista na volné noze, působil jako člen redakční rady Tigrídova časopisu *Svědectví* a spolupracovník československého oddělení v rozhlasu Hlas Ameriky (Opat 1991: 522). Roku 1977 nastoupil jako knihovník-specialista¹ na českou a slovenskou problematiku v Knihovně Kongresu USA ve Washingtonu, čímž mimo jiné získal přístup k archiváliím, z nichž těžil pro své historiografické studie. Myšlenku vrátit se natrvalo do České republiky uskutečnil po smrti své ženy Věry v roce 2009.²

V českém prostředí je Kovtun primárně vnímán jako erudovaný historik a vykladač Masarykova života a kontextu jeho díla: sledovat Kovtunovo uvažování nad významem prvního československého prezidenta můžeme kupř. v úvodní studii k prezidentovým projevům *Slovo má poslanec Masaryk* (1985), v monografii *Masarykův triumf* (1987) či v architektonicky orientované knize *Pražský hrad za T. G. Masaryka* (1995). Pomyslné završení historikova odborného zájmu představuje jeho životní dílo *Republika v nebezpečném světě: era prezidenta Masaryka, 1918–1935* (2005) a nedokončená, posmrtně vydaná *Republika v obležení: první era prezidenta Beneše* (2016). Neméně významná je jeho literární činnost.

Kovtun-básník

Jiří Levý v úvodu své studie hodnotí stav českého poezie, do něž roku 1920 vstupují Čapkovy převody, a uvádí, že tuzemské básnictví již překonalo symbolistní a dekadentní období, zažilo nástup mladšího básnického pokolení v čele s J. S. Macharem, V. Dykem a K. Tomanem a poněkud se vrací „zpět k básnickým tradicím 19. století.“ (Levý 1971: 227) Aby se vyjadřovací prostředky, jež vytvořili pro své vybrané cíle básníci poslední dekadý 19. století, mohly stát „trvalou součástí dalšího vývoje k poezii poetické, civilizační a proletářské,“ Levý dodává, že „bylo třeba uvést do české poezie básnický

¹ Často se uvádí, že Kovtun pracoval jako knihovník v československém oddělení Kongresu. Tato informace je pravdivá pouze z části, srov. výpověď J. Kovtuna: „V Knihovně Kongresu není žádné takové české nebo československé oddělení. Věci, které se týkají Československa v mém oboru, obstarává European Division, neboli Evropské oddělení, což dříve bývalo oddělení Středoevropské, Východoevropské a Slovanské. Po reorganizaci se pak přetvořilo v oddělení celoevropské. Není to systém, že by každá země měla jednoho zvláštního specialistu, odborníci se člení spíš podle jazykově blízkých oblastí [...] Takže já jsem československý specialista v tomto Evropském oddělení, ale nejsem jediný česky nebo slovensky mluvící člověk v Knihovně Kongresu, ačkoli jich tam není mnoho, tak čtyři, pět a pracují na nejrůznějších úsecích.“ (Hájková, 1992, s. 15)

² Citujeme dle vzpomínek překladatelovy dcery Karoliny Kovtun.

typ, který v jejím vývoji chyběl.“ Na otázku, kde takový typ hledat, Levý glosuje Čapkovy názory na dobový stav poezie i na výběr jeho básníků.

Pokud bychom si chtěli vyslechnout Kovtunovy názory na obdobné téma, v patričním kontextu české poezie, vyvstane před námi zásadní problém: Kovtun se k této problematice, alespoň nakolik se nám podařilo dohledat, příliš nevyjadřoval. Z několika jeho úvah, porůznu otiskovaných v tuzemských i zahraničních periodikách, jsme zvolili následující citát, o němž se domníváme, že je charakteristický pro jeho tvorbu, a to nejen básnickou, ale i překladovou:

„Představte si, že píšu historii a hledám přesnější fakta. Vedle toho, co bezpečně – jak se domnívám – zjistím, jsou nejistoty, tajemství, nebezpečí. Čím více vím, tím si zároveň zvětšuji oblast toho, co nevím a nikdy vědět nebudu. Historie vás nutí k sókratovské skromnosti, anebo nejste historik. A představte si, že píšu poezii a hledám nejpřesnější, nejučinnější slovo. To, co v básni snad dobře – jak se domnívám – vyjádřím, mi zase jen zvětšuje oblast skutečností a snů, kterou bych chtěl nějakým rozhodujícím slovem otevřít, ale nikdy neotevřu. Poezie vás nutí k františkánské pokoře, anebo nejste básník.“ (Hájková, 1991, s. 13)

Jaký básnický typ zosobňuje Jiří Kovtun? A jak mu pomáhá při výběru cizojazyčných básníků, jež chce přetlumočit českému publiku? Kovtunova básnická tvorba, rodící se souběžně s tvorbou překladatelskou, není co do rozsahu příliš objemná: v roce 1953, po několika časopisecky otiskovaných básních,³ vyšel jeho spirituálně laděný soubor *Blahoslavení*, složený „z meditací na evangelijní pasáže o osmeru blahoslavenství“ (Putna, 2017, s. 316), a o rok později jeho útlá sbírka nápodob čínské poezie *Tu-Fuův žal*. V následujících dekadách se Kovtun své básnické tvorbě příliš nevěnoval⁴ a více se soustředil na psaní prózy.⁵ Svou pomyslnou básnickou cestu uzavřel kompilátem básní s názvem *Hřbet velryby* (1995), který spolu s rozšířenou verzí předchozí sbírky, tentokrát uvedenou jako *Radosti a smutky básníka Tu Fu (!)*, obsahuje dosud nezveřejněné texty z 50.–70. let.

Podle literárního teoretika Jiřího Trávníčka se lze domnívat, že na základě edičního zacházení s básněmi v souboru *Hřbet velryby* Kovtun na svou vlastní poezii nahlížel jako na „uzavřený celek“ – spíše než na „vývojové zlomy a návaznosti“ se klade důraz na „vědomí integrity“. Jinými slovy, „celek je dán už prvními verši a ty další představují jen další a další jeho potvrzování.“ (Trávníček 1995: 20) K obdobnému závěru došel i Jan Štolba ve své recenzi na výše zmíněný soubor básní, když uvedl, že poezie je v Kovtunově tlumočení „myšlenkově celistvá“, „kultivovaná“, i „nenásilně originální“, i přestože jeho básně vznikaly spíše nesoustavně, na okraji Kovtunovy tvorby (Štolba 1995: 7).

Svým výběrem křesťanských, přírodních a spirituálně laděných motivů usiluje s onou „františkánskou pokorou“, o níž Kovtun mluví v rozhovoru pro *Studentské listy*, o „vyjá-

³ Kovtunovy juvenilní básně lze dohledat kupř. na stránkách časopisu *Skutečnost* (1951 3(8–9): 161, 167) či *Sklizeň* (1953 1(11): 1–2).

⁴ Jako básník se však neodmlčel nadobro. Jeho básně tvoří součást antologie básní českých exulantů *Čas stavění* (Viedeň: Bohemica Viennensia, 1956: 14–15) a rovněž je otisklo několik periodik, v čele s *Archou* (1958 1(1): 1–4), či *Svědectvím* (1962 5(18): 169–170; 1969 9(34–36): 317–319; 1972 11(44): 659–662).

⁵ Kovtun je autorem románů *Pražská ekloga* (1973) o průběhu Pražského povstání v květnu 1945 a *Zprávy z Lisabonu* (1979) o událostech spojených se zemětřesením v portugalském hlavním městě na sklonku 18. století.

dření existenciální nejistoty“, „nalezení niterné rovnováhy“, ale i o „smíření s pomíjivostí všech věcí“ (Putna 2017: 316). Ačkoliv nám Kovtunovy strofy místy navozují sentimentálně cituplnou náladu, jeho poezie je hlavně umírněná, meditativně rozjímavá, plynoucí v jakémsi lyrickém bezčase, bez agitačních výzev ke změně společenského řádu, prostoupena tlumenou obrazností a psána ve vybraném, vyšším stylu:

Na břehu řeky
šelestí vánek v rákosí,
Stěžeň mého osamělého člunu
protíná tmu.
Hvězdy začaly kvést
nad širou pouští vody.
Na hladině se tříští světlo měsíce.
Básně mne proslavily,
ale co s tím?
Zestárl jsem, jsem nemocný a slabý,
vítr mnou zmítá sem a tam,
jsem jako racek
ztracený mezi oblohou a zemí.⁶

V neposlední řadě je důležité upozornit na ještě jednu charakteristickou oblast pro Kovtuna-básníka a tou je jeho schopnost vytvářet literární nápodoby. Kromě zmíněných *Radostí a smutků básníka Tu Fu*, parafrází na meditativně-rozjímavou poezii staré Číny, jež náš básník údajně pořídil na základě anglických a německých překladů (Salvet 1997: 113), stojí za povšimnutí jeden ze čtyř oddílů *Hřbetu velryby*, a sice *Sentimentální dopisy*, pořizené v letech 1956–1959. Tyto *dopisy* jsou psané formou krátkých lyrických próz a obsahem i formou navazují na sbírku *Moji přátelé* (1913) Jakuba Demla (1878–1961), básníka, k němuž Kovtun, jak se domnívá jeho dcera Karolina, choval vřelý vztah:

KOPŘIVO, aspoň v tom jsi dobrá, že housátka krmíš, nehledíc na to, čím jsou. Také plešatcové – hm, hm, ano, to jsem chtěl říci: upadneš-li v pokušení, abys pohrdala duší svou, vzpomeň si vždy na své jaro, kdy tvé sestry zůstávaly opatrně v zemi, čekajíce, až to bude jistější – a na toho, jenž své hosty sbírá už jen na rozcestí a za ploty. Soňo! (Deml 1989: 20)

U Kovtuna čtete:

Milé kopřivy, Rostete ještě v té chudinské uličce, kde jsem nepotkával růže, pivoňky a slunečnice, ale zato vás, diviznu a bodláky? [...] Nejvíc vás bylo pod oknem staré paní Anduly, která téměř nikdy nevycházela ze své světničky a o jejímž žalu jsme příliš nepřemýšleli. Plazily jste se těsně podle zdí a syčely jste a my, dobrodruzi, kterým se poslední noci zdálo o Arábii a o zaklínání hadů, jsme prchali před vašim uškutím. [...] Vaše duté zuby už nás nemohly příliš uškodit, protože jediná horká hodina na modrém vzduchu vysušila v žilách všechen jed. Z trávníku jsme se pak zvedali silnější než kdykoli předtím. [...] Klidně a rychle jsme pili ten škodlivý, ale omamný doušek. Ale ani přitom jsme nemysleli na starou paní Andulu a na to, zdali ona poznala východisko. (Kovtun 1995: 13)

⁶ Jedná se o přeepsanou báseň *Noční přemítání v člunu* ze souboru *Hřbet velryby* (1995: 143).

Dlužno podotknout, že v *Sentimentálních dopisech* se Kovtun neomezuje pouze na svět flóry, jak se může ze záměrně zvolené apostrofy kopřiv zdát; ve snaze navodit „demlovskou“ atmosféru oslovuje i další neživé subjekty (např. zrcadlo či petrolejovou lampu), které mu v emočně i existenčně obtížné životní situaci „ztělesňují dětství a skrze něž se snaží vzkřísit jeho zavátou polohu.“ (Salvet 1997: 111) K obdobnému závěru dospěl i Jan Štolba (1995: 7), když poznamenal, že Kovtun se v těchto lyrizovaných prózách vrací do dětských let, resp. ke svým prožitkům z (nejspíše jihočeského?) venkova, cest, polí, krajiny.

Kovtun-překladatel

Jiří Levý (1971: 228) se domnívá, že za „vrcholný výkon Čapkova překladatelského umění bývá právem pokládáno přetlumočení Apollinaira,“ přičemž pro svou domněnku následně hledá oporu – s ohledem na Čapkův výběr básníků a dosavadní tuzemskou překladatelskou tradici. Analogicky se nabízí otázka, na koho se jako překladatel zaměřil Jiří Kovtun.

Kompletní soupis jeho překladů dosud nebyl pořízený. Vzhledem ke skutečnosti, že si Kovtun žádnou personální bibliografii nevedl (přinejmenším není k dohledání v překladatelově pozůstalosti uložené v soukromém archivu ve správě Karoliny Kovtun) a téměř po celý život působil v exilu, jsme provedli nezbytnou rešerši s využitím následujících specializovaných databází: Česká literární bibliografie,⁷ *Databáze českého uměleckého překladu*⁸ a v neposlední řadě také *Projekt Scriptum*,⁹ jenž nekomerční cestou zpřístupňuje významné tituly českých exilových a samizdatových periodik.

Závěr z provedené rešerše zní následovně: jako překladatel byl Kovtun činný s krátkodobými odmlkami v letech 1945–1989, jeho překladatelské začátky lze datovat do dob jeho vysokoškolských studií, kdy příležitostně publikoval své překlady v *Akordu*, *Bloku* či *Vývoji*; v pozdějších letech mezi jinými na stránkách *Archy*, *Vokna* a exilových periodikách jako *Zápisník* či: *čtvrtletník pro politiku a kulturu*. V nakladatelství *Svědectví* vyšly také jeho převody myšlenkově i jazykově náročných básníků: cyklus pětadvaceti závěrečných básní z románu Borise Pasternaka *Doktor Živago* (1957, č. 1990), vydaný samostatně jako *Básně doktora Živaga* (1959), sbírky *Velká elegie* (1968) Josifa Brodského a *Topůrko pro Kata* (1979) a *Básně* (1988) z pera Osipa Mandelštama. Jako překladatel je rovněž uveden pod *Řečí o pravdě* (1972), esejem Alexandra Solženicyna.

Z výše uvedených převodů před námi vyvstává obraz překladatele a interpreta ruských literátů v jejich svobodomyšlných a náboženských polohách, s nimiž si na základě vlastního bytostného založení buduje niterní vztah a v nichž nachází svou překladatelskou vášň – jsou to převážně disidenti a disidentky, básníci a básnířky, nepohodlní režimu, oběti politických procesů (mj. Alexandr Jesenin-Volpin, Jevgenij Jevtušenko, Natalja

⁷ Z tohoto souboru literárních bibliografií jsme zvolili: *Retrospektivní bibliografii (do roku 1945)*, Českou literaturu v exilu (1948–1989), *Bibliografii české literární vědy (od roku 1945)*. Dostupné z: <http://clb.ucl.cas.cz> (access: 21. 9. 2017).

⁸ Dostupné z: <http://www.databaze-prekladu.cz> (access: 21. 9. 2017).

⁹ Dostupné z: <http://www.skriptum.cz> (access: 21. 9. 2017).

Gorbaněvská či Irina Ratušinská),¹⁰ kteří rovněž zabydlují – explicitně i implicitně – Kovtunův lyrický svět: kupř. v básni *Pozdravujte*,¹¹ v jejímž popředí stojí „Jeseninova“ bříza, nebo v *Dopisu do Vladivostoku*,¹² adresovanému Osipu Mandelštamovi. Dlužno podotknout, že svůj podíl na výběru autorů pravděpodobně má, jak uvádí i Martin C. Putna (2017: 319), Kovtunovo rodinné zázemí: vztah k ruské literatuře údajně zdědil po předcích – otec byl ruský kozák z Podkarpatské Rusi, který po bolševickém převratu prchl do Československa.

Pro porozumění Kovtunovi-překladateli v kontextu české, resp. československé translatologie, je stěžejní právě výběr „jeho“ autorů, jenž nám nasvěcuje exilového překladatele v jiném světle, než bylo v tuzemské realitě, v podmínkách cenzury a s vytyčenými kritérii k rozeznání umělecké hodnoty, dosud zvykem.¹³ Kovtunův status poúnorového emigranta a člověka žijícího v souladu s křesťanskými hodnotami se projevuje i v této rovině: exil umožňoval překladateli zvolit si takové texty z tehdejší ruské kultury, jejichž vydání by v bývalém Československu nebylo obhajitelné. Vybíral si to, co bylo blízké nejen jemu samotnému, ale o čem právem soudil, jak se domnívá Putna, že to „může oslovovat i exulantskou a/nebo katolickou komunitu.“ (Putna 2017: 320) Právě proto lze Kovtuna označit za nový typ českého rusisty, tj. za takového rusistu, který „ruskou kulturu obdivuje, miluje a tlumočí v jejích (proto)disidentských a/nebo (novo)křesťanských polohách, aktuálních pro novou situaci české kultury.“ (ibid.) Svě uvažování zakončuje výrokem, že „v generaci posrpnového exilu a disentu, do něhož se zařadilo tolik bývalých komunistů a/nebo vystudovaných rusistů, bude tento postoj daleko častější“ a Jiří Kovtun je „jeho dodnes nedoceneným průkopníkem.“ (ibid.)

Kovtunův překlad *Básní doktora Živaga*

Za významný překladatelský počín Jiřího Kovtuna považujeme *Básně doktora Živaga* (1959), závěrečnou kapitolu Pasternakova jediného románu. Bez tohoto „posledního velkého díla,“ jak o něm mluví Kovtun (1960: 11) v rozhovoru pro časopis *Sklizeň*, „by byl pohled na Pasternakovu tvorbu neúplný.“ Z cyklu pětadvaceti básní k nám promlouvá již vyzrálý, pozdní Pasternak,¹⁴ přičemž do jeho lyrického světa vstupují i náboženské motivy a témata, která se v jeho dosavadní tvorbě dosud prakticky neobjevovala. Možná

¹⁰ Ze světové literatury českému čtenáři zprostředkoval také ukázky z básnické tvorby Czesława Miłosze (spolu s bratrem Emilem), Marcela Ormoye, přebásnil strofy Juana Ramóna Jiménezze či Paula Celana.

¹¹ „Pozdravujte / tu břízu, / ze které by se radoval / i podnapilý Sergej Jesenin, protože ochotně kojila svým mlékem / kterékoli scestné mládě // a pozdravujte / ten les v jižních Čechách, / jehož obrys byl nakreslen mým údivem.“ Citováno dle *Hřbet velryby* (1995: 58).

¹² „Děkujeme vám, pane Mandelštame, / poslal jste nám šefík pěny v nádobě moře / a třpyt polárních lišek v noční tmě. / Udělal jste nám radost, opravdu, tu vkusnou pohlednici / si dáme na zeď, / při tom světýlku na vás budeme vzpomínat. / Neurazíte-li se, / přijměte tento balíček jednoduchého pečiva / a něco na sebe. [...]“ Citováno dle *Hřbet velryby* (1995: 86).

¹³ Srov. Hrala, Milan (2003) ‘Překlad z ruštiny 1945–2003’, in *Český překlad I (1945–2003)*. Praha: FF UK, 20–26; a Zahrádka, Miroslav (2005) ‘Peripetie a percepce ruské literatury u nás po roce 1945’, in *Český překlad II (1945–2004)*. Praha: FF UK, 280–285.

¹⁴ Autorovou tvorbou se jako niť vine cesta od složitosti k prostotě. Ve svých počátcích dominovala v jeho poetice touha po novátorství a snaha vymezit se vůči dosavadním směrům, což se promítlo do jeho veršů místy až příliš komplikovaným způsobem vyjadřování a složitou metaforikou.

i právě proto básně upoutaly Kovtunovu pozornost, vezmeme-li v potaz, že žádného jiného převodu Pasternakova díla do češtiny se nehostil.

Kovtun nebyl sám, kdo chtěl změřit své překladatelské síly na Živagově sbírce.¹⁵ Žádnému jinému překladateli se však nepodařilo převést do češtiny kompletní cyklus, zvládli nanejvýš několik vybraných básní, a proto lze s jistotou říci, že s Kovtunovým příchodem nastává v překládání básní Doktora Živaga zlom.¹⁶ Nadto má jeho překlad Pasternakových básní význam národně-kulturní: zatímco po srpnových událostech roku 1968 vydání *Doktora Živaga*, na němž pracoval Jan Zábrana, nepřicházelo v úvahu a k tuzemskému čtenáři se první kompletní vydání dostalo s mnoholetým zpožděním až v roce 1990, exil nabízel jiné možnosti.

Kladné přijetí literární kritikou a vzedmutý čtenářský ohlas¹⁷ jsou důkazem toho, že Kovtun byl ve své práci překladatele úspěšný. Osobitě hodnocení poskytl literát Jiří Svoboda, když na stránkách *Archy* uvedl, že „těžko bychom hledali v českém současném básnictví – nejen v exilu, ale i ve vlasti člověka, který by hlouběji pronikl k uměleckým tvárným pramenům a inspiračním zdrojům Borise Pasternaka, jako je Jiří Kovtun.“ (Svoboda 1961: 79) Dále pokračuje, že „*Básně doktora Živaga* nejsou překladem, ale v ryzím slova smyslu přebásněním.“ (ibid.) Takový soud vyvolává potřebu translátologického rozboru, nicméně zmapovat, zda do překladatelského procesu Jiřího Kovtuna vstupuje rovněž jeho schopnost přebásňovat texty a zda se uchyluje ke stejnému výběru lexikálních prostředků jako při psaní vlastní poezie, si žádá řadu dalších šetření. Proto je na následující tvrzení třeba nahlížet jako na dílčí závěry.

Jaký je Boris Pasternak v podání Jiřího Kovtuna? Abychom tuto otázku zodpověděli, srovnajme jednu z položek živagovského cyklu, báseň *Březen*, s její ruskou předlouhou:

Март

Солнце греет до седьмого пота,
И бушует, одурев, овраг.
Как у дюжей скотницы работа,
Дело у весны кипит в руках.

Чახнет снег и болен малокровьем
В веточках бессильно синих жил.
Но дымится жизнь в хлеву коровьем,
И здоровьем пышут зубья вил.

Эти ночи, эти дни и ночи!
Дробь капелей к середине дня,

Březen (1959)

Slunce pálí, poblouzněný hukot
naplňuje roklí v horečce.
Práce vře a překypuje v rukou
jaru – růžolící děvečce.

Sníh má souchotiny, z žil mu prýští
liknavá a ubohoučká krev.
Hroty vidlí se však zdravím blyští,
životem a silou dme se chlív.

Tyto noci, tyto dny a přítíml!
Krůpěj o poledni – její chlad.

¹⁵ Pasternakův cyklus neunikl pozornosti řady renomovaných, ale i amatérských překladatelů a překladatelek: kupř. Zdeňky Bergrové, Ladislava Fikara, Ludka Kubišty nebo Jana Zábrany.

¹⁶ Před Kovtunem se mohl český čtenář seznámit kupř. s exemplářem šesti básnických převodů Ladislava Fikara ze závěrečného cyklu, jež v témže roce rozšířil o další položku J. Zábrana svým překladem básně *Svitání*.

¹⁷ V jeho pozůstalosti je uloženo několik dobových dokumentů, na nichž jsou zachyceny oslavné zdravice a gratulace k překladu, kupř. od Ivana Jelínka, překladatele z němčiny a angličtiny, novináře a zpravodaje britské BBC: „Je to krásná práce. Projevil jste při ní zdravý rozum, což vedle jemného citu, jak se vždy píše v kritikách, je stejně důležité. Také vynalézavost, se kterou jste se dovedl potopit do jeho tekuté vody poesie.“ Vlídlná slova díky Kovtunovi poslal také hlasatel a redaktor Pavel Tigríd nebo římskokatolický kněz František Planner.

Кровельных сосулек чудосочье,
Ручейков бессонных болтовня!

Povídavý potok – jeho rytmy.
Chudokrevný střechyl – jeho pád.

Настежь все конюшня и коровник.
Голуби в снегу клюют овес,
И всего живитель и виновник,
Пахнет свежим воздухом навоз.

Stáje dokořán jsou otevřeny.
Holub klove oves v mokřinách,
z vonné mrvy stoupá ojíněný
doušek vzduchu, blahodárny pach.

Za základní princip básně, popisující březnovou přírodu a nastiňující syrový obraz venkova, lze označit personifikaci: „солнце греет“, „дело у весны кипит в руках“, „чахнет снег“, všechno zde ožívá a dynamicky narůstá již od prvního verše. Původní metrum Kovtun zachovává – pětistopý trochej, v němž se střídá desetislabičný ženský akatalektický verš s devítislabičným mužským katalektickým veršem. V překladu rovněž vše ožívá, avšak poněkud jinak: čteme-li jej bez znalosti originálu, působí nenuceně, má pravidelnou formu, je z něho cítit zdařilá práce s figurami a tropy. Jakmile si však vezmeme k ruce originál, zjistíme, že se překlad své předloze v řadě míst vzdaluje, a proto bychom mohli uvažovat – stejně jako Jiří Svoboda –, zda Kovtun Pasternaka do češtiny opravdu překládá, anebo „pouze“ přebásňuje.

Obecně lze říci, že Kovtun svým tvůrčím přístupem k původnímu textu prokazuje službu spíše básníkovi než samotnému textu. Z jeho překladatelských tendencí je výrazná snaha po větší abstraktnosti, snaha domýšlet obraz dle vlastní interpretace, oprostít se od neutrálního lexika, a naopak volit stylisticky příznaková slova. V těch místech, kde má Pasternak konkrétní slova i obrazy, naopak tíhne k abstraktním výrazům a představám. Je logické, že někdy si tímto způsobem vypomáhá kvůli rýmové shodě, jak je patrné u prvního verše třetí strofy („přítmi“ – „rytmy“), nebo u druhého verše čtvrté strofy („mokřinách“ – „pach“), nicméně v ostatních případech dle našeho soudu Kovtun poetizuje až příliš: „Как у дужей скотницы работа, / Дело у весны кипит в руках.“ jako „Práce vše a překupuje v rukou / jaru – růžolíci děvečce“ nebo „Чахнет снег и болен малокровьем В веточках бессильно синих жил.“ přeložené poměrně volně, s odlišnými výrazovými prostředky jako „Sníh má souchotiny, z žil mu prýští liknavá a ubohoučká krev“. V tomto ohledu se zajímavou jeví třetí strofa, v níž se Kovtun snažil absenci slovesných vazeb vypořádat přes pomlčku: porovnáme-li Pasternakovo „Эти ночи, эти дни и ночи! / Дробь капелей к середине дня, / Кровельных сосулек чудосочье“ s překladem, zjistíme, že pro Kovtunovy obrazy příliš opory v ruské předloze nenacházíme: za tiché bubnování dešťových kapek máme „krůpěj o poledni“, přibyl „chlad“, zjevně opět kvůli rýmové shodě, avšak je zajímavé, že ani o jeho rýmové dvojici („jeho pád“) není v originále zmínka, což platí i pro velmi osobitý výraz „chudokrevný střechyl“.

Zřejmě za všemi posuny stojí forma originálu, kterou se Kovtun snaží udržet za každou cenu. Svým úsilím se logicky dopouští posunů, a proto nemůžeme vyčítat Kovtunovi, že se mnohdy liší, ale spíš by nás mělo zajímat, co stojí za jeho volbou konkrétních výrazových prostředků, proč se uchyluje k daným překladatelským postupům. Je logické, že při překladu básnických textů nelze mluvit o absolutní doslovnosti v rovině lexikologické a stylistické, ale spíše v rovině významové – překladatelovým úkolem je nepochybně dostát srovnatelnému účinku. Každá změna by však měla být současně vyváжена nejen obligatorním rýmem, ale i ziskem, který by hodnotně kompenzoval nezbytné ztráty.

Jak píše rusista Milan Hrala (1987: 47), překladatelskou normu po roce 1945 charakterizovala její filologická přesnost a pečlivost, snaha překladatelů pochopit jádro obsahu a ideového smyslu originálu, jazykovými prostředky zvýraznit jeho politickou aktuálnost a užitečnost. Až s nástupem generace Jana Zábrany došlo ke změně: v jeho překladech se dle Hraly (1987: 47) „projevil programový protest proti unifikaci, doslovnosti a přesnosti vyjádření v povrchové rovině [...]“, neboť „nová generace se orientovala na hlubší pochopení díla v jeho širších společenských a uměleckých souvislostech, na jeho výklad a dotvoření.“ Takový je i Kovtun: z provedeného rozboru lze vyvodit, že překladatel se na vybraných místech nechává strhnout svým idiolektem a vlastní představou, které podrobí vše okolo. Zobecnit tvrzení, že z takových míst k nám nepromlouvá překládaný autor, nýbrž básnická osobnost Jiřího Kovtuna se svébytným, charakteristickým stylem vyjadřování, prosyceným jeho citově zabarvenou lyrikou, si však žádá další analýzy, a proto jej v tuto chvíli nelze považovat za axiom, nicméně v případě básně *Březen* jsme k tomuto závěru dospěli.

BIBLIOGRAFIE

- Debnár, Viktor A (2006) 'Čas boření, čas stavění', *Literární noviny* 17(14): 10.
Deml, Jakub (1989) *Moji přátelé*, Praha: Československý spisovatel.
Hájková, Jaroslava (1992) 'I tato chvíle je věčnost', *Metropolitan* 2(170): 15.
Hájková, Jaroslava (1991) 'Historie nutí sokratovské skromnosti', *Studentské listy* (24): 13.
Hrala, Milan (2003) 'Překlad z ruštiny 1945–2003', in *Český překlad I (1945–2003)*, Praha: FF UK, 20–26.
Hrala, Milan (1987) *Současnost uměleckého překladu*, Praha: Československý spisovatel.
Kovtun, Jiří (1995) *Hřbet velryby*, Praha: Torst.
Kovtun, Jiří (1960) 'O Pasternakových *Básních doktora Živaga*', *Sklizeň* 8(9–10): 10–12.
Levý, Jiří (1971) 'Čapkovy překlady ve vývoji českého překladatelství a českého verše', in *Bude literární věda exaktní vědou?*, Praha: Československý spisovatel, 227–268.
Opat, Jaroslav (1991) 'Rozhovor místo doslovu', in Jiří Kovtun, *Masarykův triumf*, Praha: Odeon, 521–525.
Putna, Martin C. (2017) *Česká katolická literatura 1945–1989*, Praha: Torst.
Salvet, Jiří (1997) 'Nostalgické volání', *Host* 13(4): 111–113.
Svoboda, Jiří (1961) 'Pasternak stále živý', *Archa* 3(3): 79–80.
Štolba, Jan (1995) 'Hvězda se obveselila ploutví', *Literární noviny* 6(36): 7.
Trávníček, Jiří (1995) 'Hlasy z mírna', *Tvar* 6(19): 20.
Zahrádka, Miroslav (2005) 'Peripetie a percepce ruské literatury u nás po roce 1945', in *Český překlad II (1945–2004)*, Praha: FF UK, 280–285.

Elektronické zdroje

- <http://www.scriptum.cz> (access: 21. 9. 2017).
<http://www.databaze-prekladu.cz> (access: 21. 9. 2017).
<http://clb.ucl.cas.cz> (access: 21. 9. 2017).

РЕЗЮМЕ

Цель этой статьи – выявить роль Иржиго Ковтуна, чешского писателя и историка, его вклад в развитие чешского переводоведения. Наша статья основана на статье «Переводы Карела Чапека в развитии чешского переводоведения и стиховедения», написанной Йиржим Левым, которая служит нашей теоретико-методологической основой. Хотя работа Иржиго Ковтуна не является обширной, его переводы имеют важное значение: в контексте его перевода «Стихи доктора Живаго», изданного издательством «Svědectví», мы попытались продемонстрировать, на чем основан метод перевода Ковтуна, и как на его творческий процесс и выбор переводимых авторов повлиял тот факт, что он сам был поэтом. Вывод заключается в том, что переводы Ковтуна точны в формальном смысле, но часто теряют первоначальный характер и вносят в переводные стихи элементы собственного поэтического идиолекта переводчика.

Mgr. Lukáš Klimeš

Ústav translátologie, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha

lukas.klimes@ff.cuni.cz

PŘEVOD STYLU V LITERÁRNÍM PŘEKLADU: VYUŽITÍ PARALELNÍCH KORPUSŮ A DALŠÍCH ELEKTRONICKÝCH NÁSTROJŮ

JITKA ZEHNALOVÁ

ABSTRACT

The contribution deals with the use of electronic tools for investigating the transfer of authorial style in literary translation. It first introduces a method of sentence length analysis of source texts and target texts by means of graphs created by the combined use of the *Excel* application and of translation memories (TM) created in the CAT tool *Memsource Cloud*. The applicability of the method is demonstrated on samples of Bohumil Hrabal's texts *Cutting It Short* and *I Served the King of England* translated into English by James Naughton and Paul Wilson respectively, and further tested for the purposes of investigating translator's style on other texts by Hrabal (*The Little Town Where Time Stood Still* and *Mr. Kafka and Other Tales from the Times of the Cult*) and texts by other Czech authors translated by these translators (Miroslav Holub's text *The Jingle Bell Principle* and Ivan Klíma's text *Waiting for the Dark, Waiting for the Light*). Secondly, the quantitative data obtained from TM are summed up in tables and the ways of interpreting it and using it for comparative stylistic analyses are demonstrated. The author comes to the conclusion that the present-ed methods are useful for exploring translators' style and the transfer of authorial style in translation. Their time-consuming nature is more than balanced off by the quantity and relevance of the obtained results. Their effectiveness can be enhanced by using the TMs as a first step in compiling small-scale corpora, i.e., as files imported into corpus managers, e.g., *Sketch Engine*, capable of compiling parallel tagged corpora of single texts/authors/translators and possibly by using the TMs for compiling manual multilevel annotation corpora, e.g., in the *Graph Anno* tool.

Key words: literary translation, Czech authors in English translations, authorial style, translator's style, CAT tools, small-scale corpora

1. Úvod: Jiří Levý, elektronické nástroje a paralelní korpusy?

Zvolené téma se na první pohled může zdát nelogické – co může mít Jiří Levý, který předčasně zemřel v roce 1967, společného s elektronickými nástroji a korpusy? Ovšem styčné body jsou minimálně dva: Zaprvé, Levý byl inovátor a průkopník a v mnoha ohledech vývoj translatologie předznamenal. Ve své práci čerpal z oborů jako kyber-

netika, teorie her a informatika a dá se předpokládat, že využití moderních technologií v translátologickém výzkumu a hledání nových možností jejich uplatnění by mu bylo blízké. Z druhého, k Levého klíčovému tématům patří *styl a převod stylu* v překladu. Jsou to výzkumné oblasti, které jsou v současné mezinárodní translátologii aktuální a které s využitím korpusů těsně souvisí.

Korpusy se v translátologii začaly používat na začátku devadesátých let, za průkopnický je považován článek Mony Baker (1993). Dnes tvoří korpusová studia součást překladatelských studií (Munday 2016). Jak uvádějí Gabriela Saldanha a Sharon O'Brien, včetně odkazů na konkrétní autory a studie, v první vlně výzkumu šlo především o popis toho, jak se překlady liší od nepřeložených textů, v novějším výzkumu pak o daleko širší spektrum výzkumných oblastí, mimo jiné i zkoumání stylu (Saldanha a O'Brien 2014: 56). V korpusových studiích se v naprosté většině jedná o analýzy velkých objemů dat z existujících korpusů, ale Sara Laviosa zmiňuje, že Kirsten Malmkjær navrhuje doplňovat je o „malé a pečlivě vytvořené korpusy“ (Laviosa 1998: 3) a že Munday využívá malého korpusu vytvořeného pro konkrétní výzkum ve své studii překladu jednoho z románů Gabriela Garcíi Márqueze ze španělštiny do angličtiny (Laviosa 1998: 4).

Tato studie patří do oblasti využití malých korpusů vytvořených pro specifické cíle konkrétního výzkumu. Zabýváme se v ní převodem autorského stylu v literárním překladu a naším cílem je ukázat, že malé korpusy a další elektronické nástroje jsou využitelné pro kvantitativní i kvalitativní stylistické analýzy výchozích textů (VT) a cílových textů (CT). Malými paralelními korpusy míníme korpusy jednotlivých párů VT/CT (případně více textů jednoho autora nebo jednoho překladatele), dalšími elektronickými nástroji pak překladové paměti (tj. soubory ve formátu TMX) exportované z některého z nástrojů počítačem podporovaného překladu (CAT nástroje).¹ Překladové paměti mohou být využity jako předstupeň vytváření malých korpusů např. v korpusovém manažeru *Sketch Engine*. Jsou však využitelné nejen jako vstupy do korpusových manažerů, ale pro některé typy kvantitativních analýz také samostatně, případně spolu s aplikací *Excel*. S využitím malých korpusů a elektronických nástrojů pro daný účel jsou nepochybně spojeny problémy (časová náročnost jejich vytváření, řada metodologických otázek). Užitečnost a efektivnost těchto metod je potřeba ověřit, ale potenciálně nabízejí pro translátologický výzkum nové možnosti.

Studie pojednává o pojetí stylu a převodu autorského stylu u Levého a o pojmech styl překladu a styl překladatele, jak je chápe současný výzkum. Popisujeme v ní využití CAT nástroje *Memsourc Cloud* v kombinaci s aplikací *Excel* pro analýzu délky vět jako jednoho z rysů autorského stylu a jeho převodu v překladu. Jako příklad používáme Hrabalovy texty *Postřižiny* a *Obsluhoval jsem anglického krále* a jejich překlady do angličtiny pořízené Jamesem Naughtonem a Paulem Wilsonem. Dále zkoumáme možnosti této metody pro analýzu stylu překladatele. Pomocí prezentované metody jsou analyzovány další Hrabalovy texty (*Městečko, kde se zastavil čas* a *Inzerát na dům, ve kterém už nechci bydlet*) a texty dalších českých autorů přeložené uvedenými překladateli (text Miroslava Holuba *K principu rolničky* přeložený Jamesem Naughtonem a text Ivana Klímy *Čekání na tmou, čekání na světlo* v překladu Paula Wilsona). V závěru přinášíme návrhy na využití této metody pro různé typy stylistických analýz a dokládáme je na příkladech.

¹ Zkratka CAT, Computer-Aided Translation, označuje počítačem podporovaný překlad.

2. Styl a překlad

Jiří Levý jako pokračovatel Pražské školy a zastánce funkčního přístupu k překladu považuje styl za jednu ze základních otázek překladu a stylistické nadání překladatele za prvořadé: „Svůj talent může překladatel uplatnit především při jazykové stylizaci, proto potřebuje v první řadě nadání stylistické“ (Levý 1998: 68). O významu autorského stylu a jeho převodu v překladu uvažuje ve smyslu „sdělení všech podstatných kvalit originálu čtenáři“ (Levý 1998: 89–90). Tato formulace zaměřuje pozornost nejen na „podstatné kvality originálu“, ale také na čtenáře jako na významný parametr překladatelského stylistického rozhodování. Levý také explicitně říká, že „[z]achování stylu je požadavek velmi problematický a v plné míře ne zcela uskutečnitelný“ (Levý 1998: 90), proto má v jeho pojetí převodu autorského stylu zásadní význam pojem *hodnota*: „Překladatel má zachovat nikoliv formální obrysy textu, nýbrž jejich významovou a estetickou hodnotu, a to prostředky, které mohou [českému] čtenáři tyto hodnoty sdělit“ (Levý 1998: 90). Pro Levého je styl VT „objektivní fakt, který si překladatel subjektivně přetváří“ (Levý 1998: 91). Do hry o „problematický“ převod autorského stylu tedy kromě čtenáře, pro kterého je překlad určen, vstupuje také překladatel a jeho subjektivní rozhodování – důraz na čtenáře a na překladatele (který počítá s perspektivou čtenáře) je charakteristický pro celé Levého dílo.

V české translatoologii zakotvené v Pražské škole je styl samozřejmou a významnou součástí úvah o překladu, ale v mezinárodním kontextu se slovo *styl* v odborné literatuře až na výjimky dlouho objevovalo jen okrajově, pokud vůbec (Snell-Hornby 1988: 119–121). Ke změně došlo v devadesátých letech se vznikem výše zmiňovaných korpusových překladatelských studií, která kromě překladových univerzálií zaměřila pozornost také na styl překladatele. Po roce 2000 byla publikována řada stylistických studií (např. Baker 2000; Malmkjær 2003; Boase-Beier 2006; Bosseaux 2007; Kenny 2001; Saldanha 2011), které ovšem *styl překladatele* chápou různě. Tyto odlišné přístupy rozebírá Gabriela Saldanha a uvádí, že Kirsten Malmkjær (2003) a Jean Boase-Beier (2006) chápou styl překladatele jako „způsob reagování na VT“, zatímco Mona Baker (2000) jako „idiosynkratický styl, který se nemění u několika CT navzdory rozdílům mezi VT“ (Saldanha 2011: 27). Domníváme se, že oba přístupy mají své opodstatnění a že předkládaná metoda zkoumání délky vět je efektivně využitelná jak pro analyzování „způsobu reagování na VT“, tak pro odhalování „otisku palce“, jak idiosynkratický styl překladatele metaforicky označuje Mona Baker (2000: 245).

3. Možnosti využití CAT nástroje *Memsources Cloud* pro analýzu délky vět ve VT a CT

Pomocí nástroje *Memsources Cloud* zkoumáme převod jednoho ze specifických rysů Hrabalova stylu – orálního proudu, konkrétně délky vět – z češtiny do angličtiny dvěma překladateli. Analyzovanými texty jsou *Postřižiny* (1970/1976), v překladu Jamese Naughtona jako *Cutting It Short* (1993), a *Obsluhoval jsem anglického krále* (1971), v překladu Paula Wilsona jako *I Served the King of England* (2007). Skutečnosti, že převod daného rysu Hrabalova autorského stylu se u těchto dvou překladatelů značně liší, jsme si byli předem vědomi:

„James NAUGHTON je jediný z Hrabalových překladatelů, který přesně reprodukuje jeho typický styl: Heim, Wilson a Pargeterová zasahují do členění textu a podstatně mění texturu Hrabalovy prózy. [...] Wilson [...] (možná na podnět nakladatele) [...] vnucuje románu *Obsluhoval jsem anglického krále* styl poněkud odlišný, než v jakém byl napsán [...] K nejzávažnějším strukturálním změnám patří jako obvykle rozčlenění volně plynoucí prózy do normálních odstavců a místy dost drastické přerušování plynoucí věty.“ (Partridge 2000: 668–9)²

Naším cílem bylo vytvořit metodu, která by umožnila tyto rozdíly kvantifikovat, vyjádřit vizuálně a následně interpretovat. Dalším cílem bylo ověřit, zda je efektivní a využitelná jako jedna z metod zkoumání převodu stylu v překladu.

Metodologie vytváření níže uvedených a komentovaných grafů byla podrobně popsána jinde (Zehnalová 2016), proto zde uvádíme jen stručný popis: Kvalitní scan VT byl po editaci a převedení na formát DOCX nebo RTF vložen do nástroje *Memsources Cloud* (MSC), který provedl automatickou segmentaci. Ta byla zkontrolována a případně manuálně upravena. Stejně jsme postupovali u CT, s tím rozdílem, že jednotlivé segmenty bylo nutné vkládat manuálně. Výstupy z MSC udávají Tabulka 1 a Tabulka 2:

Tabulka 1: Výstupy z MSC za texty *Postřižiny / Cutting It Short*

Výstupy z MSC	VT: <i>Postřižiny</i>	CT: <i>Cutting It Short</i>
Délka textu (počet slov)	29 799	38 235
Délka textu (počet znaků)	140 920	167 857
Délka textu (počet segmentů)	847	862
Průměrná délka segmentu (počet znaků)	166	195
Tři nejdelší segmenty (počet znaků)	3 647 3 511 3 459	1 814 1 639 1 602

Data za *Postřižiny / Cutting It Short* ukazují, že:

- překladatel zasahoval do délky vět (segmentů);
- v některých případech značně (viz délka tří nejdelších segmentů);
- celkově nebyly posuny tak výrazné, jak naznačuje srovnání tří nejdelších segmentů: počet segmentů CT je jen mírně vyšší než počet segmentů VT a průměrná délka segmentu je dokonce vyšší u CT než u VT.

² James NAUGHTON is the only one of Hrabal's translators who exactly reproduces this typical manner: Heim, Wilson and Pargeter all break up their respective texts, significantly altering the texture of Hrabal's prose. [...] Wilson [...] (perhaps with his publisher's encouragement) [...] appears to have ended up imposing on the novel *I Served the King of England* a style slightly different from that in which it was written [...] As usual the most serious structural change is the breaking up of the free-flowing prose into normal paragraphs and the forcing of sometimes quite drastic breaks in the sentence flow. (Překlad autorka studie).

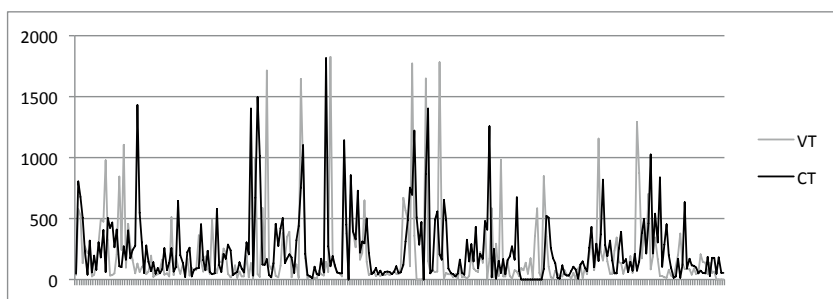
Tabulka 2: Výstupy z MSC za vzorky textů *Obsluhoval jsem anglického krále / I Served the King of England* (kapitoly „Sklenice grenadýny“ / „A Glass of Grenadine“, „Hotel Tichota“ / „Hotel Tichota“ a „Obsluhoval jsem anglického krále“ / „I Served the King of England“)

Výstupy z MSC	VT: <i>Obsluhoval jsem anglického krále</i>	CT: <i>I Served the King of England</i>
Délka textového vzorku (počet slov)	36 573	41 366
Délka textového vzorku (počet znaků)	166 500	177 733
Délka textového vzorku (počet segmentů)	360	1 138
Průměrná délka segmentu (počet znaků)	463	156
Tři nejdelší segmenty (počet znaků)	6 559 5 061 3 428	905 696 683

Data za tři kapitoly textů *Obsluhoval jsem anglického krále / I Served the King of England* ukazují, že:

- zásahy překladatele do délky vět byly extrémní;
- počet segmentů je více než třikrát vyšší v CT než ve VT;
- průměrná délka segmentu je téměř třikrát vyšší ve VT než v CT;
- počty znaků ve třech nejdelších segmentech ukazují ještě větší disproporce.

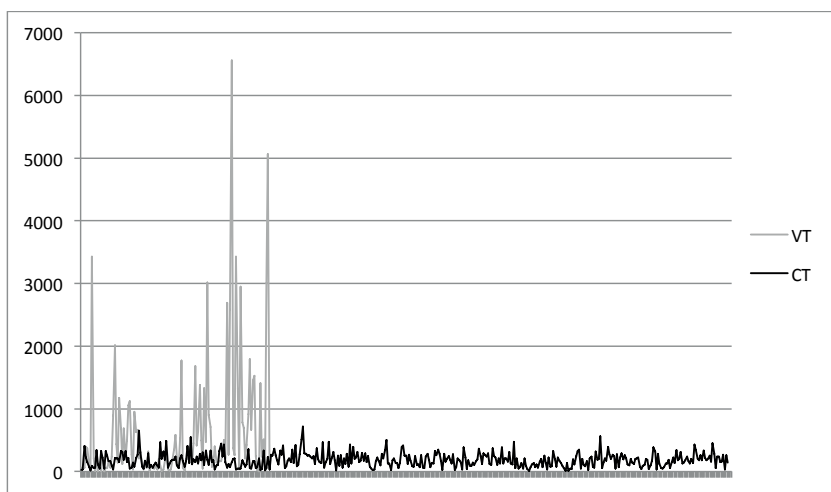
Údaje z MSC (počty znaků za každý segment) jsme následně vložili do tabulek aplikace *Excel*. Výstupem z *Excelu* jsou grafy, které znázorňují výsledky analýzy vizuálně. K dispozici máme grafy za jednotlivé kapitoly celého VT a CT *Postřižiny* a za tři kapitoly *Anglického krále*. Pro vysvětlení použité metody postačí uvést jeden graf za *Postřižiny* a jeden za *Anglického krále*.

Graf 1: Délka segmentů ve VT a CT: *Postřižiny / Cutting It Short* (kapitoly 9–12)

Pozn. vertikální osa = počet znaků v segmentu; horizontální osa = počet segmentů v daném textovém vzorku; barvy: šedá = VT, černá = CT

Graf (1) za *Postřižiny / Cutting It Short* názorně ukazuje, že překladatel (James Naughton) převedl délku vět (segmentů) VT relativně velmi přesně. Délku vět zjevně považoval za jednu z podstatných kvalit originálu, jehož významovou a estetickou hodnotu je cílový čtenář schopen ocenit. Graf (2) za kapitolu *Obsluhoval jsem anglického krále / I Served the*

Graf 2: Délka segmentů ve VT a CT: *Obsluhoval jsem anglického krále / I Served the King of England* (kapitola „Obsluhoval jsem anglického krále“ / „I Served the King of England“)

Pozn. vertikální osa = počet znaků v segmentu; horizontální osa = počet segmentů v daném textovém vzorku; barvy: šedá = VT, černá = CT

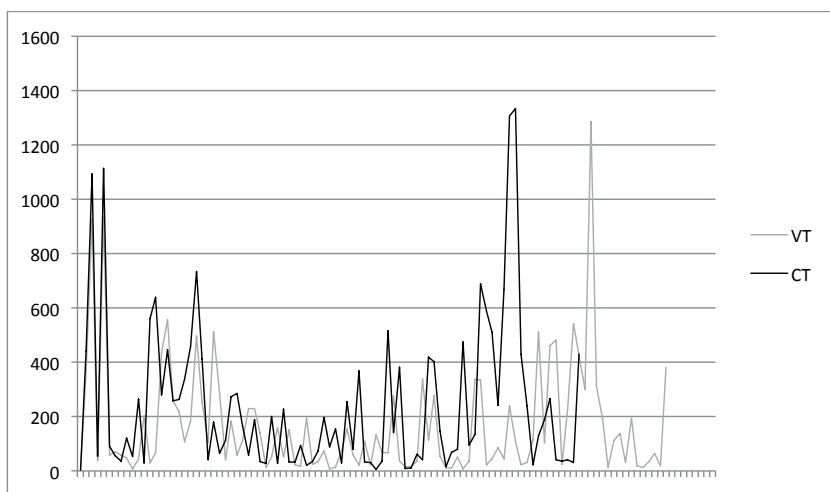
King of England ukazuje, že zásahy překladatele (Paul Wilson) do délky vět byly razantní, že nivelizují tento rys Hrabalova autorského stylu a srovnání s grafy za další kapitoly, které zde neuvádíme, dokládá, že jsou nejrazantnější právě v kapitole „Obsluhoval jsem anglického krále“ / „I Served the King of England“, kde je tento rys autorského stylu ve VT nejvýraznější. Překladatel se patrně domníval, že tuto významovou a estetickou hodnotu by cílový čtenář neoceníl, případně že by ztěžovala recepci textu. Grafy názorně ukazují a dokládají, že „způsob reagování na VT“, v tomto případě na jeden rys autorského stylu, se u jednotlivých překladatelů může zásadně lišit.

V těchto souvislostech se nabízejí dvě výzkumné otázky:

1) Patří relativně velmi přesné (relativně ve srovnání s Wilsonovým překladem) převádění délky vět v překladu Jamese Naughtona a razantní zásahy do délky vět v překladu Paula Wilsona ke způsobu reagování těchto překladatelů i na další Hrabalovy texty?

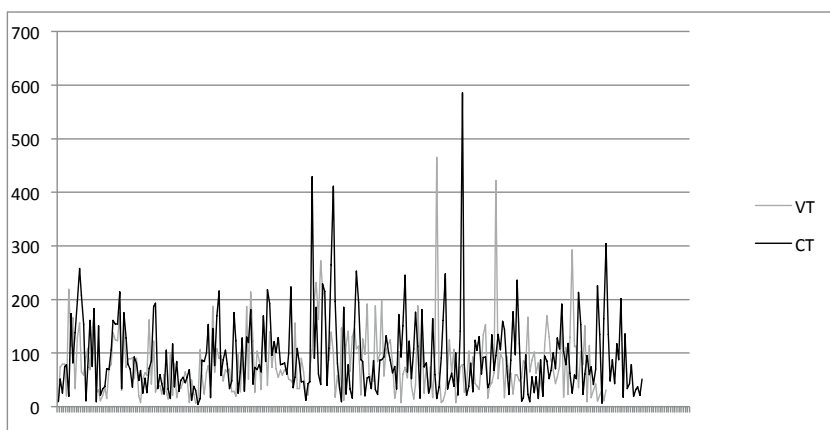
2) Pokud ano, jsou tyto způsoby součástí jejich idiosynkratického stylu? Pokud ne, dají se u těchto překladatelů vystopovat nějaké tendence ve způsobu převodu délky vět?

Pro zodpovězení těchto otázek jsme použili stejnou metodu. Grafy (3) a (4) ukazují, jakým způsobem přistoupili tito překladatelé k převodu délky vět u Hrabalových textů *Městečko, kde se zastavil čas* (1991) v překladu Jamese Naughtona *The Little Town Where Time Stood Still* (1993/1994) a *Inzerát na dům, kde už nechci bydlet* (1965/2003) v překladu Paula Wilsona *Mr. Kafka and Other Tales from the Times of the Cult* (2015). Grafy (9) a (10) znázorňují převod délky vět použitý Jamesem Naughtonem u textu Miroslava Holuba *K principu rolničky* (1987) v překladu *The Jingle Bell Principle* (1992) a Paulem Wilsonem u textu Ivany Klímy *Čekání na tmou, čekání na světlo* (1993/1996) v překladu *Waiting for the Dark, Waiting for the Light* (1994/1995).

Graf 3: Délka segmentů ve VT a CT: *Městečko, kde se zastavil čas / The Little Town Where Time Stood Still* (kapitola „1“ / „One“)

Pozn. vertikální osa = počet znaků v segmentu; horizontální osa = počet segmentů v daném textovém vzorku; barvy: šedá = VT, černá = CT

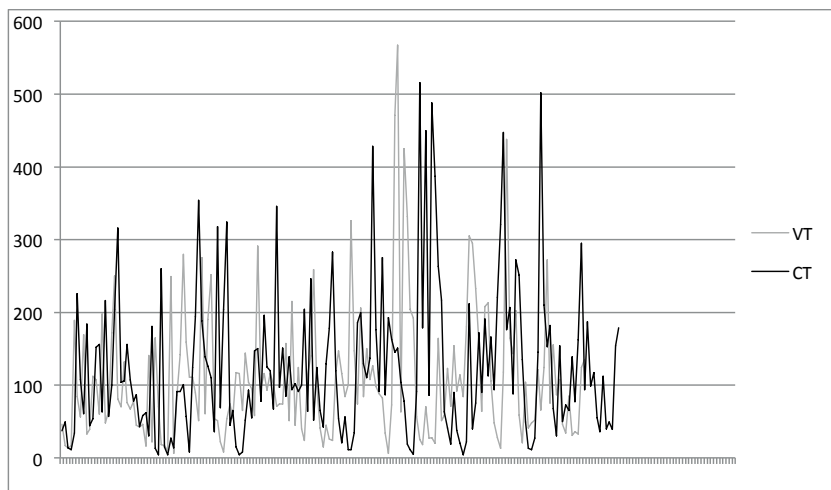
Graf 4: Délka segmentů ve VT a CT: *Inzerát na dům, kde už nechci bydlet / Mr. Kafka and Other Tales from the Times of the Cult* (povídka „-kafkárna“³ / „Mr. Kafka“)

Pozn. vertikální osa = počet znaků v segmentu; horizontální osa = počet segmentů v daném textovém vzorku; barvy: šedá = VT, černá = CT

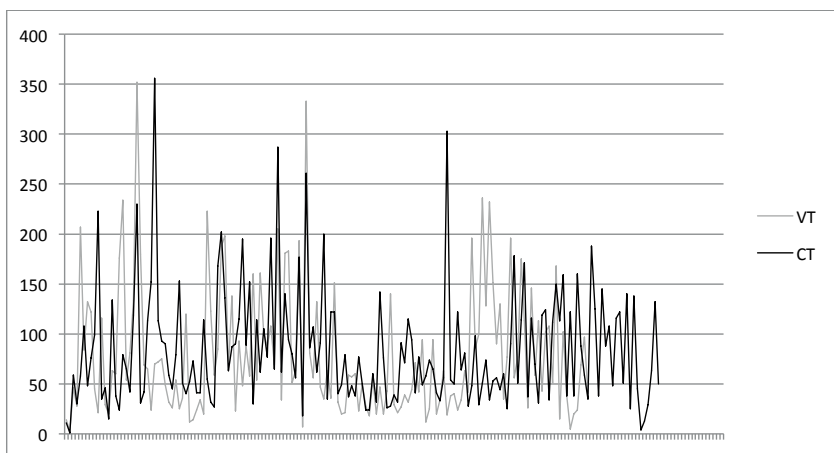
³ V analyzovaném vydání má název povídky uvedenou podobu.

Z grafů (3) a (4) je zřejmé, že odpověď na první otázku je záporná. Relativně velmi přesné převádění délky vět u Jamese Naughtona a razantní zásahy do délky vět u Paula Wilsona nepatří ke způsobu reagování těchto překladatelů i na jiné Hrabalovy texty. Naughtonovy zásahy do délky vět jsou větší, než tomu bylo v předchozím překladu, jeho strategie spočívá v častém prodlužování segmentů CT, čímž dochází dokonce k poměrně významné změně počtu segmentů (CT 88 / VT 103 segmentů, tedy poměr CT/VT 0,85), což se v grafu jeví jako „zkrácení“ CT. Ještě daleko zásadnější a při srovnání grafů viditelnější je změna Wilsonovy strategie převodu délky vět. Strategie je relativně (v porovnání s *Anglickým králem*) velmi přesná, spočívá ve zkracování i prodlužování segmentů, takže výsledkem je zvýšení počtu segmentů CT (CT 278 / VT 261 segmentů, tj. poměr CT/VT 1,07). Z hlediska převodu délky vět (segmentů) je tedy Wilsonův překlad *Kafkárny* přesnější než Naughtonův překlad první kapitoly *Městečka*.

Grafy (5) a (6) ukazují, že strategie obou překladatelů spočívá v kombinaci zkracování a prodlužování segmentů s výsledným zvýšením počtu segmentů v CT. Holubův text přeložený Jamesem Naughtonem charakterizují tyto údaje: CT 181 a VT 170 segmentů, tj. poměr CT/VT 1,06), Klímův text přeložený Paulem Wilsonem tyto údaje: CT 170 a VT 150 segmentů, tj. poměr CT/VT 1,13). Pokud jde o druhou otázku, týkající se idiosynkratického stylu překladatele, byla částečně zodpovězena už výše. Relativně přesný převod délky vět u Jamese Naughtona a razantní zkracování vět u Paula Wilsona není způsobem, kterým tito překladatelé reagují na všechny Hrabalovy texty, není tudíž součástí jejich idiosynkratického překladatelského stylu. Údaje za další překlady to potvrzují.

Graf 5: Délka segmentů ve VT a CT: *K principu rolničky / The Jingle Bell Principle* (sloupky „Pravidla sloupků“, „Obrana automobilu“, „Cestičky“, „Vratká regulérnost světa“, „Mouchy“, „O zavazadle nedílném“, „Naučná brašna“ / „The Rules of Writing Short Columns“, „In Defence of the Motor-Car“, „Pathways“, „The Fragile Regularity of the World“, „Flies“, „On Inseparable Baggage“, „The Instructive Camera-Case“) Pozn. vertikální osa = počet znaků v segmentu; horizontální osa = počet segmentů v daném textovém vzorku; barvy: šedá = VT, černá = CT

Graf 6: Délka segmentů ve VT a CT: *Čekání na tmu, čekání na světlo / Waiting for the Dark, Waiting for the Light* („Kapitola první, 1.“ / „Chapter One, 1.“)

Pozn. vertikální osa = počet znaků v segmentu; horizontální osa = počet segmentů v daném textovém vzorku; barvy: šedá = VT, černá = CT

Tabulka 3: Údaje za analyzované překlady Jamese Naughtona

James Naughton						
Autor	Text / Poměr VT/CT	Vzorek	Délka vzorku			Zásahy do délky segmentu
			znaky	slova	segm.	
Bohumil Hrabal	<i>Postřižiny</i> <i>Cutting It Short</i>	celý text	140 920	29 799	847	
		celý text	167 857	38 235	862	
	Poměr CT/VT		1,19	1,28	1,018	minimální
	<i>Městečko</i> <i>Little Town</i>	„1“	14 327	3 121	103	
		„One“	17 333	4 147	88	
Poměr CT/VT		1,21	1,33	0,85	střední	
Miroslav Holub	<i>K principu rol.</i> <i>Jingle Bell Pr.</i>	7 sloupků	15 937	2 880	170	
		7 sloupků	18 916	3 850	181	
	Poměr CT/VT		1,19	1,34	1,06	malé

Na druhou část dotazu (zda se dají ve způsobu převodu délky vět vystopovat u těchto překladatelů nějaké tendence) je odpověď kladná, viz Tabulku 3 a 4. Zásahy do délky vět se u Jamese Naughtona pohybují v rozmezí minimální až střední⁴, překladatel věty zkracuje i prodlužuje, v jednom případě dochází ke snížení počtu vět v CT. U Paula Wilsona se zásahy do délky vět pohybují od malých přes střední až po extrémní, překladatel věty zkracuje i prodlužuje, ve všech případech dochází ke zvyšování počtu vět v CT. Až další výzkum by prokázal, zda tyto tendence platí i pro další překlady těchto překladatelů.

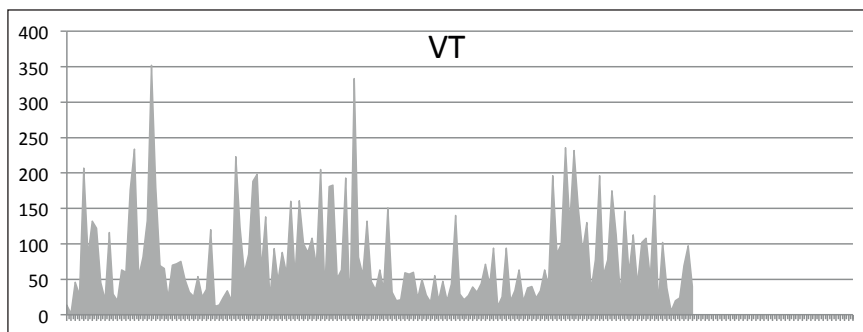
⁴ Na stupnici: Do 2 % minimální, 3–10 % malé, 11–50 % střední, 51–100 % velké, více než 100 % extrémní.

Tabulka 4: Údaje za analyzované překlady Paula Wilsona

Paul Wilson						
Autor	Text / Poměr VT/CT	Vzorek	Délka vzorku			Zásahy do délky segmentu
			znaky	slova	segm.	
Bohumil Hrabal	<i>Anglický král</i> <i>King of Engl.</i>	3 kapitoly	166 500	36 573	360	
		3 kapitoly	177 733	41 366	1 138	
	Poměr CT/VT		1,07	1,13	3,16	extrémní
	<i>Inzerát na dům</i> <i>Mr. Kafka and</i>	„-kafkárna“	17 573	3 571	260	
„Mr. Kafka“		21 313	4 797	277		
Poměr CT/VT		1,21	1,34	1,07	malé	
Ivan Klíma	<i>Čekání</i> <i>Waiting</i>	„K. první, 1“	10 072	1 980	149	
		„Ch. One, 1“	11 606	2 545	169	
Poměr CT/VT		1,15	1,29	1,13	střední	

Použitá metoda (grafické znázornění, kvantitativní vyhodnocení a interpretace dat) analýzy zásahů překladatele do délky vět se tedy dá využít pro srovnávání více překladů a/ nebo více překladatelů. Další možností je použít ji pro podrobnější analýzy jednotlivých překladů, a to buď samostatně, nebo v kombinaci s kvalitativní analýzou (např. v jakých částech textu dochází ke zkracování/prodlužování vět – v pásmu vypravěče, v dialozích postav apod. a s jakými důsledky pro charakterizaci postav, prostředí apod.), případně v kombinaci s analýzou dalších stylistických rysů. Následující rozbor je ukázkou toho, jak se kvantitativní data a grafické znázornění dají uplatnit pro detailnější analýzu jednoho překladu.

Analyzovaným textem je vzorek z textu Ivany Klímy *Čekání na tmou, čekání na světlo* v překladu Paula Wilsona *Waiting for the Dark, Waiting for the Light*. Následující grafy (7) a (8) se od grafů (9) a (10) liší způsobem zobrazení, v obou případech však jde o znázornění toho, jak jsou délky vět rozloženy v textu ukázky, a to samostatně za VT a CT: VT se skládá z menšího počtu segmentů, které se od sebe relativně výrazně liší svou délkou, CT se skládá z většího počtu segmentů s méně výraznými rozdíly v délce segmentů.

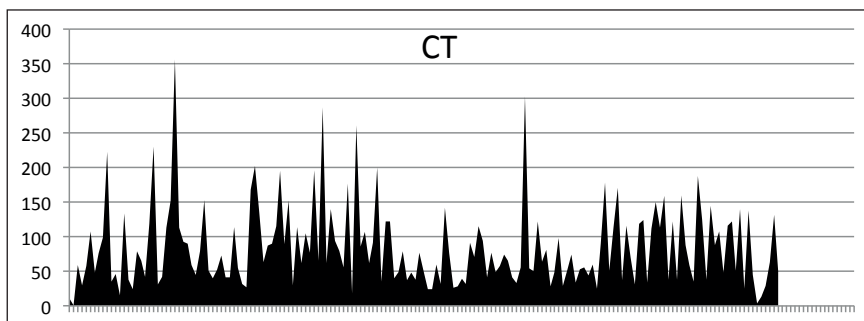

Graf 7: Délka a počet segmentů VT: *Čekání na tmou, čekání na světlo* („Kapitola první, 1.“)
Pozn. vertikální osa = počet znaků v segmentu; horizontální osa = počet segmentů v daném textovém vzorku; barvy: šedá = VT

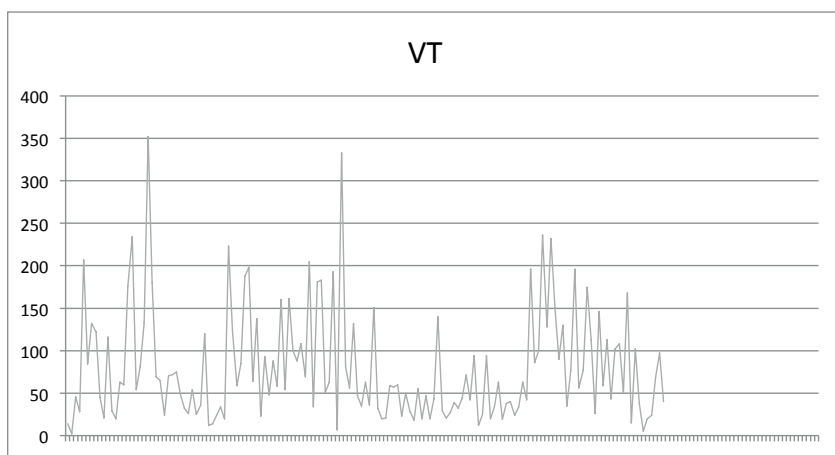
Podrobnější zobrazení v grafech (9) a (10) lépe vyjadřuje celkovou strategii převodu délky vět. Délka nejdelších segmentů je rozložena rovnoměrněji, takže rozdíly mezi nejdelšími segmenty jsou menší než ve VT, větší počet segmentů je ve střední části spektra (31 až 200 znaků), hlavní změnou je prodlužování nejkratších segmentů (výrazně menší počet segmentů má méně než 30 znaků). Celkově se překladatelská strategie dá popsat jako nivelizace rozdílů v délce vět.

Tabulka 5 podává informace, které jsou v Grafech 9 a 10 zachyceny vizuálně, pomocí absolutních čísel a procentuálních poměrů. Procento nejdelších segmentů se příliš neliší, ale rozložení jejich délky je rovnoměrnější v CT, procento nejkratších segmentů je výrazně vyšší ve VT, procento středně dlouhých segmentů je vyšší v CT.

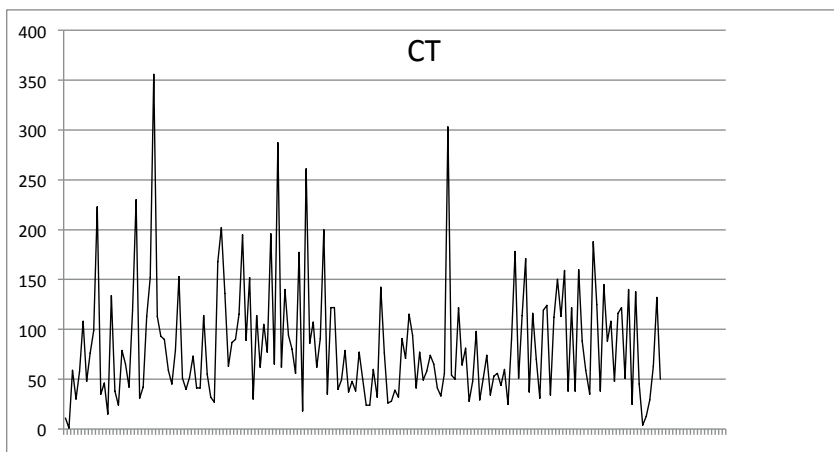
Data prezentovaná v grafech a tabulkách dokládají, že změny délek vět, ke kterým v překladu došlo, nebyly náhodné.

Graf 8: Délka a počet segmentů CT: *Waiting for the Dark, Waiting for the Light* („Chapter One, 1.“)
Pozn. vertikální osa = počet znaků v segmentu; horizontální osa = počet segmentů v daném textovém vzorku; barvy: černá = CT

Graf 9: Délka a počet segmentů VT: *Čekání na tmou, čekání na světlo* („Kapitola první, 1.“)
Pozn. vertikální osa = počet znaků v segmentu; horizontální osa = počet segmentů v daném textovém vzorku; barvy: šedá = VT

Graf 10: Délka a počet segmentů CT: *Waiting for the Dark, Waiting for the Light* („Chapter One, 1“) Pozn. vertikální osa = počet znaků v segmentu; horizontální osa = počet segmentů v daném textovém vzorku; barvy: černá = CT

Tabulka 5: Délky a počty segmentů ve VT a CT: *Čekání na tmou, čekání na světlo / Waiting for the Dark, Waiting for the Light* („Kapitola první, 1.“ / „Chapter One, 1“)

Počet znaků v segmentu	VT		CT		
	Počet těchto segm.	Procento těchto segmentů	Počet těchto segm.	Procento těchto segmentů	
1–30	35	23,5	19	11,2	
31–50	28	18,8	40	23,6	84,6
51–100	44	29,5	57	33,7	
101–200	34	22,8	46	27,2	
201–250	6	4,0	3	1,8	4,1
251–300	0	0	2	1,2	
nad 301	2	1,3	2	1,2	
celkem	149		169		

4. Závěry

Výzkum potvrdil, že popisovaná metoda je dobře využitelná pro analyzování způsobu, jakým překladatelé reagují na délku vět VT, což je jeden ze stylistických rysů každého literárního textu a v některých případech může být výrazným rysem autorského stylu. Stejně dobře je využitelná pro odhalování idiosynkratického stylu překladatele. Provedené analýzy ukazují, že se nemusí jednat o zjištění typu „překladatel A téměř nemění délku vět VT, zatímco překladatel B věty VT výrazně zkracuje“, ale o odhalování tendencí, které

překladatelé při převodu délky vět uplatňují (např. „zásahy překladatele A se pohybují v rozmezí minimální až střední, zásahy překladatele B od malých přes střední až po extrémní“). Metoda přináší zajímavé výsledky i při zkoumání jediného překladu. Analýza převodu délky vět ve Wilsonově překladu Klímova textu dokládá, že za strategií převodu tohoto stylistického rysu je promyšlená koncepce, jejímž cílem je vytvoření stylisticky sice nivelizovaného, ale cílovému čtenáři přístupnějšího CT. Další analýzy (kvantitativní i kvalitativní), které již nejsou tématem této studie, prokázaly, že tato koncepce zahrnuje i další stylistické rysy Klímova textu a že zpřístupnění textu cílovému čtenáři je jejich společným jmenovatelem a cílem, který překladatelská koncepce sleduje.⁵

Pokud jde o efektivitu metody, jsme přesvědčeni, že její časová náročnost je více než vyvážena množstvím a relevantností dat, která poskytuje. Jak už bylo naznačeno v úvodu, využití elektronických nástrojů na sebe navazuje, což efektivitu metody značně zvyšuje – překladové paměti vytvořené v některém z CAT nástrojů se dají použít jako vstup do korpusových manažerů, schopných vytvořit paralelní tagované korpusy konkrétních textů/překladatelů/autorů. Dalším krokem pak může být vytvoření korpusu s manuální víceúrovňovou anotací, např. v nástroji *Graph Anno*, který umožňuje tagovat texty podle parametrů, na které je analýza zaměřena. Způsoby použití tagovaných/manuálně tagovaných korpusů pro analyzování stylu a jeho převodu v překladu jsou tématem dalšího výzkumu.

BIBLIOGRAFIE

Primární zdroje

- Holub, Miroslav (1987) *K principu rolničky*, Praha: Melantrich.
—— (1992) *The Jingle Bell Principle*, překlad James Naughton, Newcastle upon Tyne: Bloodaxe Books.
Hrabal, Bohumil (1971) *Obsluhoval jsem anglického krále: Povídky*, Praha: Jazzová sekce.
—— (1976) *Postřižiny*, Praha: Československý spisovatel.
—— (1991) *Městečko, kde se zastavil čas*, Praha: Odeon.
—— (1993) *The Little Town Where Time Stood Still and Cutting It Short*, překlad James Naughton, New York: Pantheon Books.
—— (2003) *Inzerát na dům, ve kterém už nechci bydlet*, Praha: Mladá fronta.
—— (2007) *I Served the King of England*, překlad Paul Wilson, New York: New Directions.
—— (2015) *Mr. Kafka and Other Tales from the Times of the Cult*, překlad Paul Wilson, New York: New Directions.
Klíma, Ivan (1995) *Waiting for the Dark, Waiting for the Light*, překlad Paul Wilson, New York: Grove Press.
—— (1996) *Čekání na tmou, čekání na světlo*, Praha: Hynek.

Sekundární zdroje

- Baker, Mona (1993) 'Corpus Linguistics and Translation Studies: Implications and Applications', in Mona Baker, Gill Francis and Elena Tognini-Bonelli (eds.) *Text and Technology: In Honor of John Sinclair*, Amsterdam: John Benjamins, 233–50.
—— (2000) 'Towards a Methodology for Investigating the Style of a Literary Translator', *Target* 12(2): 241–66.

⁵ „Z názoru na dílo a ze zaměření na konzumenta určitého typu vyrůstá překladatelovo pojetí předlohy, překladatelská koncepce“ (Levy 1998: 64).

- Boase-Beier, Jean (2006) *Stylistic Approaches to Translation*, Manchester: St. Jerome.
- Bosseaux, Charlotte (2007) *How Does It Feel? Point of View in Translation: The Case of Virginia Woolf into French*, Amsterdam: Rodopi.
- Kenny, Dorothy (2001) *Lexis and Creativity in Translation: A Corpus-Based Study*, Manchester: St. Jerome.
- Laviosa, Sara (1998) 'The Corpus-Based Approach: A New Paradigm in Translation Studies', *Meta* 43(4): 1–6.
- Levý, Jiří (1998) *Umění překladu*, Praha: Ivo Železný.
- Malmkjær, Kirsten (2003) 'What Happened to God and the Angels: An Exercise in Translational Stylistics', *Target* 15(1): 37–58.
- Munday, Jeremy (2016) *Introducing Translation Studies: Theories and Applications*, 4th ed., New York: Routledge.
- Partridge, James (2000) 'Bohumil Hrabal', in Olive Classe (ed.) *Encyclopedia of Literary Translation into English: Vol. 1*, Londýn: Fitzroy Dearborn Publishers, 667–70.
- Saldanha, Gabriela (2011) 'Translator Style: Methodological Considerations', *The Translator* 17(1): 25–50.
- Saldanha, Gabriela a Sharon O'Brien (2014) *Research Methodologies in Translation Studies*, New York: Routledge.
- Snell-Hornby, Mary (1988) *Translation Studies: An Integrated Approach*, Amsterdam: John Benjamins.
- Zehnalová, Jitka (2016) 'Literary Style and Its Transfer in Translation: Bohumil Hrabal in English', in *The Art of Translation: Jiří Levý (1926–1967) y la otra historia de la Traductología, Mutatis Mutandis* 9(2): 418–44.

Online zdroje

- Graph Anno*, <https://github.com/LBierkandt/graph-anno> (access: 1. 10. 2016).
- Memsource Cloud*, <https://cloud.memsource.com/web/login/auth?backUrl=%2Fhome> (access: 1. 10. 2016).
- Sketch Engine*, <https://www.sketchengine.co.uk/> (access: 1. 10. 2016).

RESUMÉ

Die Übersetzung des Stils in der literarischen Übersetzung: Verwendung von CAT-Instrumenten und Parallelkorpora

Unser Beitrag befasst sich mit der Verwendung von elektronischen Instrumenten in Bezug auf die Untersuchung des Autorenstils in der literarischen Übersetzung. Die Autorin des Beitrags stellt die Methode der Satzlängeanalyse in den Ausgangs- (weiter als AT) und Zieltexten (weiter als ZT) vor, zuerst mittels von *Excel*-Graphiken und weiter mittels von dem im CAT- *MemsourceCloud* erschaffenen „Übersetzungsgedächtnis“ (Translation Memory, weiter als TM). Die Möglichkeiten dieser Methode werden anhand von Beispielen aus Hrabals Texten demonstriert: *Die Schur* und *Ich habe den englischen König bedient*, in englischer Übersetzung von James Naughton und Paul Wilson. Weiter wird die Methode in Bezug auf die Untersuchung des Autorenstils anhand weiterer Texte Hrabals verifiziert: *Das Städtchen, in dem die Zeit stehen blieb* und *Verkaufe Haus, in dem ich nicht mehr wohnen will*. Des Weiteren dienen zur Verifizierung auch Werke anderer tschechischer Autoren, die von denselben Translatoren ins Englische übersetzt wurden (so etwa Holubs Text *Zum Prinzip der Schelle* in Naughtons Translation und Klímas *Warten auf Dunkelheit, Warten auf Licht* in Wilsons Übersetzung).

Des Weiteren werden quantitative Daten zu diesen Texten tabellarisch zusammengefasst und es wird gezeigt, wie sie interpretiert werden können und für die vergleichende stilistische Analyse der AT/ZT und die Beschreibung der Translationsstrategien anzuwenden sind. Die Autorin kommt zum Schluss, dass die beschriebenen Anwendungsmethoden der elektronischen Instrumente gut anwendbar sind für die Behandlung der Autorenstilübersetzung und des Autorenstils in der Übersetzung. Die in Anspruch genommene Zeit wird durch umfangreiche und relevante Resultate mehr als kompensiert. Die Effektivität wird noch wesentlich dadurch erhöht, wenn TM als eine gewisse Vorstufe für das Erschaffen kleiner

Korpora verwendet werden, d.h. als in Korpusmanager wie etwa *Sketch Engine* importierte Dateien, die im Stande sind, getagte Parallelkorpora konkreter Texte/Übersetzer/AutorInnen zu erschaffen, oder auch ein Korpus mit manueller Multi-Level- Annotation etwa im Tool *GraphAnno*.

Mgr. Jitka Zehnalová, Dr.

*Katedra anglistiky a amerikanistiky, Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc
jitka.zehnalova@upol.cz*

This study has been supported by Grant of the Czech Ministry of Education, Youth and Sports No. IGA_FF_2018_012 (Internationalization of Anglo-American Literary Science, English Linguistics and Translation Studies).

Příspěvek vznikl za podpory MŠMT, grant IGA_FF_2018_012 (Internacionalizace v oblasti angloamerické literární vědy, lingvistiky a translologie).

HYPOTÉZA *UNIQUE ITEMS* V PŘEKLADU Z ANGLIČTINY

ADÉLA ŠPÍNOVÁ

ABSTRACT

This article aims to test the so-called unique items hypothesis on Czech language data. The hypothesis formulated by Sonja Tirkkonen-Condit presumes the underrepresentation of unique items (target-language elements that have no direct counterparts in the source language) in translated texts compared to non-translations in the same language. A monolingual comparable sample corpus consisting of Czech translations and non-translations served as language data, both subcorpora containing approximately 17 million tokens. The tested Czech unique items were chosen from lexical units, word-formation phenomena, syntactic structures and language use phenomena. The frequency of these items was subjected to statistical testing with R software. The results reveal a general tendency of translated Czech language to contain less unique items. However, some of the individual items do not correspond to this tendency.

Key words: unique items hypothesis, corpus-based translation studies, comparable monolingual corpus, translated Czech

1. Úvod: hypotéza *unique items* jako možná univerzálie

Hypotézu „jedinečných prvků“ (*unique items hypothesis*) jako možnou překladovou univerzálii formulovala a pojmenovala Sonja Tirkkonen-Conditová v článku „Translatiōnese – a myth or an empirical fact?“ (Tirkkonen-Condit 2002), kde popisuje experiment, v němž měli čtenáři označovat texty buď za originální, nebo za přeložené. Studie se týkala přeložené a nepřeložené finštiny a respondenti v ní svá rozhodnutí zdůvodňovali i slovním komentářem.

Tirkkonen-Conditová uvádí nepřítomnost jedinečných prvků jako hlavní znak, podle kterého byly texty označovány za překlady (ať už správně či nesprávně). Proto usoudila, že tyto tzv. *unique items* představují pro výzkum překladového jazyka relevantní jev a následně provedla i korpusovou studii zaměřenou na ověření hypotézy jedinečných prvků (Tirkkonen-Condit 2004).

Tendenci překladatelů nevyužívat plně potenciál cílového jazyka v případě, že pro určité prvky neexistuje přímá opora ve zdrojovém jazyce, formuloval ovšem již Jiří Levý (1963: 73): „Nebude-li překladatel užívat specifických prostředků svého jazyka, pro které

nemůže být dán podklad v originále, bude výrazová škála překladu chudší, než bývá v původní literatuře, která je sepsána v jazyce překladu.“ Levý zde zmiňuje Güttingerův text *Zielsprache* (Güttinger 1963), z něž nepřímo, přes práci Reissové (1971), vyšla i Tirkkonen-Condítová.

Güttinger (1963: 219) navrhuje testovat kompetenci překladatelů tak, že se ověří frekvence nejběžnějších slov cílového jazyka, která ve zdrojovém jazyce neexistují. Tato „chybějící slova“ mají ukázat, nakolik překladatel ovládá cílový jazyk. Podle Reissové (1971: 19) se pak tento jev netýká pouze slov, ale veškerých jazykových prostředků, které ve zdrojovém jazyce nefungují stejným způsobem jako v jazyce cílovém.

Hypotéza jedinečných prvků tedy sice porovnává překlady a nepřeklady v tomtéž jazyce, je ovšem závislá na specifické kombinaci zdrojového a cílového jazyka; funguje vlastně jako jakási „negativní interference“. Zároveň také odporuje hypotéze „konvencionalizace“ v tom smyslu, že překlady namísto postulované „normality“ vykazují oproti nepřekladům nižší, tedy nenormální frekvence určitých specifických jevů.

Z výše uvedeného je patrné, že hypotéza jedinečných prvků jako taková není nijak nová, její rozsáhlejší kvantitativní výzkum ovšem umožňují teprve jednojazyčné srovnatelné korpusy, které začaly vznikat až v posledních desetiletích a pro řadu jazyků nejsou dosud k dispozici vůbec. Korpusové studie zaměřené na hypotézu jedinečných prvků vznikají zatím spíše ojediněle a nemají jednotné výsledky.

Hypotéza samotná byla také kritizována z teoretického hlediska (Chesterman 2007, Kolehmainen 2013). Chesterman hypotézu jedinečných prvků podrobil detailní kritice v článku „What is a unique item?“ Upozorňuje především na nedostatečně specifické vymezení „jedinečnosti“ v podání Tirkkonen-Condítové. Podle Chestermana (2007: 6) navíc některé prvky jsou „jedinečnější“ než jiné: mezi prvky zdrojového a cílového jazyka může být různá míra podobnosti a tato podobnost může mít mnoho různých podob. Jedinečnost je tak pouze relativní pojem a znamená vlastně určitou škálu „relativní nepodobnosti“ prvků v obou jazycích.

Chesterman (2007: 7) proto navrhuje definovat „jedinečný prvek“ jako takový, který nelze zpátky do zdrojového jazyka jednoduše přeložit bez toho, co Catford (1965: 79) nazývá *unit shift*, tedy bez posunu mezi strukturními jednotkami jazyka.

Kolehmainenová (2013) kritizuje předpokládaný status překladové univerzálie přisuzovaný hypotéze jedinečných prvků. Argumentuje tím, že nižší výskyt takzvaných jedinečných prvků není univerzálním jevem, který by se vyskytoval ve všech překladech, a zároveň ani není unikátní pro překlady. Objevuje se i v jiných situacích jazykového kontaktu, např. v řeči nerodilých mluvčích. Tato skutečnost ovšem nijak nesnižuje zajímavost samotné *unique items hypothesis* pro translátologický výzkum.

2. Metodika výzkumu

2.1 Výběr českých unique items v kontrastu s angličtinou

V tomto výzkumu byl zvolen postup podle Tirkkonen-Condítové, tedy přístup *corpus-based* (na korpusu založený, nikoli korpusem řízený) s výběrem potenciaálních jedinečných prvků založeným na intuici a kontrastivní analýze.

Pro výběr kandidátních jazykových jevů byly předem stanoveny následující orientační principy: nemělo by jít o prvky příliš závislé na obsahové stránce textů zahrnutých do korpusu; nemělo by jít o prvky příliš řídké; vybrané prvky by měly být co možná nejméně ovlivněné idiolektem autorů a překladatelů; měly by být zastoupeny různé jazykové roviny (lexikální jednotky, jevy z oblasti slovtvorby, syntaxe, uzuální jevy); pokud je to možné, mělo by spíše než o jednotlivé prvky jít o skupiny prvků, které lze sdružit podle nějakého rysu (tento požadavek souvisí s prvními třemi výše uvedenými principy); všechny vybrané prvky musí být nějakým smysluplným způsobem vyhledatelné v korpusu.

Většinu zkoumaných *unique items* tvoří slovtvorné jevy. Do výzkumu byla zahrnuta předponová slovesa, zesilující předpony *pra-* a *vele-*, zesilující adjektivní přípony *-ičký*, *-oučký*, *-inký*, *-ounký*, zájmeno *tentam*, zájmena *kdopak*, *copak*, *kterýpak*, *jakýpak* a *čipak*, číslovka *nejeden* a adverbium *nejednou*, řadové číslovky *kolikátý*, *tolikátý* a *několikátý* a druhové číslovky.

Z lexikální roviny byly vybrány lexémy *prý*, *totiž*, *čili* a *nikoli*; žádný z nich by neměl být výrazně závislý na tématu textů. Ze syntaktických jevů potom byly do výzkumu zahrnuty dva: slovosled věty s předmětem na první pozici a bezpodmětová syntaktická konstrukce – věta jednočlenná slovesná. Posledním typem jedinečných prvků jsou jevy uzuální – konstrukce typu *pan učitel*, *paní doktorka*, *slečna magistra*, tedy oslovení či označování osob s určitou profesí, postavením nebo titulem bez uvedení vlastního jména.

2.2 Jazykový materiál

Použitý jazykový materiál pochází z jednojazyčného srovnatelného korpusu Jerome, který vznikl právě za účelem výzkumu současné překladové češtiny. Tento korpus je lemmatizovaný, morfologicky značkový a obsahuje také strukturní atributy včetně např. pohlaví autora a překladatele textu.

Pro účely analýzy četnosti jedinečných prvků byly v rámci korpusu Jerome vytvořeny dva srovnatelné subkorpusy. Oba obsahují pouze beletristické texty, a to romány (NOV) a kratší prózy (COL). Literatura faktu (FAC) nebyla do použitých subkorpusů zařazena na doporučení autorky korpusu Jerome Lucie Chlumské,¹ neboť se svými vlastnostmi ostatním textům zařazeným do kategorie beletrie vymykají a mohly by zkreslovat výsledky. Subkorpus nepřekladových textů z korpusu Jerome má výslednou velikost 16 809 069 pozic, subkorpus českých překladů z angličtiny pak 17 323 495 pozic.

Kvůli zahrnutí jevu, který lze vyhledávat jediné v syntakticky značkováném korpusu, bylo nutné vytvořit ještě subkorpusy syntakticky anotované. Jediným takovým dostupným korpusem současné češtiny je SYN 2015, v němž se vyskytují jak české původní texty, tak překlady z různých jazyků. Při použití stejných kritérií jako u korpusu Jerome by však velikost překladového a nepřekladového subkorpusu byla značně rozdílná. Tento rozdíl je poněkud zmenšen vyřazením kratších próz ze subkorpusu překladů, kterých je v SYN 2015 více, nicméně výsledné subkorpusy ani tak velikostně srovnatelné nejsou. Subkorpus nepřekladů v rámci SYN 2015 má celkovou velikost 8 189 903 pozic, zatímco subkorpus překladů z angličtiny 15 836 313 pozic. Zároveň v těchto subkorpusech nejsou dodrženy zásady srovnatelnosti jako u korpusu Jerome, neboť SYN 2015 nebyl vytvořen

¹ Osobní sdělení, 13. 6. 2017.

pro studium překladového jazyka. Je proto nutné považovat výsledky získané z těchto subkorpusů vzhledem k výzkumu překladových univerzálií pouze za orientační; pro skutečně relevantní výsledky by bylo nutné vytvořit také skutečně srovnatelný subkorpus.

2.3 Testovaná hypotéza a statistické zpracování dat

Nulová hypotéza, kterou výzkum testuje, předpokládá stejnou frekvenci vybraných „jedinečných prvků“ v českých beletristických nepřekladech a v překladech, jejichž zdrojovým jazykem byla angličtina. Alternativní hypotéza potom předpokládá, že frekvence daných prvků v nepřekladech a překladech se liší. Pokud platí hypotéza jedinečných prvků, pak by frekvence těchto prvků v překladech měla být statisticky významně nižší než v nepřekladech.

Statistické zpracování dat vychází z doporučení uvedených v knize *Corpus Linguistics with BNCweb – a Practical Guide* (Hoffmann et al. 2008), která jsou přímo určená pro testování hypotéz o četnostech výskytu jazykových jevů v korpusech. Vzhledem k možnosti zjistit přesnou p-hodnotu bylo zvoleno testování v prostředí softwaru R² pomocí tzv. testu proporcí (*proportions test*).

P-hodnota zjištěná testem proporcí se porovnává s předem stanovenou hladinou významnosti (pokud ji nepřesáhne, nulovou hypotézu lze zamítnout). V souladu se všeobecně přijímanými mezními hodnotami, tedy $p < 0,05$ pro minimální úroveň signifikance výsledku, $p < 0,01$ pro již značně důvěryhodný výsledek a $p < 0,001$ pro téměř jistý výsledek, bylo testování provedeno na hladině významnosti 0,05. U výsledků je potom uvedena i případná nižší hladina významnosti, na které jsou signifikantní.

Zamítnutí nulové hypotézy na základě statistického testování nicméně ještě nevyovídá nic o příčinách pozorovaného jevu – pouze o vysoké pravděpodobnosti existence rozdílu v hodnotách četností daného prvku. Nulová hypotéza se tedy přijímá nebo zamítá pouze na základě pravděpodobnosti, nikoli jistoty (Vasishth & Nicenboim 2016:12).

3. Výsledky výzkumu

3.1 Lexikální jednotky

Soubor vybraných lexikálních jednotek, které nemají přímé protějšky v angličtině, tvoří příslovce *prý*, spojky *čili* a *totiž* a záporná částice *nikoli*. V korpusu Jerome byla vyhledána frekvence výskytů celé této skupiny lexikálních jednotek pomocí CQL³ příkazu: [lemma="prý|čili|totiž|nikoli"].

V subkorpusu nepřekladů bylo zjištěno 12 106 výskytů (720,21 i.p.m.⁴) těchto lemmat, v subkorpusu překladů 6 025 výskytů (347,79 i.p.m.), p-hodnota $< 0,001$ značí signifikantní rozdíl.

Následně byla lemmata vyhledána jednotlivě. Frekvence jsou následující: *Prý*: nepřeklady 5 116 výskytů (i.p.m. 304,36), překlady 1 923 výskytů (i.p.m. 111,01); *čili*: nepřekla-

² Volně dostupný software pro statistické výpočty a grafy. Stažen z [www: https://cran.r-project.org](https://cran.r-project.org)

³ CQL = *corpus query language*, dotazovací jazyk korpusu.

⁴ i.p.m. = *instances per million*, relativní četnost na milion pozic.

dy 334 výskytů (i.p.m. 20,47), překlady 175 výskytů (i.p.m. 10,1); *totiž*: nepřeklady 5 139 výskytů (i.p.m. 305,73), překlady 2 932 výskytů (i.p.m. 169,25); *nikoli*: nepřeklady 1 507 výskytů (i.p.m. 89,65), překlady 995 výskytů (i.p.m. 57,44). Ve všech případech zjištěná p-hodnota < 0,001 potvrzuje signifikantní rozdíl.

Tyto výsledky naznačují, že žádné ze slov se nevymyká zjištěné celkové distribuci, která je v překladech z angličtiny výrazně řidší než v původních českých textech: frekvence daných slov v překladech je zhruba poloviční oproti frekvenci v nepřekladech.

3.2 Předponová slovesa

Odvozování nových sloves pomocí prefixace je v češtině velmi rozšířený a produktivní způsob slovtvorby. V angličtině existuje také, ovšem v mnohem omezenější podobě a s omezenější škálou funkcí. Předponová slovesa tedy představují oblast bohatou na jedinečné prvky. Je ovšem nutné vybrat taková slovesa, která v angličtině nemají nejen slovtvorný, ale ani přímý významový jednoslovný ekvivalent. Proto byl zvolen postup od vytipování určitých funkčních skupin předpon a předponových sloves k vytrídění konkrétních lemmat vyhledávaných v korpusu.

Specifickým případem odvozování sloves předponami je vícenásobná prefixace. Existence produktivního vícenásobného předponového odvozování se uvádí i v angličtině, jedná se nicméně o případy jako *ex-vice-president*, *pseudo-anti-intellectual* a podobné (Lehrer 2009: 142), které se netýkají sloves. Z hlediska hypotézy jedinečných prvků jsou relevantní slovesa již jednou prefigovaná, u nichž se připojením prefixu *po-* vyjadřuje malá míra: *poodejít*, *poodhřnout*, *poohlédnout se*, *pootevřít*, *popohnat*, *popojít*, *popostrčit*, *povyříst* a další (Karlík et al. 1995: 209). Tato slovesa lze vytrdit z frekvenčního seznamu lemmat vyhledávaných dotazem: [tag="V.*"&lemma="poo.*|popo.*|povy.*"].

Vybereme-li z frekvenčního seznamu korpusu Jerome 35 nejčastějších lemmat odpovídajících požadovanému typu předponových sloves, dostaneme pak výčet pro dotaz: [lemma="popovídat|pootevřít|popojít|pootočít|povytáhnout|poodstoupit|poohlédnout|poodejít|popotáhnout|popojet|poopravit|popohnat|povyříst|popohánět|poposednout|popotahovat|popojíždět|poodhřnout|povyskočit|popoběhnout|poodhalit|popocházet|popostrčit|povyprávět|poohlížet|povykládat|poposedávat|povyrazit|popouštět|povytaovat|povylézt|popolézt|pootáčet|poodhalovat|povystrčit"].

Frekvence těchto lemmat v nepřekladech je 2 019 (120,11 i.p.m.), v překladech pak 1 998 výskytů (115,3 i.p.m.). Mezi těmito frekvencemi nebyl zjištěn signifikantní rozdíl (p-hodnota = 0,2037)

Dalším jedinečným prvkem v oblasti předponových sloves by mohla být ta, která Uher (1987: 74) řadí do „třídy předponových sloves členitého děje“, konkrétně „skupina prefixativ přerušovaně moderativního děje“. Karlík et al. (1995: 209) tento typ uvádějí jako „malou míru děje přerušovaného“. Jde o slovesa jako *pobolívat*, *podřimovat*, *pokřikovat*, *pokukovat*, *polehávat* apod.

U těchto sloves je ovšem problematické vyhledávání pomocí CQL dotazů, protože existuje velké množství frekventovaných sloves začínajících *po-* a končících *-at*, která do dané kategorie nespádají (např. *podívat*, *potřebovat*, *používat*, *poznat...*). Proto byly k vytvoření seznamu lemmat využity především příklady z citovaných publikací. Výsledkem je dotaz: [lemma="postávat|posedávat|polehávat|pobolívat|podřimovat|po-

kašlávat|posmrkávat|pokřikovat|pořvávat|pokukovat|pošilhávat|poprchávat|poštuchovat|potloukat|potulovat|povalovat|pochrchlávat|pozpěvovat|pobroukávat|podupávat|poskakovat|pobíhat|poletovat|pokulhávat|podřimovat").

Celkový počet výskytů v nepřekladech je 2 682 (159,56 i.p.m.), v překladech 2 492 (143,85 i.p.m.). Mezi těmito frekvencemi se již prokázal signifikantní rozdíl (p-hodnota = 0,0002054).

Jako další relevantní předpona u sloves se jeví kombinovaný prefix *vyna-*, u nějž *Příruční mluvnice češtiny* (Karlík 1995: 210 a 213) uvádí, že vyjadřuje velkou míru děje a u většiny sloves zároveň také hodnotící význam „uspokojení z plnosti děje“. Mezi tato slovesa se řadí např. *vynadívat se*, *vynachválit se*, *vynapovídat se*, *vynasmát se...*; pro vyhledání dalších možných lemmat tohoto typu lze použít dotaz na všechna slovesa začínající řetězcem „vyna“: [tag="V.*"&lemma="vyna.*"]. Vytríděním nalezených lemmat a jejich doplněním k příkladům z příručky vznikne následující dotaz: [lemma="vynadívat|vynadivit|vynachválit|vynakoukat|vynapovídat|vynasmát|vynasnažit|vynadávat|vynařikat"].

Zjištěné frekvence těchto sloves jsou v nepřekladech 94 výskytů (5,59 i.p.m.) a v překladech 115 výskytů (6,64 i.p.m.). V překladech je tedy těchto sloves více, rozdíl ve frekvencích ovšem není statisticky signifikantní (p-hodnota = 0,2437). Jev je navíc značně řídký.

Poslední zkoumanou skupinou předponových sloves jsou lemmata *napomoci*, *napomáhat*, *vypomoci* a *vypomáhat*, u nichž prefixace posouvá význam základového slovesa jen nepatrně. Vyhledají se jednoduchým výčtem: [lemma="napomoci|napomáhat|vypomoci|vypomáhat"].

Zjištěné frekvence jsou 156 (9,28 i.p.m.) v nepřekladech a 127 (7,33 i.p.m.) v překladech. Tento rozdíl není statisticky signifikantní, ačkoli jde téměř o hraniční výsledek (p-hodnota = 0,05509). I tato skupina sloves se vyskytuje poměrně řídko.

Sloučí-li se všechny uvedené skupiny předponových sloves do jedné, frekvence je pak 4 951 výskytů v nepřekladech a 4 732 v překladech. Tento výsledný rozdíl by byl statisticky signifikantní (p-hodnota = 0,0002161), nicméně pouze díky druhé skupině sloves; součet jednotlivých skupin v tomto případě nelze považovat za relevantní výsledek. Jedinými předponovými slovesy, která vykazují frekvence odpovídající hypotéze jedinečných prvků, jsou tedy „prefixativa přerušovaně moderativního děje“.

3.3 Předpona *pra(ch)*- u adjektiv a adverbí

Podobně jako u sloves jsou možnosti odvozování předponami omezené i u jiných slovních druhů. Angličtina tak nedisponuje například protějšky českých intenzifikujících předpon *pra-* (*prach-*) a *vele-*.

Adjektiva s předponami *pra-* a *prach-* lze v korpusu vyhledat pomocí dotazu: [tag="A.*"&lemma="pra.*"]. Výstupem je ovšem i řada lemmat, která nespádají do požadované skupiny adjektiv, u nichž předpona *pra-* plní intenzifikační funkci a zároveň nemají přímý anglický protějšek (např. u lemmatu *pravěký* jde o tutéž předponu, nicméně slovo má přímý protějšek *prehistoric*), případně u nich řetězec *pra* ani není předponou (*pravý*, *pracovní*, *pražský*, *pramenící* apod.).

Z frekvenčního seznamu lemmat získaných takto z obou subkorpusů je proto nutné ručně vytrdit ta, která kritériím odpovídají, a zadat nový dotaz v podobě výčtu:

[lemma="prastarý|prapodivný|pradávný|prazvláštní|prapůvodní|pramalý|prachobyčejný|pranepatrný|prachsprostý|prazákladní|prachmizerný|prachpitomý|praobyčejný|prazárodečný|prašpatný|prachbídný|prabídný|prachšpatný|prajednoduchý|pramizerný|praprádavný"].

Subkorpus nepřekladů obsahuje 18 lemmat s celkovým počtem 606 výskytů (36,23 i.p.m.), subkorpus překladů 19 lemmat s celkovým počtem 719 výskytů (41,5 i.p.m.). V tomto případě tedy předpokládaný jedinečný prvek vykazuje neočekávanou distribuci a převažuje v překladech. Rozdíl ve frekvenci je dokonce statisticky významný, p-hodnota = 0,01145. Vzhledem k tomu, že jev není extrémně řídký a korpus Jerome by neměl být ovlivněn idiolektem překladatelů, je nutné hledat vysvětlení spíše v paralelním korpusu, kde lze zjistit, z jakých anglických formulací jsou tato adjektiva překládána.

Výskyt jednotlivých lemmat v obou subkorpusech vykazuje podobné rysy. Sedm nejfrekventovanějších lemmat a zároveň jediných sedm s více než 10 výskyty se shoduje; jsou to lemmata *prastarý*, *prapodivný*, *pradávný*, *prazvláštní*, *pramalý*, *prapůvodní* a *prachobyčejný*.

Analogický postup lze použít i u adverbii s předponou *pra-* (*prach-*). V tomto případě se nejprve použije dotaz, který vyhledá všechna adverbia začínající daným řetězcem znaků: [tag="D.*"&lemma="pra.*"]. Následným ručním vyfiltrováním frekvenčního seznamu výsledků z obou subkorpusů pak získáme lemmata pro další dotaz: [tag="D.*"&lemma="pramálo|prapodivně|pradávně|prachmizerně|prachbídně|prapůvodně|prachsprostě|prašpatně|prastaře|pranepatrně|prabídně|prazvláštně|prachobyčejně"].

Výsledkem je v nepřekladech 11 lemmat s celkem 116 výskyty (6,9 i.p.m.) a v překladech 8 lemmat s celkem 92 výskyty (5,31 i.p.m.). V tomto případě je jev řídký než u adjektiv, a přestože frekvence u nepřekladů je mírně vyšší, není rozdíl signifikantní (p-hodnota = 0,06993). Opět se shodují dvě nejčastější lemmata s více než deseti výskyty: *pramálo* a *prapodivně*.

Vzhledem k tomu, že oba jevy (adjektiva a adverbia se zesilovací předponou *pra-*) jsou poměrně řídké a zároveň se jedná o tutéž předponu s tímtež významem, lze je pro účely statistického testování sloučit. Dostaneme tak 722, resp. 811 výskyty a výslednou p-hodnotu = 0,09738. Z ní plyne, že rozdíl v celkových frekvencích není statisticky signifikantní.

3.4 Předpona *vele-* u substantiv a adjektiv

Obdobný případ je předpona *vele-*, která má rovněž zesilovací funkci. Adjektiva s předponou *vele-* vyhledá příkaz: [tag="A.*"&lemma="vele.*"]. Opět je nutné vyřadit lemmata, která neodpovídají požadovaným podmínkám (např. *velebný*, *velehradský*, *veletržní*) a následně zadat nový dotaz pomocí výčtu: [lemma="veledůležitý|velevážený|velehorský|velectěný|velejemný|veleúspěšný|velevzácný|veleslavný|velevýznamný|veleznámý|velemocný|velejasný|veleoblíbený|velezajímavý|veledůstojný|veleučený|velevítaný|velemoudrý|velemužný|velecenný"].

Ten vyhledá v nepřekladech 17 lemmat s 81 výskyty (4,82 i.p.m.) a v překladech 11 lemmat s 42 výskyty (2,42 i.p.m.). Rozdíl frekvencí je zřetelný, protože se ovšem jedná o značně řídký jev, bylo statistické testování provedeno až v součtu s obdobně tvořenými substantivy. Ta vyhledá dotaz: [tag="N.*"&lemma="vele.*"]. Po vyřazení lemmat s přímými

anglickými protějšky (např. *velezrada*, *veletucet*) získáme výčet: [lemma="velehory|veletok|velehora|veledílo|velerada|veleříše|velechrám|veleduch|veleproud|velepiseň|vele-moudrost|veleměsto|velevýroba|veledílko|veledůležitost|velekoráb|veledůstojnost|veleostuda|veleváženost"].

Tento dotaz vyhledá v nepřekladech celkem 15 lemmat a 120 výskytů (7,14 i.p.m.), v překladech 10 lemmat a 25 výskytů (1,44 i.p.m.). Opět jde o velmi řídký jev. Po sečtení výskytů obou skupin zjistíme, že rozdíl je statisticky signifikantní (p-hodnota < 0,001), nicméně tomuto výsledku nelze přikládat příliš velkou váhu, neboť jev je nejen řídký, ale také značně závislý na konkrétním obsahu jednotlivých textů zařazených do korpusu.

3.5 Zesilující sufixy u adjektiv

Podobně jako u výše uvedených zesilujících prefixů angličtina oproti češtině postrádá i zesilující sufixy. Karlík et al. (1995: 177–178) pro adjektiva uvádí následující: *-ičký* (*mladický*, *celičký*), *-oučký* (*mladoučký*, *růžovoučký*), dále *-inký* (*mladinký*, *prostinký*) a *-ounký* (*mladounký*, *hezounký*) a jejich rozšířené podoby (*-ičičký*, *-oulinký*, *-inkatý* a další). Takto prefigovaná adjektiva vyhledá dotaz: [tag="A.*"&lemma="*inký|*ounký|*ičký|*ouč-
ký|*inkatý|*ičkatý"].

V nepřekladech je 2 448 výskytů (145,64 i.p.m.), v překladech 2 266 výskytů (130,81 i.p.m.), rozdíl je statisticky signifikantní (p-hodnota < 0,001).

3.6 Zájmena *tentam*, *tatam*, *totam*

Specificky utvořené samostatně stojící zájmeno *tentam* nemá přímý anglický protějšek. Pravopisně je možná i varianta *ten tam*, tu nicméně při vyhledávání v korpusu není možné odlišit od pouhého souvýskytu slov *ten* a *tam*, který se jeví jako častější, a proto byla použita pouze varianta psaná dohromady.

V tomto případě postačuje vyhledat jednoduše lemma *tentam* a získáme následující výsledky: 68 výskytů (4,05 i.p.m.) v nepřekladech a 77 výskytů (4,44 i.p.m.) v překladech. Kromě toho, že je počet výskytů v překladech v rozporu s očekáváním vyšší, je na první pohled patrná velmi nízká frekvence těchto zájmen. Rozdíl četností nicméně není statisticky signifikantní (p-hodnota = 0,6291).

Vzhledem k řídkosti a povaze jevu je možné předpokládat i vliv idiolektu jednotlivých autorů či překladatelů. Z frekvenčního seznamu podle dokumentů lze zjistit, že celá polovina výskytů v nepřekladech pochází z pouhých sedmi děl. U překladů je situace obdobná, z prvních sedmi děl pochází dokonce o něco více než polovina výskytů. Subkorpusy přitom obsahují po několika stovkách děl.

3.7 Zájmena *kdopak*, *copak*, *kterýpak*, *jakýpak*, *čipak*

Dalším typem českých zájmen, která v kontrastu s angličtinou představují jedinečný prvek, jsou zájmena *kdopak*, *copak*, *kterýpak*, *jakýpak* a *čipak*. *Příruční mluvnické češtiny* (Karlík et al. 1995:217) k nim uvádí, že „jinak prázdný sufix *-pak* má hovorovou povahu“. Tato zájmena lze v korpusu Jerome vyhledat následujícím dotazem: [lemma="copak|kdo-
pak|kterýpak|jakýpak|čipak"].

Výsledkem je 2 896 výskytů (172,29 i.p.m.) v nepřekladech a 2 493 výskytů (143,91 i.p.m.) v překladech. Rozdíl četností je statisticky signifikantní (p-hodnota < 0,001).

3.8 Číslovky *nejeden, nejedna, nejedno*, adverbium *nejednou*

Způsob tvoření číslovek *nejeden, nejedna, nejedno* i adverbia *nejednou* v angličtině sice existuje v podobě výrazů *not one, not once*, tyto výrazy ovšem mají zcela jiný význam: zatímco *nejednou* znamená „více než jednou“, *not once* znamená „ani jednou“, stejně tak je tomu u uvedených číslovek. Uvedená lemmata lze vyhledat jednoduchým příkazem: [lemma="nejeden|nejednou"].

V nepřekladech je 252 výskytů (14,99 i.p.m.), v překladech 191 výskytů (11,03 i.p.m.). Rozdíl mezi subkorpusy je statisticky signifikantní (p-hodnota = 0,001533).

3.9 Číslovky *kolikátý, tolikátý, několikátý*

Řadové číslovky *kolikátý, tolikátý* a *několikátý* nemají v angličtině jednoslovné protějšky; lze tedy očekávat, že budou fungovat jako jedinečné prvky. Uvedené číslovky vyhledá dotaz: [lemma="kolikátý|tolikátý|několikátý"].

V nepřekladech bylo zjištěno 135 výskytů (8,03 i.p.m.), v překladech 44 výskytů (2,54 i.p.m.). Tento výsledek je statisticky signifikantní (p-hodnota < 0,001), jev je nicméně velmi řídký, a proto mu nelze připisovat příliš velkou váhu.

3.10 Číslovky *dvojí, trojí, čtvero, patero...*

Tento typ číslovek lze sice v korpusu vyhledávat i pomocí tagů, takové vyhledávání nicméně není tak spolehlivé jako výčet jednotlivých lemmat: [lemma="dvoj.|troj.|čtver.|pater.|šester.|sedmer.|osmer.|devater.|desaterý|jedenácter.|dvanácter.|třinácter.|čtrnácter.|patnácter.|šestnácter.|sedmnácter.|osmnácter.|devatenácter.|dvacater.|ster.|tisícer.|několiker.|toliker.|koliker."].⁵

Výsledkem je celkem 852 výskytů (50,69 i.p.m.) v nepřekladech a 384 výskytů (22,17 i.p.m.) v překladech. Rozdíl mezi četnostmi je statisticky signifikantní (p-hodnota < 0,001). Pohled do frekvenčního seznamu lemmat navíc ukazuje, že proporce výskytu jednotlivých číslovek jsou v obou subkorpusech různé: v překladech se jen velmi zřídka vyskytují jiná lemmata než prvních pět nejčastějších, kterými jsou *dvojí, trojí, tisícerý, několikérý* a *několikery*. V nepřekladech je postupný úbytek četností výrazně pozvolnější.

3.11 Věta začínající předmětem

Coby zkoumané prvky byly využity předměty substantivní, bezpředložkové, které obsazují první pozici ve větě. Komplikací pro využití tohoto jevu jakožto jedinečného prvku představuje skutečnost, že korpus Jerome není syntakticky značkováný. Proto byl využit korpus SYN 2015, který obsahuje v beletristické části jak překlady z angličtiny, tak nepřekladové texty. Je ovšem třeba přitom mít na paměti, že tento korpus nebude

⁵ Lemma *desatero* bylo záměrně vynecháno kvůli dvojznačnosti.

srovnatelný (subkorporusy překladů a nepřekladů nejsou stejně rozsáhlé, není zohledněno množství textu od stejného autora či překladatele atd.) a výsledky z něj získané je proto nutné považovat spíše za orientační.

Pro vyhledání bezpředložkových substantivních předmětů na začátku věty v subkorpusech SYN 2015 byl zadán CQL příkaz: <s>[afun="Obj"&tag="N.*"].

Nepřekladové texty obsahovaly 8 110 výskytů (i.p.m. 990,24), překlady 17 540 výskytů (1107,58 i.p.m.). Tyto výsledky vypovídají o statisticky signifikantním rozdílu (p-hodnota < 0,001), a to s vyšším výskytem jevu v překladech, nikoli v původních textech.

Nicméně již zběžný pohled do konkordance odhalí, že chybovost morfologického i syntaktického značkování je velmi vysoká. V konkordanci se vyskytují substantiva v nominativu (*Osud to zařídil tak, že...*) a vokativu (*Drahoušku, jak to chceš dělat, ...*), zájmena (*Tomu říkám, pane, jídelniček.*) i adjektiva (*Ustrašení měšťané Vsetína nezamhouřili v noci oka.*)

Manuální kontrola prvních 100 položek v obou konkordancích ukázala chybovost 36, resp. 39 %. Vyhledání pozic značených jako předmět v dativu nebo instrumentálu pomocí příkazu: <s>[afun="Obj"&tag="N...[37].*"] ukazuje v nepřekladech chybovost značkování 17 %, zatímco v překladech 33 %. Míra chybovosti je tedy zjevně ovlivněna konkrétní podobou dotazu a značně zkrsluje výsledek vyhledávání.

Tento rozdíl zřejmě přinejmenším zčásti způsobuje to, že některá původně cizojazyčná vlastní jména (*Rose, Luce, Heloise* apod.), která se vyskytují především v překladech, jsou v češtině nesklonná a při jejich automatickém morfologickém značkování často dochází k chybnému vyhodnocení pádu.

Z výše uvedených důvodů byla věta začínající předmětem coby jedinečný prvek vyřazena ze statistického testování, neboť nebylo možné spolehlivě zjistit frekvenci jevu. Pro jakýkoli další výzkum tak bude nutné použít jinou metodu vyhledávání, případně jiný či jinak značkový materiál.

3.12 Věta jednočlenná

Jednočlenná věta slovesná představuje syntaktickou strukturu, v níž nefiguruje žádný podmět. Angličtina bezpodmětové věty na rozdíl od češtiny netvoří (Dušková 1988: 368). Pro účely využití jednočlenných slovesných vět jakožto jedinečného prvku je nutné s ohledem na možnosti korpusu Jerome stanovit způsob jejich vyhledávání. Jako nejspokladnější se přitom jeví vytipovat podle popisu a příkladů uváděných v jazykových příručkách seznam konkrétních lemmat, která se vyskytují pouze ve větách jednočlenných a nemohou tedy mít přímou oporu v originálu při překladu z angličtiny.

Příruční mluvnice češtiny (Karlík et al. 1995: 389–394) poskytuje poměrně rozsáhlý přehled typů predikátorů, které se ve větách jednočlenných slovesných mohou vyskytovat. Většinou se jedná o predikátory označující procesy nebo změny. Prvním typem jsou změny či procesy atmosférické (Karlík et al. 1995: 389): *Venku prší (leje, mží, sněží...)*; *Hřmí; Už se šerí (rozednívá)*; *Svítlá; Přituhlo nám trochu* apod. Změny vyjadřují rovněž bezpodmětové věty typu *Udělal se chladno.*

Dalším typem jsou procesy a změny v tělesné a duševní sféře člověka (Karlík et al. 1995: 389): *Otci se stýská; Petrovi přeskočilo; Nemocnému se ulevilo (přítížilo)*; *Už mu*

vytrávil; Už mu otrnulo. Dále pak věty typu *Zachtělo se mu ředitelského platu; Králi se zželelo nebohé dívky.*

Další typy predikátorů představují slovesa, která se běžně vyskytují spíše v podmětových strukturách, a proto nejsou v tomto výzkumu využitelná. Jedná se o typ, který je v Příruční mluvnici češtiny označován jako „procesy a změny probíhající uvnitř neživých objektů“ (Karlík et al. 1995: 389): *V hodinách hrklo; V peci vyhaslo; Z hlediště zašumělo;* dále „procesy a změny probíhající v částech těla“ (Karlík et al. 1995: 390): *Hlady mu kručelo v břiše; Lechtá mě v uchu;* „procesy a změny s konkrétním původcem“, tedy věty typu: *Matce vyhaslo v peci; Teče mi z nosu;* dále „spontánní nastání děje nebo stavu“ se slovesy *dojít* (k něčemu), *schylovat se* (k něčemu): *Nakonec došlo k tomu, že se pohádali; Schyluje se k bouřce* (Karlík et al. 1995: 392–393) a větné struktury vyjadřující „předmět zájmu“ se slovesy *jít, běžet a jednat se* (o něco) a *záležet a nesejít* (na něčem): *Jde o všechno; Nezáleží (nesejde) mi na ničem* (Karlík et al. 1995: 393).

Z výsledného seznamu lemmat byla po předběžném vyhledání v korpusu vyřazena lemmata *hřmít* a *zahřmít*, u nichž se ukázal častý výskyt s podmětem (*Syčela tu tráva, hřměl vítr; Když zahřměly motory na plné obrátky...*). Naopak lemma *pršet* bylo do výzkumu zahrnuto přesto, že se může vyskytovat v konstrukcích typu *Prší vám štěstí, Hvězdy jen pršely*, protože bez ohledu na to, zda je namísto slova štěstí a *hvězdy* v těchto případech považovat spíše za podmět nebo za předmět, jsou tyto konstrukce vzhledem k častému výskytu lemmatu *pršet* jen velmi řídké. Lemmata byla vyhledána CQL příkazem: [lemma="pršet|mrholit|sněžit|mžít|šerit|sešeřilo|stmívat|svítat|rozednívat|přituhnout|přituhovat|vytrávit|otrnout|zachtít|zželeť"].⁶

Subkorpus nepřekladů obsahoval 2 003 výskytů těchto lemmat (119,16 i.p.m.) a subkorpus překladů 1 273 výskytů (73,48 i.p.m.). Mezi frekvencemi je signifikantní rozdíl, p-hodnota < 0,001.

Zajímavá je i distribuce jednotlivých lemmat v subkorpusech. Z frekvenčního seznamu je patrné, že lemmata *zachtít* a *sněžit se* vymykají obecnému nižšímu výskytu jednočlenných vět slovesných v překladových textech. Nejedná se přitom o natolik řídká slova, aby byl pravděpodobný vliv faktorů, jako je idiolekt překladatele nebo obsah konkrétních textů. O příčinách tohoto jevu lze ovšem bez dalšího výzkumu pouze spekulovat.

3.13 Oslovování a označování osob

Posledním typem jedinečných prvků češtiny v kontrastu s angličtinou zkoumaných v této práci jsou uzuální jevy, konkrétně ustálené kolokace v oslovování či označování osob s určitým titulem, postavením nebo profesí.

V češtině je zvykem používat kombinaci slov „pan/paní/slečna“ a titulu/funkce, tedy např. „pan učitel“, „paní doktorka“, zatímco v angličtině je možná buď kombinace „Mr/Mrs“ a příjmení či (u učitelů, duchovních) „Professor“, „Reverend“ a příjmení, nebo oslovení pouhým „Sir/Madam“.⁷ Kombinace „Mr/Mrs“ a titulu/funkce se, podobně jako

⁶ Z neznámého důvodu se v korpusu Jerome nevyskytuje lemma *sešeřit*; u očekávaného tvaru „sešeřilo se“ bylo zjištěno lemma *sešeřilo*.

⁷ English Grammar Today © Cambridge University Press, dostupné z [www: http://dictionary.cambridge.org/grammar/british-grammar/people-and-places/names-and-titles-addressing-people](http://dictionary.cambridge.org/grammar/british-grammar/people-and-places/names-and-titles-addressing-people) [online 26. 6. 2017].

v češtině, používá pouze v případě funkcí typu *President, Secretary, Chairman* (prezident, ministr, předseda).

Pro účely této práce byla využita slova *učitel, magistr, doktor, docent, profesor, inženýr, farář* a jejich přechýlené protějšky ve spojení se slovy *pan, resp. paní/slečna*. Kombinace těchto slov ve všech tvarech byly vyhledány v korpusu Jerome pomocí CQL příkazu: [lemma="pan|paní|slečna"][lemma="učitel|učitelka|magistr|magistra|doktor|doktorka|docent|docentka|profesor|profesorka|inženýr|inženýrka|farář|farářka"]

V nepřekladech je 2 342 výskytů (139,33 i.p.m.) těchto kombinací, v překladech 870 (50,22 i.p.m.), p-hodnota < 0,001 značí signifikantní rozdíl.

4. Závěry

Tabulka 1: Shrnutí výsledků kvantitativního výzkumu

jedinečný prvek	nepřeklady	překlady	p-hodnota	sig. rozdíl
prý, čili, totiž, nikoli	12 106	6 025	< 2.2e-16	ano
pra-	722	811	0.09738	ne
vele-	201	67	< 2.2e-16	ano
-ický, -ounký	2 448	2 266	0.000241	ano
tentam	68	77	0.6291	ne
kdopak, čípak	2 896	2 493	4.587e-11	ano
kolikátý	135	44	4.227e-12	ano
dvoje, troje	657	316	< 2.2e-16	ano
nejeden, nejednou	252	191	0.001533	ano
předponová slovesa	nejednotné	výsledky	-	spíše ne
věta jednočlenná	2 003	1 273	< 2.2e-16	ano
pan učitel	2 342	870	< 2.2e-16	ano

Jak je patrné z tabulky, u většiny kandidátních jedinečných prvků se prokázal statisticky významný rozdíl mezi četností v překladech a nepřekladech, a to pokaždé s nižším výskytem v překladech – tak, jak předpokládá *unique items hypothesis*.

Poněkud překvapivě se ovšem jeví skutečnost, že se tento trend nepotvrdil u natolik specifického a zároveň natolik frekventovaného prvku, jakým jsou předponová slovesa. K přinejmenším částečnému odhalení příčin by mohla přispět analýza zdrojových výrazů provedená na paralelním korpusu.

Výsledky kvantitativní analýzy sice ukazují na povětšinou statisticky signifikantní rozdíl, nevypovídají nicméně o velikosti tohoto rozdílu (k tomu by bylo nutné kromě p-hodnoty vyhodnocovat také konfidenční intervaly). Mimo to na základě těchto výsledků nemůžeme usuzovat, že *unique items hypothesis* zkrátka platí. K tomu je zapotřebí dalších rozsáhlých výzkumů korpusových dat a podrobnějších analýz možných příčin zjištěných frekvencí jedinečných prvků, včetně kognitivní analýzy procesu překlada.

Hlavním výstupem tohoto výzkumu tak zůstává skutečnost, že existují rozdíly v četnosti určitých jazykových prvků mezi překladovou a nepřekladovou češtinou, které je zapotřebí dále zkoumat, ověřovat a pokud možno také vysvětlovat. Samotné zjištění, že četnost konkrétních jedinečných prvků v překladech neodpovídá nepřekladům, může také v praxi pomoci překladatelům k uvědomělejší práci s češtinou jako cílovým jazykem a lepšímu využití její výrazové škály.

BIBLIOGRAFIE

- Catford, John (1975) *A Linguistic Theory of Translation*, London: Oxford University Press.
- Duškova, Libuše (1988) *Mluvnice současné angličtiny na pozadí češtiny*, Praha: Academia.
- Hoffmann, Sebastian, Evert, Stephan, Smith, Nicholas, Lee, David, Berglund Prytz, Ylva (2008) *Corpus Linguistics with BNCweb – a Practical Guide*, Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Holmes, James (1972) 'The Name and Nature of Translation Studies', in James Holmes (ed.) *Translated! Papers on Literary Translation and Translation Studies*, Amsterdam: Rodopi, 67–80.
- Chesterman, Andrew (2007) 'What is a unique item?', in Yves Gambier, Miriam Shlesinger, Radegundis Stolze (eds.) *Doubts and Directions in Translation Studies*, Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins, 3–13.
- Chlumská, Lucie (2013) *JEROME: jednojazyčný srovnatelný korpus pro výzkum překladové češtiny*, Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK: <http://www.korpus.cz> (last access: 21. 3. 2018).
- Karlík, Petr, Nekula, Marek, Rusínová, Zdeňka (eds.) (1995) *Příruční mluvnice češtiny*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Kolehmainen, Leena (2013) 'Die Unikat-Hypothese der Translation', *trans-kom* 6(1), 92–114.
- Křen, Michal, Chlumská, Lucie, Jelínek, Tomáš, Kovářiková, Dominika, Petkevič, Vladimír, Procházka, Pavel, Skoumalová, Hana, Škrabal, Michal, Truneček, Petr, Vondříčka, Pavel, Zasina, Adrian (2015) *SYN2015: reprezentativní korpus psané češtiny*, Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK: <http://www.korpus.cz> (last access: 21. 3. 2018).
- Lehrer, Adrienne (2009) 'Prefixes in English Word Formation', *Folia linguistica* 29(1–2), 133–148.
- Levý, Jiří (1963) *Umění překladu*, Praha: Československý spisovatel.
- Reiss, Katharina (1971) *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik*, München: Max Hueber.
- Tirkkonen-Condit, Sonja (2002) 'Translationese – a myth or an empirical fact?' *Target* 14(2), 207–220.
- Tirkkonen-Condit, Sonja (2004) 'Unique items – over- or under- represented in translated language?', in Anna Mauranen, Pekka Kujamäki (eds.) *Translation Universals: Do They Exist?*, Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins.
- Uher, František (1987) *Slovesné předpony*, Brno: UJEP.
- Vasishth, Shravan & Nicenboim, Bruno (2016) 'Statistical Methods for Linguistic Research: Foundational Ideas – Part I', *Language and Linguistics Compass* 10(8), 349–369.

RESÜMEE

Dieser Artikel hat zum Ziel, die Unikat-Hypothese (*unique items hypothesis*) an tschechischen Sprachdaten zu testen. Diese von Sonja Tirkkonen-Condit formulierte Hypothese setzt die Unterrepräsentation unikaler Elementen (solche Mittel der Zielsprache, die keine direkten Entsprechungen in der Ausgangssprache haben) in übersetzten Texten im Vergleich zu Nichtübersetzungen derselben Sprache voraus. Als Materialgrundlage dient ein einsprachiges, vergleichbares Referenzkorpus tschechischer Übersetzungen und Nichtübersetzungen. Beide Subkorpora haben den Umfang von ungefähr 17 Mio.

Token. Die getesteten tschechischen unikaln Elemente wurden aus Lexemen, Wortbildungsphänomenen, syntaktischen Strukturen und Sprachgebrauchsphänomenen ausgewählt. Die Frequenz dieser Elemente wurde statistischen Tests im Programm R unterzogen. Die Ergebnisse zeigen eine allgemeine Tendenz der übersetzten tschechischen Sprache weniger unikaln Elemente zu enthalten. Einige der einzelnen Elemente entsprechen jedoch dieser Tendenz nicht.

Mgr. Adéla Špínová
Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha
adela.spinova@ff.cuni.cz

K PŘEKladu ČESKÝCH VÝZNAMŮ POVAHY SLOVESNÉHO DĚJE DO ŠPANĚLŠTINY: APLIKACE MYŠLENEK JIŘÍHO LEVÉHO

JANA PEŠKOVÁ

ABSTRACT

The aim of this article is to analyze the strategies that translators apply when transmitting some of the meanings of Aktionsart Czech into Spanish. For this, we start from the fact that Czech is a language where many meanings of the Aktionsart can be expressed by a relatively large set of verbal affixes. This option, however, does not always exist in Spanish. Many meanings of this category tend to be expressed in Spanish through other resources. Therefore, the present article will present the results of analysis of translations of some meanings of Aktionsart extracted from the parallel corpus Intercorp and it will be observed that many of Jiří Levý's postulates are of universal application (for example: selection of lexical units, translation as a decision-making process).

Key words: Aktionsart, translation, Jiří Levý, contrastive linguistics, parallel corpus

Úvodem

V tomto textu bychom chtěli poukázat na některé zákonitosti, které lze pozorovat při překladu vybraných lexikálních jednotek v překladech české beletrie do španělštiny. Lexikálními jednotkami, o které nám zde půjde, budou česká slovesa, která jsou determinována některým významem povahy slovesného děje (např.: *dozvánět*, *pomřít*). Překlad významů, které tato slovesa nesou oproti slovesům základovým (*zvonit*, *zemřít*), lze mnohdy označit jako poměrně komplikovaný, a to zejména v případech jejich převodu do jazyka typologicky odlišného, v němž tyto významy mohou být formalizovány (gramatikalizovány) jinými výrazovými prostředky. Při analýze překladatelských řešení, jež lze pozorovat v překladových textech se budeme snažit aplikovat zákonitosti, jichž si v souvislosti s volbou lexikálních jednotek při překladu všiml již J. Levý (zejména tendence k lexikálnímu ochuzování překladových textů, stereotypnost překladatelských řešení). Vycházet přitom budeme z jazykových dat získaných na základě rešerše v paralelním korpusu Intercorp. Jsme si přitom vědomi, jak připomíná P. Čermák (2016: 231), že Levého pojetí překladu není primárně založeno na práci s korpusy,¹ ale spíše na pohledu na pře-

¹ „Los puntos de partida de Levý como traductor – y también su objetivo – difieren sustancialmente de los de la lingüística del corpus: mientras que Levý pretende describir el proceso de la traducción entero,

kladatelský proces jako na celek včetně příslušných kulturních a historických souvislostí. Práci s korpusem proto chápeme jako nástroj k rychlému získání relativně obsáhlého objemu jazykových dat, na němž je následně možno výše zmíněné zákonitosti překladatelského procesu sledovat. Naším hlavním cílem zde bude v první řadě poukázat na nadčasovost a univerzální aplikovatelnost některých myšlenek Jiřího Levého na příkladu konkrétních jazykových dat. Sekundárním cílem tohoto článku je snaha o zdokumentování možností respondence několika vybraných významů povahy slovesného děje ve španělštině. Vycházet přitom budeme ze skutečnosti, že čeština je jazykem, v němž je možno řadu významů, které do dané kategorie řadíme, vyjadřovat poměrně bohatým repertoárem slovesných afixů. Tuto možnost španělština vždy nemá, řada významů je ve španělštině vyjádřitelná prostředky jiného charakteru. V následujícím odstavci proto krátce přiblížíme povahu slovesného děje z pohledu, jak ji v tomto článku chápeme.

Několik slov k povaze slovesného děje

Úvodem považujeme za nezbytné připomenout několik obecně známých informací o tom, co přesně rozumíme pod pojmem povaha slovesného děje. Toto upřesnění je nezbytné zejména z toho důvodu, že mezi tradicemi české jazykovědy a jazykovědy španělské existují rozdílné pohledy na to, jak povahu slovesného děje (*Aktionsart*) definovat a chápat.² Naše pojetí vychází z tradice české, se španělskými přístupy se ovšem vyrovnává a snaží se je reflektovat. Z toho důvodu v následujícím odstavci naše chápání této kategorie souhrnně představíme.

Povahu slovesného děje definujeme jako kategorii vyjadřující různé typy modifikací základního významu příslušného slovesa týkající se fáze, kvality nebo kvantity slovesného děje, které jsou implikované dostupnými prostředky v daném jazyce.³ Tímto se naše pojetí zásadně liší od koncepcí španělských, které povahu slovesného děje chápou jako jeden dílčí subtyp aspektuálnosti coby univerzální (tematické) kategorie a vymezují ji jako lexikálně sémantickou kategorii, jejíž významy vychází z inherentní (vnitřní) sémantiky jednotlivých slovesných predikátů. V souladu s tím tak, velice zjednodušeně řečeno, klasifikují slovesa do zhruba čtyř skupin podle toho, zda inherentně vyjadřují děje atelické (*amar, escribir*) nebo telické (*escribir una carta, desaparecer*). Naše pojetí naopak vychází

tomando en cuenta aspectos culturales, históricos, etc., los corpus paralelos quieren almacenar y ofrecer grandes cantidades de datos y proveerlos de instrumentos de búsqueda siempre mejores."

² Je obecně známou skutečností, že termín povaha slovesného děje (*modo de acción verbal, manera de acción verbal, carácter de acción verbal, Aktionsart*) se ve španělské lingvistice prosazoval poměrně dlouho. V dřívějších studiích (např. J. Roca Pons, E. Alarcos Llorach, dřívější akademické gramatiky Španělské královské akademie) byl často ne úplně jasně odlišován od termínu *aspecto de la acción verbal*, který bývá užíván ve smyslu opozice jednoduchého času minulého (*hablé*) a imperfekta (*hablaba*). K jistému posunu dochází v 90. letech 20. století, kdy se termín povaha slovesného děje začíná užívat v souvislosti s jevy spojenými s aspektuálností v nejšířším slova smyslu, jimž se věnují někteří španělští lingvisté – zejména E. De Miguelová, L. García Fernández. I přesto, a to i po vydání nejnovější akademické gramatiky španělského jazyka *Nueva Gramática de la Lengua Española* (RAE-ASALE: 2009), je tento termín užíván v jiném významu, nežli tomu je ve studiích bohemistických. Jako významy tzv. lexikálního aspektu (*aspecto léxico*) neboli *Aktionsartu* jsou označovány významy, které jsou inherentně obsaženy ve významech jednotlivých sloves.

³ Z českých romanistů na povahu slovesného děje podobně jako my ve svých pracích nahlíželi například S. Hamplová (1994), B. Zavadil (1995) nebo J. Šabršula (1962).

z vlastností českého slovesa, jehož morfologická specifika složitým způsobem odráží výše zmíněné modifikace základového slovesného významu. To se projevuje například tak, že řada derivačních předpon, jež jsou primárně exponentem dokonavosti (*psal – napsal*), nepozměňuje význam slovesa pouze gramaticky (vidově), ale i z hlediska povahy slovesného děje. Podle F. Štichy (2013: 241) je v češtině možno uvažovat o zhruba 19 slovesných prefixech a 6 sufixech, které mohou význam základového slovesa v češtině pozměňovat i lexikálně (např. *dopsat, prodebatovat, odpracovat* atd.). Tyto lexikální modifikace bývají různého typu, obecně lze tvrdit, že základové sloveso je v češtině modifikovatelné z hlediska fáze slovesného děje (zejména počátek – např.: *rozplakat se*; a konec slovesného děje – např.: *doplakat*), kvantity – např.: *naplakat se*; nebo kvality slovesného děje – např.: *vyplakat se* (více např. N. Nübler, J. Petr). Vzhledem k tomu, že španělština pro všechny významy povahy slovesného děje, které mohou být vyjádřeny českými slovesy, nedisponuje srovnatelně rozsáhlým repertoárem výrazových prostředků, je z překladatelského hlediska zajímavé možnosti (a limity) correspondence těchto lexikálních jednotek sledovat.

Styčné body kontrastivního studia povahy slovesného děje a myšlenek J. Levého

V úvodu jsme zmínili, že při našem výzkumu budeme primárně vycházet z příkladů nalezených v překladech české beletrie do španělštiny. Kontrastivní analýza založená na práci s daty excerpovanými z paralelních korpusů by podle našeho názoru neměla směřovat toliko k výčtu a porovnání jednotlivých překladatelských řešení. Naším cílem zde nebude kvalitativně (a možná i subjektivně) hodnotit (ne)vhodnost či (ne)správnost jednotlivých překladatelských řešení užitých pro převod zvolených sloves, implikujících nějaký z výše uvedených významů povahy slovesného děje. Práci s překladovými texty chápeme spíše jako prostředek, jež nám může poodhalit zákonitosti fungování jazykových systémů dvou typologicky odlišných jazyků. Jak říká J. Levý (1971: 147) při hodnocení překladu je třeba vycházet z předpokladu, že překlad je chápán jako součást komunikačního procesu, ve kterém je třeba: „[...] zkoumat činitele působící na třech stupních překladatelovy práce, tj. při dekodování, interpretování a novém kódování díla, a tak vytvořit teoretickou základnu pro školení překladatelů a pro rozeznání jejich specifických schopností.“ Snažíme-li tento Levého pohled aplikovat na možnosti correspondence českých významů povahy slovesného děje ve španělštině, narážíme na obtíže minimálně ve dvou fázích překladatelského procesu, které jsou Levým zmiňovány, a to a) při dekodování a interpretování příslušných sémantických konotací některých významů povahy slovesného děje u českého slovesa, b) při novém kódování těchto konotací v cílovém jazyce. Bližším vysvětlením těchto myšlenek se budeme nyní intenzivně věnovat níže s použitím příkladů z korpusu Intercorp.

Možnosti a meze responseance významů povahy slovesného děje: výběr lexikálních jednotek

Pro přesné dekodování a interpretaci významu příslušné lexikální jednotky a následně nové kódování těchto konotací v cílovém jazyce je naprosto nezbytné přesně porozumět významu, jehož je daný lexikální segment nositelem. V případě povahy slovesného děje je možno vystopovat lexikální jednotky (česká slovesa s významem PSD), u nichž tyto fáze problematické spíše nejsou, a ty, u nichž lze při překladu předpokládat určité obtíže. Oběma skupinami se budeme nyní blíže zabývat.

a) Významy povahy slovesného děje, které jsou „neproblematické“

Obecně lze říci, že rozhodovací proces při výběru překladatelského řešení je výrazným způsobem regulován faktem, zda v cílovém jazyce (španělština) existují pro danou kategorii (povaha slovesného děje) gramatikalizované prostředky. V případě že ano, lze předpokládat, že překladatel bude ve veliké míře vybírat respondenty z množiny právě těchto gramatických prostředků. To je případ zejména významů fázových, konkrétně významů spojených s implikováním počáteční a koncové fáze slovesného děje, pro které španělština disponuje relativně početným množstvím opisných slovesných vazeb a které lze označit za systémové respondenty těchto významů [1–2]. Vedle těchto útvarů přemorfologické povahy (termín J. Šabršuly) je možno fázové významy (zejména začátek a konec slovesného děje) v cílovém jazyce nově kódovat i užitím prostředku jiného, např. užitím vhodného adverbia či opisu, jak ukazují jiné příklady [3–4]. Vzhledem k tomu, že dekodování těchto dvou sémantických konotací, jimiž je determinováno příslušné lexikálně determinované sloveso, pro zkušeného překladatele není obtížné, ve většině případů lze říci, že tento typ významů PSD je v překladových textech kódován poměrně přesně. Jako příklad zde uvádíme překladatelská řešení pro finitivní význam povahy slovesného děje, jehož velmi častým nositelem jsou v češtině dějová slovesa derivovaná prostřednictvím předpony *do-*.

[1]

Když Klára **dopověděla** nesouvisle a s malým darem srozumitelnosti tuto příhodu, řekl jsem:

Cuando Klara **terminó de relatar** este incidente, en forma entrecortada y con escasas dotes para exponerlo de un modo comprensible, dije:

(Kundera, Milan [1991] *Směšné lásky*, Brno: Atlantis;

Kundera, Milan [2000] *El libro de los amores ridículos*, přeložil Fernando de Valenzuela, Barcelona: Grijalbo Mondadori S. A.)

[2]

Samozřejmě proto, abyste nám **dopověděl**, co jste předtím jen nakouzl.

Por supuesto, para que **acabara de explicarnos** lo que antes sólo había mencionado.

(Urban, Miloš [2001] *Sedmikostelí: gotický román z Prahy*, Praha: Argo;

Urban, Miloš [2005] *Las siete iglesias*, přeložil Kepa Uharte Mendicoa, Madrid: Ediciones B)

[3]

On rychle žádal, abych větu **dopověděla**.

Él rápidamente me pidió que le **dijese** la frase **hasta el final**.

(Hrabal, Bohumil [1994] *Morytáty a legendy*, Praha: Pražská imaginace;

Hrabal, Bohumil [2000] *Leyendas y romances de ciego*, přeložily Núria Mirabet, Luisa Rancano, Barcelona: Destino)

[4]

Ale abych ti to **dopověděl**, tak ten Jarunka, co spouštěl šraňky, taky napsal Akademii zprávu [...].

Pero para **acabar** mi historia: pues aquel fulano, Jarunka, el que bajaba y subía las barreras de las vías de tren, mandó un informe a la Academia diciendo que [...].

(Hrabal, Bohumil [2007] *Městečko, kde se zastavil čas*, Praha: Mladá fronta;

Hrabal, Bohumil [1995] *La pequeña ciudad donde el tiempo se detuvo*, přeložila Monika Zgustová, Barcelona: Ediciones Destino)

I přesto, že respondentní prostředky v cílovém jazyce existují a volba vhodných lexikálních jednotek proto nemusí narážet na větší obtíže, lze narazit na případy, kdy překladatelé z paradigmatu překladatelských řešení volí to, které daný význam povahy slovesného děje explicitně nesignalizuje. V příkladu [5] je jako respondent zvoleno základové sloveso ve tvaru jednoduchého času minulého (*cenó*), jež by mohlo být stejně považováno za respondent slovesa neimplikujícího konec slovesného děje (*navečeřel se, najedl se*).

[5]

Večer otec **dojedl** večeři a odjel do práce, přestože jsem měl narozeniny.

Por la noche, mi padre **cenó** y se fue al trabajo, aunque era mi cumpleaños.

(Urban, Miloš [2001] *Sedmikostelí: gotický román z Prahy*, Praha: Argo;

Urban, Miloš [2005] *Las siete iglesias*, přeložil Kepa Uharte Mendicoa, Madrid: Ediciones B)

V příkladu [6] zase vidíme, že významový rozdíl mezi slovesy *vypít* a *dopít* je (patrně) vyhodnocen jako sekundární a že daná lexikální modifikace nejspíše nehraje pro význam daného výpovědního celku roli natolik zásadní, aby bylo nutno ji nějak více explicitovat. Význam slovesa „*vypít*“ interpretujeme jako význam vyjadřující dosažení určité hranice v rámci daného slovesného děje – zde např. „*vypít ještě [celou] jednu sklenku*“, oproti finitivnímu významu slovesa „*dopít*“, u kterého je fokalizován spíše konec daného slovesného děje. V překladu vidíme, že je akcentován pouze význam finitivnosti.

[6]

Tatínek se vrátil a zase se napil, řeznice ležela v židli, vlasy jí odstávaly od ramenou, byla čímsi zasažena, vlasy ležely na zemi, jako by tekly z opěradla. Tak tatínek **vypil** ještě jednu sklenku, a když ji **dopil**, řeznice jej pohládila po hřbetu ruky a řekla mu neuvěřitelně něžně: „Tak ne.“

Mi padre volvió para beber un poco más, la carnícera estaba reclinada en la silla, el pelo le caía desde la cabeza hasta el suelo, como una cascada que surgiera de la silla. Cuando mi padre **terminó su copa**, ella le acarició la mano y le dijo con mucha ternura: “No, así no”.

(Hrabal, Bohumil [2007] *Městečko, kde se zastavil čas*, Praha: Mladá fronta;

Hrabal, Bohumil [1995] *La pequeña ciudad donde el tiempo se detuvo*, přeložila Monika Zgustová, Barcelona: Ediciones Destino)

S těmito „posuny“ se setkáváme i ve směru opačném, tedy při překládání fázových významů povahy slovesného děje ze španělštiny do češtiny. V následujícím příkladu tak vidíme, že v cílovém jazyce (češtině) překladatel z množiny potenciálních respondentů pro význam počátku slovesného děje (vyjádřený ve španělštině opisnou slovesnou vazbou *echarse a reír*), volí sloveso, které v češtině tímto významem determinováno není. V případě slovesa *vysmát se někomu* si zároveň můžeme všimnout toho, jak je povaha slovesného děje v češtině poměrně silně vázána na okolní kontext, neboť pokud bychom užili dané sloveso bez přímého předmětu (*někomu*), došlo by k další modifikaci tohoto slovesa na význam saturativní (*vysmát se [dosyta]*):

[7]

El jurado **se echó a reír** y le dijo que iba a retener la escopeta, y que al otro día podría volver en avión a mostrarle los papeles.

Ten **se mu vysmál** a oznámil mu, že mu zabaví flintu.

(Delibes, Miguel [1980] *Diario de un cazador*, Barcelona: Ediciones Destino;

Delibes, Miguel [1972] *Lovcův deník*, přeložil Josef Forbelský, Praha: Odeon)

Jak jsme uvedli výše, naším cílem zde není hodnotit, zda uvedená řešení považovat za správná a/nebo vhodná, či nikoliv, a ani se je nesnažíme nijak kvantifikovat. Spíše se přikláníme k tomu, že daná řešení (samozřejmě za předpokladu, že hrubě nedezinterpretují myšlenku výchozího textu) lze chápat v souladu s dalším stěžejním konceptem Levého teorie překladu „překlad jako rozhodovací proces“ ve smyslu, že: „Překládání z hlediska pracovní situace překladatele v každém okamžiku jeho práce (tedy z hlediska pragmatického) je rozhodovací proces, tj. série určitého počtu posloupných situací – tahů jako ve hře –, v nichž se překladatel musí vždy rozhodovat mezi určitým (a zpravidla dosti přesně definovaným) počtem alternativ.“ (J. Levý, 1971: 73) Jak uvádí P. Čermák (2016: 241) při analýze respondentů španělské faktitivní vazby *hacer + infinitiv*, analýzy založené na práci s korpusovými daty tak mimo jiné mnohdy poodhalují, že překladové respondenty určitých jazykových jednotek mohou být značně heterogenní, významně rozšiřující, „*soubor možných alternativ, paradigmát*“. V případě některých významů povahy slovesného děje tak docházíme sekundárně k závěru, že z hlediska překladatelského procesu se některé významy PSD mohou jevit jako akcesorní složka dané výpovědi, přičemž nalezená řešení potvrzují, že mnohdy lze v překladových textech pozorovat hierarchizaci určitých textových segmentů „[...] na prvky důležitější a méně důležité, a také případné překladatelské odchylky na závažnější a méně závažné“ (J. Levý, 1971: 75).

b) Významy povahy slovesného děje, které nejsou „neproblematické“

V jiných případech bývají sémantické nuance, jimiž se odlišují některé významy povahy slovesného děje od významů základových sloves, na první pohled velice jemné a (de) kódování těchto jemných významů v cílovém jazyce může být složitější. Jako příklad bychom mohli uvést významy sloves *zemřít – pomřít – odumřít – odumírat*. Možnosti response jsou v těchto případech limitovány jednak tím, jak překladatelé výše uvedené modifikace lexikálního významu vnímají (dekódují) a posléze také tím, jaké systémové prostředky jsou pro vyjádření dané konotace v cílovém jazyce k dispozici. Za základové sloveso v tomto případě považujeme sloveso *zemřít*. Význam slovesa *pomřít*

označujeme jako význam distributivní PSD, přičemž mezi distributiva zahrnujeme slovesa, která „vyjadřují několikanásobný průběh děje v časové posloupnosti“ (Nübler, 2017). Jejich dalším společným rysem je schopnost implikovat členitost uvnitř jednoho děje, na rozdíl od sloves násobených (iterativních), jež spíše akcentují děje, které se jako celek vícekrát opakují (např. Hamplová, 1994: 115). Sloveso *odumřít se* v češtině velice často vyskytuje ve valenci s neživotnými subjekty (*odumřely prsty, nohy*). Jeho význam lze chápat ve smyslu „odloučení určité části od celku“, nebo i jako modifikaci časovou implikující zakončení slovesného děje (Štícha, 2013: 252), která podle našeho názoru může být částečně nazírána i jako děj distributivní (*odumřely prsty jeden po druhém*). Sloveso *odumírat*, které je nedokonavým, sekundárním imperfektivem derivovaným od dokonavého *odumřít*, oproti svému dokonavému protějšku navíc explicitněji vyjadřuje děj nazíraný jako nedokončený, postupně se rozvíjející. Máme-li vzájemně porovnat způsoby, jimiž jsou v cílovém jazyce tyto významy kódovány, zjišťujeme, že v řadě případů výše uvedené významové konotace explicitně odlišovány nejsou a jejich častým respondentem je tak „pouhé“ základové sloveso *morir*:

[8]

A jako poslední toho lazaretu jel otevřený kastlák, dva saniteráci tam vysvlékali z lazaretního kabátku mrtvolu, kterou potom hodili na hromadu ztuhlých mrtvol, vojáků, kteří **pomřeli** cestou [...].

Y el último de aquel hospital era un furgón abierto, dos enfermeros desnudaban allí del hábito hospitalario a un cadáver al que después tiraron a un montón de cadáveres rígidos de soldados que **habían muerto** durante el viaje [...].

(Hrabal, Bohumil [1994] *Ostře sledované vlaky*, Praha: Pražská imaginace;

Hrabal, Bohumil [1997] *Trenes rigurosamente vigilados*, přeložil Fernando de Valenzuela, Barcelona: Ediciones Península)

[9]

[...] byla ta druhá stránka mého fraku, ten rub všech pinglů a pikolíků a vrchních na celém světě, bílá naškrobená košile a třpytivě bílý kaučukový límec, a zvolna černající nohy, jako při nějaké hrozném nemoci, kdy začnou lidé **odumírat** od nohou [...].

[...] aquello era el lado opuesto de mi frac, el revés de todos los aprendices, camareros, maitres de todo el mundo, camisa blanca almidonada y cuello blanco luminoso de celuloide, y los pies, lentamente, ennegreciéndose como por alguna terrible enfermedad de la que las personas empezaran a **morir** desde los pies [...].

(Hrabal, Bohumil [1993] *Obsluhoval jsem anglického krále*, Praha: Pražská imaginace;

Hrabal, Bohumil [1989] *Yo que he servido al rey de Inglaterra*, přeložili Jitka Mlejnková, Albert Ortiz, Barcelona: Destino)

[10]

Řekl, že my všichni jsme zapřáhli své mozky do služeb svých úzce specializovaných povolání a snažíme se ze všech sil, aby nám ostatní mozkové závity **odumřely**.

Dijo que todos hemos puesto nuestros cerebros al servicio de nuestras profesiones altamente especializadas y que nos esforzamos en que **muera** el resto de nuestras neuronas.

(Jirotko, Zdeněk [1991] *Saturnin*, Praha: Československý spisovatel;

Jirotko, Zdeněk [2004] *Saturnino*, přeložil Eduardo Fernández Couceiro, Praha: Karolinum)

K podobným výsledkům docházíme i při analýze možností *respondence* sloves s jiným významem povahy slovesného děje, např. sloves s významem *perdurativnosti*⁴: *protancovat* [celou noc] oproti *tancovat* [celou noc]. Častým respondentem *perdurativního* významu je v nalezených překladech opis prostřednictvím slovesa *pasar* ve spojení s *gerundiem* příslušného významového slovesa:

[11]

Ano, nestydí se to říci, celou noc **proplakala**.

Sí, no le daba vergüenza decirlo, **se había pasado llorando** toda la noche.

(Jirotka, Zdeněk [1991] *Saturnin*, Praha: Československý spisovatel;

Jirotka, Zdeněk [2004] *Saturnino*, přeložil Eduardo Fernández Couceiro, Praha: Karolinum)

[12]

„Vidíte, vidíte, jste potom samý regma a celý noci **prohekáte**,“ řekla Rosetka a štitivě špičkou střeвиčku odhrnula mokrý hadr a postavila se o schod nad matku.

Lo ve, lo ve, después tiene reuma y **se pasa las noches quejándose** – dijo Rosetka y con la punta del zapatito, con asco, retiró el cubo mojado y se puso un escalón por encima de su madre.

(Hrabal, Bohumil [1993] *Pábitelé*, Praha: Pražská imaginace;

Hrabal, Bohumil [1996] *Los palabristas*, přeložily Eva Kruntorádová, Núria Mirabet, Barcelona: Destino)

Nicméně tato řešení v překladech často alternují s další poměrně velkou skupinou respondentů, u nichž daný význam podchycen není [13]. Překladatel volí sloveso z hlediška povahy slovesného děje neutrální, nepříznakové; rozdíl mezi základovým slovesem a slovesem s významem povahy slovesného děj v překladu patrný není:

[13]

Večer se sešel s Alicí, aby spolu jako vždy **probloumali** hodinu dvě po ulici, ale Eduard už ve svém náboženském horlitéství nepokračoval.

Por la tarde se encontró con Alice para **vagar**, como de costumbre, una o dos horas por las calles, pero Eduard no siguió con su fervor religioso.

(Kundera, Milan [1991] *Směšné lásky*, Brno: Atlantis;

Kundera, Milan [2000] *El libro de los amores ridículos*, přeložil Fernando de Valenzuela, Barcelona: Grijalbo Mondadori S. A.)

Ochuzování lexika a stereotypnost překladatelských řešení

Díky současnému rozvoji korpusové lingvistiky je v dnešní době možno jednotlivá překladatelská řešení užitá pro převod určité lexikální jednotky nebo textového segmentu poměrně přesně pozorovat. Je pochopitelné velice těžké generalizovat, jaké důvody

⁴ Jako *perdurativní* označujeme slovesa implikující trvání slovesného, které je zpravidla explicitována časovým komplementem v akuzativu: *prospat celou noc*. Tím se tato slovesa odlišují od sloves typu *vyspat se*, u nichž je naopak slovesný děj modifikován kvalitativně *vyspat se dobře* a jež označujeme jako *saturativa*.

vedou překladatele k užití té či oné strategie. Výběr lexikální jednotky je, jak ostatně lze vyčíst i u Levého (1998), determinován jak faktory objektivními (kontext), tak faktory subjektivními. K výběru lexikálních jednotek Levý říká, že „ve shodě s psychologii překladatelské práce však mají [překladatelé] sami spíše sklon k zobecňování, neutralizaci a opakování“ (J. Levý, 1998: 145). „Překladatelská práce svádí ke třem typům stylistického ochuzování slovníku: (i) užitím obecného pojmu místo konkrétního přesného označení, (ii) užitím stylisticky neutrálního slova místo citově zabarveného, (iii) malým využitím synonym k obměňování výrazu.“ (J. Levý, 1998: 139) Na četné příklady lexikálního ochuzování narážíme i při sledování možností lexikální response u českých významů povahy slovesného děje. Zajímavé je, že k tomuto lexikálnímu ochuzování dochází napříč všemi významy povahy slovesného děje, a to jak těmi, jež ve španělštině jakožto cílovém jazyce gramatikalizovány jsou (viz výše například finitivnost), tak těmi, které nejsou (viz výše například distributivnost). Lexikální ochuzování se dále netýká pouze tendencí zobecňovat některé konkrétní modifikace slovesného děje jednotkami, které tuto modifikaci neimplikují (*pomřít* → *morir*, *protancovat* → *bailar*, *atd.*), ale i občasnou tendencí k užívání stylisticky neutrálních sloves na místo sloves citově zabarvených, které jsou zároveň determinovány i nějakým významem povahy slovesného děje (*doprasit něco* → *ensuciar algo*, *rozeštkávat se* → *ponerse a llorar*, *prochrápat něco* → *quedarse durmiendo*):

[14]

A tak se tedy nenudili, až jedné jeli na dva dny a medvídek se tak nudil o tom svatým Duchu, že rozházel ty veliký kachlový kamna v pokoji a **doprasil** tak nábytek a peřiny a prádlo v kostnu, že stréc Metud sedl a napsal do Moravské orlice inzerát: [...].

Ya no se aburrían, claro, y una vez se ausentaron dos días por pentecostés y el osito sí que se aburría, y mucho, tanto que destruyó todos los azulejos de la cocina económica y **ensució** tanto los muebles y los edredones y las sábanas del baúl que el tío Metud se sentó y escribió un anuncio para El Águila de Moravia: [...].

(Hrabal, Bohumil [1976] *Postřižiny*, Praha: Československý spisovatel;

Hrabal, Bohumil [1976] *Personajes en un paisaje de infancia*, přeložila Monika Zgustová, Barcelona: Destino)

[15]

Po chvíli se **rozeštkává**.

Al cabo de un rato **se pone a llorar**.

(Kundera, Milan [1997] *Valčík na rozloučenou*, Brno: Atlantis;

Kundera, Milan [2005] *La despedida*, přeložil Fernando de Valenzuela, Barcelona: Tusquets Editores)

[16]

Právě takhle se asi povaloval na gauči ve své vysokoškolské mansardě, když tam před mnoha lety (to byl ještě Eduard klouček) prolonošil a **prochrápal** den Stalinovy smrti [...].

Seguramente habría estado así, como ahora, tumbado en el sofá, cuando hacía muchos años (Eduard era entonces un crío) **se quedó** holgazaneando y **durmiendo** el día de la muerte de Stalin [...].

(Kundera, Milan [1991] *Směšné lásky*, Brno: Atlantis;

Kundera, Milan [2000] *El libro de los amores ridículos*, přeložil Fernando de Valenzuela, Barcelona: Grijalbo Mondadori S. A.)

Tato tendence k zobecňování některých sloves determinovaných významy povahy slovesného děje může být patrná i tehdy, když se k jednomu významu povahy slovesného sekundárně přidruží význam další. K tomu může dojít například změnou vidu, jak jsme již viděli výše u sloves *odumřít – odumírat*. Dále také užitím dvou prefixů a současně změnou vidu, jak ukazuje příklad slovesa *dovyzvánět* [17]: prefix *do-* je nositelem významu konce slovesného děje, prefix *vy-* je oproti základovému slovesu *zvonit* nositelem významu intenzity slovesného děje a užitím slovesa ve vidu nedokonavém je navíc děj vyjádřený tímto slovesem nazírán jako průběhový, kurzivní. V překladu je však explicitován pouze důraz na děj nazírany jako kurzivní, průběhový, a to užitím základového slovesa (*tocar – zvonit*) ve tvaru imperfekta.

[17]

[...] vzala jsem deštníček a rozevřela jej, avšak ono světlo polední slunce a zvon **dovyzváněl** poledne, nade mnou se nakláněl pan Pokorný, z ubrusku mu kapala voda a svezlo se pár francí zelí, [...].

[...] tomé el paraguay y lo abrí, pero el sol de mediodía brillaba y las campanas **tocaban** las doce, encima de mí se inclinaba el señor Pokorny, de su servilleta chorreaba agua y caían trocitos de col a la vinagreta, [...].

(Hrabal, Bohumil [1976] *Postřiziny*, Praha: Československý spisovatel;

Hrabal, Bohumil [1976] *Personajes en un paisaje de infancia*, přeložila Monika Zgustová, Barcelona: Destino)

Podobným případem je i následující příklad *znovu se rozzvracet* [18], kde jsou rovněž současně vyjádřeny dva významy PSD, ale dvěma různými prostředky: význam opakovaného děje, jež je zachován i v překladu (*opisná slovesná vazba volver a + infinitiv*), je vyjádřen prostřednictvím adverbia (*znovu*) a význam začátku slovesného děje, který v cílovém jazyce vyjádřen není, prefixem *roz-*. U tohoto segmentu si navíc můžeme všimnout i dalšího příkladu neutralizace dvou významů povahy slovesného děje, jež jsou vyjádřeny slovesem *zadíval se*: počátku slovesného děje spojeného s významem intenzity slovesného děje, jimž v překladu odpovídá sloveso *contemplar*.

[18]

A po pískem vysypané stezičce dva zřízenci speditérského podniku nesli na kurtech pískovcovou sochu nějakého bojovníka v kůži a se sekyrkou napřaženou k ráně, a když ti zřízenci vystoupili do schodů, mrskali nožkama a dál nesli na kurtech tu sochu na kterou když se pan Valerián **zadíval, znovu se rozzvracel**, už neměl co, tak bučel do kbelíku jak na lesní roh.

Y por el camino cubierto de arena dos empleados de una empresa de transportes cargaban a lomos una estatua de arenisca de guerrero en cueros y con un hacha levantada para golpear, y cuando los empleados subieron la escalera movían las piernas con premura y seguían llevando a lomos aquella estatua, y el señor Valerián al **contemplarla volvió a vomitar**, pero ya no tenía qué, así que sólo mugió dentro del cubo como una trompa.

(Hrabal, Bohumil [1994] *Inzerát na dům, ve kterém už nechci bydlet*, Praha: Pražská imaginace;

Hrabal, Bohumil [1989] *Anuncio una casa donde ya no quiero vivir*, přeložily Clara Janés, Jana Stancel, Barcelona: Ediciones Península)

V těchto případech je lexikální ochuzování poměrně běžné a již si ho ve svém výzkumu italských sloves všimla S. Hamplová (1994: 91): „italština nemá schopnost tohoto povahově dějového ‚vrstvení‘, a proto překladatelé mohou zachytit jen jednu povahu děje [...]“. Ke stejnému závěru docházíme i u příkladů španělských.

Závěrem

Na výše uvedených příkladech převodu některých významů povahy slovesného děje jsme chtěli poukázat na nadčasovost a univerzálnost některých Levého myšlenek. Levý zcela bezesporu dokázal poměrně přesně pojmenovat typologii posunů, k nimž při překládání určité lexikální jednotky může docházet a jež dnes, díky rozvoji korpusových nástrojů, můžeme pozorovat na velice rozsáhlém vzorku dat. Některé české významy povahy slovesného děje jsou významově velice specifické (*rozzvracet se, odumřít*). Z překladatelského hlediska lze problémy, které mohou při překládání představovat, částečně přirovnat k problémům, které se například v rámci odborných textů řeší v souvislosti s hledáním respondentů pro tzv. bezekvivalentní lexikum. Z toho důvodu jsme se v tomto příspěvku pokusili na převod těchto lexikálních jednotek nahlédnout optikou toho, co k výběru lexikálních jednotek říkal Levý. Zjistili jsme, že zákonitosti, na které Levý poukazoval, lze vystopovat i v případě převodu českých sloves s významy povahy slovesného děje.

BIBLIOGRAFIE

- Alarcos Llorach, Emilio (1987) *Estudios de gramática funcional del español*. Madrid: Gredos.
- Cuartero Otal, Juan, García Fernández, Luis, Sinner, Carsten (2011) *Estudios sobre perífrasis y aspecto*, Munchen: Verlag Anja Urbanek.
- Čermák, Petr (2016) 'La traducción como proceso de decisiones: su reflejo en los textos paralelos', *Mutatis Mutandis* 9(2): 224–246.
- Dubský, Josef (1956) 'L'aspect du verbe et l'action verbale en français et en espagnol', in *Sborník prací Filosofické fakulty University J. E. Purkyně*, Brno: Filosofická fakulta University J. E. Purkyně.
- García Fernández, Luis (1998) *El aspecto gramatical en la conjugación*. Madrid: Arco/Libros.
- García Fernández, Luis (ed.) (2006) *Diccionario de perífrasis verbales*. Madrid: Gredos.
- García Fernández, Luis (2012) *Las perífrasis verbales en español*, Madrid: Castalia.
- Hamplová, Sylva (1968) 'Acerca de la manera de acción y el problema de su expresión mediante las perífrasis verbales en español', *Philologica Pragensia* 11: 209–231.
- Hamplová, Sylva (1994) *K problematice vidovosti v italštině*. Praha: Universita Karlova.
- Hamplová, Sylva (2001) 'Aspetto verbale v pojetí moderních italských lingvistů', *ČMF* 82 (2001/2): 85–9.
- Levý, Jiří (1983, 1998) *Umění překladau*, Praha, Ivo Železný.
- Levý, Jiří (1971) *Bude literární věda exaktní vědou?* Praha: Československý spisovatel.
- Miguel Aparicio, Elena De (1999) 'El aspecto léxico', in Ignacio Bosque and Violeta Demonte (ed.) *Gramática Descriptiva de la Lengua Española*, Madrid: Espasa, 2977–3060.
- Morimoto, Yuko (1998) *El aspecto léxico: delimitación*. Madrid: Arco/Libros.
- Nübler, Norbert (2017) 'Způsob slovesného děje', in Petr Karlík, Marek Nekula and Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy-Nový encyklopedický slovník češtiny*: <https://www.czechency.org/slovník/ZP%C5%AE%20SOB%20SLOVESN%C3%89HO%20D%C4%9AJE> (access: 18. 1. 2018).
- Petr, Jan (ed.) (1986) *Mluvnice češtiny II*. Praha: Academia.

- RAE-ASALE = Real Academia Española / Asociación de Academias de la Lengua Española (2009) *Nueva gramática de la lengua española*, Madrid: Espasa Libros.
- Real Academia Española (1991) *Esbozo de una nueva gramática de la lengua española*, Madrid: Espasa Calpe.
- Roca Pons, José (1958) *Estudios sobre perífrasis verbales del español*, Madrid: CSIC (Revista De Filología Española; Anejo LXVII).
- Roca Pons, José (1977) 'Sobre los verbos auxiliares en las lenguas románicas', in *Actas del XIV Congreso de Lingüística y Filología Románicas III*: 313–324.
- Šabršula, Jan (1962) *Nominálně verbální konstrukce a povaha děje ve francouzštině*, Praha: Universita Karlova.
- Štícha, František (2013) *Akademická gramatika spisovné češtiny*, Praha: Academia.
- Zavadil, Bohumil (1995) *Současný španělský jazyk II. Základní slovní druhy: slovesa*, Praha: Univerzita Karlova.
- Zima, Jaroslav (1956) 'Sloveso odzkoušet', *Naše řeč* 48(2): 124–126.

Zdroj dat

- Rosen, Alexandr and Martin Vavřín (2016) *Korpus InterCorp – čeština*, verze 9 z 9. 2016, Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK: <http://www.korpus.cz> (access: 18. 1. 2018).

RESUMEN

El objetivo del presente artículo es analizar las estrategias que los traductores aplican a la hora de transmitir algunos de los significados de Aktionsart (modo de acción) checo al español. Para ello, partimos del hecho de que el checo es un idioma donde muchos significados de las Aktionsarten pueden expresarse mediante un conjunto relativamente amplio de afijos verbales. Esta opción, sin embargo, no siempre existe en español. Muchos significados de esta categoría tienden a ser expresados en español por medio de otros recursos. Por lo tanto, en el presente artículo se presentarán los resultados de análisis de traducciones de algunos significados de Aktionsart extraídos del corpus paralelo Intercorp y se observará que muchos de los postulados de Jiří Levý son de aplicación universal (entre otros: selección de unidades léxicas y traducción como proceso de decisiones).

PhDr. Jana Pešková, Ph.D.

*Ústav romanistiky, Filozofická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích
peskova@ff.jcu.cz*

**SOUDOBÁ RECEPCE DÍLA JIŘÍHO LEVÉHO
VE ŠPANĚLSKU A IBEROAMERICE¹**

PETRA MRAČKOVÁ VAVROUŠOVÁ

ABSTRACT

The article aims to present the contemporary reception of the ideas of the Czech translation scholar Jiří Levý in Spain and Latin America. His ideas, formulated in the 1950s, remain perfectly valid till the present day; nevertheless, the fact that Levý wrote in a minor language meant that the international academic community had limited access to his innovative thinking on translation as a decision process, translation as a communication process and the historical perspective of translation. The Czech scholar's concepts did not receive international recognition until 2011 when his principal work, *The Art of Translation* (1963), was translated into English. Even before, however, the translation studies community in Spanish and Portuguese speaking countries did read about Levý's thinking, using the German translation (1969). Surprisingly, the reception of his works in that part of the world has not been as limited as one would think and Levý has his admirers who have been disseminating his ideas in their respective areas (Vega in Spanish and Neckel in Portuguese). Besides, translation studies journals in Latin America have published monothematic issues appreciating the works of the Czech translation scholar (Brazil, *Scientia Traductionis*, 2012; Colombia, *Mutatis Mutandis*, 2016). Of equal importance are the Spanish anthology *Jiří Levý: una concepción (re)descubierta* (2013), comprising his most representative texts collected and translated by Jana Králová and Miguel Cuenca, as well as a commented Portuguese translation of the first part of his principal work done by Filipe Neckel which forms part of his doctoral thesis (2011). To sum up, the recent (re) discovery of Levý's thinking on translation has contributed to the methodological innovation of translation research.

Key words: Jiří Levý, reception, Spain, Latin America, translation research

Úvodem

Cílem článku je popsat recepci díla Jiřího Levého ve Španělsku a v Iberoamerice, konkrétně v Kolumbii a Brazílii. Česká, respektive československá teorie překladau není

¹ Tato studie vznikla za podpory projektu Univerzity Karlovy Progres Q10, Jazyk v proměnách času, místa, kultury.

v hispanofonní a lusofonní translatologii zcela neznámá, jak by se mohlo na první pohled zdát. V posledních letech dochází k renesanci zájmu o postuláty myslitelů slovanské provenience, české teorie překladu nevyjímaje (Králová 2013: 166). Nutno však dodat, že tato pozornost je často podnícena vzájemnou spoluprací a osobními kontakty mezi českými a zahraničními univerzitami.²

Levý formuloval své myšlenky ke konci padesátých let a dále je rozvíjel v průběhu šedesátých let dvacátého století. K jeho současníkům patřili francouzský teoretik G. Mounin (*Les problèmes théoriques de la traduction*, 1963), americký lingvista E. Nida (*Toward a Science of Translating*, 1964) či skotský lingvista J. C. Catford (*A Linguistic Theory of Translation*, 1965), jejichž díla, publikovaná v témže časovém intervalu jako práce Levého, položila základy dnešní západní translatologie.

Levého stěžejní dílo *Umění překladu* vyšlo poprvé v roce 1963 a dodnes se dočkalo třech reedici, a to v letech 1983, 1998 a 2012. Kniha byla sepsána v češtině, tedy v minoritním jazyce, což je jeden z hlavních důvodů, proč stála poměrně dlouhou dobu stranou zájmu odborné veřejnosti. Mezinárodní translatologie se postupně seznámila s Levého badáním o překladu prostřednictvím německého překladu, jenž byl publikován záhy po vydání českého originálu v roce 1969 a jehož se zhostil Walter Schamschula (Levý svůj text pro účely německého překladu upravil, především nahradil české příklady německými, tato předloha pochází z roku 1967). Na tomto místě pro zajímavost dodejme, že španělsky a portugalsky mluvící oblast, která je předmětem našeho článku, poznala Levého myšlenky právě prostřednictvím německé verze. Dále následoval překlad do ruštiny (1974), a poté do srbochorvatštiny, který vyšel o osm let později (1982). Teprve v roce 2011 se *Umění překladu* dočkalo anglického překladu, bylo tedy konečně převedeno do dnešní *lingvy franky*, což ovšem neznamená, že by bylo Levého dílo (znovu) objeveno, spíše lze konstatovat, že je znovu čteno.

Recepce díla Jiřího Levého ve Španělsku³

Ve španělsky mluvícím světě se první zmínky o Levém objevují v 90. letech 20. století. Průkopníkem a hlavním propagátorem Levého uvažování o překladu je Miguel Ángel Vega Cernuda, který jako první odhalil a docenil kvalitu jeho tezí. Přední zakladatelské práce španělské translatologie totiž Levého jméno opomíjejí.⁴ Vegova monografie *Textos clásicos de la teoría de la traducción* (1994) věnovaná vývoji teorie překladu je tak prvním pokusem o představení Levého koncepcí ve španělském prostoru. Nicméně toto první uvedení nesplnilo očekávaný záměr autora a setkalo se pouze s vlahým ohlasem. Profesor

² Zmíňme některé z nich: Univerzita v Alicante, Španělsko (Miguel Ángel Vega Cernuda, Juan Antonio Albaladejo Martínez, Elena Serrano Bertos), Univerzita ve Valladolidu, Španělsko (Antonio Bueno García, Fernando Navarro Domínguez), Univerzita v Antioquii, Kolumbie (Paula Andrea Montoya) či Univerzita v Santa Catarině, Kolumbie (Martha Lucía Pulido Correa).

³ Vzájemnou recepcí hispánských a českých teorií překladu se autorka detailně zabývá v následujícím článku: Vavroušová, Petra (2016) 'Al margen de la recepción recíproca de las teorías de la traducción checa e hispana', in Joanna Wilk-Racięska, Sabina Deditius, Anna Nowakowska-Głuszak (eds.) *Relecturas y nuevos horizontes en los estudios hispánicos: cultura y traducción*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 136–146.

⁴ Valentín García Yebra (1983) nezmiňuje Levého vůbec a Amparo Hurtado Albir (2001) ho uvádí pouze v poznámce pod čarou, když vysvětluje Willisovu teorii, a dále pak v seznamu bibliografie.

Vega, zaměřením germanista, logicky čerpá z německé verze a vyzdvihuje především Levého dvojí normu v překladu (Vega 1994: 325–327).

Zlom přichází v roce 2010 a od té doby se objevuje ve španělské translatologii mnoho prací, které se odvolávají na Levého koncepty a inspirují se jeho myšlenkami.⁵ Juan Miguel Zarandona (2010: 283) ve své recenzi na knížku *Tradition versus Modernity. From the Classic Period of the Prague School to Translation Studies at the Beginning of the 21st Century* (2008) zdůrazňuje, že všechny příspěvky mají jednoho společného jmenovatele – odkaz na osobnost zakladatele české translatologie Jiřího Levého a jeho postuláty (především na překlad z funkčního hlediska). Čtenář recenze se dozvídá, že editorky Jana Králová a Zuzana Jettmarová poukazují na neznalost českých (Levý) a slovenských (Popovič) teorií překladu kvůli chybějícímu překladu do velkých světových jazyků a na mylné řazení Levého do Lipské školy. Zarandona (2010: 283) navíc také připomíná, že recenzovaná kniha byla vydána osmdesát let po založení Pražského lingvistického kroužku (1927), čtyřicet let po úmrtí Jiřího Levého (1967) a padesát let po vydání jeho díla *České teorie překladu* (1957) a nabádá čtenáře, aby se seznámili s jeho postuláty a přečetli si přinejmenším anglický zkrácený překlad Levého textu „The Process of Creation of a Work of Literature and its Reception“, jenž je součástí recenzované knihy. Ve stejném roce publikuje svůj článek také Zabalbeascoa (2010: 94), který o Levém mluví jako o současníkovi Nidy a ve své práci zmiňuje jeho funkční hierarchii v překladu.

V roce 2011 vychází publikace *Posibilidades y límites de la comunicación intercultural*, jejíž editorkou je Jana Králová. V této knize najdeme pět článků španělských translatologů, kteří se zaobírají či inspirují dílem Jiřího Levého. První dva články, „El caso Levý: Fenomenología de su recepción y valoración de sus aportaciones en el contexto de la traductología de la época“ od Miguela Ángela Vegy a „Jiří Levý: La teoría de la traducción y lingüística“ od Fernanda Navarra Domíngueze, se věnují recepci Levého díla ve Španělsku a hodnotí jeho přínos pro translatologii. Zbývající tři články citují Levého a aplikují jeho poznatky na svůj vlastní výzkum.

Vega (2011) se domnívá, že Levého průkopnické myšlenky se v teorii překladu objevily poměrně časně, již v padesátých a šedesátých letech 20. století, přesto zůstaly ve své době nedoceny (byly psány česky, tudíž byl okruh čtenářů omezen). Teprve německý a ruský překlad *Umění překladu* a rovněž anglický článek „Translation as a Decision Process“ (1966) zpřístupnily Levého koncepty světové translatologické komunitě. Vega (2011: 18–19) spatřuje Levého přínos v následujících čtyřech oblastech:

- forma vs. význam: Vega oceňuje u Levého jeho odhodlání věnovat se ve svém klíčovém díle *Umění překladu* literárnímu překladu a klást důraz, v porovnání se svými současníky, na formu;
- (anti-)iluzionistický překlad: V rámci estetických problémů v překladu Levý rozlišuje mezi překladem iluzionistickým, jenž by měl ve čtenáři vyvolávat iluzi, že čte originální dílo, a antiiluzionistickým, který naopak dává čtenáři najevo, že má před sebou překlad. Tyto dva protipóly Vega usouvztažňuje s Venutiho ortodoxním a heterodoxním překladem;

⁵ Julio-César Santoyo (2011: 1984) podotýká, že existuje bílé místo ve španělských dějinách překladu, pokud jde o slovenské teorie. Tuto situaci považuje za nepřijatelnou a nabádá k jejich objevování a prostudování; nicméně konkrétně Levého nezmiňuje.

- role překladu v národní literatuře: Vega zdůrazňuje v této souvislosti Levého názor, že originál, jenž je jedinečný, získává prostřednictvím jednotlivých překladů do dalších jazyků na rozmanitosti;
- dějiny překladu: Vega představuje Levého prvotinu *České teorie překladu*, která poukazuje na jeho zájem o dějiny překladu – disciplínu, jež byla tehdy ještě v plenkách.

Navarro Domínguez (2011) studuje ve svém příspěvku propojení mezi teorií překladu a jazykovědou a zařazuje Jiřího Levého do historického kontextu a usouvztažňuje jeho koncepty s některými pracemi francouzské proveniencí (Georges Mounin, Edmond Cary, Jean Paul Vinay nebo Jean Darbelnet). Připomíná, že španělská teorie překladu vděčí za seznámení s Levého dílem Vegovi, který odkazuje na Levého kapitolu „Dvojí norma v překladu“ a vyzdvihuje především Levého reprodukční (věrný překlad) a uměleckou (volný překlad) normu a fakt, že by přeložené dílo mělo dosáhnout stejného účinku jako originál. Navarro (2011: 22–24), jenž si je vědom, že jeho četba Levého díla je limitována neznalostí češtiny, podtrhuje následující tři aspekty v Levého tvorbě (tlumočí myšlenky, které přednesla Králová na konferenci na Univerzitě v Alicante v dubnu roku 2009):

- překlad jako komunikační proces a tři fáze překladatelovy práce (pochopení, interpretace a přestylizování předlohy);
- překladatelovy pracovní postupy (překlad v pravém slova smyslu, substituce a transkripce) aplikované na překlad vlastních jmen;
- překlad jako rozhodovací proces (instrukce delimitativní, tj. repertoár prostředků, který má daný jazyk k dispozici, a instrukce selektivní, tj. výběr konkrétního jazykového prostředku).

Autorská dvojice Agustín Darias Marrero a Tenesor Sánchez Falcón (2011) hledá odpověď na Levého otázku-stať „Bude teorie překladu užitečná překladatelům?“ (1971) a dochází k závěru, že ano, přinejmenším ve výuce překladu a tlumočení. Autoři totiž analyzují přetlumočení politických projevů na vzorku studentů tlumočnictví, tudíž aplikují Levého teoretické poznatky na didaktiku tlumočení (Darias, Sánchez 2011: 31–33). Vychází především z již zmiňovaného pojetí překladu jako rozhodovacího procesu a z domněnky, že překladatelé (tlumočníci) volí spíše obecnější výrazy, čímž dochází ke ztrátě specifických prvků na sémantické úrovni (Levy 1971). Neopomíjejí ani tři fáze překladatelovy práce.

Juan Antonio Albaladejo (2011) se ve svém příspěvku zabývá výpůjčkami a při té příležitosti cituje Levého dvojí normu v překladu, konkrétně pak myšlenku, že překladatel má snahu vylepšovat originál a že kritik překladu musí být při hodnocení obezřetný (Albaladejo 2011: 44).

Posledním španělským autorem je Miguel Cuenca Drouhard (2011), který se ve svém článku „Překladovost y posun: ¿Causa o consecuencia?“ zamýšlí nad převodem Levého termínu „překladovost“ do španělštiny a přichází s neologismem „traductividad“ (Cuenca 2011: 82).⁶

Levý ve svém díle detailně pojednává o převodu jazykového materiálu (místního nářečí či cizího jazyka), který má funkci uměleckého prostředku. Zde lze najít styčný bod mezi českou a španělskou teorií překladu, neboť Juan Antonio Albaladejo se ve své

⁶ Jak je patrné z názvu článku, řeší i převod Popovičova termínu „posun“, pro který volí překladový ekvivalent „desviación“.

dizertační práci, později vydané knižně jako *La literatura marcada. Problemas de traducción y recepción ejemplificados a través del teatro popular vienés* (2012), zabývá převodem příznakového jazyka na příkladu vídeňského lidového divadla. Albaladejo mnohokrát cituje Levého, nesouhlasí však s jeho tvrzením, že „není možné plné vystižení, nýbrž jen náznak“ (Levý 1983: 127–128), naopak se domnívá, že pro převod vnitrojazykových variant lze využít tzv. fonemického indexu, který vychází z teorie artikulačních univerzálií a který umožňuje překladateli převést příznakovost originálního textu do textu cílového.

Překladem reálií a prvků spjatých s danou kulturou se zabývá Nelson Cartagena (2013: 225) ve svém článku „Realia, cultura y traducción“, kde cituje Levého kapitolu věnovanou dobové a národní specifičnosti a jeho tezi, že u „místně a dobově zabarvených složek jde o to, zachovat nejen jejich význam, ale i hodnotu koloritní“ (Levý 1983: 119). Cartagena (2013: 225) dále usouvztažňuje Levého termíny s Reissovou a jejími „zeit- und ortsbezogene Determinanten“.

Santiago García Gaín (2014) se ve svém příspěvku věnuje kvalitě a recepci překladů Thomase Manna v americkém exilu. Odvolává se na Levého reprodukční normu a normu „uměleckosti“, včetně volného a věrného překladu (García Gaín 2014: 138).

Výše zmínění autoři jsou většinou germanisté, studovali tedy německou verzi *Umění překlada*, která je pro španělskou translatologii klíčová, neboť díky ní poznala Levého koncepty (ostatní autoři se s jeho dílem seznámili buď prostřednictvím španělsky či anglicky psaných prací českých teoretiků, kteří se zasazují o šíření Levého díla v zahraničí, nebo čerpali z českého originálu, neboť někteří ovládají češtinu).

Mezník přichází v roce 2013, kdy byla publikována španělská antologie *Jiří Levý: una concepción (re)descubierta*, která představuje výběr stěžejních prací Jiřího Levého, které přeložili Jana Králová a Miguel Cuenca Drouhard. Výběr roku 2013 pro vydání antologie není náhodný. Jedním z impulsů pro její vznik bylo vydání anglického překladu v roce 2011 a další motivací bylo uplynutí padesáti let od prvního vydání *Umění překlada*. A s kterými texty se konkrétně může španělský čtenář seznámit? Autoři se rozhodli zařadit do svazku prolog a epilog *Českých teorií překlada* (1957), vybrané kapitoly z knihy *Umění překlada* (1963) a z posmrtně vydaného díla *Bude literární věda exaktní vědou?* (1971), dále zkrácené verze textů *Geneze a recepce literárního díla* či *Čapkovy překlady ve vývoji českého překladatelství a českého verše* a studii *Bude teorie překlada užitečná překladatelům*. Cílem antologie je tedy obohatit současné debaty o metodologické diverzifikaci v současné translatologii a představit detailněji Levého teze týkající se překlada, např. překlad jako komunikační proces, přeložitelnost, překladovost, explicitace, intelektualizace, stylistická neutralizace, normy, role překladatele atd. Neméně významnou je také předmluva od Miguela Ángela Vegy, který Levého nazývá „minorizovaným“ myslitelem (neboť jeho myšlenky byly sepsány v minoritním jazyce, v češtině, a dlouho tak zůstaly utajeny zahraničnímu odbornému publiku) a jeho myšlení o překlada považuje za jedno z neoriginálnějších (Vega 2013: 13). Elena Serrano Bertos (2014) ve své recenzi⁷ připomíná, že dílo Levého metodologicky vychází z Pražského lingvistického kroužku, tedy funkčního strukturalismu, a zdůrazňuje především dva Levého postuláty: historickou

⁷ Antologie byla také recenzována i českými autory: Vavroušová, Petra (2015) 'Reseña: Jiří Levý: una concepción (re)descubierta'. *META*, 3: 644–645.

perspektivu překladu a překlad jako součást literárního systému; koncepty, jež lze považovat za předchůdce teorie polysystému.

Recepce díla Jiřího Levého v Latinské Americe

V následující části článku se přesuneme na americký kontinent, kde se zaměříme především na dvě země, a to portugalsky mluvící Brazílii a španělsky mluvící Kolumbii, v nichž jsme zaznamenali nejživější ohlas na Levého dílo.

Brazílie a Levý v portugalštině

Za „latinskoamerického Vegu“ lze považovat Filipeho Mendese Neckela, který ve své doktorské dizertační práci „Die literarische Übersetzung [dissertação]: apresentação da obra de Jiří Levý acompanhada de uma tradução comentada“ (2011)⁸, jež vznikla jako reakce na neexistující portugalské překlady Levého textů, představuje teorie tohoto českého filologa. Těžištěm práce je komentovaný překlad prvního dílu *Umění překladu* do portugalštiny, jehož předlohou byla německá verze. Neckel (2011: 14) přisuzuje německému překladu status originálu, neboť Levý spolupracoval s W. Schamschulou a přizpůbil text německému čtenáři. Vlastnímu překladu, který v dvojjazyčné německo-portugalské verzi tvoří součást příloh práce, předchází teoretické pojednání opírající se o myšlenky Jiřího Levého (deskriptivní teorie), Antoina Bermána (preskriptivní teorie, etický překlad) a Friedricha Schleiermachers. Neckel tedy umožnil portugalskému čtenáři první seznámení s Levého uvažováním o překladu (překlad jako rozhodovací proces, překlad jako komunikační proces, instrukce selektivní a definiční, divergenční a konvergenční tendence, iluzionistický a anti-iluzionistický překlad, fáze překladatelovy práce, způsoby překladatelovy práce, překlad titulu literárního díla, překlad divadelního dialogu, volný a věrný překlad atd.), jež navazuje na poznatky pražského strukturalismu a ruského formalismu. V komentáři k překladu Neckel (2011: 66) vysvětluje, že se rozhodl pouze přeložit německé příklady, kterými Levý ilustruje mnohé teoretické jevy, a ne je substituovat portugalskou verzí (nutné poznámky překladatele a vysvětlení se nachází na konci překladu). Dále také komentuje, k jakým posunům došlo na jazykové rovině kvůli skutečnosti, že němčina a portugalština patří do různých jazykových systémů (Neckel 2011: 65).

O rok později vzniká jiný velký projekt, který zpřístupnil další Levého texty poprvé v portugalštině, a tím je monotematické číslo časopisu *Scientia Traductionis* s názvem „(Re)descobrimo Jiří Levý“, které vydala Universidade Federal de Santa Catarina. Číslo má bilingvní formát a jde vlastně o takovou antologii čtyř Levého statí a dále pak pěti článků inspirovaných jeho výroky. Všechny texty jsou publikovány zrcadlově v angličtině, němčině či španělštině s příslušným překladem do portugalštiny. Toto monotematické číslo sestává nejprve z úvodního slova obou editorů, kteří představují osobnost Jiřího Levého, poukazují na anglický překlad *The Art of Translation* (2011), který byl impulsem pro jejich počín, tedy pro převod některých studií do portugalštiny.

⁸ Dizertace vznikla pod vedením profesora Mauriho Furlana a byla obhájena na Universidade Federal de Santa Catarina v roce 2011.

Článek, který otevírá celé vydání, nese název „Breve introdução ao pensamento tradutológico de Jiří Levý“ a Filipe Neckel (2012) v něm představuje základní koncepcce českého myslitele, v němž vidí zakladatele moderní teorie překladu, a vyzdvihuje jeho roli na poli dějin, kritiky a praxe překladu. Obsah článku vychází z teoretické části Neckelovy dizertace a je vlastně takovým shrnutím stěžejních myšlenek prvního dílu *Umění překladu*. I když se Levý zaobírá výhradně literárním překladem, Neckel (2012: 23) se domnívá, že jeho závěry jsou obecně platné, mohou posloužit jako metodologický nástroj pro analýzu překladu a položit základy teorie překladu.

Následuje Neckelův překlad třech fází překladatelovy práce „As três fases do trabalho tradutório: a apreensão, a interpretação e a transposição do modelo“. Portugalský čtenář má rovněž možnost seznámit se s Levého studiem nejen ve výchozí anglické verzi („Will translation theory be of use to translators?“ (1965), „Translation as a decision process“ (1967) a „The process of creation of a work of literature and its reception – the creation of a translation“), ale také s jejich portugalskými protějšky („Terá a Teoria da Tradução Serventia aos Tradutores?“, „A Tradução como um Processo de Tomada de Decisão“ a „O Processo de Criação de uma Obra Literária e sua Recepção – A Criação de uma Tradução“), v nichž nalezne Levého hlavní postuláty, tj. překlad jako komunikační proces či překlad jako rozhodovací proces.

Číslo pak uzavírají články zabývající se osobností Jiřího Levého či inspirované jeho tezemi. V první studii, v jazykovém páru angličtina a portugalština, Jettmarová (2011) vypovídá o překládání *Umění překladu* do cizích jazyků. Sérii článků psaných původně španělsky otevírá Vega (2011), následuje Králová (2011) a Navarro (2011). Upřesněme jen, že jsou to překlady článků publikovaných v roce 2011 v jiných odborných monografiích či sbornících, které byly komentovány výše.

Celé číslo nabízí nejrůznější interpretace Levého díla a autoři vybízejí čtenáře, aby si na základě četby Levého vytvořil vlastní názor.

Kolumbie a Levý ve španělštině

V roce 2016, tedy devadesát let od narození Jiřího Levého, se časopis *Mutatis Mutandis* rozhodl ve spolupráci s Univerzitou Karlovou v Praze a Univerzitami v Antioquii a Santa Catarina vydat monotematické číslo *The Art of translation: Jiří Levý (1926–1967) y la otra historia de la Traductología*⁹, které mapuje recepci českých teorií překladu v hispánském a lusofonním světě a zároveň předkládá mezinárodnímu publiku moderní studie, které z Levého koncepcce překladu vycházejí. Vznik tohoto speciálního čísla je vlastně reakcí na již zmiňované překlady do angličtiny (2011), portugalštiny (2011) a španělštiny (2013) a rovněž na skutečnost, že Levého *Umění překladu* je považováno za referenční bod pro soudobou translatoologii, byť to není autorovo první dílo.

Editorky čísla poukazují na empirický obrat v translatoologii, který přispěl k obnovení zájmu o řadu aspektů, jež Levý ve svých dílech nastínil. Tyto myšlenky pak byly dále rozvíjeny badateli v oboru, mnozí se jimi inspirovali ve svém vlastním výzkumu a jsou

⁹ Montoya, Paula Andrea – Pulido C., Martha Lucía – Králová, Jana. *The Art of translation: Jiří Levý (1926–1967) y la otra historia de la Traductología*. *Mutatis Mutandis*, 2016, č. 2. [online]. [cit. 2. 8. 2017]. URL: <<http://aprendeenlinea.udea.edu.co/revistas/index.php/mutatismutandis/issue/view/2436/showToc>>

tedy přítomny v jednotlivých studiích. Úvodní studie autorské dvojice Králová a Svoboda (2016) popisuje dobu, ve které Levý koncipoval své teorie, a rovněž jeho současníky, zabývají se tím, jak je dílo Levého dnes hodnoceno a v neposlední řadě zmiňují Levého myšlenky tykající se historického kontextu a překladatelských norem. Na Levého koncepci překladu jako procesu navazuje většina článků tohoto čísla. Překladem literárních textů se zabývají Šotolová (2016), která se zamýšlí nad výběrem děl pro překlad a následné vydání, a Martino Alba (2016), jež zkoumá převody autobiografií z němčiny do španělštiny; Obdržálková (2016) se pak věnuje převodu neliterárních textů, Aurová (2016) se přiklání k překladu jako rozhodovacímu procesu a Čermák (2016) uvažuje o aplikaci nových technologií na překlad. Cruz Romão (2016) se ve svém příspěvku pokouší ukázat, jakou roli hrají při překládání poznámky překladatele, aby si čtenář uvědomil komplexnost překladatelského procesu. Převodu autorského stylu se věnují Zehnalová (2016) a Molchan (2016), obě si jako příklad zvolily Hrabala, přičemž Zehnalová zkoumá překlady do angličtiny a Molchan do ruštiny. S převodem stylu autora pak logicky souvisí hodnocení překladu a právě oblast kritiky překladu si z učení Levého vybrala Nanci (2016). Kolmanová (2016) a Odrekhijska (2016) vycházejí ve svých anglicky psaných příspěvcích z Levého teze, jakou pozici zaujímá překlad v dané kultuře a jakou roli sehrává při tvorbě národní literatury, Kolmanová si jako vzorek vybrala českou a maďarskou literaturu, Odrekhijska naopak zkoumá překlad dramatu na ukrajinském příkladu. Problematikou překladu z/do ohrožených jazyků se ve svém článku zabývá Valeš (2016).

V témže roce vychází také dílo Sergia Bolañose Cuéllara *Introducción a la traductología: autores, textos y comentarios* (2016), jehož cílem je představit významné texty předních autorů moderní translatologie. Kniha má dvě části, první se soustředí na teorii překladu vycházející z lingvistiky a druhá se orientuje na teorii překladu zaměřenou na kulturu, literaturu a filozofii, kam spadá i Levý. Bolaños Cuéllar vychází z ruského překladu *Umění překladu* (1974) a v kapitole nazvané „Jiří Levý: La traducción literaria“ představuje základní teze Levého teorie (obecná a speciální teorie překladu, metody lingvistické a literárněvědné, překladatelský proces a estetické problémy překladu), které opatřuje vlastním kritickým komentářem (Bolaños 2016: 209–246). Neomezuje se však pouze na *Umění překladu*, ale vychází rovněž z článku „Translation as a Decision Process“ a zamýšlí se nad Levého pojetím překladu jako rozhodovacího procesu. Levého řadí mezi pionýry translatologie orientované na kulturní převod a literární překlad, po boku Waltera Benjamina a Vladimira Nabokova. V závěru se Bolaños (2016: 245) pozastavuje nad tím, že Levého texty nebyly přeloženy do španělštiny (sic!).

Závěrem

Současný empirický obrat v translatologickém světě (znovu)objevuje koncepty, které ještě donedávna zůstávaly stranou pozornosti mezinárodního odborného publika, neboť mnohé z těchto myšlenek byly sepsány v jazyce minoritním, což je i případ české teorie překladu a jejího zakladatele.¹⁰ Tato skutečnost přispívá k metodologické renovaci na

¹⁰ Je záhodno zmínit, že hlavními propagátorkami Levého díla v zahraničí jsou Jana Králová a Zuzana Jetmarová (obě vyučující Ústavu translatologie FF UK), které publikovaly celou řadu článků v zahra-

poli translologie, neboť se do popředí dostávají doposud marginalizované, či dokonce marginální koncepce.

Dnes jsou již koncepty Jiřího Levého přístupné široké odborné veřejnosti v nejrůznějších jazykových verzích, a nejen že jsou čteny se zájmem, ale jsou hojně využívány při nejrůznějších výzkumech a podněcují tak další bádání v translologii.

Recepce díla Jiřího Levého v hispanofonním a lusofonním světě není tak skrovná, jak by se mohla na první pohled zdát (Králová 2013: 169). Největší boom nastal především po roce 2011, kdy bylo Levého stěžejní dílo *Umění překladu* přeloženo do angličtiny a zároveň do portugalštiny, o dva roky později také do španělštiny, byť do obou zmíněných románských jazyků pouze částečně (vybrané reprezentativní pasáže).

Sám Levý (1971: 156) specifikoval důležitost překladu těmito slovy: „z hlediska každé národní literatury je překlad rozlišujícím činitelem, neboť přidává k rodným, autochtonním stylům a způsobům myšlení impulzy odvozené [...], a tak přispívá k vnitřní diferenciaci jednotlivé národní literatury“, a my jen můžeme dodat, že překlady textů Levého hrají svou roli při šíření myšlenek tohoto českého velikána na poli mezinárodní translologie a přispívají tak k metodologické inovaci a studiu dosud neobjevených koncepcí, které zůstaly hispanofonnímu a lusofonnímu světu dlouho utajeny pouze kvůli jazykové bariéře.

Přestože Levý své koncepce definoval před více než padesáti lety, dosud neztratily svoji platnost. Znalost jeho teoretických poznatků může přispět k vzájemné výměně na poli translologie a k hledání styčných bodů mezi českou a hispano- či lusofonní teorií překladu (např. cenzura, nepřímý překlad či převod vnitrojazykových variant).

BIBLIOGRAFIE

- Albaladejo Martínez, Juan Antonio (2011) 'El préstamo entre transparencia y opacidad: ¿Medio o impedimento en la comunicación intercultural?', in Jana Králová (ed.) *Posibilidades y límites de la comunicación intercultural*, Praha: Karolinum, 41–50.
- (2012) *La literatura marcada. Problemas de traducción y recepción ejemplificados a través del teatro popular vienés. Monografías de la revista Herméneus*, Soria: Vertere.
- Aurová, Miroslava (2016) 'La perspectiva funcional de la oración (PFO) en la traducción: paradigmas e instrucciones selectivas', *Mutatis Mutandis* (2): 383–400.
- Bolaños Cuéllar, Sergio (2016) *Introducción a la traductología: autores, textos y comentarios*, Bogotá: Editorial Universidad Nacional de Colombia – Editorial Universidad del Rosario.
- Cartagena, Nelson (2013) 'Realia, cultura y traducción', in Antonio Bueno García, Miguel Ángel Vega Cernuda (eds.) *Traducción y humanismo*, Bruxelles: Editions du Hasard, 213–228.
- Čermák, Petr (2016) 'La traducción como proceso de decisiones: su reflejo en los corpus paralelo', *Mutatis Mutandis* (2): 224–246.
- Cruz Romão, Tito Lívio (2016) 'Considerações sobre a tradução brasileira de Die Idee des Guten zwischen Plato und Aristoteles de Hans-Georg Gadamer à luz de preceitos teóricos de Jiří Levý', *Mutatis Mutandis* (2): 328–347.
- Cuenca Drouhard, Miguel José (2011) 'Překladovost y posun: ¿Causa o consecuencia?', in Jana Králová (ed.) *Posibilidades y límites de la comunicación intercultural*, Praha: Karolinum, 79–83.

ničních periodických. Z mladší generace zmiňme např. dizertační práce či články Jaroslava Špirky, Míguela Cuency nebo Petry Vavroušové.

- Darias Marrero, Agustín, Sánchez Falcón, Tenesor (2011) 'Interpretación en discursos políticos: una experiencia didáctica', in Jana Králová (ed.) *Posibilidades y límites de la comunicación intercultural*, Praha: Karolinum, 31–40.
- Furlan, Mauri, Althoff, Gustavo (2012) '(Re)descubriendo Jiří Levý', *Scientia Traductionis* (11): <https://impactum.uc.pt/es/content/revista?tid=30429&id=30429> (access: 2. 8. 2017).
- García Gaín, Santiago (2014) 'Acogida de la traducción de la obra de Tomas Mann en su exilio estadounidense', *Herméneus* (16): 127–142.
- García Yebra, Valentín (1983) *Teoría y Práctica de la traducción*, Madrid: Gredos.
- Hurtado Albir, Amparo (2001) *Traducción y Traductología*, Madrid: Cátedra.
- Jettmarová, Zuzana (2011) 'Translating Jiří Levý's Art of Translation for an International Readership', in Jana Králová (ed.) *Posibilidades y límites de la comunicación intercultural*, Praha: Karolinum, 51–60.
- Kolmanová, Simona (2016) 'Notes on the theory and practice of translation in Central-Europe: The confrontation of translation approaches in the Czech and Hungarian translations of The Raven by Edgar Allan Poe and its position in the Czech and Hungarian literary context', *Mutatis Mutandis* (2): 401–417.
- Králová, Jana (2011) 'La multifacética realidad del lenguaje', *Lorenzo Hervás* (20): 299–310.
- (2013) 'La recepción de la obra de Jiří Levý en los países hispanos y lusófonos', in Slavomír Míča, Miroslav Valeš (eds.) *Diversidad Lingüística del Español*, Liberec: Universidad Técnica de Liberec, 161–169.
- Králová, Jana, Miguel José Cuenca Drouhard (2013) *Jiří Levý: una concepción (re)descubierta*, Soria: Vertere. Monográficos de la revista Herméneus 15.
- Králová, Jana, Svoboda, Tomáš (2016) 'Jiří Levý en el contexto de la investigación de la época y en la actualidad', *Mutatis Mutandis* (2): 205–223.
- Levý, Jiří (1957) *České teorie překladu*. Praha: SNKLHU.
- (1963) *Umění překladu*. Praha: Československý spisovatel.
- (1969) *Die literarische Übersetzung: Theorie einer Kunstgattung*, Frankfurt am Main/Bonn: Athenäum Verlag.
- (1971) *Bude literární věda exaktní vědou?* Praha: Československý spisovatel.
- (1983) *Umění překladu*. Praha: Ivo Železný.
- (2011) *The Art of Translation*, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Martino Alba, Pilar (2016) 'La reivindicación de la autobiografía de artista como género literario, basada en los problemas estéticos del Arte de la Traducción de Jiří Levý', *Mutatis Mutandis* (2), 363–382.
- Molchan, Maria (2016) 'Metodología para el análisis traductológico de grandes corpus de textos literarios', *Mutatis Mutandis* (2), 267–285.
- Montoya, Paula Andrea, Pulido C., Martha Lucía, Králová, Jana (eds.) (2016) 'The Art of translation: Jiří Levý (1926–1967) y la otra historia de la Traductología', *Mutatis Mutandis* (2): <http://aprendeenlinea.udea.edu.co/revistas/index.php/mutatismutandis/issue/view/2436/showToc> (access: 2. 8. 2017).
- Nanci, Giovanna (2016) 'La critica della traduzione di Jiří Levý in relazione al modello analitico di Lance Hewson', *Mutatis Mutandis* (2): 286–305.
- Navarro Domínguez, Fernando (2011) 'Jiří Levý: La teoría de la traducción y lingüística', in Jana Králová (ed.) *Posibilidades y límites de la comunicación intercultural*, Praha: Karolinum, 21–30.
- Neckel, Filipe (2012) 'Breve introdução ao pensamento tradutológico de Jiří Levý', *Scientia Traductionis* (11): 10–23.
- Obdržálková, Vanda (2016) 'Translation as a decision-making process: an application of the model proposed by Jiří Levý to translation into a non-mother tongue', *Mutatis Mutandis* (2): 306–327.
- Odrekhivska, Iryna (2016) 'Anti-illusionist Trend in Drama Translation: Re-framing Jiří Levý's Concept', *Mutatis Mutandis* (2), 247–266.
- Santoyo, Julio-César (2011) 'Iberian translation history: what we know and do not know', in Harald Kittel (ed.) *Übersetzung, Translation, Traduction*, Berlin, Boston: Walter de Gruyter, 1982–1984.
- Serrano Bertos, Elena (2014) 'Jiří Levý: una concepción (re)descubierta', *Linguística Pragmática* (1): 84–87.
- Šotolová, Jovanka (2016) 'La littérature française à travers ses traductions tchèques au cours des 25 dernières années', *Mutatis Mutandis* (2): 445–463.
- Valeš, Miroslav (2016) 'A Fala: dimensão sociolingüística en las traducciones a una lengua minorizada', *Mutatis Mutandis* (2): 348–362.

- Vavroušová, Petra (2015) 'Reseña: Jiří Levý: una concepción (re)descubierta', *META* (3): 644–645.
- (2016) 'Al margen de la recepción recíproca de las teorías de la traducción checa e hispana', in Joanna Wilk-Racjńska, Sabina Deditius, Anna Nowakowska-Głuszak (eds.) *Relecturas y nuevos horizontes en los estudios hispánicos: cultura y traducción*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 136–146.
- Vega Cernuda, Miguel Ángel (1994) *Textos clásicos de la teoría de la traducción*. Madrid: Cátedra.
- (2011) 'El caso Levý: Fenomenología de su recepción y valoración de sus aportaciones en el contexto de la traductología de la época', in Jana Králová (ed.) *Posibilidades y límites de la comunicación intercultural*, Praha: Karolinum, 11–20.
- (2013) 'Prólogo', in Jana Králová, Miguel José Cuenca Drouhard (eds.) *Jiří Levý: Una concepción (re)descubierta*, Soria: Vertere. Monográficos de la revista *Herméneus* 15, 13–18.
- Zabalbeascoa, Patrick (2010) 'A Map and a Compass for Navigating through Translation', in Micaela Muñoz-Calvo, Carmen Buesa Gómez (eds.) *Translation and Cultural Identity: Selected Essays on Translation and Cross-cultural Communication*, Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 83–106.
- Zarandona, Juan Miguel (2010) 'Tradition versus Modernity. From the Classic Period of the Prague School to Translation Studies at the Beginning of the 21st Century', *Herméneus* (12): 283.
- Zehnalová, Jitka (2016) 'Literary Style and Its Transfer in Translation: Bohumil Hrabal in English', *Mutatis Mutandis* (2): 418–444.

RESUMEN

El presente artículo retrata la recepción contemporánea del pensamiento del teórico de la traducción checo Jiří Levý en España y en Iberoamérica (en concreto en Colombia y Brasil). Sus ideas formuladas en los años cincuenta del siglo XX siguen teniendo su validez hasta nuestros días; sin embargo, el hecho de que redactó sus textos en una lengua minoritaria hizo que el público académico mundial no pudo durante mucho tiempo conocer sus conceptos tan innovadores que giran acerca de los temas entre los que destacan la traducción como proceso de decisiones, la traducción como proceso comunicativo o la perspectiva histórica de la traducción. Las ideas del filólogo checo han sido reveladas a nivel internacional a partir del año 2011 cuando se publica la traducción inglesa de su obra principal *El arte de la traducción* (1963); no obstante, el mundo traductológico hispano y lusófono llegó a conocer las reflexiones del pensador checo un poco antes mediante la traducción alemana (1969). Es sorprendente que la recepción de su trabajo en la zona española y portuguesa no sea tan escasa como podría parecer y que Levý tiene sus admiradores que se esfuerzan por divulgar su trabajo en sus respectivos ámbitos (Vega en castellano y Neckel en portugués). Además, las revistas latinoamericanas de traducción publicaron números monotemáticos que elogian y aprecian la obra de este gran teórico checo (Brasil, *Scientia Translationis*, 2012 y Colombia, *Mutatis Mutandis*, 2016). Asimismo, de mucha importancia es tanto la antología española *Jiří Levý: una concepción (re)descubierta* (2013), compuesta de sus textos más representativos escogidos y traducidos por Jana Králová y Miguel Cuenca como la traducción comentada al portugués de la primera parte de su obra clave elaborada por Filipe Neckel que forma parte de su tesis doctoral (2011). Entonces, el recién (re)descubrimiento de la opinión de Levý acerca de la traducción contribuye a la innovación metodológica en la comunidad científica, y además, sirve también para buscar y crear puntos tangentes entre la teoría de la traducción checa e hispana o lusófona (por ejemplo, censura y control de la producción literaria, traducciones mediadas o trasvase de las variedades intralingüísticas).

PhDr. Mgr. Petra Mračková Vavroušová, Ph.D.
 Ústav translatologie, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha
 Petra.Vavrousova@ff.cuni.cz

K REDEFINICI VYBRANÝCH POJMŮ VE ŠPANĚLSKÉ TRANSLATOLOGII OPTIKOU PRACÍ JIŘÍHO LEVÉHO¹

JANA KRÁLOVÁ

ABSTRACT

This paper aims to present a comparison between some concepts authored by contemporary Spanish translation scholars and the ideas formulated by Jiří Levý. A short outline of the evolution of Translation Studies in Spanish speaking countries in the second half of the 20th century is taken as a basis for the explanation of the lack of awareness of Levý's theories among the Spanish speaking authors. Compared to some recent concepts studied in Spanish (the so-called anisomorfisms in translation, the problem of the source of the translating activity), the concepts attributed to Jiří Levý (translation as a decision process, the source) seem to be more dynamic and complex. Therefore, Levý's theories can be considered as methodologically innovative, despite having been defined more than fifty years ago.

Key words: Translation Studies evolution, anisomorfism, decision process, source, methodological innovation

Úvodní poznámky

V souvislosti se snahou po metodologické inovaci translatologie (např. Vidal Claramonte 2009; Lambert 2010; Jordà Mathiasen 2016) se do centra pozornosti badatelů znovu dostávají pojmy a koncepce, které byly donedávna považovány za okrajové, případně klasické nebo zastaralé. Cílem tohoto příspěvku je poukázat na vybrané pojmy a teoretické konstrukty, které se v posledních letech opakovaně objevují v pracích španělsky píšících badatelů, a srovnat je s koncepty, které již před více než padesáti lety prosazoval ve svých pracích Jiří Levý.

Analýzu vztahu Levého koncepce a hispánského jazykového prostředí lze na druhé straně považovat za určitou „případovou studii“², zejména bereme-li v úvahu, že obě tradice stály dlouhou dobu stranou pozornosti odborné veřejnosti, a to i přes fakt, že samotné překládání a tlumočení má jak ve Španělsku a v Latinské Americe, tak v českém prostředí staletou tradici a jeho dějiny jsou předmětem dlouhodobého zkoumání. Pro

¹ Tato studie vznikla za podpory projektu Univerzity Karlovy Progres Q 10, Jazyk v proměnách času, místa, kultury.

² Obecné aspekty recepce díla J. Levého ve Španělsku a v Latinské Americe jsou tématem samostatného příspěvku v tomto čísle Translatologica Pragensia.

španělskou jazykovou oblast můžeme jako příklad uvést Santoyovu monografii (Santoyo 2011), zabývající se překladem na Pyrenejském poloostrově od třetího do konce patnáctého století,³ pro českou kulturu pak zejména Levého práci *České teorie překladu* (Levý, 1957), která mj. představuje zřejmě první antologii prací zaměřených na teoretickou reflexi překladu v evropském kulturním kontextu. Dalším nesporným faktem je skutečnost, že dobývání Ameriky a její kolonizace přinesly nejen nové požadavky na překládání/tlumočení, ale i další diverzifikaci nejrůznějších typů mezikulturní komunikace, a tedy i témat aktuálních nejen pro soudobé bádání, jako např. význam empirického základu a práce s prameny, analýza role peritextů, uvádění nových pojmů do translatologických bádání, případně redefinice pojmů tradičních (tzv. kulturní překlad, překlad bez textualizovaného originálu, osobnost překladatele, intersémiotický překlad, překlad a gender apod.).⁴

Dynamika vývoje translatologie v moderním pojetí v hispánské jazykové a kulturní oblasti v posledních desetiletích vynikne, zejména pokud si uvědomíme, že až do poloviny sedmdesátých let dvacátého století bylo Španělsko „pustinou“ v bádání o překladu a tlumočení: studie, reference i centra pro studium této disciplíny prakticky neexistovaly (Santoyo 2012, citováno podle Sabio Pinilla 2017: 310). Práce v současné době považované za zakladatelské jsou pro španělské prostředí spjaté s osobností Valentína Garcíi Yebry⁵ a vznikaly až v polovině osmdesátých let dvacátého století (Sabio Pinilla 2017: 310). Do té doby převládalo ve Španělsku filologicko-lingvistické pojetí překladu, vycházející zejména z překládání z klasických jazyků (Sabio Pinilla 2017: 314–315): na jedné straně byl překlad považován za prostředek pro výuku jazyků, na druhé straně bylo jeho zkoumání soustředěno výhradně na literární překlad. Od poloviny padesátých let se však začaly objevovat první hlasy, které požadovaly potřebu vzdělávat překladatele, a překonávat tak propast mezi akademickým prostředím a výkonem překladatelské profese (Sabio Pinilla 2017: 313).

Od poloviny osmdesátých let dochází k zakládání vysokého počtu vysokoškolských pracovišť, zaměřených na výchovu překladatelů a tlumočnicků, a s tím související rozvoj a diversifikace badatelské práce v oboru. Zároveň vzniká řada translatologických časopisů, o jejichž kvalitě svědčí zařazení do světových databází (SCOPUS, WOS)⁶ i např. zastoupení hispánských (španělských a latinskoamerických) autorů a témat v časopise META, jednom z nejvýznamnějších translatologických médií s dlouhou tradicí vydávání řady citovaných monografií a dalších publikací (Sabio Pinilla 2017).

Obdobného vývoje jsme svědky i v Latinské Americe (Vavroušová et al. 2015). I když jde tedy o areál, který se v translatologii také jeví jako poměrně nový,⁷ v posledních

³ Už v 15. století vznikl ve Španělsku první překladatelský metajazyk (Santoyo, 2008, 88–102; v češtině Vavroušová et al. 2013: 19–37).

⁴ Podrobněji k této problematice Králová 2018.

⁵ Sabio Pinilla (2017) cituje v této souvislosti následující práce Valentína Garcíi Yebry: *Teoría y práctica de la traducción* (1981); *En torno a la traducción* (1983); *À propos de mes traductions*, *Meta* 38(4), (1993), pp. 621–629; *Traducción: historia y teoría* (1994); *El buen uso de las palabras* (2003); *Traducción y enriquecimiento de la lengua del traductor* (2004); *Experiencias de un traductor* (2006).

⁶ Např. časopis *Sendeban*, vydávaný Univerzitou v Granadě, *Monográficas de Traducción e Interpretación (MonTI)*, vydávaný Univerzitou v Alicante; *Herméneus*, vydávaný Univerzitou ve Valladolidu, se sídlem v Sorii, *Quaderns: revista de traducció*, vydávaná Autonomní univerzitou ve Barceloně.

⁷ Latinskoameričtí badatelé se jako k zakladatelské hlásí k práci Geraldá Vázqueze Ayory *Introducción a la traductología*, vydané v r. 1977 v USA (např. Venegas Piracón, 2017). K recepci latinskoamerické translatologie v českém badatelském prostředí Králová (2017).

desetiletích zažívá výrazný rozvoj a s ním souvisí rovněž tendence k metodologické diverzifikaci oboru, jeho tematickému obohacení, a to v souvislosti se studiem vlastních kultur a s nimi souvisejícími snahami po novém definování vybraných „zavedených“ konceptů.

Receptce díla J. Levého ve Španělsku a v Latinské Americe představuje samostatné badatelské téma, i když i na oblast zkoumání překladu lze aplikovat konstatování J. C. Santoya (2011: 1984) o dluhu, který má španělská historie překladu vůči slovanským literaturám a kulturám.

Cílem tohoto příspěvku je proto na příkladu dvou v současnosti stále aktuálních otázek, které si španělská i latinskoamerická translatologie opakovaně kladou, poukázat na koincidence s koncepty, které se před více než padesáti lety objevovaly v pracích J. Levého, a to s důrazem zejména na dva tematické okruhy: otázku volby překladatelských řešení a pojetí východiska práce překladatele.

1. Volba překladatelských řešení

Otázka volby překladatelských řešení a jejich případných omezení se v současné španělské translatologii objevuje opakovaně (např. Ortiz García, 2002; Vidal Claramonte, 2009; Franco Aixelá, 2016; Jordà Mathiasen, E., 2016). Autoři se shodují v tom, že při tvorbě cílového textu „překladatel nemůže než přijmout roli manipulátora“⁸ (Jordà Mathiasen, 2016: 132). Jako bezprostřední východisko pro porovnání soudobé španělské koncepce analýzy volby překladatelských řešení a pojetí J. Levého byla zvolena studie J. Franka Aixelá (2016), v níž autor definuje tzv. anizomorfismy v překladu.

1.1 Pojem anizomorfismu v překladu

Javier Franco Aixelá (2016) vychází z analýzy překladu jako produktu a na tomto základě definuje čtyři typy tzv. anizomorfismů (J. Franco Aixelá 2016: 199): jazykové, interpretační, pragmatické a kulturní. V konkrétních příkladech vychází z jazykové a kulturní dvojice angličtina–španělština, ale jeho koncepce je aplikovatelná i na další pracovní jazyky.

Při analýze *jazykových anizomorfismů* vychází z asymetrií jazykových systémů zejména na základě Jakobsonova pojetí rozdílů mezi pracovními jazyky. Upozorňuje především na skutečnost, že jazyky se vedle roviny lexikální a frazeologické liší rovněž na rovině morfologické a syntaktické, že jednotlivé jednotky daného jazyka nelze analyzovat bez zřetele k dalším prvkům daného jazykového systému i k dané kultuře a v neposlední řadě k mluvčímu. V oblasti lexika pak upozorňuje na úskalí vyplývající ze ztotožnění určitého pojmenování s jeho „prvoplánovým“ respondentem v překladovém slovníku. Ve svém výkladu vedle Jakobsona upozorňuje na humboldtovské tradice, Sapira-Whorfa a opírá rovněž o Mounina.⁹

⁸ „Al traductor no le queda otro remedio que asumir su papel de [...] manipulador.“

⁹ Není jistě bez zajímavosti, že první vydání Mouninových *Teoretických problémů překladu* bylo vydáno ve stejném roce jako Levého *Umění překladu*, tedy v roce 1963. Jak připomíná Navarro (2011: 24), jejich překlad byl pořízen téměř bezprostředně po vydání francouzského originálu.

Pojem tzv. *interpretačního anizomorfismu* vychází podle J. Franka z faktu, že význam textu není uzavřený. Při jeho analýze vychází nejen z pojetí o tradičních španělských autorit, (zejména o texty zmíněného Valentína Garcíi Yebry), ale klade důraz také na teorii Scoposu, především na konstatování, že text originálu představuje otevřenou nabídku informace, z níž každý vybírá podle svých preferencí, podle svých schopností text pochopit i podle svého idiolektu. Překlad tedy nemůže být totožný s originálem z toho důvodu, že neexistuje jediný originál s uzavřeným významem, s nímž by mohl být překlad identický (srov. též Jordà Mathiasen 2016: 132).

V oddíle věnovaném *pragmatickému anizomorfismu* autor zdůrazňuje zejména rozdílné žánrové konvence pro vyjádření téhož sdělení v různých kulturách, a to jak při tzv. homologickém překladu (formální kopie textu originálu), tak při tzv. překladu analogickém (funkční adaptace daného prostředku v textu překladu) může mít za následek výrazné formální a funkční rozdíly (Franco Aixelá 2016: 209) mezi textem originálu a textem překladu. Jako konkrétní příklad volí charakteristické rysy anglické eseje a problémy, které přináší vysoká frekvence slovesa *být* při překladu do španělštiny (zajímavé je, že relativně vysoký výskyt sloves *být* v původním španělském textu může rovněž působit problémy v nejen literárních překladech ze španělštiny do češtiny).

Při nástinu *anizomorfismů kulturních* vybírá Javier Franco specifické kulturní jevy, jejich konotace a důsledky pro překlad. Příklady volí zejména z oblasti politiky a gastronomie, upozorňuje i na aluze na významné osobnosti a místa, měrné jednotky specifické pro kulturu a popis zvyklostí cizích kultuře cílové.

1.2 Překlad jako rozhodovací proces podle Levého

Základním východiskem Levého koncepce je pojetí překladu jako komunikace, jejímž cílem je sdělování, a v návaznosti na to jeho definice překladatelského procesu jako zřetězení výběrů z určitého počtu alternativ (Levý 1967; 1971). Nelze pominout skutečnost, že zahraniční badatelé, pokud Levého v této souvislosti citují, vycházejí téměř výhradně z anglické studie zaměřené na překlad jako rozhodovací procesu (Levý, 1967) a ze současného hlediska hodnotí Levého pojetí mj. jako předchůdce kognitivismu ve zkoumání překladu (Bolaños 2016: 240).

Při porovnání obou koncepcí je nezbytné brát v úvahu skutečnost, že anglicky psaná studie je stručnější než česká verze, a je-li tedy vzata jako východisko pro analýzu Levého pojetí překladu jako rozhodovacího procesu (Levý 1967), vede zřejmě latinskoamerické badatele k závěru, že je Levý řazen spíše mezi autory lingvistického, nikoli literárněvědného a kulturního zaměření (Venegas Piracón 2017: 265), a to na rozdíl od kontextu bádání španělských (Vega Cernuda 2011: 18; 2013: 15).

V úplnosti je však pojetí překladu jako rozhodovacího procesu uvedeno ve studii *Geneze a recepce literárního díla* (Levý 1971)¹⁰, kde je překlad chápán jako nepřetržitý výběr z řady alternativ, jehož základem je vymezení paradigmatických prostředků obou pracovních jazyků na základě tzv. definičních instrukce, na niž pak navazují tzv. instrukce selektivní, dané:

¹⁰ Anglická verze Králová–Jettmarová (eds.) 2008: 47–88; částečná španělská verze Králová–Cuenca 2013: 119–142.

- a) kontextem (instrukce objektivní),
- b) strukturou lingvistické paměti překladatele (instrukce subjektivní),
- c) dobovou estetickou normou (instrukce intersubjektivní).

O aktuálnosti Levého pojetí překladu jako zřetězení výběrů z alternativních řešení svědčí také fakt, že se stále objevuje v řadě prací (např. Aurová 2016; Obdržálková 2016; Stefaniak 2017: 116), a to i mimo oblast literárního překladu.

1.3 Anizomorfismy v překladu z hlediska překladu jako rozhodovacího procesu

Na první pohled je jasné, že existuje jasná koincidence mezi tím, co Franco nazývá jazykovým anizomorfismem, a Levého vymezováním paradigmat v souladu s definičními instrukcemi: oba autoři pro ilustraci své koncepce vycházejí zejména z jednotek lexikálních a frazeologických, ale jak Levý, tak Franco upozorňují na skutečnost, že rozdíly se objevují i v dalších jazykových jednotkách. Levý však poukazuje na možnou volbu z alternativ i v oblasti utváření výpovědí (slovosledu), tedy složky vyjadřování, kterou Franco ponechává stranou (nově pro jazykovou dvojici španělština–čeština, srov. Aurová, 2016).

Analogie se nabízejí rovněž u Francova anizomorfismu interpretačního a druhou selektivní instrukcí Levého: s vědomím struktury překladatelovy lingvistické paměti překonává Levý určitou omezenost redukce „prvoplánových řešení“ na problematiku překladových slovníků (Franco Aixelá 2016: 106). Není zde tedy jen patrné, že při definování tohoto anizomorfismu Franco nemůže zcela abstrahovat oproti svému formulovanému východisku od osobnosti překladatele, ale zejména skutečnost, že tím, že Levý postavil překladatele do centra svého výkladu, dospěl zřejmě k hlubším a přesvědčivějším závěrům než španělský autor, který často setrvává pouze u obecných konstatování. Ostatně interpretaci předlohy věnuje Levý i samostatný oddíl ve svém nejčastěji citovaném díle *Umění překladu* (2013: 56–63), nelze však ani zapomínat na skutečnost, že Levý nevidí překlad v jakémisi vzduchoprázdnu, ale upozorňuje na skutečnost (např. 1971: 71), že při analýze jakéhokoli díla/textu nelze rezignovat na to, co bylo před textem a co po něm následuje.

Relevance přístupu J. Levého se projevuje i při analýze jevu, o kterém Franco Aixelá hovoří jako o anizomorfismu pragmatickém. Nabízí se zde navíc souvislost s dalším pojmem J. Levého, a to s rolí kontextu jako druhé selektivní instrukce. Levý (1971: 89) si totiž klade otázky po funkci určitého stylistického principu v každém z pracovních jazyků, vztahu jazykové normy a stylu v různých typech literatury (textů) a v neposlední řadě i po složení čtenářstva, a tak předjímá celou řadu aspektů, které do svého pragmatického anizomorfismu zahrnuje Franco.

Posledním anizomorfismem, na nějž upozorňuje Franco, je anizomorfismus kulturní. Je zajímavé, že oba autoři uvádějí analogické příklady (vlastní jména, potraviny, zvyky apod.). V porovnání s Levého pojetím dobové estetické normy jako selektivní intersubjektivní instrukce vyniká státnost Francova výkladu, a to i v obecné rovině: i když španělský autor konstatuje, že každé jazykové společenství má svoje zvyky, hodnotové škály apod., neklade na rozdíl od Levého důraz jejich dobovou, sociální a kulturní podmíněnost.

2. Východisko práce překladatele

Otázka východiska práce překladatele představuje jedno z opakujících se témat ve španělském myšlení o překladu: jak připomíná např. Ortiz (2002: 1–4), opakovaně se objevuje negativní hodnocení binárních pojmů jako například originál vs. překlad, autor vs. překladatel, model vs. kopie apod. V hispánské translatologii nabyl tento problém na významu zejména v souvislosti s rozšiřováním témat, na něž se v zhruba od počátku tohoto tisíciletí jeden směr translatologického bádání v hispánské oblasti zaměřuje: role překladu/tlumočení při dobývání nových území, šíření španělské kultury i konstituování mimoevropských, zejména latinskoamerických kultur (Vega Cernuda 2012: 48).

Badatelé se zde setkávají se specifickými typy translace se silnou složkou socioantropologickou a estetickou, která výrazně přesahuje pojetí překladu jako prostého převodu mezi dvěma jazyky s respektem k cílové kultuře: jako typický příklad lze uvést převod z mluvené podoby v domorodém jazyce do písemné podoby ve španělštině, tedy s jakýmsi „tlumočením z listu naruby“.¹¹ Pro tuto formu mezikulturní komunikace volí autoři pojmenování „kulturní překlad“ (Pulido Correa 2015: 150; Martino Alba 2015: 8).

Dalším specifickým rysem převodu při konstituování mimoevropských kultur byla skutečnost, že text v původním jazyce není často písemně fixován, proto hledají badatelé v této oblasti termín, jak východisko práce překladatele pojmenovat, a hovoří o *překladu bez textualizovaného originálu* (traducción sin original textualizado, Vega Cernuda 2012).

Variability/mnohotvárnosti východiska práce překladatele si byl vědom i Jiří Levý, není tedy náhodou, že v této souvislosti pracuje mj. s pojmem předloha, a tím do značné míry předjímá nejen budoucí vývoj zkoumání, ale i rozšiřování a tematickou diverzifikaci jeho předmětu (např. 1957 [1996], I: 233): „Vývoj reprodukčních, a tedy překladatelských metod je možno charakterizovat změnami ve vztahu k předloze a ke čtenáři.“ (kurzíva J. K.)

Pojetí východiska práce překladatele jako předlohy lze tedy považovat z hlediska vývoje translatologie, jejích metod i tematického rozrůznění za klíčový pro uchopení dynamiky této vědní disciplíny a aplikovatelný na rozšiřující se oblasti bádání, a to jak z hlediska tematického, tak geografického (srov. např. Jordà Mathiasen 2016: 123).

Závěrečné poznámky

Na základě uvedených zjištění je možné konstatovat, že řada témat, jimiž se zabýval před více než padesáti lety Jiří Levý, rozhodně nestojí přinejmenším v některých translatologických koncepcích stranou pozornosti ani v současnosti.

Položíme-li si otázku po příčině tohoto jevu, vedle jazyka, jímž je většina Levého prací napsána, a historických a politických souvislostí se jako nezanedbatelný jeví rovněž časový faktor. Stručný nástin vývoje překladatelských bádání v hispánské jazykové a kulturní oblasti lze považovat za částečné vysvětlení faktu, proč se španělská a latinskoamerická translatologie časově „míjela“ s pracemi Jiřího Levého. Vedle malé jazykové dostupnosti¹² a dalších zmíněných činitelů zde zřejmě spolupůsobí i obecnější skutečnost a to, že Levé-

¹¹ Osobní diskuse s P. Mračkovou Vavroušovou.

¹² Výjimku představuje Vega Cernuda (1994), vycházející z německé verze.

ho práce „nezapadají do chronologické linie západních paradigmatických obrátů, protože je poněkud předstihl jak teoreticky, tak metodologicky“ (Jettmarová, 2016: 7), a řada pojmů, koncepcí a konstruktů, jimiž se už před více než padesáti lety Jiří Levý zabýval, se ve Španělsku a v Latinské Americe znovu stává předmětem zkoumání i vědeckých diskusí teprve v posledních desetiletích, tedy řadu let po Levého smrti (Venegas Pinilla 2017: 265).

BIBLIOGRAFIE

- Aurová, Miroslava (2016) 'La perspectiva funcional de la oración en la traducción: Paradigmas e instrucciones selectivas'. *Mutatis mutandis*, 9(2): 283–400.
- Bolaños Cuéllar, Sergio (2016) *Introducción a la traductología: Autores, textos y comentarios*, Bogotá D. C.: Editorial Universidad Nacional, 209–246.
- Franco Aixelà, Javier (2016) 'Los anisomorfismos en la traducción', in Departamento de Traducción e interpretación (ed.) *Una vida entre los libros*, Alicante, Universidad de Alicante, 199–212.
- Jordà Mathiasen, Eivor (2016) 'La equivalencia incalculable: el concepto de equivalencia traductora desde la deconstrucción', *Herméneus* 18, 119–137.
- Králová, Jana and Miguel José Cuenca Drouhard (2013) *Jiří levý: Una concepción redescubierta. Monográficos de la revista Herméneus 15*. Soria: Vertere.
- Králová, Jana and Zuzana Jettmarová et al. (2008) *Tradition vs. modernity: From the classic period of the Prague School to translation studies at the beginning of the 21st century*, Praha: Univerzita Karlova v Praze a TOGGA.
- Králová, Jana and Zuzana Jettmarová (2010) 'Historia de la traducción: Fuente de inspiración', in Juan José Lanero, José Luis Chamoza (eds.) *Lengua, traducción, recepción. En honor de J. C. Santoyo, II*, León: Universidad de León, 373–394.
- Králová, Jana (2016) 'El factor temporal en la evaluación de las teorías de la traducción', in Departamento de Traducción e interpretación (ed.) *Una vida entre los libros*, Alicante: Universidad de Alicante, 183–198.
- Králová, Jana (2017) 'La recepción de la traductología latinoamericana en Chequia: inspiraciones temáticas, metodológicas y didácticas', *Arts & Humanitas*, 11(2): 44–55.
- Králová, Jana (2018) 'La traducción monacal desde la óptica de la traductología actual' (v tisku)
- Lambert, José (2010) 'The Languages of Translation. Keys to the Dynamics of Culture', in Micaela Muñoz-Calvo, Carmen Gómez Buesa (eds.) *Translation and Cultural Identity: Selected Essays on Translation and Cross-Cultural Communication*, New Castle: Cambridge Scholars publishing, 33–60.
- Levý, Jiří (1957) *České teorie překladu*. Praha: SNKLHU
- Levý, Jiří (1963 [2013]) *Umění překladu*. Praha: Československý spisovatel.
- Levý, Jiří (1967) 'Translation as a decision process', in *To Honor Roman Jakobson: Essays on the Occasion of His Seventieth Birthday, II*, The Hague: Mouton, 1967, 1171–1182.
- Levý, Jiří (1971) *Bude literární věda exaktní vědou?*, Praha: Československý spisovatel.
- Martino Alba, Pilar (2015) 'Las aportaciones lingüísticas y literarias de fray Domingo de Santo Tomás, O. P.: de la traducción sin original textualizado a las fuentes documentales', *Mutatis Mutandis* 8(1): 8–27.
- Navarro Domínguez, Fernando (2011) 'Jiří Levý: la teoría de la traducción y la lingüística', *Ibero-america Pragensia – Supplementum* 27: 21–31.
- Ortiz García, Javier (2002) 'Traducción y posmodernidad: una relación necesaria', *Herméneus* 4: 129–145.
- Obdržálková, Vanda (2016) 'Translation as a decision-making process: an application of the model proposed by Jiří Levý to translation into a non-mother tongue'. *Mutatis mutandis*, 9(2): 306–327: <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=5759986> (access: 21. 9. 2017).
- Pulido Correa, Martha (2015) 'El *Catecismo* (1576) de Fray Luis Zapata de Cárdenas, traducción cultural: tentativa de comprensión de la historia cultural y religiosa de Colombia', *Mutatis Mutandis* 8,1.

- 148–162; přetištěno v Miguel Angel Vega Cernuda, Martha Lucía Pulido Correa (eds.) (2016) *El escrito misionero como mediación intercultural de carácter multidisciplinar*, Madrid: Ommpress, 149–163.
- Sabio Pinilla, José Antonio (2017) 'El legado de los filólogos a la traducción: Valentín García Yebra', *Herméneus* 19: 309–334.
- Santoyo, Julio César (2008) *Historia de la traducción: viejos y nuevos apuntes*. León: Universidad de León.
- Santoyo, Julio César (2011) 'Iberian Translation History: what we know and what we do not know', in Harald Kittel, Armin Paul Frank, Norbert Greinerm, Theo Hermans, Werner Koller, José Lambert, Fritz Paul (eds.) *Übersetzung Translation Traduction*. Berlin – Boston: Walter de Gruyter, 1981–1984.
- Santoyo, Julio César (2009) *La traducción medieval en la Península Ibérica (siglos III–XV)*, León: Universidad de León.
- Stefaniak, Karolina (2017) 'Terminology work in the European Commission: Ensuring high quality translation in a multilingual environment', in Tomáš Svoboda, Lucja Biel, Krysztov Loboda (eds.) *Quality aspects in institutional translation*, Berlin: Freie Universität Berlin, 109–123.
- Vavroušová, Petra (ed.) (2015) *Překlad a tlumočení jako most mezi kulturami*. Praha: Karolinum.
- Vavroušová, Petra (ed.) (2013) *Sedm tváří translatologie*. Praha: Karolinum.
- Vega Cernuda, Miguel Ángel (2011) 'El Caso Levý: Fenomenología de la recepción y valoración de sus aportaciones en el contexto de la traductología de la época', *Ibero-americana Pragensia – Supplementum* 27: 11–20.
- Vega Cernuda, Miguel Ángel (1994, 2004). *Textos clásicos de teoría de la traducción*, Madrid, Cátedra.
- Vega Cernuda, Miguel Ángel (2012) *Traductores hispanos en la orden franciscana en Hispanoamérica*, Lima: Universidad Ricardo Palma.
- Venegas Piracón, L. E. (2017) 'Reseña de libro: Introducción a la traductología: Autores, textos y comentarios, Sergio Bolaños Cuéllar, Editorial Universidad Nacional, Bogotá D. C. 2016', *Mutatis Mutandis* 10(2): 263–267.
- Vidal Claramonte, M. Carmen África (2009) 'A vueltas con la traducción del siglo XXI', *MorTI. Monográficas de Traducción e interpretación* (1): 49–58.

RÉSUMEN

En el presente artículo se ofrece una comparación entre varios conceptos que vuelven a aparecer en las actuales obras de los autores hispanohablantes y las teorías del traductólogo checo Jiří Levý. Un breve esbozo de la evolución de la investigación en el campo de la traductología en España sirve como punto de partida para explicar la relativamente poca divulgación de las teorías de Jiří Levý entre los autores hispánicos, en comparación con las autoridades de otras áreas lingüísticas. Como punto de partida se han tomado los conceptos de los llamados anisomorfismos de la traducción y del "punto de partida del trabajo del traductor", que se han comparado con posibles analogías de los trabajos de Jiří Levý (la traducción como proceso de decisiones, el patrón), perspectiva que ha revelado un mayor dinamismo y complejidad de los conceptos del autor checo, a pesar de haber sido definidos hace más de medio siglo.

prof. PhDr. Jana Králová, CSc.

Ústav translatologie, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha
jana.kralova@ff.cuni.cz

VARIA

K NAROZENINÁM DOCENTKY ZUZANY JETTMAROVÉ

VANDA OBDRŽÁLKOVÁ

V uplynulém roce oslavila životní jubileum doc. PhDr. Zuzana Jettmarová, MSc., Ph.D., jedna z nejvýraznějších osobností současné české translologie a dlouholetá pedagožka Filozofické fakulty Univerzity Karlovy.

Zuzana Jettmarová se narodila 18. října roku 1952 v Praze, v roce 1976 absolvovala obor překladatelství a tlumočnictví na FF UK, v roce 2010 získala titul Ph.D. v oboru translologie a na konci roku 2017 se úspěšně habilitovala. Její akademická dráha je úzce spjatá s Ústavem translologie (dříve katedrou překladatelství a tlumočnictví), kam nastoupila jako odborná asistentka v roce 1981 a kde od té doby vede přednášky a odborné semináře zaměřené na obecně translologické, lingvistické i metodologické disciplíny. Řada z těchto předmětů patří k základu společnému pro všechny jazyky vyučované v ÚTRL, takže se s ní během studia setká každý student kteréhokoli z překladatelských a tlumočnických studijních programů.

V letech 1991 až 2006 zastávala pozici ředitelky ÚTRL, který se pod jejím vedením stal uznávanou a uchazeči vyhledávanou institucí. V souvislosti s transformací katedry překladatelství a tlumočnictví zásadním způsobem přispěla k vytvoření základní koncepce studijního programu translologie, který v sobě slučuje jak praktickou přípravu budoucích překladatelů a tlumočnicků, tak teoretické vzdělání v poměrně širokém spektru disciplín, jež představuje základ pro další vědecké a akademické působení absolventů oboru. V období po roce 1989 se zasadila o navazování spolupráce se zahraničními organizacemi a institucemi a vybudovala z ÚTRL pracoviště, které má své pevné místo na mezinárodní scéně. Jako příklad uveďme členství v organizaci European Society of Translation Studies (EST), kde v letech 1995–2001 působila jako členka výkonné rady a později jako místopředsedkyně, dále členství v organizacích CIUTI a FIT. K internacionalizaci celé fakulty přispívala také jako koordinátorka programu Tempus a Socrates – Erasmus a jako referentka pro studium cizinců na FF UK.

V průběhu celé své akademické dráhy se pravidelně účastní domácích i zahraničních konferencí, často v roli hlavního řečníka nebo člena organizačního výboru. Je členkou redakčních rad v odborných nakladatelstvích (např. John Benjamins Publishing) a časopisech (např. *Across Languages and Cultures* a další). Významná byla její dlouholetá spolupráce s Centrem pro výzkum překladu, komunikace a kultury Katolické univerzity v Lovani, kde opakovaně vystoupila jako hostující profesorka. Završením této spolupráce byly přednášky prof. Lamberta v Praze a stipendijní pobyt několika doktorandů oboru translologie na letní škole CETRA v italském letovisku Misano Adriatico.

Coby ředitelka ÚTRL rovněž přispěla k úspěšné rekonstrukci Šporkova paláce realizované v letech 1998–1999, díky které ústav získal krásné a moderně vybavené sídlo budící obdiv návštěvníků z tuzemska i ze zahraničí.

Ve svém úsilí o rozvoj oboru a rozšiřování mezinárodní spolupráce Z. Jettmarová pokračuje dodnes jako garantka a jedna ze stěžejních vyučujících anglického oddělení, členka oborové rady a školitelka řady diplomantů a doktorandů. Ve spolupráci s prof. Janou Královou připravila akreditaci doktorského studijního programu Translation Studies v angličtině, ve kterém v současnosti studují tři studenti, z toho jeden pod jejím vedením. Prostřednictvím předmětu Metody výzkumné práce dohlíží na kvalitu všech diplomových prací zadávaných na ÚTRL. Zapojuje se také do veřejné debaty o tématech souvisejících s překladem, ke kterým zpracovává odborná stanoviska.

Výzkumná a publikační činnost Z. Jettmarové se odvíjí od tří základních vzájemně propojených tematických os. Její páteří část představuje studium a analýza československých a zahraničních teoretických translatologických východisek a historiografická interpretace českého strukturalismu v celosvětovém kontextu. Tento směr bádání Z. Jettmarové je úzce spojen se snahou upozornit na souvislosti a vztahy mezi českou strukturalistickou tradicí a zahraničními translatologickými směry a školami. Vyústěním tohoto úsilí bylo mimo jiné vydání anglicky psané kolektivní monografie *Tradition versus Modernity* (2008), jejímž cílem bylo připomenout českému i zahraničnímu publiku základní koncepce Pražské školy. Z. Jettmarová je jednou z editorek publikace a přispěla do ní úvodním přehledovým článkem s příznačným názvem *Czech and Slovak Translation Theories: the Lesser-known Tradition (České a slovenské teorie překladu: méně známá tradice)*.

Zásadním počinem souvisejícím se zpřístupňováním české translatologie světu je anglický překlad *Umění překladu (The Art of Translation)*, 2011, překl. Patrick Corness, jedné ze stěžejních prací českého teoretika překladu Jiřího Levého, který doc. Jettmarová iniciovala a podílela se na něm jako editorka (včetně adaptace výchozího textu pro zahraniční publikum) a autorka kritického úvodu. Za připomenutí stojí rovněž zpracování rozsáhlé české a slovenské translatologické bibliografie od roku 1913 do roku 2003.

V devadesátých letech se zaměřila především na empirický výzkum překladu reklamy a propagačních textů v postkomunistických zemích. I v tomto případě uplatnila v zásadě strukturalistická metodologická východiska. Její studie mapující vývoj převodu reklamního žánru v období 1990–2004 předkládají multidiscipinární a mnohovrstevnatý pohled na soubor faktorů ovlivňujících dobovou normu, včetně postojů zadavatelů a příjemců, na pozadí rychle se vyvíjejícího historického a společenského kontextu. Jako samostatné podtéma zpracovala koncept překladovosti, který do translatologie zavedl J. Levý a dále ho rozpracoval A. Popovič. Z. Jettmarová tento fenomén zasazuje do širšího rámce jako součást obecnějšího uvažování o cizosti v překladu a empiricky zkoumá, jakým způsobem se odráží ve vývoji reklamního žánru.

Statě a články věnované převážně výše uvedeným tématům publikovala v řadě tuzemských a zahraničních časopisů (např. *Target, Linguistica Pragensia, Translatologica Pragensia*), sborníků a monografií. Nejzásadnější výsledky její výzkumné práce jsou shrnuty v monografii *Mozaiky překladu* (2016). Významným publikačním příspěvkem z poslední doby je kapitola *The concept of translation in Slavic cultures (Pojem překlad ve*

slovanských kulturách) v mezinárodní encyklopedické publikaci *World atlas of Translation*, která vyjde v roce 2018.

Na závěr si dovoluji poněkud osobnější pohled na oslavenkyni, jíž je tento příspěvek věnován. Není tajemstvím, že mezi studenty je doc. Jettmarová považována za osobu respektovanou, značně náročnou a v leccěms neústupnou. Z vlastní zkušenosti ale mohu říct, že zmíněná náročnost nikdy nespočívala v samoučelném lpění na nepodstatných detailech. Ze všech zkoušek a konzultací jsem bez ohledu na výsledek odcházel s pocitem, že jsme si docela přátelsky popovídaly a já měla možnost probírané téma pochopit do větší hloubky. Dnes Zuzanu Jettmarovou vnímám jako zkušenou kolegyni s osobitým smyslem pro humor a neuvěřitelným přehledem o aktuálním dění v české i světové translatologii, vždy ochotnou poradit odbornou literaturu k jakémukoli tématu. Občas přes dveře pracovny zaslechnu útržky jejich rozhovorů se současnými studenty a vždy znovu obdivuji, s jakou pečlivostí a pozorností se každému z nich věnuje. Právě díky obětavosti a osobnímu nasazení, které je motivováno opravdovým zájmem o obor a jeho rozvoj, je doc. Jettmarová nedocenitelnou oporou pro Ústav translatologie i celou fakultu.

Do dalších let přeji paní docentce za celý pedagogický kolektiv Ústavu translatologie především pevné zdraví, neutuchající tvůrčí energii, vnímavé a inspirativní studenty a kolegy, mnoho dalších odborných úspěchů a hodně radosti z pedagogické práce i v osobním životě.

VYBRANÁ BIBLIOGRAFIE

- Jettmarová, Zuzana (2011) 'Editor's introduction to the English edition', in Jiří Levý, *The Art of Translation (Umění překladau. Praha, 1983)*. Translated by Patrick Corness, Edited with a critical foreword by Zuzana Jettmarová. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Jettmarová, Zuzana (2016) *Mozaiky překladau. Translation Mosaics: K devadesátému výročí narození Jiřího Levého*. Praha: Studia Philologica Pragensia. Karolinum Press.
- Jettmarová, Zuzana (v tisku 2017, vyjde 2018) 'The concept of translation in Slavic cultures', in Yves Gambier and Ubaldo Stecconi (eds.) *World atlas of translation*, Amsterdam: John Benjamins.
- Králová-Kullová, Jana a Zuzana Jettmarová (2008) *Tradition versus modernity: from the classic period of the Prague School to translation studies at the beginning of the 21st century*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Opera Facultatis philosophicae Universitatis Carolinae Pragensis.

LEVÝ ZA OCEÁNEM

Recenze monotematického čísla časopisu *Mutatis Mutandis* 2016, 9 (2) “*The Art of translation*”: Jiří Levý (1926–1967) y la otra historia de la Traductología

Koncepce a teorie Jiřího Levého (1926–1967), zakladatele české translologie, jsou v posledních letech hojně recipovány akademickou obcí v zahraničí, kde rezonují čím dál častěji. Důkazem budiž i loňské vydání monotematického čísla latinskoamerického translologického časopisu *Mutatis Mutandis* (rok 2016, svazek 9, č. 2) nesoucího název “*The Art of translation*”: Jiří Levý (1926–1967) y la otra historia de la Traductología.

Zmíněné číslo vyšlo péčí profesorky Jany Králové z Ústavu translologie FF UK, která projekt přiblížila laické i odborné veřejnosti mj. v rámci prezentace pořádané pražským Institutem Cervantes (13. 12. 2016). Spolueditorkami byly Martha Lucía Pulido Correa, vedoucí Výzkumné translologické skupiny na kolumbijské Universidad de Antioquia, v jejíž gesci tento impaktovaný časopis vychází, a Paula Andrea Montoya působící tamtéž. Do čísla, které je dle úvodních slov posledně jmenované bráno jako „hold vzdávaný akademické činnosti českého translologa“ a čítá přes dvě stě padesát stran, přispěli vědečtí pracovníci jak z tuzemských, tak zahraničních vysokých škol (Brazílie, Kolumbie, Španělsko a Ukrajina).

Jedním z velkých témat je pojetí překladu jako rozhodovacího procesu, kteroužto myšlenku jako vůbec první formuloval Levý v roce 1967 (*Translation as a Decision Process*). Možný způsob, jak na překlad nahlížet optikou této koncepce, předkládá studie Vandy Obdržákové „Translation as a decision-making process: an application of the model proposed by Jiří Levý to translation into a non-mother tongue“, v níž jsou analyzována data získaná z probíhajícího výzkumného projektu *Směr překladu: kvalitativní a sociologická hlediska*. Levého delimitativní a selektivní instrukce jsou aplikovány na neliterární texty z běžné překladatelské praxe, přičemž na překladatelovu volbu konečného řešení je nahlíženo v rovině stylistické, lexikální, syntaktické a pragmatické. Důležitým srovnávacím kritériem je směr překladu a odbornost či zkušenost překladatele (profesionál versus student). Jedním ze zajímavých zjištění je skutečnost, že i při překladu z mateřského jazyka nelze opomenout první ze tří fází překladatelského procesu dle Levého, tj. „porozumění zdrojovému textu“, které má na výslednou kvalitu překladu mnohem větší vliv, než by se dalo předpokládat.

O tom, že možnosti volby týkající se pořádku slov nejsou při překladu do jazyka s tzv. volným slovosledem libovolné či neomezené, pojednává práce Miroslavy Aurové „La perspectiva funcional de la oración en la traducción: paradigmas e instrucciones selectivas“. Na výsledcích analýzy španělských textů přeložených do češtiny je aplikováním Levého delimitativních a selektivních instrukcí demonstrováno, že jakkoli se překladatelův manévrovací prostor jeví na první pohled jako velmi široký, je vždy odvislý od požadavků aktuálního větného členění, tj. od způsobu, jakým se překladatel rozhodne danou výpověď interpretovat, potažmo podat.

Z jiného úhlu pohledu se rozmanitostí možných řešení, z nichž překladatel nakonec volí jedno konečné, zabývá studie Petra Čermáka „La traducción como proceso de decisiones: su reflejo en los corpus paralelos“. Na příkladu paralelního korpusu InterCorp, vytvářeného v rámci akademického projektu na FF UK coby součást Českého národního

korpusu, jsou na konkrétních ukázkových textech prezentovány možnosti jeho využití pro zkoumání překladatelského procesu. Ačkoli z pohledu korpusové lingvistiky jsou těžištěm spíše konkrétní lingvistické jevy než překlad jako celek, paralelní korpus sdílí Levého důraz kladený na osobu překladatele. Jeho jméno je důležitým parametrem tohoto užitečného nástroje, s jehož pomocí lze v ideálním případě (týž text přeložený více překladateli) provádět analýzu a srovnáním jednotlivých řešení vysledovat osobnost překladatele a její vliv na výsledný text.

Skutečnost, že překladatel volí z nabízených či dostupných možností nejen při překladu jako takovém, ale již před jeho zahájením tím, že „primární rozhodnutí je samozřejmě volba díla pro překlad“, je úhelným kamenem práce Jovanky Šotolové „La littérature française à travers ses traductions tchèques au cours des 25 dernières années“. Analýzou rozsáhlého bibliografického korpusu francouzsky psaných děl, která byla do češtiny přeložena v letech 1990–2015, se snaží charakterizovat český knižní trh i čtenářskou obec. Nakladatelé se namnoze orientují na osvědčené autory či tituly, čímž ve výsledku dochází k pokřivení podávaného obrazu o francouzské literární tvorbě, jejíž celková – mnohem pestřejší – produkce zůstává českému čtenáři skryta. Přesto (anebo právě proto) zastává při recepci cizí literatury nezastupitelnou roli překladatel, který je v Levého koncepci vnímán coby nedílný, aktivní článek překladatelského procesu.

Další z řady Levého tezí, na něž se v časopise často odkazuje, je koncept dvojí povahy překladu. Ten je přítomen i ve studii Marie Molchan „Metodología para el análisis traductológico de grandes corpus de textos literarios“, která se zabývá metodologií analýzy korpusového materiálu a jejímž záměrem je představit univerzální model pro analýzu kvality překladu a jeho hodnocení. Autorkou navrhovaný model, který byl základem její doktorské práce zkoumající překlad Hrabalových děl do ruštiny, je syntézou rozličných pojetí západních, ruských, slovenských i českých teoretiků překladu, přičemž z Levého postulátů promlouvá do výsledné formulace tezí mj. právě jeho koncept dvojí normy a požadavek nahlížet na dílo v kontextu domácí (cílové) literatury a dobových měřítek.

Překlad Hrabalových textů slouží jako základ rovněž Jitce Zehnalové. Ve studii „Literary Style and Its Transfer in Translation: Bohumil Hrabal in English“ zkoumá otázku přenosu autorského stylu jednak s využitím sémiotického modelu vycházejícího z tradice českého strukturalismu, jednak s odkazem na Levého. Na příkladu srovnání práce dvou anglických překladatelů a jejich odlišného způsobu nakládání s Hrabalovým volným tokem řeči je zřejmé rozdílné pojetí překladu ve smyslu jeho funkce, čímž se opět dostáváme k Levého dichotomii normy reprodukční a normy uměleckosti.

Funkčnost překladu v cílové kultuře je předmětem studie Simony Kolmanové „Notes on the theory and practice of translation in Central-Europe: The confrontation of translation approaches in the Czech and Hungarian translations of *The Raven* by Edgar Allan Poe and its position in the Czech and Hungarian literary context“. Srovnáním více než dvacítky verzí Poeovy básně ilustruje proměny, jaké doznalo postavení překladu v cílové kultuře, potažmo jeho úloha při utváření přijímací literatury. Práce mj. poukazuje na skutečnost, že Levého překladatelský přístup je patrný i u maďarských překladů, což nepřímou dokládá pronikání vlivu českého translátologa na tamní překladatele.

Funkčnost cílového textu je jednou, nikoli však jedinou koncepcí Jiřího Levého, kterou v souvislosti s překladem filozofických textů zmiňuje Tito Lívio Cruz Romão. Ve svých

„Considerações sobre a tradução brasileira de Die Idee des Guten zwischen Plato und Aristoteles de Hans-Georg Gadamer à luz de preceitos teóricos de Jiří Levý“ tak například navrhuje, aby v případech, kdy z hlediska funkční ekvivalence neexistuje uspokojivé překladatelské řešení, bylo k dosažení požadovaného záměru užito mj. strategie poznámek pod čarou.

Hledisko překladatelova záměru, tj. jím zamýšleného efektu, který má cílový text vyvolat u čtenáře, je obsaženo v práci Giovanni Nanci „La critica della traduzione di Jiří Levý in relazione al modello analítico di Lance Hewson“. V ní je Levý připomenut jako průkopník zohledňování sociologického kontextu coby integrálního parametru pro hodnocení překladu. V návaznosti na jeho pojetí kritiky překladu je představena Hewsonova metoda kritické analýzy, v níž je pro hodnocení kvality překladu zásadním faktorem styl.

Estetickým rozměrem překladu a jeho posuzováním se ve svém článku „La reivindicación de la autobiografía de artista como género literario, basada en los problemas estéticos del Arte de la Traducción de Jiří Levý“ zabývá Pilar Martino Alba. Problematiku uměleckého překladu knih psaných samotnými umělci přibližuje na autobiografických výtvarníků Oskara Kokoschky a Georga Grosze a jejich převodech do španělštiny, přičemž ve shodě s Levým zdůrazňuje roli překladatele. Ten je nejen čtenářem, ale též interpretem originálu a zároveň i tvůrcem svěbytného díla tvořícího součást literárního polysystému cílové kultury, která determinuje vnímání, a tudíž i výsledný přenos estetické složky originálu.

Díky studii Iryny Odrekhivské „Anti-illusionist Trend in Drama Translation: Re-framing Jiří Levý's Concept“ nezůstává stranou ani Levého pojetí překladu dramatických textů a jeho hlavní principy. Autorka odkazuje na jeho analogii mezi překladem a inscenací divadelní hry, kdy v obou případech jde vždy nutně o interpretaci textu originálu. Na základě výše uvedeného pak proti sobě Levý staví dva odlišné způsoby, jak přistupovat k překladu dramatických textů: jím prosazovanou metodu iluzionistickou, dle níž má překlad vypadat jako skutečnost, a její antiiluzionistický protipól. Na pozadí tohoto rozdělení představuje autorka článku antiiluzionistické tendence v ukrajinské tradici překládání dramatu, které definuje jako záměr přimět diváka nikoli ke ztotožnění se s postavou, nýbrž k jeho vlastní sebereflexi.

Ve svém pojednání „A Fala: dimensión sociolingüística en las traducciones a una lingua minorizada“ Miroslav Valeš objasňuje problematiku překládání do minoritního jazyka fala užívaného v údolí Jálama ve španělsko-portugalském pohraničí (severozápadní výběžek provincie Cáceres). Připomíná Levým zdůrazňovanou roli, kterou překlad sehrává při formování domácí, tj. cílové literatury, a také jeho význam pro životnost cílového jazyka jako takového. Zvýšený zájem o jazyk fala má dopad na vzrůstající počet realizovaných (či zamýšlených) překladů do tohoto jazyka. Tuto skutečnost autor připodobňuje ke vzrůstajícímu zájmu o Jiřího Levého, jehož některé práce se v posledních letech dočkaly překladů do řady světových jazyků.

Nicméně i přes to, že se český translátolog těší ve světě čím dál větší pozornosti, širší akademická obec v zahraničí se s ním mnohdy ještě stále seznamuje, a tak je nutno jeho osobu i dílo nadále představovat a uvádět do kontextu. Toho je dosaženo na pozadí úvodní studie Jany Králové a Tomáše Svobody „Jiří Levý en el contexto de la investigación de la época y en la actualidad“, která stručně charakterizuje nejznámější díla (*České theorie překladu, Umění překladu, Bude literární věda exaktní vědou?*) a předkládá jejich

domáci i mezinárodní recepci. Vedle konstatování, že Levého dílo je pozoruhodné nejen po stránce akademické, ale i s ohledem na skutečnost, že jeho tvůrce dokázal odolávat ideologickým vlivům a tlaku doby, v níž ho sepisoval, poukazují autoři na to, že zájem odborníků vzbuzuje dodnes.

Širší kontext a zároveň cestu k hlubšímu porozumění základům Levého východisek přináší Martha Lucía Pulido Correa recenzí knihy *Signo, función y valor. Estética y semiótica del arte de Jan Mukařovský*. Antologie Mukařovského textů, které do španělštiny přeložila a ve spolupráci s Emilem Volkem uspořádala Jarmila Jandová, vyšla roku 2000 v Bogotě v nakladatelství Plaza & Janes Editores Colombia. Sekci věnovanou recenzím doplňuje Petr Puffer posudkem monografie *Educación y cultura en época de los reyes católicos*¹, koordinovanou Montserrat León Guerrero, a Daniel Gallego Hernández zhodnocením knihy *La interpretación: entre didáctica y profesión. Panorama actual y perspectivas de futuro*², jejímž editorem byl Miguel Tolosa Iguualada.

Ačkoli struktura publikace a omezený prostor nedovolily obsáhnout dílo Jiřího Levého v celé jeho šíři, výběrem a zaměřením textů se editorům podařilo přiblížit koncepcce, které svou přitažlivostí a nadčasovostí budí z hlediska dnešní translatologie největší pozornost. Význam osobnosti překladatele, pojetí překladu jako komunikačního procesu, dvojí povaha překladu a z ní vyplývající dvojí norma jsou navíc nahlíženy z mnoha rozličných úhlů pohledu, čímž jednotlivé studie dokládají obecnou platnost Levého myšlenek, jakož i široké možnosti jejich uplatnění na poli současné translatologie.

Číslo uveřejněné u příležitosti výročí Levého nedožitých 90. narozenin je zároveň smutnou připomínkou padesáti let, která uplynula od předčasného skonu této významné postavy (nejen) české translatologie. Třebaže dílo košického rodáka, psané minoritním, slovanským jazykem, zůstávalo v zahraničí dlouhá léta přehlíženo, dnes se zcela po zásluze těší velké pozornosti, na čemž mají svůj podíl rovněž naši kolegové. I díky nim lze s potěšením konstatovat, že v moderním translatologickém diskurzu je odkaz Levého stále živý.

Michal Brabec

<https://doi.org/10.14712/24646830.2018.25>

¹ León Guerrero, Montserrat (2015) *Educación y cultura en época de los reyes católicos*, Valladolid: Gráficas Germinal.

² Tolosa Iguualada, Miguel (2014) *La interpretación: entre didáctica y profesión. Panorama actual y perspectivas de futuro*, Granada: Editorial Comares.

Behr, Martina and Sabine Seubert (eds.) (2017) *Education is a Whole-Person Process. Von ganzheitlicher Lehre, Dolmetscherforschung und anderen Dingen.* Reihe: Transkulturalität – Translation – Transfer. Berlin: Frank & Timme

Sborník, který byl vydán u příležitosti životního jubilea – 65. narozenin – německé translatožky Dörte Andres, obsahuje příspěvky 25 kolegů, vyučujících a studentů, kteří Andres doprovázeli na její profesní cestě. Články v němčině a francouzštině nabízí hluboké vhledy do tlumočení v různých historických a zeměpisných souvislostech, přehled metod holistické výuky, hodnocení různých kurikulárních reforem či rozličné pohledy na role tlumočnicka.

Články jsou rozděleny do šesti tematických bloků, z nichž první pojednává o výuce a vzdělání obecně. Mechthild Dreyer se zabývá vysokoškolskou didaktikou a kořeny holistického vzdělání, které chápe jako výuku, která vyvolává zvědavost a touhu po vědění a vede k rozvoji celé osobnosti studenta. Wolfgang Pöckl srovnává tlumočnické a překladatelské magisterské programy na univerzitách ve Vídni, ve Štýrském Hradci, v Innsbrucku a na Univerzitě Johannesse Gutenberga v Mohuči (JGU). Zabývá se otázkou, jak v translatožii koncipovat holistické vzdělání, a analyzuje roli studenta na různých německých univerzitách v průběhu dějin. Článek Andrease Gippera se zabývá krizí školy jako instituce ve Francii v posledních dvaceti letech, a to skrze její znázornění ve francouzských filmech, jež poukazují na urgentnost problémů jako imigrace, inkluze a exkluze, laicita či napětí mezi žáky a učiteli. Marc Orlando vzdělání představuje jako proces změny chování člověka. Vyslovuje se pro větší zaměření výuky na studenta a pro vzdělání, během něž jsou studentům předávány praktické i teoretické znalosti. Catherine Chabasse poskytuje přehled o tom, jak v oblastech jako přístup ke vzdělání, volební právo či zastoupení v různých oborech ženy usilovaly a usilují o rovnost s muži.

Tématem druhého tematického bloku je výuka tlumočení. Ve svém článku o různých metodách holistické výuky tlumočení aplikovaných na univerzitě ve Vídni a v Germerseimu Franz Pöchhacker vyzdvihuje propojení výuky tlumočení s praxí a vyslovuje se pro větší zaměření výuky na studenta. Maren Dingfelder Stone prezentuje výuku tlumočení jako individuální a proměnlivý proces, jehož aktéři se vzájemně ovlivňují a měli by se jej ideálně účastnit celou osobností. Výuku tlumočení Stone prezentuje jako kombinaci třech faktorů: příležitosti, motivace a schopnosti. Předmětem příspěvku Martiny Behr a Mandy Willert je zpětná vazba jako účinný nástroj ve výuce tlumočení umožňující studentům vyvarovat se chyb a nalézt řešení. Jedna z pionýrek translatožie, Sylvie Kalina, popisuje počátky translatožie jako vědního oboru, její vývoj během 20. století, druhy tlumočení, vnější obraz tlumočnicka, výukové strategie či možnosti využití moderních technologií ve výuce. Nabízí přehled vzdělávacích institucí pro tlumočnický v Německu, vyzdvihuje důležitost teoretického a komplexního vzdělání tlumočnicků a předkládá návrhy na změny ve vzdělávacích programech tlumočnicků. Daniel Gile nabízí řadu doporučení pro výuku zaměřenou na studenta. Popisuje například metodu, která studentům oboru překladatelství pomáhá odpoutat se od formulací výchozího textu tak, že myšlenku z výchozího textu znázorní na tabuli a pak ji vlastními slovy reprodukuje v cílovém jazyce. Gile doporučuje, aby vhodným kladením otázek byli studenti dovedeni k identifikaci a nápravě vlastních chyb. Zpětná vazba by dle Gila měla studenty motivovat ke zdokonalování svých dovedností. Příspěvek Ivany Čenkové je unikátním vhledem

do témat diplomových prací, které vznikly pod jejím vedením během více než třiceti let jejího působení na Ústavu translatologie FF UK. Jejich počet – 65 – se shoduje s životním jubileem D. Andres. Dále jsou v příspěvku stručně představeny předměty, ve kterých si studenti Ústavu osvojují základní dovednosti potřebné pro psaní vědecké práce. Marion Grein se ve svém článku zabývá nezbytnými dovednostmi vyučujících němčiny jako cizího jazyka. Na příkladu magisterského studia na univerzitě JGU v Mohuči popisuje koncepci výuky, jejímž cílem je podporovat rozvoj celé osobnosti studentů.

Předmětem dalších dvou článků je boloňská reforma školství. Michael Schreiber ve své úvaze hodnotí dřívější pětileté magisterské studium pro tlumočníky a překladatele na FTSK v Germersheimu jako holistické, zatímco nově zavedené dělené studium dle jeho názoru přineslo roztržství vyučované látky. Peter Holzer popisuje, jak se rakouská kurikulární reforma z roku 2002 a boloňské reformy promítly do studijních plánů tlumočnických a překladatelských univerzitních institutů v Rakousku.

Autory dalších šesti příspěvků s širokým spektrem témat jsou doktorandi Dörte Andres. Sabine Seubert představuje svou dizertační práci, v níž se zabývá vlivem vizuální informace v třetím jazyce na výkon simultánního tlumočnicka. Luca Todaro zkoumá, zda a do jaké míry simultánní tlumočníci zvolenou prosodii vyjadřují emoce ve srovnání s výchozím projevem a zda je toto vyjádření emocí genderově podmíněné. O tisícileté tradici a dnešní podobě komunitního tlumočení v exotickém Kamerunu se dozvídáme z příspěvku Paoly Baglione. Yafen Zhao se ve svém příspěvku zabývá doposud málo prozkoumanou otázkou, nakolik je notační technika vyvinutá pro evropské jazyky uplatnitelná pro jazykovou kombinaci němčina-čínština.

Předmětem dalších dvou příspěvků jsou dvě různá historická období v dějinách tlumočení. Lena Skalweit ukazuje na příkladu tlumočnicků arabštiny a francouzštiny, čím se vyznačovala profese soudních tlumočnicků v Alžírsku v 19. století a jak zde vypadaly snahy zajistit kvalitní jazykové zprostředkování u soudu a ve státní správě. Charlotte P. Kieslich analyzuje požadavky kladené na tlumočnický v době Třetí říše, kdy od nich byla požadována věrnost nacistickému režimu.

I další dva články se věnují historii tlumočení. Znamá polská translatoložka profesorka Małgorzata Tryuk popisuje konferenční tlumočení v Polsku od jeho počátků během poválečných procesů s nacistickými zločinci, přes jeho postupný rozvoj během politických konferencí ve 40. a 50. letech až po profesionalizaci oboru a vznik vzdělávacích institucí pro překladatele a tlumočnický. Německá translatoložka profesorka Birgit Menzel představuje práci komunitních tlumočnicků v hnutí *grassroots*, které se v 80. letech pomocí osobních kontaktů snažilo překlenout bariéru mezi USA a Sovětským svazem. Na konkrétních projektech v rámci hnutí autorka ukazuje, jak rozmanité role zde komunitní tlumočníci v rámci své činnosti zastávali.

Poslední blok představují texty, které překladatele a tlumočnický představují jako literární postavy. Larisa Schippel popisuje, jak jsou tlumočníci znázorněni v divadelní hře *Nevyhnutelní* rakouské dramatičky Kathrin Röggla. Jak může zmizet hranice mezi autorem výchozího textu a překladatelem se dozvídáme z příspěvku Sigrid Kupsch-Loserei, a to na příkladu románu *Dopisy Peruánky* z roku 1752. Ten byl prezentován jako soubor dopisů, které do francouzštiny přeložila jejich údajná pisatelka, ve skutečnosti autorkou románu smyšlená postava. Sborník uzavírají dva texty Andrease Kelletata: děkovaná řeč

určená Dörte Andres a povídka o cestě, již v mládí podnikl Sotter Sottkowski, etymolog známý především v Germersheimu a Gommersbachu.

Autorům příspěvků byla zjevně ponechána svoboda v tom, jak se ve svém textu chopí prohlášení „*education is a whole-person process*“; u velké části příspěvků je odkaz na název sborníku zřetelný, u jiných je spojitost méně zřejmá (Kelleat, Chabasse, Tryuk). Řada z nich navazuje (Zhao, Kieslich) či odkazuje (Kalina, Kupsch-Loserei) na práce D. Andres.

Sborník je různorodý zvolenými útvary (kromě vědeckých článků obsahuje úvahy i literární text), styly citace, značením rodů a především šíří témat, díky které poskytuje komplexní a hluboký vhled do didaktiky tlumočení v širokém historickém a zeměpisném kontextu.

Aneta Mandysová

<https://doi.org/10.14712/24646830.2018.26>

Německé nakladatelství Language Science Press vydalo v loňském roce mezinárodní sborník s názvem *Quality Aspects in Institutional Translation (Aspekty kvality v institucionálním překladu)*, jehož editory jsou T. Svoboda, Ľ. Bielová a K. Łoboda. Nepříliš rozsáhlý, ale vysoce zajímavý a přínosný sborník přináší osm příspěvků na téma kvality v oblasti institucionálního překladu, tedy téma, které bylo doposud značně opomíjeno. Zabývá se jím z hlediska teoretického i praktického, autoři jsou akademickými pracovníky a zaměstnanci překladatelských institucí Evropské unie.

Editoři sborníku v úvodu (s. 1–13) definují institucionální překlad po Shäffnerově vzoru jako překlad kolektivní, anonymní a standardizovaný, vznikající v určité organizaci či pro určitou organizaci. Zároveň předesílají, že následující příspěvky se budou týkat jak problematiky zajišťování kvality překladu již v procesu jeho vzniku, tak problematiky posuzování kvality výsledného produktu.

První dvě kapitoly se zaměřují na teoretická východiska kvality institucionálního překladu, již zde se ovšem uplatňují poznatky z fungování významných mezinárodních institucí. Sonia Vandepitteová ve svém příspěvku *Translation Product Quality: A Conceptual Analysis (Kvalita produktu překladu: pojmová analýza)* (s. 15–29) shrnuje kritéria pro hodnocení kvality, jež vycházejí jak z teorie, tak praxe, a vytváří vlastní systém hodnotících kritérií. Lucja Bielová navazuje příspěvkem *Quality in Institutional EU translation: Parameters, policies and practices (Kvalita v institucionálních překladu EU: parametry, pravidla a praxe)* (s. 31–57), v němž analyzuje pravidla pro překlad i hodnocení překladů v institucích Evropské unie a porovnává je s relevantními teoriemi, přičemž se neomezuje pouze na textovou rovinu, ale také na rovinu procesní, a dospívá mimo jiné k závěru, že Evropská unie klade na kvalitu překladu čím dál větší důraz.

Další čtyři příspěvky se týkají vybraných aspektů kvality překladu. Fernando Prieto Ramos v kapitole *The Evolving Role of Institutional Translation Service Managers in Quality Assurance: Profiles and Challenges (Proměňující se role manažerů institucionálních překladatelských služeb v oblasti zajišťování kvality: profily a výzvy)* (s. 59–73) zkoumá očekávání, jaká jsou kladena na výše postavené manažery v institucích zajišťujících překlady, a možnosti těchto manažerů při ovlivňování kvality překladu na všech jeho rovinách. Upozorňuje na souvislosti s vývojem překladu obecně i institucionálního překladu jako takového, a na základě rozhovorů a komparace praxe v různých mezivládních a nadnárodních organizacích pak navrhuje správné vyvážení překladatelských a manažerských dovedností potřebných pro management kvality překladů. Dalším zkoumaným aspektem jsou manuály a příručky, jimž se na příkladu Generálního ředitelství pro překlady Evropské komise (DGT) věnuje Tomáš Svoboda v příspěvku *Translation Manuals and Style Guides as Quality Assurance Indicators: The Case of the European Commission's Directorate-General for Translation (Manuály a příručky stylu pro překladatele jako indikátory zajišťování kvality: příklad Generálního ředitelství pro překlady Evropské komise)* (s. 75–107). Na základě analýzy všech čtyřia dvacetí jazykových verzí příruček DGT dospívá autor k závěru, že kvalita překladu je na institucionální úrovni do značné míry posuzovaná právě na základě toho, nakolik se výsledný produkt drží příruček a manuálů, a upozorňuje na potřebu dalšího výzkumu v této oblasti. Karolina Stefaniaková poté v příspěvku

Terminology Work in the European Commission: Ensuring High-Quality Translation in a Multilingual Environment (Práce s terminologií v Evropské komisi: jak zajistit vysokou kvalitu překladu v multijazykovém prostředí) (s. 109–121) popisuje, co obnáší její práce terminoložky téhož ředitelství – co se od ní a jejího týmu očekává, jak probíhá spolupráce s překladateli, jak se v Evropské unii utváří terminologie a jaká je její vazba na hodnocení kvality překladů. Také poslední kapitola této části sborníku se týká DGT, tentokrát z hlediska hodnocení outsourcovaných překladů. Ingemar Strandvik ve svém příspěvku *Evaluation of Outsourced Translations. State of Play in the European Commission's Directorate-General for Translation (DGT) (Hodnocení outsourcovaných překladů: Současný stav na Generálním ředitelství pro překlady Evropské komise [DGT])* (s. 123–137) vychází z vlastní praxe na DGT: popisuje nástroje používané při hodnocení i samotnou hodnotící stupnici, vysvětluje rizika spojená se zadáváním překladů externím subjektům a zejména poukazuje na nedostatek empirických výzkumů, které by ve výsledku mohly usnadnit hodnocení i redukovat potenciální hrozby.

Poslední dva příspěvky již vycházejí čistě z praxe několika překladatelů pracujících pro orgány Evropské unie. Jan Hanzl a John Beaven v kapitole *Quality Assurance at the Council of the EU's Translation Service (Zajišťování kvality v Překladačské službě Rady EU)* (s. 139–153) popisují základní měřítka kvality v tomto orgánu, a to jak z hlediska jazykového a technického, tak z hlediska dodržování mnohdy šibeničních termínů. Dariusz Koźbial pak ve svém příspěvku *Two-Tiered Approach to Quality Assurance in Legal Translation at the Court of Justice of the European Union (Dvouúrovňový přístup k zajišťování kvality právních překladů na Evropském soudním dvoře)* (s. 155–174) poukazuje na provázanost dvou pilířů kvality tohoto typu překladů, tedy lidských zdrojů a pracovních postupů.

Jak je patrné z výše uvedeného, recenzovaný sborník je v mnoha ohledech jedinečný. Již samotná oblast institucionálního překladu by si zasloužila vyšší míru pozornosti, o aspektech kvality ani nemluvě. Systematicky koncipovaný sborník nabízí vhled do stávající praxe zejména v Evropské unii, identifikuje otázky, kterým by se v budoucnu bylo záhodno věnovat, a otevírá tak široké možnosti pro další výzkumníky. Díky různému odbornému zázemí autorů je kniha přínosná jak pro akademiky, tak pro překladatele a manažery pohybující se v prostředí institucionálního překladu i zájemce o tyto pozice.

Tereza Marková

<https://doi.org/10.14712/24646830.2018.27>

Zpráva z konference *Intersemiotic Translation, Adaptation, Transposition: Saying almost the same thing?*

Ve dnech 10.–12. listopadu 2017 se na Kyperské univerzitě v Nikósii konala mezinárodní interdisciplinární konference s názvem *Intersemiotic translation, adaptation and transposition* a ecovským podtitulem *Saying almost the same thing?* Konference svedla poprvé dohromady akademiky z několika příbuzných disciplín (zejména translologie, adaptačních studií a sémiotiky), aby společně diskutovali o fenoménech, které se svou podstatou pohybují na neostrých hranicích těchto oborů a které jsou tak potenciálním předmětem různě motivovaných zájmů. Právě snaha konfrontovat odlišné metody a perspektivy představovala jedno z východisek konferenčního setkání. Jeho cílem pak mělo být nacházení styčných bodů a vzájemné obohacování jednotlivých výzkumů, které by, místo aby tiše probíhaly vedle sebe, měly využívat zatím netušených synergií, které interdisciplinární spolupráce v této problematice vytváří.

Trojice hlavních řečníků, které organizátoři pozvali, odpovídala svou profesní afiliací trojici ústředních disciplín, o nichž byla řeč v úvodu: translologii zastupoval Andrew Chesterman, emeritní profesor Helsinské univerzity, adaptační studia Deborah Cartmellová, ředitelka výzkumného centra adaptačních studií na De Montfortově univerzitě v Leicesteru, a sémiotiku Peeter Torop, profesor kulturní sémiotiky na Tartuské univerzitě.

Konferenci zahájila druhá jmenovaná, Deborah Cartmellová. Příspěvek o shakespearovských adaptacích v éře klasického Hollywoodu třicátých až padesátých let minulého století upozornil na případ, kdy se adaptace stává exploatací (což byl ostatně pojem, s nímž ve vztahu k filmovým zpracováním Shakespearových tragédií pracoval i dobový tisk). Americká apropriace tradičních britských předloh měla nezřídka podobu velkolepých podívaných, které se netajily ambicí překonat svým významem a výpovědní hodnotou originál. V tomto směru se jako cenný studijní materiál i svědectví doby jeví propagační a doprovodné materiály, které už během natáčení (a ještě dlouho po premiéře) zaplavovaly trh.

Po úvodním příspěvku následoval kulatý stůl, u něhož se sešly všechny tři hlavní osobnosti konference, bohužel však vzhledem k omezené časové dotaci nepřišla řeč na většinu plánovaných témat. Nejzajímavější debata se nakonec rozvinula kolem terminologie, respektive její nejednoznačnosti a možností její standardizace. Andrew Chesterman upozornil na skutečnost, že samotný koncept překladu nepředstavuje přírodní či empirický fenomén, nýbrž fenomén kulturní. Humanitní vědy běžně nepracují s tvrdými daty a žádné nomenklatury se tak nemůže dostat univerzálního přijetí. Každá kultura, ale v konečném důsledku i každý výzkumník nahlíží problematiku překladu či adaptace z vlastní perspektivy a není přitom vázán žádnými předepsanými zákonitostmi. Sjednocování terminologie napříč obory by tudíž nebylo žádoucí, ale ani efektivní. Nemožnost účinně zobecňovat je cena, kterou oproti přírodovědcům platíme za „individuální svobodu“, kterou nám humanitní výzkum do jisté míry garantuje. Žádná hranice mezi pojmy (např. kde končí překlad a začíná adaptace) pak nemůže být a priori dobrá nebo špatná, jen více či méně užitečná.

Druhý den konference otevřel právě Andrew Chesterman s příspěvkem ke zkoumání rytmu společným prizmatem všech tří zainteresovaných oborů. V něm mimo jiné upozornil na problém kategorizace a významné překryvy translologie, adaptačních studií

a sémiotiky. Na příkladu kresby britské autorky Jane Poultonové načrtl cesty, kterými se může interdisciplinární analýza textu a hledání paralel textu a obrazu z hlediska intersémiotického překladu ubírat.

Susan Petrilli a Augusto Ponzio hovořili přes Skype z italského Bari o identitě a identičnosti překladu ve vztahu k originálu. Překlad v jejich pojetí nereprezentuje originál, ale zpodobňuje výchozí látku znovu v novém kontextu: zde se opřeli o nuanci italských sloves *rapresentare* a *rafigurare*. Intersémiotický překlad pak v jejich vnímání představuje svébytnou disciplínu o to intenzivněji, že mezi intralingválním a interlingválním převodem nespátřují zásadní rozdíl.

Z tureckého Istanbulu promluvil, rovněž po Skypu, Laurence Raw. Připomněl skutečnost, že image překládání jako tvůrčí činnosti se definitivně etablovala až v první polovině dvacátého století; mimo jiné díky ruským formalistům či Pražskému lingvistickému kroužku. Adaptace pak ve srovnání s překladem dlouho sehrávaly jen vedlejší roli a řada translatických akademiků adaptace dodnes považuje za své výsostné území, které si může plně nárokovat. Tato podřízenost se však, zejména v posledních letech, právem rozpadá. Na rozdíl od většiny ostatních akademiků, pro něž se hledání hranice mezi překladem a adaptací stalo důležitým úkolem na cestě k terminologické jednoznačnosti, Laurence Raw tvrdí, že k vytyčení takové hranice neexistují dostatečně objektivní kritéria, a měli bychom tak tuto nejednoznačnost přijmout jako fakt a nestavět zbytečné zdi, které by nakonec mohly působit kontraproduktivně.

Poněkud opačné stanovisko předložil Patrick Cattrysse, autor jedné z nejdůležitějších monografií na téma intersémiotického překladu posledních let. Ve svém vystoupení se vyslovil pro větší vyhraněnost jednotlivých disciplín, které podle něj ztrácejí těsný kontakt s hlavním předmětem svého zkoumání i vědomím vlastních hranic a limitů. Interdisciplinarita má smysl tehdy, užívá-li se cíleně a účelně. Abychom se ve svém zkoumání mohli posunout dále, potřebujeme zobecňovat, shodnout se na základních definicích a termínech: říká-li jeden významný akademik, že adaptace je všudypřítomná, a jiný, že adaptace je neproveditelná, signalizuje to podle Cattrysse závažný problém, který brání pokroku.

Z dalších příspěvků druhého dne konference stojí za zvláštní zmínku ještě Olaf Immanuel Seel a jeho výzkum oživující vermeerovskou teorii skoposu v kontextu intersémiotického překladu a Ricarda Vidalová, která se zabývá smyslovou dimenzí percepce a překladu a upozornila na některé zdánlivě extrémní případy intersémiotického překladu, například v podobě básní transformovaných do čichových vjemů.

Závěrečný den konference zahájil Peeter Torop příspěvkem o překladu a jeho proměnách v transmediálním světě. Naznačil v zásadě dvě cesty, jimiž se „nová ontologie“ překladu může ubírat: zaprvé můžeme orientaci na transmediální svět chápat jako samotnou metodu překladu, která tak dále zdůrazňuje jeho serialitu a pluralitu intersémiotických a intermediálních variant výchozího textu. Zadruhé lze za metodu či strategii překladu dosadit snahu o digitální zprostředkování tradičního překladu (prostřednictvím zvuku či animace). V tom případě se transmedialita stává „pouhou“ platformou k naplnění této intence.

Michalis Kokonis z Aristotelovy univerzity v Soluni poté představil svou případovou studii o filmové adaptaci *Atlasu mraků*. Přitom uvedl několik zajímavých postřehů obecného charakteru. Mimo jiné upozornil na skutečnost, že zájem o pomezí sféry překladu

a adaptace generuje (zejména v posledních letech) hybridní termíny jako *transadaptation* či *tradaptation*, které v konkrétních případech sice mají svůj praktický význam, ale v konečném důsledku dále tříští terminologicky už tak nejednotné obory.

V závěru konference se objevilo ještě několik dalších návrhů, jak k problematice intersemiotického překladu přistoupit tak, aby byly všechny zainteresované obory „spokojeny“. Wai-ping Yau z Baptistické univerzity v Hongkongu nabídl jako nástroj ke čtení adaptací Genettův koncept palimpsestu, norskoo-švédský tým Eli Lofaldliové a Annjo Greenallové zase bachtinovsko-linellovskou rekontextualizaci. Zejména druhý jmenovaný model skýtá s ohledem na sblížovací a jednotící leitmotiv konference značný potenciál: svým záběrem totiž dalece přesahuje hranice přirozeného jazyka a umí pracovat s překladem v rámci jednoho semiotického systému i napříč různými. Vztah cílového metatextu k výchozímu prototextu navíc neomezuje na povrchovou rovinu díla, ale zkoumá i související diskurzy, které dílo obklopují.

Výzkum vedený v tomto duchu by nejenže naplnil ideál konference o harmonické spolupráci translatologie, sémiotiky a adaptačních studií, jeho výsledky by mohly obohatit i řadu dalších oborů (filmová a divadelní věda, literární věda, komparatistika), z nichž současné zkoumání intersémiotického překladu primárně vychází.

Matouš Hajek

<https://doi.org/10.14712/24646830.2018.28>

Kurz „Metody translatického výzkumu“ – zpráva
Research Methods in Translation and Interpreting Studies (I):
Foundations and Data Analysis
Ženevská univerzita, Fakulta překlada a tlumočení

Kurz „Metody translatického výzkumu“ (Research Methods in Translation and Interpreting Studies) je dálkový on-line kurz pořádaný Fakultou překlada a tlumočení Ženevské univerzity v rámci programu celoživotního vzdělávání určený stávajícím, případně i budoucím studentům doktorského studia translatické. Běžná cena tohoto kurzu je 1000 CHF, cena pro studenty 700 CHF. Kurz sestává ze dvou modulů, z nichž první se zabývá základy výzkumu a analýzou dat, druhý, pokročilý, pak specifickým výzkumem a zásadami vědecké komunikace. Tento článek se zaměřuje pouze na modul první, jehož se autorka účastnila.

Modul v celkové časové dotaci 125 hodin se skládá z pěti tematických částí:

1. Formulování výzkumných otázek
2. Identifikace etických problémů ve výzkumném projektu
- 3A. Analýza kvalitativních dat
- 3B. Analýza kvantitativních dat
4. Smíšené metody
5. Prezentace výzkumných projektů

Příslušné aktivity zahrnují četbu tematické odborné literatury, případně on-line přednášku, a následně samostatnou i skupinovou aplikaci nových poznatků na konkrétní výzkumné projekty studentů (písemný výstup). Všichni účastníci na začátku kurzu prostřednictvím interaktivní on-line platformy představí svůj projekt, aby jak vyučující, tak ostatní studenti mohli v diskuzním fóru sdílet své názory a připomínky k práci kolegů. Na závěr kurzu pak studenti své výzkumné projekty představují komplexně, ve světle nových poznatků.

Každou z jednotlivých částí vedou dva různí pedagogové – pracovníci (a absolventi) jak Ženevské univerzity, tak jiných institucí (Univerzita Paříž III., Univerzita Johannease Gutenberga v Mohuči, Granadská univerzita), aktivní tlumočníci a překladatelé, odborníci na konferenční tlumočení, právní i technický překlad, ale také například na lingvistikou či analýzu diskurzu. Vyučující pravidelně poskytují jednotlivým studentům velmi podrobnou, individuální zpětnou vazbu, pomáhají jim při hledání odpovědí na výzkumné otázky a upozorňují je na případné nekonzistentní či nelogické kroky.

Kromě získání zkušenosti se skupinovou prací na dálku a tréninku prezentačních dovedností spočívá hlavní přínos tohoto kurzu zejména v systematickosti, s jakou seznamuje účastníky s pravidly vědeckého výzkumu. Učí je, jaké otázky si klást při výběru tématu i při formulaci hypotézy, vysvětluje etickou odpovědnost vědce a z ní vyplývající zásady vědecké práce a seznamuje studenty se základními přístupy ke sběru a analýze dat, tj. s kvalitativním a kvantitativním výzkumem a příslušnými metodami.

Jednoduše řečeno, absolvent tohoto kurzu přistupuje ke své výzkumné práci zodpovědně, s dokonalým pochopením logiky své činnosti.

Z hlediska tematického získávají studenti jak informace, které jim pomohou chápat vlastní práci v širším kontextu (etika vědecké práce a její historický vývoj, systém

a „nepřísávaná pravidla“ doktorského studia), tak velmi podrobné praktické tipy pro sběr a analýzu dat či navazování kvalitních pracovních vztahů s institucemi, účastníky výzkumu apod.

Z organizačního hlediska je velmi inspirativní zejména výše zmíněná platforma pro sdílení výzkumných otázek, postupů a výsledků nejen s vyučujícími, nýbrž také s ostatními studenty, kteří se tak postupně seznamují s procesem *peer review*.

Nutno podotknout, že si tento kurz neklade nároky na úplnost či absolutní platnost sdílených informací. Důraz je kladen na nutnost intenzivní spolupráce studenta s vedoucími práce.

Vzhledem k tomu, že tento kurz je v podstatě úvodem do vědecké práce a pomáhá položit kvalitní základy i pro její další stadia, by zařazení obdobného kurzu jako doplnění ostatních aktivit v rámci doktorského studia – a samozřejmě spolupráce doktoranda s vedoucími práce – představovalo zajímavou a maximálně přínosnou inovaci.

Dálkového kurzu Ženevské univerzity se zúčastnily téměř dvě desítky studentů z různých zemí, s rozličnými výzkumnými tématy. I v případě, kdy by si organizační důvody vyžádaly případné úpravy rozsahu, obsahu či formy, stále platí, že předávané informace jsou dostatečně univerzální na to, aby v rámci tohoto kurzu mohli efektivně spolupracovat jak studenti překladatelství, tak i tlumočnictví, a aby si vzájemně byli cennou inspirací.

Marie Přibyllová

<https://doi.org/10.14712/24646830.2018.30>

PŘÍLOHA

BIBLIOGRAFIE JIŘÍHO LEVÉHO¹ZUZANA JETTMAROVÁ²**1. Původní práce a překlady díla**

Do tohoto oddílu jsou zařazeny (a) vědecké monografie včetně kvalifikačních prací a učební texty, (b) články a statě, (c) recenze, (d) doslovy a úvody, (e) zprávy, glosy, polemiky, komentáře a rozhovory a (f) redakční práce. Soupis je řazen chronologicky, v rámci jednotlivých let pak abecedně podle titulu publikace. Typy publikací nejsou až na výjimky označovány či komentovány. V soupisu jsou opakovaná vydání uváděna jako samostatné položky. Vlastní literární překlady Levého – viz B. Mánek (str. 73–80) v této publikaci.

1947

- „Kritické názory D. H. Lawrence“, *Časopis pro moderní filologii* 30(3): 202–216.
- „Nové knihy v USA“, *Svobodné noviny*, 27. 7. 1947, 3(174): 6.
- „Robert Burns“, *Časopis pro moderní filologii* 31(1): 51–53.
- „Moderní bengálská poesie“, *Svobodné noviny* 3(71): 5, 25. 3. 1947.
- „Česká poesie v anglickém překladu“, *Svobodné noviny* 3(101): 5, 30. 4. 1947. [recenze antologie *A Century of Czech and Slovak Poetry* v uspořádání a překladu P. Selvera, 1946]

1948

- „A Dictionary of Modern European Literature“, *Časopis pro moderní filologii* 32(1): 3–4.
- „English Poetry 1579–1947“, *Časopis pro moderní filologii* 31(4): 46.
- „Francis Scarfe: Auden and After“, *Časopis pro moderní filologii* 32(1): 28–29.
- „Hundred Towers“, *Časopis pro moderní filologii* 31(3): 27–28. [recenze na *A Czechoslovak Anthology on Creative Writing*, New York, 1945]
- „John Donne – básník anglického baroka“, *Svobodné noviny* 4(39): 6.
- „M. V. Routh: English Literature and Ideas in the Twentieth Century“, *Časopis pro moderní filologii* 31(4): 46–47.
- „New Books on the History of English Literature“, *Časopis pro moderní filologii* 31(3): 38–39.

1949

- „J. Moore: English Short Stories of the 19th and 20th Centuries“, *Časopis pro moderní filologii* 32(1): 11.
- „Stephen Spender: Poetry since 1939“, *Časopis pro moderní filologii* 32(1): 29.

¹ Soupis Levého publikací (Thiemerová 1967) byl doplněn, zkontrolován, případně korigován; dále byly zařazeny ohlasy – recenze, články o Levém a jeho díle. I přes veškeré snahy nejde o soupis úplný, mj. také proto, že v Levého pozůstalosti v brněnském archivu byly nalezeny i rukopisy, u nichž se publikační zdroj nepodařilo zjistit. Stranou dále zůstala přednášková činnost a nezpčet domácích i zahraničních odkazů. Jen v encyklopedii de Gruytera zjistila Schultzeová (2015: 105–112), že ve věcném rejstříku zabírá Levý tři strany referencí a podle autorského rejstříku patří k patnácti nejcitovanějším autorům.

² Příspěvek vznikl za podpory projektu Univerzity Karlovy Progres Q 10, Jazyk v proměnách času, místa, kultury.

- „David Daiches (1947): Robert Louis Stevenson“, *Časopis pro moderní filologii* 32(4): 153–155.
- „Ideový základ tvůrčí metody T. S. Eliota“, *Časopis pro moderní filologii* 32(3): 139–142.
- „K estetice ruského verše: Na okraj Závadova Úvodu do estetiky ruského verše“, *Slovesná věda* 3(2): 121–123.
- *Srovnávací pohled na anglický verš*. Brno: MU, 155 s. [rigorózní práce PhDr.]
- *The Poetry of T. S. Eliot, its unity and development*. Brno: MU. [diplomová práce]

1950

- „K. H. Mácha's "Máj" Translated into English“, *Časopis pro moderní filologii* 33(3): 36–38.
- „O překládání Máchova Máje“, *Slovesná věda* 3(5): 216–222.
- „Oldřich Králík: Otokar Březina, logika jeho díla“, *Časopis pro moderní filologii* 33(2): 24–25.
- „Oldřich Králík: Otokar Březina, logika jeho díla“, *Erasmus* 3(24): 750–753.
- „S. R. Littlewood: Dramatic Criticism“, *Časopis pro moderní filologii* 33(2): 26.

1951

- „Skotský regionalismus v poválečné britské literatuře“, *Časopis pro moderní filologii* 34(4): 151–155.

1952

- „New Trends in Contemporary Czech Literature“, *Visva-Bharati Quarterly* 18: 72–84.
- „Synthesis of Antitheses in the Poetry of T. S. Eliot“, *Essays in Criticism* 2(4): 434–443.
- „Význam a metodika překladatelských cvičení při vyučování cizím jazykům“, *Ruský jazyk* 2(6): 191–192.

1953

- „O překládání veršů“, *Slovo a slovesnost* 14(1): 49–62.
- „O některých zákonitostech překladatelské věrnosti“, *Slovo a slovesnost* 14(2): 63–80.

1954

- „Nová překladatelská příručka“, *Sovětská věda – Literatura* 3(3): 418–425. [recenze: Fjodorov, *Vvedenie v teoriju perevoda*, Moskva, 1953]
- „O stylistických problémech překladové literatury“, *Poznámky a vysvětlivky* 2(1–3): 15–23.

1955

- „K jubileu Walta Whitmana“, *Host do domu* 2(6): 263–265.
- „K podstatě básnické metody Walta Whitmana“, in *Jazyk a literatura 2, Sborník Vysoké školy pedagogické v Olomouci*, Praha: SPN, 127–158.
- „O stylu překladu“, *Host do domu* 2(12): 543–544.
- „Překladatelský proces – jeho objektivní podmínky a psychologie“, *Slovo a slovesnost* 16(2): 65–87.
- „Sto let Listů trávy Walta Whitmana“, *Nový život* 1(8): 821–828.
- „Vývoj překladatelských teorií a metod“, in *Nové práce k téžkám teorie a praxe překladu*, Praha: Interní edice Svazu československých spisovatelů, 1–53.
- „Walt Whitman v českých překladech“, *Host do domu* 2(11): 513–515.
- „Z referátu na 1. konferenci o uměleckém překladu“, *Literární noviny* 4(50): 8. [zahrnuto do článku Překlad sblíží národy a bojuje za mír, tamtéž, autor neuveden]

1956

- „Ben Jonson – jeho doba a dílo“, in Ben Jonson, *Alchymista*, překl. Břetislav Hodek, Praha: Orbis, 5–32. [předmluva]
- „Ben Jonson a William Shakespeare – dva typy dramatu“, in Ben Jonson, *Alchymista*, překl. Břetislav Hodek, Praha: Orbis, 33–51.
- „Čapkův Loupežník a Shakespeare“, in *Jazyk a literatura 3. Sborník Vysoké školy pedagogické v Olomouci*, Praha: SPN, 141–145.
- „Dvojitý typ dedukce: K referátu o konferenci překladatelů“, *Časopis pro moderní filologii* 38(5): 298.
- *Kapitoly z teorie a metodiky překladu*. Praha: SPN, 94 s. [s B. Ilkem, učebnice, Levý s. 3–40]

- „Překladaelé o svém poslání, o své práci, o svých perspektívách: Z prosincové konference o uměleckém překladu“, *Host do domu* 3(1): 24–27.
- „Zpěvy anglických havířů“, *Host do domu* 3(6): 274–275. [recenze stejnojmenného překladu J. Valji, Praha: SNKLHU, 1956]

1957

- „Čapkovy překlady ve vývoji českého překladaelství a českého verše“, in Karel Čapek *Francouzská poesie a jiné překlady*, Praha: SNKLHU, 374–406.
- *České teorie překladu* I, II, Praha: SNKLHU, 948 s.
- „K Hrabákovu Úvodu do teorie verše“, *Česká literatura* 5(3): 346–350.
- „K metodě překladu u O. Fischera“, *Poznámky a vysvětlivky* 5(1–2): 36–47.
- „K práci v dějinách českého překladu“, *Světová literatura* 2(4): 198–207.
- „Neznámá literární činnost Josefoviče Jungmanna“, *Česká literatura* 5(2): 215–218.
- „Slovo a mluvní takt v anglickém verši“, in *Jazyk a literatura 4. Sborník Vysoké školy pedagogické v Olomouci*, Praha: SPN, 55–79.
- „Umělecké otázky překladu“, *Česká literatura* 5(4): 379–401.
- „William Blake“, *Světová literatura* 2(6): 10–16.
- *Vývoj překladaelských metod v české literatuře* [kandidátská práce CSc.]

1958

- „Divadelní prostor a čas v dramatech Williama Shakespeara a Bena Jonsona“, in Artur Závodský (red.), *Franku Wollmanovi k sedmdesátinám*, Praha: SPN, 647–656.
- „Jungmannovy překlady“, *Krásná literatura* 1(říjen–listopad–prosinec): 82.
- „Poznámky“, in Stendhal, *Červený a černý* (překl. Otakar Levý), Praha: SNKLHU, 499–511. [ediční poznámky]
- *Úvod do teorie překladu*. Praha: SPN, 110 s. [učebnice]
- *Základní otázky teorie překladu*. Olomouc: Univerzita Palackého [habilitační práce Doc.]

1959

- „J. Hrabák, Úvod do teorie verše. An Introduction into the Theory of Verse“, *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics* 1–2: 300–302. [recenze]
- „Rhythmical ambivalence in the poetry of T. S. Eliot“, *Anglia: Zeitschrift für englische Philologie* 77: 54–64.
- „Shakespearovy komedie. K prvnímu úplnému vydání Shakespearova díla“, *Krásná literatura* II (červenec–srpen–září): 2–4.
- „Zemřel univ. prof. Ladislav Cejp“, *Literární noviny* 8(38): 7.

1960

- *Antologie anglické poesie*. [s Ladislavem Cejpem, učebnice], Praha: SPN, 220 s.
- „Některé technické otázky překladu“, *Dialog* 4(3): 89–99.
- „Prof. PhDr. Ladislav Cejp“, *Časopis pro moderní filologii* 42(1): 25–30.
- „Soupis prací univ. prof. PhDr. Ladislava Cejpa“, *Časopis pro moderní filologii* 42(3): 180–182.
- „Za univ. prof. PhDr. Ladislavem Cejpem“, *Dialog* 4(1–2): 75–80.

1961

- „A Contribution to the Typology of Accentual–Syllabic Versifications“, in Donald Davie and Kazimierz Wyka (eds.) *Poetics: Poetyka*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 177–188.
- „Doslov vydavatele“, in Ladislav Cejp, *Metody středověké alegorie a Langlandův Petr Oráč*, Praha: SPN, 186–206. [red. Jiří Levý]
- „Dramata Henry Fieldinga“, *Divadlo* 12(7): 558–559.
- „Odpovědi na otázky redakce SNKLHU“, in Zdeněk Štolba (red.) *Co číst ze světových literatur*, Praha: SNKLHU, 122–124.
- „On the Relations of Language and Stanza Pattern the English Sonnet“, in Gustav Erdmann (Hrsg.) *Worte und Werte*, Berlin: De Gruyter, 214–231.

- „Poezie Williama Butlera Yeatse“, in W. B. Yeats, *Slova snad pro hudbu*, Praha: SNKLU, 7–16. [překl. Jiří Valja, úvod a red. Jiří Levý]
- „Pokus o zjišťování významu mimiky“, *Divadlo* 12(9): 719.
- „Poznámky“, in Stendhal, *Červený a černý*, překl. Otakar Levý, Praha: Mladá fronta, 491–512.
- „Předmluva vydavatele“, in Ladislav Cejp, *Metody středověké alegorie a Langlandův Petr Oráč*, Praha: SPN, 5.
- „Překladatel Danta“, *Host do domu* 8(2): 93. [O. F. Báblerovi k 60. narozeninám]
- „The Development of Rhyme-Scheme and of Syntactic Pattern in the English Renaissance Sonnet“, in *Sborník prací jazykovědných a literárněvědných 2. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Philologica 4*, Praha: SPN, 167–185.

1962

- „Člověk v současné americké próze“, *Host do domu* 9(4): 172.
- „Hlas autora a hlas role“, *Divadlo* 13(8): 76–78. [recenze]
- „Izochronie taktů a izosylabismus jako činitel básnického rytmu“, *Slovo a slovesnost* 23(1): 1–8; a 23(2): 83–94.
- „K překladatelskému dílu O. F. Bablera“, in *Studie o literatuře a překladatelství. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis – Philologica 8*. Praha: SPN, 99–100.
- „Kombinační možnosti verše“, *Československá rusistika* 7(2): 77–86.
- „Překládání divadelního dialogu“, *Divadlo* 13(10): 58–68.
- „Prague Studies in English IX“, *Philologica Pragensia* 5(3): 177–178. [recenze]
- „Rytmus verše jako prostředek dramaturgické interpretace“, *Divadlo* 13(9): 63–66.
- „Stav myšlení o otázkách překladu“, *Dialog* 6(1): 3–11.
- „Stezky a cesty poezie“, *Kultura* 6(11): 4. [recenze stejnojmenného překladu P. Eluarda A. Kroupou a L. Kunderou]
- „Styanovy Prvky dramatu“, *Divadlo* 13(2): 59–65.
- „Verš české lidové poezie a jejích ohlasů“, *Slavia* 31(2): 242–256.
- „Vývoj českého divadelního blankversu“, *Česká literatura* 10(4): 438–465.

1963

- „Deskriptivistický výklad poezie“, *Slovo a slovesnost* 24(4): 287–288. [recenze knihy M. Peckhama a S. Chatmana *Word, Meaning, Poem*, New York, 1961]
- „Teorie informace a literární proces“, *Česká literatura* 11(4): 281–307.
- *Umění překladu*. Praha: Československý spisovatel, 288 s.
- „Věda a literatura – věda o literatuře“, *Host do domu* 10(3): 117–118.

1964

- „Dramatická parodie Johna Gaye“, in John Gay, *Žebrácká opera*, Polly překl. Jiří Valja, Praha: SNKLU, 7–18.
- „Konference o verši v Brně“, *Kulturní tvorba* 2(23): 12.
- „Literární díla přezívají“, in W. Shakespeare, *Romeo a Julie*, překl. Zdeněk Urbánek, Praha: SNKLU, 131–133.
- „Matematický a experimentální rozbor verše“, *Česká literatura* 12(3): 181–213.
- „Na novou cestu“, *Dialog* 8(3): 1–5. [úvodník časopisu]
- „O překládání shakespeareovského verše a prózy“, in W. Shakespeare *Historie 2. Básně*, překl. J. V. Sládek, Antonín Klášterský a Jaroslav Vrchlický, Praha: SNKLHU, 682–717.
- *Problémy srovnávací versifikace*. Olomouc: Univerzita Palackého. [dizertace DrSc.]
- „Předběžné poznámky k informační analýze verše“, *Slovenská literatúra* 11(1): 15–37.
- „Shakespeare a dnešek“, *Rovnost* 79(135): 4. [výňatek z referátu]
- „Topolův Romeo a Julie“, *Rovnost* 79(274): 4. [recenze překladu]
- „Translation in Czechoslovakia“, *Babel* 10(2): 73–76.
- „Wildův Obraz Doriana Graye“, in Oskar Wilde *Obraz Doriana Graye*, překl. J. Z. Novák, Praha: Mladá fronta, 249–257.

188

- „William Blake“, in William Blake, *Svět v zrnku písku*, překl. Jiří Valja, Praha: Mladá fronta, 1964, s. 129–149.
- „Ze současné teorie českého verše“, *Literární noviny* 13(46): 4. [recenze Josefa Hrabáka *Z problémů českého verše*]

1965

- „20 let věd o umění“, *Literární noviny* 14(17): 1–3. [příspěvek Levého v rozhovoru o uměnovědě, autor článku Miroslav Červenka]
- „Bude literární věda exaktní vědou?“, *Plamen* 7(3): 76–81.
- „Die Theorie des Verses; ihre mathematische Aspekte“, in Helmut Kreuzer (Hrsg.) *Mathematik und Dichtung*, München: Nymphenburger Verlag, 211–231.
- „Ještě jednou k verši české lidové poezie a jejích ohlasů“, *Česká literatura* 13(5): 434–440. [polemika s K. Horálkem]
- „Konference o teorii verše v Brně“, *Slovo a slovesnost* 26(3): 301–304.
- „Krise srovnávací literatury“, *Dialog* 9(3): 16–24. [překlad Wellekovy statě *Crisis of Comparative Literature* 1959/1963]
- „Kybernetika a poezie“, *Host do domu* 12(2): 56–59.
- „Otázka pro Jiřího Levého“, *Literární noviny* 14(8): 2. [rozhovor; otázky: Drží naše literární věda krok s vývojem v zahraničí? V čem by jí prospěl styk se západní vědou o literatuře?]
- „Překladatelský kongres“, *Lidové noviny* 14(17): 9. [zpráva o kongresu v Hamburgu]
- „Studie o stylu v různých zemích“, *Dialog* 9(3): 2–15. [překlad statě Leo Spitzera]
- „Teorie literárních textů“, *Slovenská literatúra* 12(1): 75–88.
- „Včerejšek a dnešek našeho překladu“, *Knížní kultura* 2(6): 256–259.
- „Verš a jazyk“, *Slovenská literatúra* 12(4): 376–381.
- „W sprawie scislych metod analizy wiersza“, in Maria R. Mayenova (ed.) *Poetyka i matematyka*, Warszawa: Państwowy Instytut, 23–71.
- „Will translation theory be of use to translators“, in Rolf Italiaander (Hrsg.) *Übersetzen: Vorträge und Beiträge vom Internationalen Kongress literarischer Übersetzer Hamburg, Frankfurt am Main: Athenäum, 77–82.*
- *Problémy srovnávací versifikace*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně [dizertace DrSc.]

1966

- „Čechoslovački strukturalizam i moderna nauka o književnosti“, *Umjetnost riječi* 10(1–2): 15–26.
- „Československý strukturalizmus a zahraniční context“, in Milan Jankovič et al. (red.) *Struktura a smysl literárního díla*, Praha: Československý spisovatel, 58–69.
- „Formální klíč“, in Vladimír Justl (red.) *Slyšet se navzájem. 60 hlasů o uměleckém přednesu*, Praha: Orbis, 40–45.
- „Ještě k verši Erbenovy Kytice“, *Slovo a slovesnost* 27(1): 49–53. [Polemika s K. Horálkem]
- „K metodologické situaci a pracovním výsledkům západní literární vědy“, in Jiří Levý (red.) *Západní literární věda a estetika*, Praha: Československý spisovatel, 9–47.
- „Mezinárodní versologická konference ve Varšavě“, *Slovo a slovesnost* 27(1): 92–93.
- „Překlad, kulturní univerzalismus a diferenciacia“, *Mladá tvorba* 11(3): 1–20.
- „Preliminaries to an analysis of the semantic functions of verse“, in Jiří Levý (red.) *Teorie verše I. Sborník brněnské versologické konference, 13.–16. 5. 1964*, Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 127–141.
- „Překladatelství v USA“, *Světová literatura* 11(3): 247–249.
- „Sémantika verše“, in Mikuláš Bakoš (red.) *Litteraria – Štúdie a dokumenty* 9(1). *O literárnej avantgarde*, Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 17–42.
- „Štruktúra charakteru“, *Pohlady* 82(9): 83–87.
- *Teorie verše I.*, Jiří Levý (red.), Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 270 s.
- „The meanings of form and the forms of meaning“, in Roman Jakobson and Kazimierz Wyka (eds.) *Poetics: Poetyka = Poetika. International Conference of Work-in-Progress Devoted to Problems of Poetics, Warsaw, 1964*, vol. 2, The Hague/Warszawa: Mouton/Państw. Wyd. Nauk., 45–59.
- „Tři proudy v západní literární vědě a estetice“, *Plamen* 8(1): 98–101.
- *Západní literární věda a estetika*, Jiří Levý (red.), Praha: Československý spisovatel, 1966, 365 s.

- „K metodologické situaci a pracovním výsledkům západní literární vědy“, in Jiří Levý (red.) *Západní literární věda a estetika*. Praha: Československý spisovatel, 9–47. [úvod]

1967

- „Doslov“, in Josef Hiršal and Bohumila Grögerová (red.) *Slovo, písmo, akce, hlas: k estetice kultury technického věku*. Praha: Československý spisovatel, 239–244.
- K teorii překládání, in Z. Kulmanova (red.) *Aktualnyje problemy teorii chudožestvennogo perevoda: materialy Vsesojuznogo simpoziuma, 25 fevralja – 2 marta 1966*, vol. 2, Moskva: Sojuz pisatel'ej, 296–303. [stať uveřejněna bez titulu]
- „Poezie i kibernetika“, *Odjek: kulutra, umejtnost, nauka* 20(1): 15.
- „Prevodat kak izkustvo“, *Septemvri* 22(8): 112–117.
- „Translation as a decision process“, in *To Honor Roman Jakobson: Essays on the occasion of his seventieth birthday*, vol. 2, The Hague: Mouton, 1171–1182.
- „Translation in Czechoslovakia“, in I. J. Citroen (ed.) *Ten years of translation: Proceedings of the 4th Congress of the FIT, Dubrovnik 1963*, Oxford: Pergamon Press, 211–218.
- „Úvodní poznámka“, in Max Bense, *Teorie textů*, překl. Bohumila Grögerová, Josef Hiršal, Praha: Odeon, 7–9.

1968

- „Generování veršů jako problém prozodický (spolu s K. Palou)“, in Jiří Levý and Karel Palas (red.) *Teorie verše II, Sborník druhé brněnské versologické konference, 18.–20. října 1966*, Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 73–80.
- *Teorie verše II. Sborník druhé brněnské versologické konference, 18.–20. října 1966*, Jiří Levý and Karel Palas (red.), Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 194 s.
- „Übersetzung von Theaterstücken“, *Babel* 1(4): 77–82.

1969

- *Die literarische Übersetzung. Theorie einer Kunstgattung*. Frankfurt am Main/Bonn: Athenäum, 308 s. [překlad *Umění překládat*, překl. Walter Schamschula]
- „Mathematical aspects of the theory of verse“, in Lubomir Doležel and Richard W. Bailey (eds.) *Statistics and Style*, New York: American Elsevier Publishing, 95–112.

1970

- „Předpoklady generativní poetiky“, *Česká literatura* 18(5–6): 419–447.
- „Generative poetics“, in Algirdas J. Greimas et al. (eds.) *Sign, language, culture*, The Hague: Mouton, 548–557.
- „Sostojanie teoretičeskoj mysli v oblasti perevoda“, *Masterstvo perevoda* 6, 406–430.

1971

- „A Contribution to the Typology of Accentual-Syllabic Versifications“, in *Paralipomena*, Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 9–21.
- „Aktualnyje problemy teorii chudožestvennogo perevoda“, in *Paralipomena*, Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 110–112.
- „Ben Jonson – jeho doba a dílo“, in *Bude literární věda exaktní vědou?*, Praha: Československý spisovatel, 334–357.
- „Ben Jonson a William Shakespeare – dva typy dramatu“, in *Bude literární věda exaktní vědou?*, Praha: Československý spisovatel, 358–374.
- „Bude literární věda exaktní vědou?“, in *Bude literární věda exaktní vědou?*, Praha: Československý spisovatel, 9–22.
- *Bude literární věda exaktní vědou?* (red. a poznámky Miroslav Červenka, Doslov Josef Hrabák), Praha: Československý spisovatel, 1971, 459 s.
- „Bude teorie překládatelů užitečná překládatelům?“, in *Bude literární věda exaktní vědou?*, Praha: Československý spisovatel, 147–157.

- „Čapkovy překlady ve vývoji českého překladatelství a českého verše“, in *Bude literární věda exaktní vědou?*, Praha: Československý spisovatel, 227–258.
- „Čapkův Loupežník a Shakespeare“, in *Bude literární věda exaktní vědou?*, Praha: Československý spisovatel, 327–333.
- „Divadelní prostor a čas v dramatech Williama Shakespeara a Bena Jonsona“, in *Bude literární věda exaktní vědou?*, Praha: Československý spisovatel 375–386.
- „Formální klíč“, in *Bude literární věda exaktní vědou?*, Praha: Československý spisovatel, 259–263.
- „Formens betydninger og betydningens former“, in Christian Kock (ed.) *Tjekkisk strukturalisme: En antologi*, Kobenhavn: Munksgaard, 241–258.
- „Generative Poetik“, in Jens Ihwe (Hrsg.) *Literaturwissenschaft und Linguistik: Eine Auswahl Texte zur Theorie der Literaturwissenschaft*, Frankfurt am Main: Athenäum, 554–567.
- „Geneze a recepce literárního díla“, in *Bude literární věda exaktní vědou?*, Praha: Československý spisovatel, 71–146.
- „Hlas autora a hlas role“, in *Bude literární věda exaktní vědou?*, Praha: Československý spisovatel, 168–173.
- „K podstatě básnické metody Walta Whitmana“, in *Bude literární věda exaktní vědou?*, Praha: Československý spisovatel, 387–429.
- „Kybernetika a poezie“, in *Bude literární věda exaktní vědou?*, Praha: Československý spisovatel, 23–30.
- „Matematické aspekty teorie verše“, in *Bude literární věda exaktní vědou?*, Praha: Československý spisovatel, 264–288.
- „O překládání Máchova Máje“, in *Bude literární věda exaktní vědou?*, Praha: Československý spisovatel, 158–167.
- „O překládání shakespeareovského verše a prózy“, in *Bude literární věda exaktní vědou?*, Praha: Československý spisovatel, 186–226.
- „On the Relations of Language and Stanza Pattern the English Sonnet“, in *Paralipomena*, Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 43–61.
- *Paralipomena* (předmluva a redakce Josef Hrabák), Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 113 s.
- „Rytmičká ambivalence v poezii T. S. Eliota“, in *Bude literární věda exaktní vědou?*, Praha: Československý spisovatel, 440–449.
- „Rytmus verše jako prostředek dramaturgické interpretace“, in *Bude literární věda exaktní vědou?*, Praha: Československý spisovatel, 74–185.
- „Sémantika verše“, in *Bude literární věda exaktní vědou?*, Praha: Československý spisovatel, 289–326.
- „Synteze antitezí v poezii T. S. Eliota“, in *Bude literární věda exaktní vědou?*, Praha: Československý spisovatel, 430–439.
- „Teorie informace a literární proces“, in *Bude literární věda exaktní vědou?*, Praha: Československý spisovatel, 31–70.
- „The Development of Rhyme-Scheme and of Syntactic Pattern in the English Renaissance Sonnet“, in *Paralipomena*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 22–42.
- „The Meanings of Form and the Forms of Meaning“, in *Paralipomena*, Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 97–109.
- „W sprawie ścisłych metod analizy wiersza“, in *Paralipomena*, Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 62–96.

1972

- „Generative Poetik“, in Heinz Blumensath (Hrsg.) *Strukturalismus in der Literaturwissenschaft*, Köln: Kiepenheuer & Witsch, 271–284.
- „Překlad jako rozhodovací proces“, in Anton Popovič (red.) *Čítanka z teórie prekladu*, Nitra: Vysoká škola pedagogická, 82–96.
- „Teoria informacji i proces komunikacji literackiej“, in Henryk Markiewicz (ed.) *Współczesna teoria badań literackich za granicą: antologia w trzech tomach*, Krakow: Wydawnictwo literackie, 70–113.
- „Teorie literárních textů“, in Walter A. Koch (Hrsg.) *Strukturelle Textanalyse – Analyse du recit – Discourse Analysis*, Hildersheim: Georg Olms, 61–74.
- „Značenia formy i formy značení“, in Jurij M. Lotman (ed.), *Semiotika i iskusstvometria*, Moskva: Mir, 1972. [překlad The meanings of form and the forms of meaning 1966]

1974

- *Iskusstvo perevoda*. Moskva: Progress, 396 s. [překlad *Umění překlada*, překl. a předmluva Vladimír Rossels]

1976

- „The Translation of Verbal Art“, in Ladislav Matejka and I. R. Titunik (eds.) *Semiotics of Art*, Cambridge: MIT Press, 218–227. [překlad kapitoly z Levého *Umění překlada*]

1981

- „Übersetzung als Entscheidungsprozess“, in Wolfram Wilss (Hrsg.) *Übersetzungswissenschaft*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 219n. [překlad z angličtiny]

1982

- *Umjetnost prevodenja*. Sarajevo: Svjetlost, 395 s. [překlad Levého *Umění překlada* z ruštiny 1974; překladatel ani předloha neuvedeny]

1983

- *Umění překlada*, 2. vyd., Praha: Panorama, 396 s. [překlad z německého vydání 1969 a Úvod Karel Hausenblas]

1989

- „Translation as a Decision Process“, in Andrew Chesterman (ed.) *Readings in Translation Theory*. Helsinki: Oy Finn Lectura Ab.

1993

- „Il verso: l'originale e la traduzione“, *Testo a fronte* (8): 5–30. [kapitola z *Umění překlada* – „Verš původní a verš přeložený“, překl. A. Piskas von Ditro]

1994

- „Las dos normas de la traducción artística“, in Miguel Angel Vega (ed.) *Textos clásicos de teoría de la traducción*, Madrid: Cátedra, 324–326. [„Dvojitá norma v překlada“, překlad německého vydání 1969]

1995

- „La traduzione come processo decisionale“, in Siri Nergaard (ed.) *Teorie contemporanee della traduzione*. Milano: Bompiani, 63–83. [překlad z angličtiny]

1996

- *České teorie překlada*, 2. vyd., Praha: Ivo Železný, 595 s. [red. Jiří Honzík, Předmluva Jiří Pechar]

1998

- *Umění Překlada*, 3. vyd., Praha: Ivo Železný, 386 s.

1999

- „Bude teorie překlada užitečná překladatelům?“, *Homo bohemicus. Balgaro–češka prevodiada*, č. 3–4: 6–12.

2000

- „Translation as a Decision Process“, in Lawrence Venuti (ed.) *The Translation Studies Reader*, London: Routledge, 148–159.

2006

- „From Literary Translation as an Art Form“, in Daniel Weissbort and Astradur Eysteinnsson (eds.) *Translation – theory and practice: A historical reader*, Oxford: OUP, 338–345. [překlad Susanne Fla-tauerové z kapitoly Překladatelství jako typ umění z něm. vydání 1969]

192

2008

- „The process of creation of a work of literature and its reception“, in Jana Králová and Zuzana Jettmarová (eds.) *Tradition versus modernity. From the classic period of the Prague School to translation studies at the beginning of the 21st century*, Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2008, 47–87. [Geneze a recepcce literárního díla, překl. Patrick Corness]

2011

- *The Art of Translation*, Translated by Patrick Corness. Edited and with a Critical Foreword by Zuzana Jettmarová, Amsterdam: J. Benjamins, 322 s. [překlad českého vydání 1983 s přihlédnutím k jinotajným vydáním]

2012

- „Die literarische Übersetzung – Theorie einer Kunstgattung, (Auszug), (1963, 1969) / A Tradução Literária – Teoria de um Género Artístico, (Excerto)“ [překl. Filipe Neckel, Marcelo Rondinelli] *Scientia Traductionis* (11): 24–60.
- „Will Translation Theory be of use to Translators? (1965) / Terá a Teoria da Tradução Serventia aos Tradutores?“ [překl. Alice Leal] *Scientia Traductionis* (11): 61–71.
- „Translation as a Decision Process / A Tradução como um Processo de Tomada de Decisão“ [překl. Gustavo Althoff, Cristiane Vidal] *Scientia Traductionis* (11), 72–96.
- „The Process of Creation of a Work of Literature and its Reception – The Creation of a Translation / O Processo de Criação de uma Obra Literária e sua Recepção – A Criação de uma Tradução“ [překl. Gustavo Althoff, Cristiane Vidal] *Scientia Traductionis* (11), 97–131.
- Levý, Jiří and David Cooper „Translation Studies Translation: ‚Classicism and Romanticism in European Translation‘“ [úvod a překlad Levého kapitoly z *Českých teorií překladau* – David Cooper] *Translation and Interpreting Studies* 7(1): 111–122.
- *Umění překladau*, 4. upravené vydání, Praha: Apostrof, 367 s. [předmluva ke 4. vydání Zuzana Jettmarová]

2013

- *Jiri Levý: una concepción (re)descubierta* [antologie, překlad a redakce Jana Králová and Miguel José Cuenca Drouhard] Soria: Diputación Provincial de Soria, Monográfico de la Revista Hermeneus, 179 s.

2014

- „Generování veršů jako problém prozodický? [Pala a Levý 1968, přetisk s komentářem] *Psí víno* 2014 (červen) / PV68, 26–32: <http://www.psvino.cz/dudek/wp-content/uploads/ePV68.pdf> (access: 24. 3. 2018).

2. Recenze

V této kategorii jsou uvedeny chronologicky řazené recenze na tři stěžejní díla Levého v různých vydáních. Reakce jiného formátu jsou pak uvedeny v následující kategorii 3, kam jsou zařazeny i recenze na jiná díla nebo reakce na jednotlivé články.

České t(h)eorie překladau (1957, 1996)

- Babler, Otto František (1958) „Malá oprava“, *Zprávy spolku českých bibliofilů*, č. 5/6: 85–86.
- Bartoš, Otakar (1958) „Průkopnická práce o českém překladau“, *Nový život* 7(5): 393–395.
- Belska-Fiserova, L. (1958) „Théories tcheques de la traduction“, *Babel* 4: 120–122.
- Blahynka, Milan (1958) „O preklade, a nie iba o ňom“, *Slovenské pohľady* 74(7/8): 880–881.
- E. K. (1958) „Hovoríme o preklade“, *Mladá tvorba* 3(12): 18–19.
- er (1958) „První česká překladatelská monografie“, *Rovnost* 73(26): 4.
- Heřman, Zdeněk (1958) „Zajímavá literárněvědná publikace“, *Literární noviny* 7(31): 5.
- Hrabák, Josef (1958) „Významné dílo mladé vědy“, *Host do domu* 5(4): 178.

- Popovič, Anton (1958) „České teorie překladu“, *Slovenská literatúra* 5(4): 504–505.
- rk (1958) „České teorie překladu“, *Knížní novinky* (4): 1.
- Smolej, Viktor (1958) „Tri češke knjige“, *Jezik i slovstvo* (Lublaň) 4: 214–216.
- Závodský, Artur (1958) „Nad knihou Jiřího Levého“, *Divadelní noviny* 2(11): 3.
- Blahynka, Milan (1959) „Od Jungmanna do našich dnů“, *Kultura* 3(15): 4.
- Dobossy, László (1959) „Fordításmélet és irodalomtörténet“, *Filológiai Közlöny* (Budapest) 5: 473–475.
- Horálek, Karel (1959) „K dějinám teorie překládání“, *Slovo a slovesnost* 20(1): 78–80.
- „Hovoríme o preklade“ (1959) *Mladá tvorba* 4(1): 30. [výroky českých překladatelů u příležitosti vydání knihy J. L.]
- Segert, Stanislav (1959) „Jiří Levý, Česká teorie překladu“, *Archiv orientální* 27(2): 348–349.
- Tyl, Zdeněk (1959) „Český překlad“, *Naše řeč* 42(3–4): 115–120.
- Pelikán, Jarmil (1960) „Sztuka tłumaczenia w Czechach“, *Pamiętnik słowiański, Wrocław – Warszawa – Kraków – Łódź* 10: 175–178.
- Fedorov, Andrej and O. Trofimkina (1962) „Češskije teoriji perevoda“, *Masterstvo perevoda* (Moskva), 435–444.
- Hrdlička, Milan (1996) „České teorie překladu I a II“, *TOP* 7(32): 8.
- Vaněk, Jiří (1996) *Nové knihy* č. 29.
- Uličný, Miloslav (2016) „Hispánská literatura v českých teoriích překladu Levého“, *Svět literatury* 26(54): 165–173.

Umění překladu (1963, 1969, 1983, 1998, 2011, 2012)

- Bäse, Hans-Jürgen (1968) „Jiří Levý, Umění překladu (Die Kunst der Übersetzung)“, *Babel* 14(2): 128.
- Blahynka, Milan (1963) „Poznámky na okraj českých knih (II.)“, *Mladá fronta* 8(11): 25–26.
- Blahynka, Milan (1963) „Umění překladu“, *Rudé právo* 44(264): 3.
- Červenka, Miroslav (1963) „O překladu na vědecké bázi“, *Literární noviny* 12(35): 5.
- Mourková, Jarmila (1963) „Třikrát literární historie“, *Plamen* 5(9): 117–120.
- Přidal, Antonín (1963) „O věrnosti krasavic“, *Host do domu* 10(10): 427.
- Bradbrook, R. L. (1964, červenec) „Jiří Levý, Umění překladu“, *Books Abroad* (Oklahoma).
- Dobossy, László (1964) „A fordítás muvezsetel“, *Nagyvillág*: 1558–1560.
- Formánková, Věra (1964) „Významná práce z teorie překládání“, *Naše řeč* 47(2): 105–107.
- Ilek, Bohuslav (1964) „Nová práce z teorie překladu“, *Československá rusistika* 9(1): 49–52.
- Kožmín Zdeněk (1964) „Metoda a literární věda“, *Nová mysl* 10: 1268–1272.
- Popovič, Anton (1964) „Teoretické myslenie o otázkach prekladu“, *Slovenská literatúra* 11(1): 72–73.
- Rajnošek, Leo (1964) „Umění překladu“, *Film a doba* 10(6): 329.
- Turčány, Viliam (1964) „O preložitelnosti umenia“, *Slovenské pohľady* 80(4): 66–71.
- Vlček, Miroslav (1964) „Pokrok v teorii překladu“, *Nová mysl* 3: 361–365.
- Všeticka, František (1964) „Umění kontaktu“, *Tvář* 1(1): 29.
- Hausenblas, Karel (1965) „Překládání a teorie literatury. Nad knihou J. Levého Umění překladu“, *Česká literatura* 13(2) 155–168.
- Petioky, Viktor (1973) „Jiří Levý: Die literarische Übersetzung“, *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 19: 128–131. [recenze: JL 1969]
- Veselý, Jindřich (1984) „Podnětný návrat k pramenům“, *Nové knihy* 1984(17): 3.
- Radó, György (1985) „Jiří Levý: Umění překladu“, *Babel* 31(2): 109.
- Uličný, Miloslav (1996) „Jiří Levý stále aktuální“, *Literární noviny* 8(46): 5.
- Vízdalová, Ivana (1997) „České teorie překladu“, *Tvar* 1: 27.
- Svoboda, Tomáš (2012) „Umění překladu anglicky: splacený dluh a nový úkol“, *TOP* 103: 4.
- Woods, Michelle (2012) „Jiří Levý. The art of translation“, *TTR* 25(2): 270–273.
- Králová, Jana (2013) „Jiří Levý, The Art of Translation“, *Herméneus* 15: 365–368.
- Špirk, Jaroslav (2014) „The Art of Translation“, *Target* 26(3): 503–507.
- Pruett, David (2014) „The art of translation by Jiří Levý“, Austin Community College: www.linguistic.society.org (access: 24. 4. 2018).

Bude literární věda exaktní vědou? (1971)

- Kovařík, Petr (1972) „O problémech literatury“, *Svobodné slovo* 28(151): 4.

- Kroupa, Adolf. (1972) „Nad posmrtnou knihou Jiřího Levého“, *Rovnost* 87(204): 5.
- Veselá-Janů, Marie (1972) „Torzo vědeckého díla“, *Práce* 28(222): 6.
- Polák, Josef (1974) „Výbor ze studií Jiřího Levého“, *Literární měsíčník* 3(7): 108–109.
- Vašák, Pavel (1974) „Výbor prací Jiřího Levého“, *Česká literatura* 21(3): 271–275.

3. Napsali o Levém

Zde je chronologicky uveden soupis prací různého žánru, které reagují na odbornou činnost Levého. Některé položky jsou v závorce specifikovány.

- Gregor, Alois (1954) „Zprávy o pracích filologických, především slavistických“, *Sborník prací filosofické fakulty brněnské university. Řada jazykovědná* 3(2): 122–143. [mj. reakce na JL 1953 „O některých zákonitostech překladatelské věrnosti“]
- „Překlad sblíží národy a bojuje za mír. Z 1. celostátní konference o uměleckém překladu“ (1955) *Literární noviny* 4(50): 8. [autor článku neuveden]
- „Diskuse k referátu doc. Dr. J. Levého (Jan Vladislav, Erich Sojka, Jiří Honzík, Jiří Levý, Aloys Skoumal)“ (1958). *Dialog* 2(1): 45–48.
- Tyl, Zdeněk (1959) „Český překlad“, *Naše řeč* 42(3–4): 115–120.
- „Ceny nakladatelství Československý spisovatel za rok 1963. Levý, Jiří. *Umění překladu*, Československý spisovatel“ (1963) *O knihách a autorech* 6312: 3–4.
- Eis, Zdeněk (1963) „Teorie překladu jako literárněvědný problém“, *Slovenská literatúra* 10(3): 342–350. [vychází z obsahu časopisu *Československá rusistika* č. 2/1962 věnovaného teorii překladu, viz JL 1962]
- Horálek, Karel (1963) „Slabičný verš v slovanské lidové poezii“, *Slavia* 32, 1963(1) (18. 3.): 54–69. [polemika s JL in *Slavia* 1962]
- Horálek, Karel (1964) „Verš Erbenovy Kytice“, *Slovo a slovesnost* 25(2): 95–101. [reakce na JL in *Slavia* 1962]
- Franěk, J. F. (1965) „Místo Levého v teoretických úvahách o překládání“, *Dialog* 9(4): 175–181.
- Horálek, Karel (1965) „Verš české folklorizující poezie“, *Naše řeč* 48(5): 291–302. [polemika s JL]
- „Otázky kolem kritiky“ (1965) *Plamen* 7(2): 145–149. [anketa, přispěl JL]
- „Včerejšek a dnešek našeho překladu“ (1965) *Kněžní kultura* 2(1, 2, 3, 4, 5, 6): 8–13, 80–84, 94–101, 160–167, 296–215, 256–259. [anketa]
- Havránek, Bohuslav (1966) „Nedopatření redakce nebo nedopatření autorovo?“, *Slovo a slovesnost* 27(3): 287–288. [k polemice JL a KH]
- Horálek, Karel (1966) „Doslov k odpovědi Levého“, *Slovo a slovesnost* 27(1): 49–53.
- *Česká literatura* (1967) 15(3). [Číslo věnované památce Jiřího Levého]
- Theimerová, Věra (1967) „Soupis odborných prací Jiřího Levého“, *Česká literatura* 15(3): 274–283.
- Brousek, Antonín (1967) „Levý se v hrobě obrací“, *Literární noviny* 16(39): 2. [kritika článku v Rudém právu]
- Brousek, Antonín (1967) „Vlastní v cizím. Nad sborníkem Slovo, písmo, akce, hlas“, *Literární noviny* 16(39): 5.
- Císař, Jan (1967) „Šalda a dnešek“, *Orientace* 2(6): 10–19. [anketa, přespěl JL]
- Krausová, Nora (1967) „Polemické poznámky k pojmu štruktúry“, *Romboid: Literatúra – teória – kritika* 2(1): 63–65. [polemika s JL]
- Slobodník, Dušan (1967) „Kritika v epicentre?“, *Romboid: Literatúra – teória – kritika* 2(2): 65–67. [mj. k Levého metodologii literární kritiky]
- Štraus, F. (1967) „Projekt exaktní analýzy versa v pracích Jiřího Levého“, *Slovenské pohľady* 83(5): 110–114.
- Červenka, Miroslav (1968) „Srovnávací versologie Jiřího Levého“, *Dialog* 2: 7–28.
- Macák, Vlastimil (1968) „Sborník literárněvědných studií“, *Cizí jazyky ve škole* 11(8): 382–383. [recenze na *Západní literární věda a estetika*, red. JL]
- Popovič, Anton (1967) „Živé dielo Jiřího Levého“, *Slovenská literatúra* 14(3): 305–310.

- Hrabák, Josef (1971) „Doslov“, in *Bude literární věda exaktní vědou?*, Praha: Československý spisovatel, 450–456.
- Hausenblas, Karel (1971) „Překlady umělecké literatury je komentář a doplnění některých tezí v *Umění překladu*“, in *Výstavba jazykových projevů a styl*, Praha: Karlova univerzita.
- Popovič, Anton (1971) „Die grundlegende Bedeutung von Jiří Levý“, *Slavica Slovaca* 6(4): 406–409.
- Rossels, Vladimír (1974) „Opyt teorii chudožestvennogo perevoda“, in Jiří Levý, *Iskusstvo perevoda*, Moskva: Progres [předmluva k ruskému vydání, překl. V. Rossels]
- Hrabák, Josef (1982) „Za Jiřím Levým“, in *Život s literaturou. Literárněhistorické a literárněkritické studie*, Brno: Blok, 961. (viz nekrolog JH 1967)
- Procházka, Miroslav (1982) „Jiří Levý a vývoj literární teorie“, *Estetika* 19(4): 219–228. [studie o zdrojích a vývoji Levého pojetí literárního díla]
- Hausenblas, Karel (1983) „Úvodem k druhému vydání“, in *Umění překladu*, Praha: Panorama, 5–12.
- Popovič, Anton (1984/85) „Od Jiřího Levého ke komunikačnej didaktice literárního překladu“, *Cizí jazyky ve škole* 28(7): 302–306.
- Veselý, Jindřich (1989) „Un théoricien de la traduction: Jiří Levý“, in *Papers in Translation Studies: Prague – Kuovola*, University of Helsinki, 127–137.
- Pechar, Jiří (1992) „O pluralitě překladatelských přístupů aneb „Ach, panenka, co znamená ten zpěv?““, *Literární noviny*, 3(51–52): 11.
- Přidal, Antonín (1992) „Kdo je Jiří Levý“, *Lidové noviny* 17. 1. 1992
- Osolsobě, Ivo (1993) „Anachronismy Jiřího Levého“, *Tvar* 4(27–28): 16.
- Osolsobě, Ivo (1994) „Anachronismy Jiřího Levého“, in *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. Řada literárněvědná* 43: 143–151.
- Morozovová, Nina (1995) *Osobnosti české a slovenské teorie překladu: Jiří Levý jako zakladatel moderní české teorie překladu*. Praha: FF UK, 96 s. [diplomová práce]
- Honzík, Jan (1996) „Ediční poznámka“, in *České teorie překladu*, Praha: Ivo Železný, 273–274.
- Hrdlička, Milan (1996) „Jiří Levý – zakladatel moderní české vědy o překladu“, *TOP* 7(32): 45.
- Pechar Jiří (1996) „Předmluva k 2. vydání“, in *České teorie překladu*, Praha: Ivo Železný, 8–14.
- Peprník, Jaroslav (1996) „Jiří Levý“, in *Zakladatelé a pokračovatelé. Památník osobností obnovené univerzity*, Olomouc: Univerzita Palackého, 121–123.
- Všeticka, František (2001) „Jiří Levý – inspirátor a nezapomenutelný anglista“, *Mladá fronta Dnes* 12(187): 3.
- Ibrahim, Robert (2004) „Může být literární věda exaktní vědou?“, *Česká literatura* 52(2): 231–242.
- Macura, Vladimír (2006) „Jiří Levý“, in *Slovník české literatury po roce 1945*, Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=420>
- *Scientia Traductionis, (Re)descobriendo Jiří Levý* 2012(11).
- Neckel, Filipe (2012) „Breve Introdução ao Pensamento Tradutológico de Jiří Levý“, *Scientia Traductionis, (Re)descobriendo Jiří Levý* 2012(11): 10–23.
- Mitrevski, Dime (2016) „Jiří Levý – humanista (1926–1967)“, *Universitas: revue Masarykovy univerzity* (Brno: Masarykova univerzita) 49(3): 46–47.
- *Mutatis Mutandis. Revista Latinoamericana de Traducción, Ejemplar dedicado a: “The Art of translation”: Jiří Levý (1926–1967) y la otra historia de la Traductología* (2016) 9(2).
- Červenka, Miroslav (1970) „Stať nedávno zesnulého Gustava Herdana“, *Česká literatura* 18(1): 105–106. [zvl. k JH1971]
- Hrdlička, Milan (1992) „Jiří Levý (1926–1967)“, *Bulletin České asociace rusistů* 4: 56–62.
- Králová, Jana (1996) „La Escuela Lingüística de Praga, Jiří Levý y la traductología actual. II“, *Jornadas Andaluzas de Eslavística. Resúmenes de ponencias y contribuciones*: 52–53.
- Hrdlička, Milan (1996) „Jiří Levý – zakladatel moderní české vědy o překladu“, *TOP* 7(32): 4–5.
- Jettmarová, Zuzana (2011) „Editor’s introduction to the English edition“, in Jiří Levý, *The Art of Translation*, Amsterdam: J. Benjamins, xv–xxvi.
- Jettmarová, Zuzana (2011) „Translating Jiří Levý’s Art of Translation for an international readership“, in Jana Králová (ed.) *Iberoamericana Pragensia – Encuentro checo-español. Posibilidades y límites de la comunicación intercultural, Supplementum*, Prague: Karolinum, 7–13. [reprint a port. překlad /Gustavo Althoff, Gustavo Sartini/ Translating Jiří Levý’s Art of Translation for an International Readership]

- / Traduzindo The Art of Translation de Jiří Levý para um Público Internacional. *Scientia Traductionis, (Re)descobrimo Jiří Levý* 2012(11): 132–152.]
- Cernuda, Miguel Ángel and Mauri Furlan (2012) „El Caso Levý: Fenomenología de su recepción y valoración de sus aportaciones en el contexto de la traductología de la época / O Caso Levý: Fenomenologia de sua recepção e avaliação de suas contribuições no contexto da tradutologia da época“, *Scientia Traductionis, (Re)descobrimo Jiří Levý* 2012(11): 153–171.
 - Dominguez, Fernando Navarro and Andrea Cesco (2012) „Jiří Levý: La teoría de la traducción y la lingüística / Jiří Levý: A teoria da tradução e a linguística“, *Scientia Traductionis (Florianópolis)* 11: 187–206.
 - Jettmarová, Zuzana (2013) *Jiří Levý (1926–1967)*, internetová stránka <https://utrl.ff.cuni.cz/UTRL-F-400.html>
 - Meerzon, Yana (2013) „Concretization – Transduction – Adaptation: On Prague School legacy“, in *Theatre Studies today. Theatralia* 15(2): 125–153.
 - Ambros, Veronika (2014) „Translation and National World Literature: National Cultures at the Crossroads“, *Zeitschrift für interkulturelle Germanistik* 5(2): 29–38.
 - Schultze, Brigitte (2015) „Jiří Levý's contribution to Translation Studies as represented in the De Gruyter Encyclopaedia ÜBERSETZUNG, TRANSLATION, TRADUCTION“, in *Acta Universitatis Carolinae Philologica* 3, 105–112.
 - Schultze, Brigitte (2015) „Jiří Levý's contributions to drama translation revisited“, in *Acta Universitatis Carolinae Philologica* 3, 27–37.
 - Jettmarová, Zuzana (2016) „Úvod“, in Zuzana Jettmarová, *Mozaiky překladu: K 90. výročí narození Jiřího Levého*, Praha: Karolinum, 7–13.
 - Králová, Jana and Tomas Svoboda (2016) „Jiří Levý en el contexto de la investigación de la época y en la actualidad“, *Mutatis Mutandis. Revista latinoamericana de Traducción* 9(2): 205–224.
 - Bolaños Cuéllar, Sergio (2016) „Jiří Levý: La traducción literaria“, in *Introducción a la Traductología* 2, Bogotá: Univ. Nacional de Columbia, 209–246.

4. Nekrology a vzpomínky

Tento oddíl je věnován osobním reakcím k úmrtí nebo výročí, avšak neoddělitelně spjatým s Levého odbornou a jinou prací. I zde platí, že vzpomínky na Levého jsou roztroušeny i v jiných publikacích, které zde uvedeny nejsou. Závěrem tohoto bibliografického přehledu uvádíme pět vzpomínkových citátů.

- Blahynka, Milan. (1967) „Jiří Levý“, *Impuls* 2(4): 300.
- Caillé, Pierre-Francois (1967) „Jiří Levý“, *Babel* 13(2): 104.
- Červenka, Miroslav (1967) „Za Jiřím Levým“, *Česká literatura* 15(2): 159–162.
- Hrabák, Josef (1967) „Za Jiřím Levým“, *Estetika* 4(2): 181.
- Hrabák, Josef (1967) „Zemřel Jiří Levý“, in *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity. Řada literárněvědná* 16(4): 185–186.
- Ilek, Bohuslav (1967) „In Memoriam Jiří Levý“, *Babel* 13(2): 104–105.
- Ilek, Bohuslav (1967) „Za Jiřím Levým“, *Československá rusistika* 12(3): 186–187.
- Janovic, Vladimír (1967) „Za Jiřím Levým“, *Plamen* 9(3): 145–146.
- Jeřábek, Dušan (1967) „Za Jiřím Levým“, *Časopis pro moderní filologii* 49(3): 169–170.
- Kudělka, Viktor (1967) „Za Jiřím Levým“, *U* 67 10(3/4): 2.
- Popovič, Anton (1967) „Živé dielo Jiřího Levého“, *Slovenská literatúra* 14(3): 305–309.
- Popovič, Anton (1967) „In memoriam Jiří Levý“, *Slovenské pohľady* 83(5): 108.
- Poppová, Věra (1967) „Jiří Levý zemřel“, *Literární noviny* 16(3): 4.
- Skácel, J. (1967) „Slovo za Jiřím Levým“, *Slovenské pohľady* 83.
- Sus, Oleg (1967) „Smrt člověka, život vědy“, *Rovnost* 82(17): 5.
- Urbánek, Valtr (1967) „Rozloučení s Jiřím Levým“, *Rovnost* 82(23): 1. [zpráva o pohřbu]

- Závodský, Artur (1967) „Jiří Levý“, *Divadelní noviny* 10(13): 6.
- Caillé, Pierre-Francois (1968) „Monsieur le président“, *Dialog* 2: 143–144. [proslov nad hrobem]
- Caillé, Pierre-Francois (1968) „Památce Jiřího Levého“, *Rovnost* 83(132): 5. [rozhovor s Jar. Fryčerem]
- Hrabák, Josef (1969) „Doc. PhDr. Jiří Levý, DrSc“, in *Ročenka brněnské univerzity 1964–1968*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 71–72.
- Marek, Jiří (1971) „Vzpomínka na docenta PhDr. Jiřího Levého, DrSc“, in Oldřich Králík (red.) *In memoriam. Projevy prosloušené na vzpomínkovém večeru k uctění památky universitního profesora PhDr. Ladislava Cejpa, docenta PhDr. Karla Zemena a docenta PhDr. Jiřího Levého 24. března 1971*, Olomouc: Universita Palackého v Olomouci, 33–38.
- Palas, Karel. (1972) „Nad dílem Jiřího Levého“, *Rovnost* 87(14): 5. [4lánek k výročí úmrtí]
- Pavelka, Jiří (1986) „K nedožitým šedesátinám Jiřího Levého“, *Universitas* 19(4): 100–102.
- Janáček, Pavel (1992) „Překlad a věda. Konference věnovaná Jiřímu Levému“, *Lidové noviny* 5(269): 6.
- Přidal, Antonín (1992) „Kdo je Jiří Levý“, *Lidové noviny* 5(14): 13. [medailon k 25. výročí úmrtí JL]
- Hrabák, Josef and Karel Palas (1993) „Jiří Levý“, in Ivan Dorovský et al. (eds.) *Slavica na Masarykově univerzitě v Brně*, Brno: MU, 177.
- Knopp, F. (1996) „Aktuální odkaz teoretika Jiřího Levého“, *Denní Telegraph* 5(184): 11.
- Peprník, Jaroslav (1996) „Jiří Levý“, in *Zakladatelé a pokračovatelé. Památník osobností obnovené univerzity*, Olomouc: Univerzita Palackého, 121–123.

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE
PHILOLOGICA 2/2018

Editoři: prof. PhDr. Jana Králová, CSc., a Mgr. Kateřina Středová
Obálku navrhla a graficky upravila Kateřina Řezáčová
Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum, Ovocný trh 560/5, 116 36 Praha 1
www.karolinum.cz
Praha 2018
Sazba: DTP Nakladatelství Karolinum
Vytiskla tiskárna Nakladatelství Karolinum

ISSN 0567-8269 (Print)
ISSN 2464-6830 (Online)
MK ČR E 18597

Objednávky přijímá Filozofická fakulta Univerzity Karlovy,
nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1 (books@ff.cuni.cz)